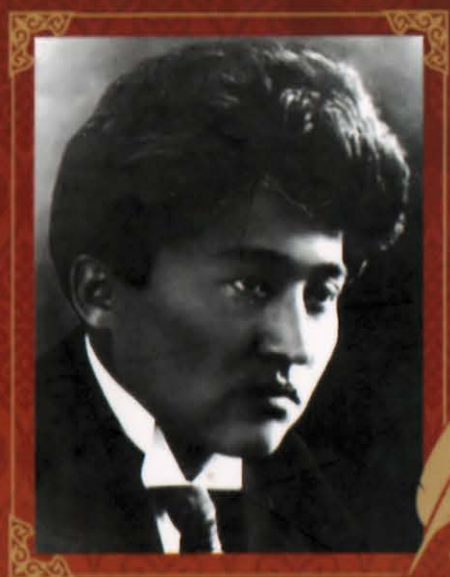

МАҒЖАН ЖҰМАБАЙ

*Өмірі мен
шығармашылығының шежіресі*

I ТОМ

Издательство
«Северный Казахстан»

МАҒЖАН ЖҰМАБАЙ

*Өмірі мен
шығармашылығының шежіресі*

I том

Петропавл қаласы, 2018

УДК 81.374.2
ББК 81.2-3
А 97

Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің тапсырысы
бойынша шығарылды

Пікір жазғандар:

Т.Қ. Жұртбай, филология ғылымдарының
докторы, профессор.

А.Ғ. Ибраева, тарих ғылымдарының докторы, профессор.

Е. Тілешов, филология ғылымдарының кандидаты.

А 97 Мағжан Жұмабай өмірі мен шығармашылығының
шежіресі. **Ахметжанова Г.Б., Мәлікова С.З.,
К.Қ. Оспанов., З.С. Тайшыбай.** – Северный Казахстан»
баспасы, Петропавл, 2018 ж. Т. 1–2018.– 384 б.

ISBN 978-601-247-74-6

559302

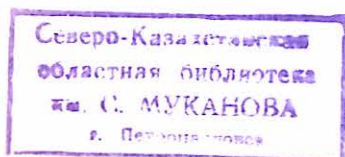
Аннотация. Кітапта Мағжан Жұмабай өмірі мен шығармашылығы-
ның шежіресі ақынның өлеңдерінің 1912, 1923, 1988 жылғы жинақта-
рына енген мәтіндерімен қоса берілген. Ақын өмірбаянын толық
қамтитын ғылыми басылымда Санкт-Петербург, Мәскеу, Қазан,
Ташкент, Омбы, Петропавл мұрағаттарында сақталған құжаттардың
басым көпшілігі тұңғыш рет жарияланып отыр, бірқатары түпнұсқа-
дан көшірме түрінде дайындалды. Қазан қаласында шыққан тұңғыш
жинақтың факсимил көшірмесі ұсынылып отыр.

Кітаптар қалың оқырман қауымға арналған.

УДК 81.374.2
ББК 81.2-3

ISBN 978-601-247-74-6

© Издательство «Северный Казахстан», 2018

АЛҒЫСӨЗ

«Құрманғазының ғажайып күйлері, Мағжанның мөп-мөлдір асыл лирикасы, Мұхтардың эпикалық көркем прозасы, Шоқанның барша әлемді таңғалдырған жаңалықтары, ұлы Абайдың философиялық толғаулары ынта-ықылас қойған әрбір адамның ішкі жан дүниесін байыта түсері анық», деген Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев қазақтың осынау баға жетпес рухани байлығын қастерлеп, келер ұрпақтардың бойына қуат, ойына жігер беретін қазына ретінде сақтауға нұсқайды.

Қазақтың ұлы ақыны, азаттық үшін күресте жанын қиған аяулы ұлдарының бірі – Мағжан Жұмабайұлының ардақты аты арамызға оралғалы отыз жыл болып қалды. Осы кезеңде, әсіресе, коммунистік идеология құрсауынан босанып, тарихи дамудың Тәуелсіз жолына түскеннен бері, халқымыз Мағжан есімін қастерлеп, ақынның өмірі мен шығармашылығы жан-жақты зерттелуде. Мұхтар Әуезовтің бұдан жүз жылдай бұрын айтқан «...бүгінгі күннің бар жазушысының ішінен келешекке бой ұрып, артқы күнге анық қалуға жарайтын сөз – Мағжанның сөзі. Одан басқамыздың бәріміздікі күмәнді, өте сенімсіз деп білемін» деген көрегендігін тарих толық ақтады.

Әлеуметтік әділетсіздік құрсауын бұзып шығып, «Гуннан туған Күн ұлы» екендігін дәлелдеп, арамызға қайта оралған ақын атасының арманын Тәуелсіздік дәуірінің ұлдары мен қыздары орындауда. Мағжан біздің заманымыз үшін де «Жастардың ой-санасының әміршісі» (С, Сәдуақасов) екенін өз халқы ғана емес бүкіл Түркі әлемі мойындап отыр.

Халықаралық «Түріксой» ұйымының ынтасымен, биылғы 2018 жыл «Мағжан жылы» деп жариялануы – соның жарқын дәлелі. «Мағжан жылы» қасиетті Түркістаннан бастау алып, Түрік мемлекетінің тарихи һәм мәдени астанасы ежелгі, Кастамону қаласында ашылды, Стамбул мен Анкарада жалғасты. Оған Мағжанның туған топырағы, өскен елінен өкілдер барды. Еуропадағы Косово мен Македония түркілері, Ресейдегі Саха елінен, Кавказдан, көрші Қырғыз, Өзбек, Әзірбайжан, Татар, Башқұрт мемлекеттерінің әдебиет және мәдениет қайраткерлері қатысты. Енді, міне, Мағжан Жұмабайдың Отаны өз елін әлемге танытқан адал жүректі

асыл азаматының 125 жылдық мүшелін зор салтанат үстінде атап өтуде.

Осынау уақиғаға байланысты қызылжарлық жерлестері дайындаған мына еңбек «Мағжан Жұмабайдың өмірі мен шығармашылығының шежіресі» деп аталады. Оған ақынның көзі тірісінде 1912 жылы Қазан қаласында, 1923 жылы Ташкентте, кейін, 1965 жылы Түркияның Салихлы қаласында шыққан жинақтары қамтылды. 1922 жылы Қазанда Бернияз Күлеев құрастырып бастырған өлең жинағы әзір қолға түскен жоқ.

1930 және 1937 жылдары жазықсыз жаза тартып, Кеңес тұтқынында қаза болғаннан кейін, 1988 жылдың соңына дейін ақын шығармалары жинақ түрінде басылып шықпаған деп саналады. Тек, Мұстафа Шоқайдың «Жас Түркістан» журналында Мағжан өлеңдері басылған, деген сөз бар. Нақты дерек әлі табылмаған.

Құрастырушылар бұл кітапты «Мағжан Жұмабайдың өмірі мен шығармашылығының шежіресі» деп атағаны туралы бірер сөз. Мағжанның өз қолымен жазып қалдырған аты-жөні – сол заманның ыңғайына қарай «Мағжан Бекенұлы Жұмабаев». Замандастарының, жақын туыстарының айтуына қарағанда, ақынның «азан шақырып қойған есімі – Әбілмағжан». Әкесінің аты – Бекұхаммет, бірақ, қазақ салтында жиі кездесетін дәстүрмен бала кезіненеңқшам түрде Бекен аталған, елге де сол атпен таныс. Сақталған архив құжаттарында «Бекмұхаммет Жұмабаев» деп анық жазылған. Сонда да замандастары баспасөз бетінде, жеке хаттарында, ғылыми мақалаларда қазақша үнемі «Мағжан Жұмабайұлы» деп жазып отырған және бұлай жазуға ақынның өзі наразы болмаған. Тәуелсіздік алғаннан кейін, «есіміз кіріп, етегімізді жидық-ау» дегенде, орыстық «ов» пен «евтерден» арылып, аты-жөнімізді нағыз қазақша жазуға, сөйтіп, өзіміздің ұлттық ерекшелігімізді күдіксіз танытуға бейіл бола бастадық. Бұл үрдіс бүкілхалықтық қолдау тапты. Екіншіден, осы еңбектің авторлары Түрік республикасындағы «Мағжан күндерінде» болғанда, көшеде, сахнада, ауызша айтылған сөздерде кең таралған «Мағжан Жұмабай» деген тіркестің айтылуы да, жазылуы да қолайлы көрінген. Демек, ақынның өмірі мен шығармашылығынан

мүмкіндігінше толық әрі анық деректер жинағын осылай атауды жөн көрдік.

Бұл кітапты қолға алғанда, зерттеушілер, ең алдымен, Мағжан Жұмабайдың өзі жазған өмірбаянынан, тергеуде айтқан деректерден тек қана шындық тұрғысындағы мағлұмат ұсынуды мақсат етті. Халық арасында, анау айтыпты, мынау айтыпты деген деректер тексерілді. Сенімсіздеріне орын берілген жоқ.

Екінші бір ескертетін нәрсе, сақталған жазба деректердің қандай жағдайда, кім, неге жазғанына назар аударуды сұраймыз. Бұл айтылғандар, әсіресе, Мағжан Жұмабай туралы естеліктерге қатысты. Естелік авторлары өз кейіпкері туралы уақиғалар мен фактілерді әдейі бұрмаламаған күннің өзінде, аумалы-төкпелі замана кезінде ұмытып, айы мен күнінен жаңылып қалуы әбден мүмкін. Мұндай жағдайларды біз мүмкіндігінше жазбаша дәлелдермен бекітуге күш салдық, олай бекітілмесе, кітапқа қосқанымыз жоқ.

Енді бір мәселе, тергеу материалдары, сұрақтар мен жауаптар, солардың негізінде жасалған құжаттардың шындығы туралы. Кеңестік тергеу мекемелерінің ұстанымы – жау іздеп, қайтсе де сол «жаулық әрекеттер мен пиғылдарды» дәлелдеу, сондықтан, қаралау ниетінде, тіпті бұрмалауға дейін баратынын ұмытпау керек.

Мағжан ақынның өмірі мен шығармашылығының көпшілікке беймәлім сәттерін аңғарту үшін, кейбір жағдайларды қайталауларға, құжаттардың түпнұсқасы мен мазмұнын қатар беруге, кейде орысша мәтіндерді жарыстыруға мәжбүр болғанымызды ескертеміз. Әзірше, Мағжан Жұмабай есіміне байланысты ашылған құжаттардың шамасы осындай.

Білімде, ғылымда шек болмайды. Мағжантанудың көкжиегі бұдан да кеңейе беретініне сенеміз. Біздің осынау шағын еңбегіміз, осыған дейінгі ізденістердің жемісі ғана.

Туған халқының жүрегінен өшпестей мәңгі орын алған Мағжан Жұмабай сынды қайраткер ақынның басынан өткен қилы тағдырдың ащы шындығы осындай. Мағжанның өмірлік ұстанымы, бір ғана арманы – өз халқына қолынан келгенше қызмет етіп, оның бүкіл рухани байлығын ашып,

азаттық күресіне көзін ашу еді. Сол парызын өтеп, өзі айтқандай:

Не көрсем де Алаш үшін көргенім,
Маған атақ – ұлтым үшін өлгенім.
Мен өлсем де, Алаш өлмес, көркейер,
Істей берсін қолдарынан келгенін!

деп, дүниеден өтті.

Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсын бастатқан «Алашорда» көсемдерінің ақталуы және олардың іс-әрекетін жебеген идеялардың алалдығын мойындау – Қазақ халқы үшін XX ғасырдың ең маңызды оқиғасы болғанын бүгінгі ұрпақтың санасына құйып, түсіндіру – біздің міндетіміз.

Мағжан толық ақталып, оның жалынды жырлары халық арасына толық таралғанша. әлі үш жыл бар еді. Алаш көсемдерінің ауыр жолдардан өтіп, тартқан тауқыметінің өтеуі Қазақстанның мемлекеттік Тәуелсіздігі туралы Конституциялық Заң болып 1991 жылдың 16 желтоқсанында Жер бетіне жария етілді. Бұл – Мағжандардың орындалған арманы еді.

1893

25 маусымда... Мағжан Жұмабаев дүниеге келді.

АНАМА

Өмірімнің қап-қараңғы түнінде,
Еш не білмес түсім бе я өңім бе.
Оң менен сол, от пенен су айырмас,
Күшсіз, әлсіз, есім білмес күнімде, –

Құшағына алдың, сүйдің сен, анам,
Ренжу жоқ, барлық сөзің: «Жан балм!»
Ыстық-суық, желге-күнге тигізбей,
Асырап, сақтап, болдың, анам, баспанам.

Түнде тұрып, түн ұйқынды төрт бөлдің,
Тыныш ұйықтасын деп, аз сөйлеп, аз күлдің.

Ыңырасам, я қарным аш, я тонған
Екенімді ойламастан, тез білдің.

«Жаным – дедің, – қарашығым, құлыным»,
Сүйдің, қыстың, дедің: «Тәтті қылығың!»
Қаз-қаз тұрсам, езу тартсам, құласам,
Я жыласам – бәрі жақты қылығым...

Жаным анам – жібек тілді, ақ көңіл,
Жазу болып, шегер болсам ұзын жол,
Шет жерлерде теріс жолдан сақтарға,
Жан балаңа ақ батаңды бере гөр!..

1898

Ауылда Ахметдин молладан оқып тіл сындырды, хат таныды.

1905

1 2 ж а с ы н д а. Ата-анасы Мағжанды Қызылжарда Мұхаметжан Бегішевтің «Шалақазақ» медресесіне түсіреді.

1909

Қызылжарда мұғалім Міржақып Дулатовтан оқиды, оның ақындық мектебінен тәлім алады, қоғамдық көзқарасын қалыптастырады.

Міржақып Дулатұлы (1885–1935) аса көрнекті Алаш қайраткері, ағартушысы, ақын, жазушы, жалынды көсемсөз шебері. «Оян, қазақ!» өлеңдер жинағының авторы.

Міржақып Дулатов

1910

Қызылжардағы медресені бітіргеннен кейін, Уфа қаласына барып, Ғали қазіреттің медресесіне («медресе Ғалия») оқуға кіреді.

1911

«Айқап» журналының 2-санында Мағжанның «Жатыр» деген өлеңі басылды.

«Басқа жұрт аспан-көкке асып жатыр,
Кілтін өнер-білім ашып жатыр.
Бірі – Ай, бірі – Жұлдыз, бірі – Күн боп,
Жалтырап көктен нұрын шашып жатыр...

Таласып өнер-білім алып жатыр,
Күнбе-күн алға қарай барып жатыр.
От жегіп, көкте ұшып, суда жүзіп,
Тәңірінің рақметіне қанып жатыр.

Ойламай біздің қазақ текке жатыр,
Бір іске жанаса алмай, шетте жатыр.
Азырақ көз жүгіртіп қарап тұрсаң,
Қазакең таң қаларлық кепте жатыр.

Байларың мыңды айдаған шалқып жатыр,
Бар малын болыстыққа сарқып жатыр.
Барымта, ұрыс-керіс, кісі өлтіріс,
Ішінде сорлы қазақ қалқып жатыр.

Кең жері күннен күнге құрып жатыр,
Сұр жылан бар қан-сөлін сорып жатыр.
Астана, жұрт билеген адамдарды
Тәңірі күннен күнге ұрып жатыр.

Біреулер оқып төре болып жатыр,
Шен алып, бақыт құсы қонып жатыр.
Ұмытып өзін-өзі бұл сабазың,
Жұртына қарсы таяқ соғып жатыр.

Шәкірттер медреседе шіріп жатыр,
Қайдағы ескі нұсқа көріп жатыр.
Оқыған, дін іздеген байғұс шәкірт
Жемтікші құзғын болып кіріп жатыр.

Әйелдер мал орнына жүріп жатыр,
Жас қызын малға, шалға беріп жатыр.
«Бес байтал – әйел құны» деген бір сөз
Қармаққа талай жасты іліп жатыр.

Дау-жанжал ел арасы толып жатыр,
Өзара талас-тартыс болып жатыр.
Кешегі шешек жарған қазақ гүлі
Сарғайып, бір су тимей солып жатыр.

Мінекей, қазақ солай бітіп жатыр,
Күннен күн артқа қарай кетіп жатыр.

Сезінбей өз өлгенін, өзінікін,
Аты өшкір оқығандар нетіп жатыр?

«Айқап» журналы, 1911, № 2

...«Айқаптың» 9-санында Мағжанның «Шын сорлы» деген өлеңі басылды. Сюжетке құрылған шығармада қазақ қызының басынан өткен қайғылы оқиға сөз болады.

Күн суық, қатты аяз, шыдар емес,
Қар борап соққан желмен қылып егес.
Кедейлер үсіп-тоңып, дір қалтырар,
Жылы үйде байлар жатар, уайым жемес.

Түн болып, қара тонын киіп еді,
Қатты жел барлық күшін жиып еді.
Атқарып астын үст қып, гулеп соғып,
Дөңдегі қарды ойға үйіп еді.

Дүрілдеп сұп-суық жел соққан шақта,
Қар борап, үй айнала тыққан шақта,

Шыдамай жан-жануар жел өтіне,
Бүкшиіп теріс қарап ыққан шақта,-

Балтабай Оразкенді шаштан ұстап,
Нығарлап әр түкпірге сүйреп тастап,
Құт ұшырар естілген қатты дауыс:
«Анаң, енең!.. Шық үйден! Жолынды тап!»

Бейшара Оразкеннің түсі қашқан,
Жылауға, қозғалуға есі адасқан.
«Аяғым ауыр, қой деймін!» – деп айтқанда,
Дүр қамшы ойнап кеткен қайран бастан.

Балтабай бір қолымен есік ашты,
Тепкен соң, сорлы Оразкен далаға асты.
«Кірме, өл далада, иттің баласы!» – деп,
Бекітіп, іште тұрып есік басты.

Оразкен екпінменен құлай кетті,
Есі ауып, жансыз болып, сұлай кетті.
Әдейі өшіккендей тасбауыр жел
Дүрілдеп, астын үст қып борай кетті.

Оразкен бас көтерді есін жиып,
Көз алды дулап кетті от боп күйіп.
Басынан сорғалаған қап-қара қан
Ағады үлбіреген бетке тиіп.

Дәрмен жоқ, көзі тұңып, тұр балбырап,
«Жасаған, жарылқа!» – деп жәрдем сұрап.
Қар борап, дүрілдеп жел соққан шақта,
Кетеді сорлы Оразкен дір қалтырап.

«Айқап» журналы, 1911, № 9

...«Айқаптың» 12-санында Мағжанның «Күз күні» деген өлеңі басылды. Бұл – ақынның табиғат лирикасы жанрындағы тұңғыш шығармасы.

«Есіл жазым өтті, – деп,
Бәйшешегім кетті!» – деп,
Санадан жүз сарғайып,
Қасіреті мол жас зайып
Қараңғы ұзын түндерде
Үстіне қара жамылып,
Күрсініп жер жылайды.

Бұзылып түсі аспан – көк,
Ашулы ауыр үһілеп,
Бүркеніп сұр бұлттар,
Жүрегі жара алыс жар
Қайғы басып, қиналып,
Жерге қарап, жарына
Көзінің жасын бұлайды.

Балапан нәзік жас қайың,
Соққан суық жел сайын,
Бүрсиіп, сорлы, дірілдеп,
Ақырын ғана күбірлеп:
«Сұбханалла, Сұбхан!» – деп,
Жасағанға жалынып,
Жәрдем бер деп сұрайды.

Күшті, жуан қара ағаш,
Жапырақсыз, жалаңаш,
Өмірде беті қайтпаған,
Ешкімге сырын айтпаған,
Тура келіп тағдыры,
Долы дауыл кез келіп,
О да бір күн құлайды.

Жалғыз жатып ойланам,
Күңіренемін, толғанам:
Балдан тәтті өмір не?
Қорқынышты өлім не?
Жалынды жүйрік жас жүрек
Неге ақырын сөнеді?
Бұған жауап кім табар?

Жастық өтіп, қартайып,
Қан сары су боп сарғайып,

Сүмбіл шашым қуарып,
Алма жүзім суалып,
Мен де сорлы бір күні
Қоштасармын өмірмен...
Өлмей, мәңгі кім қалар?!

Құласа күшті қара ағаш,
Қыс өтіп, тағы жетсе жаз,
Жас балапан – қайыңдар,
Оларда не уайым бар,
Өткендерді еске алып,
Бұралып жас сұлудай,
Қосылысып ән салар.

Өмірмен тәтті қоштасып,
Өліммен қол ұстасып,
Үстіме топырақ үюлі,
Суық көрде көмулі,
Қара жерді құшақтап
Жатқанымда мен сорлы,
Мені есіне кім алар?!

«Айқап» журналы, 1911, № 12

1912

...«Айқаптың» 4-санында Мағжанның «Жазғытұры» деген өлеңі басылды.

Су ақты, жетті сәуір, қырдан ойға,
Секіріп арық – тұрақ кетті тойға.
Жас бала: «Жазғытұры туды», – десіп,
Жабағы, көтерем тай, ақсақ қой да.
Қуанып жан-жануар, алшаң басып,
Қалмады қайғы-уайым ешбір ойда,
Нұрлы күн алтын нұрын шаша бастап,
Шықсын деп қысқы ызғар өткен бойға.

Су ақса, тау жаңғырар сылдыр қағып,
Дәл сұлу бұрандаған шолпы тағып.
Түрлі үнмен жаңа келген жылдың құсы
Тұрғандай қобыз ойнап, әнге салып.

Ұлы бай жылқы қамап, қыл күзетер,
Белсенген жылқышыға ноқталатып.
Балалар етек түріп, зыр жүгірер,
Батпаққа бірін-бірі домалатып,
Қырдағы жылқышылар ұйқы көрмес,
Қолынан қулық бие құлындатып.

«Май кірді, жер құлпырды, гүлдер жайнап,
Жібектей көкорайлар жатқан жайрап,
Сұлудай бұраңдаған бұтақтарда,
Ән салып, әртүрлі құс тұрған сайрап...»
Суықтан тоңып өлген шыбын-шіркей,
Тіріліп, қанат қағып, быж-быж қайнап.
Аспанда күн күркіреп, от жарқылдап,
Жылы жел қара бұлтты тербеп айдап.
Уызға жаңа тойған жас құлынды
Шыңғыртып жылқышылар ұстап, байлап,
Азырақ күйлі шыққан қысыр тайын
Балалар шапқыласқан, мініп жайдақ.
Қыс қысқан арық-тұрақ, жаман-жәутік
Кетті ғой әлдеқашан тырақайлап.
Жатарқан жанға рахат жазғытұрды
Шүкір қыл бір Аллаға «я, құдайлап».

«Айқап» журналы 1912 жыл № 4

...«Айқаптың» 5-санында Мағжанның «Дала, қала» деген өлеңі жарияланды. (бұл өлең қайда?)

...«Айқаптың» 7-санында Мағжанның «Бұлбұл» деген өлеңі жарияланды.

Сайрайсың мұңды күймен жүз құбылтып,
Кейде аяң, кейде желіс, кейде сылтып.
Денені суытасың, ысытасың,
Тұрасың маужыратып кейде жылытып.

Құясың тәтті дауыс тамылжытып,
Тұрады жан-жануар дәмін жұтып.
У-шу жоқ, қарқ-шиқ еткен қарға, торғай.
Ұялып, әлдеқайда кеткен жытып.

Ұста сөз, мұңды даусың басты байлар,
Тоқтаған шабуынан құлын – тайлар.
Даусыңнан елжіремес нәрсе бар ма,
Жас төгер бойы балқып терең сайлар.

Бұлбұл құс! Көзімде жас, кеудемде от,
Болып мен саған келдім, ішімде шоқ.
Дертіме сенен ғана дәрмен болар,
Басқадан анық білдім, еш пайда жоқ
Бұл жерден ұшып кетші сәулем жаққа,
Барып қон нәзік қана бір бұтаққа.
Сөйле оған ашындырып менің жайым,
Көңілін елжіретпей қанат қақпа!

Жүз құбылт даусыңды, өрте өзегін,
Өртенсін, қызыл жалын қыл төсегін.
Ойын ал, бойын балқыт, сүйдір мені,
Қалсын ол ойлай алмай өз есебін.

Тез, бұлбұл, мұңды дауыс, сиқыр тілдім,
Дәрменді қалың дертке сенен білдім.
Қылмасаң бір мейірім, сорлы пендең,
Қайғыдан, қолым жетпей, міне, өлдім!

Мағжанның ақын болатындығы «Шолпандағы» «Бұлбұл» деген өлеңінен көрінген.

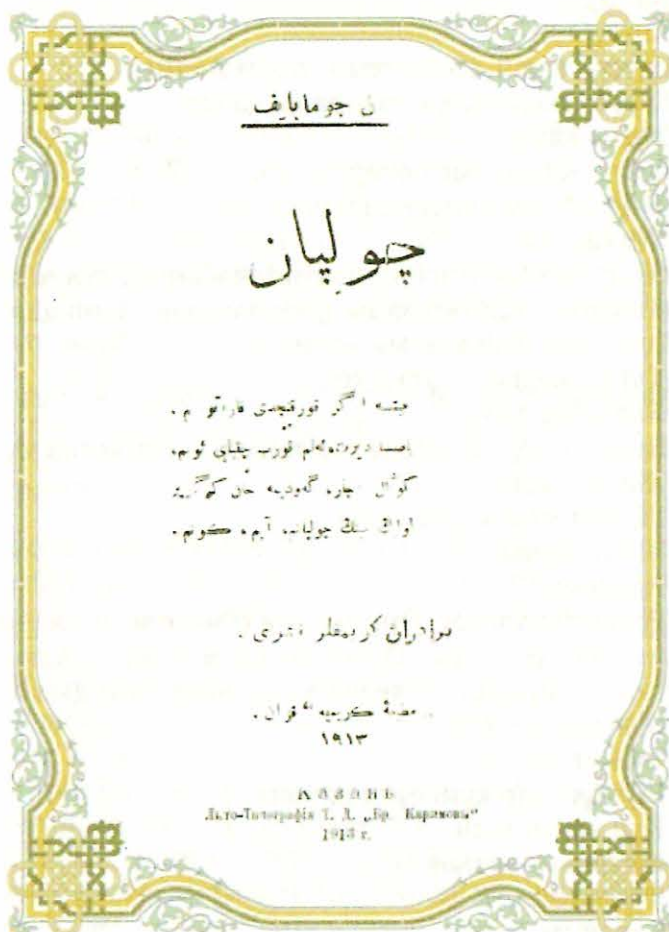
«Айқап» журналы, 1912, № 7

Қазан қаласындағы «Ағайынды Каримовтар» баспахана-сынан шыққан кітаптың мұқабасында Н. Жұмабаев (арабша нун харпі қойылған). Шолпан деп жазылған. Кітаптың бас тақырыбының астына төрт жол эпиграф берілген.

Жетсе егер қорқынышты қара түнім,
Басса от, тілім қурап, шықпай тәнім.
Көңілашар, кеудеме жан кіргізер
Өлең – менің Шолпаным, Күнім, Айым.

Братлар Каримов нашири (баспаханасы).

Мұқабаның төменгі жағындағы жазулар:
Казань, Лито.Типография «Бр. Каримовых». 1912 г.

Жинаққа автордың мына өлеңдері кірген:

1. Өлең (Тарықса жаным, ауырса тәнім / Сүйеуім бар демейтін. / Ол болса менде, қозғалса жер де, / Бұ не болды демейтін..)
2. Ант қайда? (Іздеді көңілім, күні түн...)
3. Айтар сөзім мінеки: (Аласұрған көңілге / Оқы, оқы, өнер қу / Басқалардан түңіл де...)
4. Жатыр
5. Жазғы таң
6. Атақты ақын, сөзі алтын, хакім Абайға
7. Жүрген жұрттың артында ізі қалар
8. Сорлы қазақ
9. Байғұс қазақ, бас көтеріп, тұрар ма?
10. Өнер-білім қайтсе табылар
11. Толған Ай
12. Жас қыз (кейінгі жинақтарда «Зарлы сұлу» деп ба-
сылып жүрген: Қайғыландың, зарландың / Санадан жүзің
сарғайса... деп басталатын өлең).
13. Туған жерім – Сасықкөл
14. Балалық шағы
15. Бала мен түс (Жыршы құс, тілімді алып, келші мұнда...)
16. Жазғытұры
17. Тіршіліктің көркі – ерік
18. Шын сорлы
19. Қазағым
20. Ертеңгі сәулелер. Орысшадан (Көкте жүзіп жарық Күн
/ Нұрын шаша бастады. / Орансын деп жер жүзі / Алтын сәу-
ле тастады. / бірінші сәуле ұшты да, Бозторғайды оятты...)
21. Мысық пен ет
22. Сүйгеніме
23. Бір күн (Бір күні ерте оянып...)
24. Құр қалыппын
25. Жоғалған алтын
26. Оразада
27. Қарағым
28. Тілегім. Қазақ қызының аузынан. (Кейінгі ба-
сылымдарда Қыздың зары.)
24. Күз
25. Қарасаң сонда қазақ арасына

26. Шалдың үміті. Кольцовтан
27. Осы күнгі күй
28. Мен сорлы. Шәкірттің зары
29. Әдемі қыз (Еүні-күнше толған ай жүзің еді...)
30. Бұлбұл.

Кітап 50 беттен тұрады. Соңында осы баспахандан шыққан қазақ тіліндегі кітаптардың жарнама тізімі берілген.

...Казан қаласында Мағжанның «Шолпан» жинағы басылып шығады. Казан университетінің профессоры, жасырын цензор Николай Катанов осы жинақтағы бірнеше өленді жолма-жол орысшаға аударып, Петербургке, Ішкі істер министрлігінің баспасөз басқармасына жібереді. Үкіметке қарсы насихат жасады, деген айыппен М. Жұмабаевтың соңынан жандарм бақылауы қойылады.

«Начальник Казанского губернского жандармского управления. 5 марта 1913 года. № 3321 г. Казань

Секретно

При сем сем имею честь препроводить Вашему Превосходительству на благоусмотрение в переводе на русский язык выписки из брошюр, изданных в Казани на киргизском языке.

1/...

6/ «Чулпан» /Утренняя звезда/.

Судя по прилагаемым выпискам брошюры эти тенденциозного и преступного содержания. О последующем распоряжении Вашем, имею честь просить меня уведомить. Полковник. подпись неразборчива.

ЦГА ТАССР. Фонд 420, оп.1, ед. хр. 234, л.5,5 об. (скреплено четырёхугольным штампом: Центральный Государственный архив ТАССР.).

л.13

"Ч.У.И.П.А.И." /Утренняя звезда/.

Мағиджан Дісузбаев /Казак, ижд.Вр.Марксовых, 1912 года/.

Подумай о посолье о горе и печали своей казак

Подумай так, чтобы осталась бедная наша

Вперед ногой бы наступила.

Широкая земля /казак/ что ни день, то гиснет,

А черная змея вод кровь его /казак/ сосет.

Вчера был цветок-казак во цвете,

А теперь он без воды пожелтел.

Так маленький казак погибает:

Все время назад, назад шагает,

Не чувствуя, что он так умирает.

Казак вперед не идет, а поэтому дела его идут назад.

Он бездельник и стогорбый. Не заботится об учении и труде.

Так спит казак к ничего не дождет.

Кровавая слеза в его глазах.

л.1300

Посетит казак, Сеги к Шиняев, уже пора.

Машет уже на тебя "нарезанность" саблем.

Бедный казак понимает ли свой голоду

И повернет ли свой верб к мамки.

Сколько ли его собою справа, а чья слева

И устроит ли он ссужением свой быт...

-9-

Вся земля и богатства остались нам казак,

Поэмури же на себя,

Вольше такая игра недопустима

Вставай, ведь вся наша земля в крови.

Если об этом не подумать, то это приведет

и концу.

Прову, казак, не лишиться! Он и того, что на руках,

давай соберёмся и посоветуемся,

чтобы не остаться без премия.

Земля наша останется за нами, если мы соберёмся

и настойчиво с ней позаботимся.

Многие плывут-озеро будет.

Тогда на озере и ветер будет, волны пойдут.

Тогда стираем много школ,

и наша страна процветёт в мире и братстве.

1913

9 н а у р ы з. ...«Қазақ» газетінің 5-санында Мағжанның «Туған жер» деген бес шумақ өлеңі басылды.

Бұл жарыққа аяқ басып туған жер,
Кіндік кесіп, кірім сенде туған жер.
Жастық – алтын, қайтып келмес күнімде,
Ойын ойнап, шыбын-шіркей қуған жер.

Жаратылдым топырағыңнан, сен – түбім.
Жалғаны жоқ, бәрі сенен жан – тәнім.
Сенен басқа жерде маған қараңғы,
Жарық болар Шолпан, Айым, сен – Күнім.

Тәтті суың дәмі аузымнан еш кетпес,
Қалың нуың, қыр, суыңа жер жетпес.
Кең далаңда ойын ойнап қалсамшы,
Жазу болып адамзатқа ер жетпес!...

Балалық түріп, қозы қуып, жарысып,
Батпағыңда тең құрбымен алысып,
Түнде – ақсүйек, алтыбақан, ал күндіз
Үйретем деп асау тайға жабысып.

...«Адам басы – Алла добы» деген рас,
Қалай қуса, солай кетпек сорлы бас.
Кім біледі, мен де шетке кетермін,
Туған жерім, сені тастап басым жас...»

«Қазақ», 1913 ж. № 5

22 н а у р ы з. ...«Қазақ» газетінің 7-санында Мағжанның «Орал тауы» деген өлеңі басылды

«Екі дүние: күн мен түн, өмір – өлім,
Бірі – бесік, бірі – даяр көрің,
Бала болып жата бер бесігіңде,
Сар даланың еркесі – қазақ елім...»

Таласқан аспанменен көкпеңбек тас,
Қарасаң төбесіне, айналар бас.
Жасаған мейірімі кең қадір Тәңірі,
Шығарған сол тауынан алтын, алмас.

Жіп-жиі, шытырманды түрлі ағаш,
Тұрғаны мұнарланып өсіп жалғас.
Қарағай, шырша – батыр бір қалыпта:
Шілде, жаз, қысын, күзін есіне алмас!

Ішінде аю, қасқыр, түрлі аң толған,
Адамзат батып жалғыз аяқ салмас.
Бір күнде сенің иең түрік еді,
Орын ғып көшіп-қонып жүріп еді.

Қорықпайтын таудан, тастан батыр түрік
Қойныңа жайыменен кіріп еді...
Ер түрік ең далаңа көрік еді,
Отырса, көшсе, қонса – ерік еді.

Тұрғанда бақыт құсы бастарында,
Іргесі, жел-күн тимей, берік еді.
Тұрақсыз бұл жалғанда опа бар ма,
Сақтан, алдар, бой салып жақын барма!

Күн жан досың болып жүріп,
Құлатып кетер ертең сені жарға.
Қарашы төңірекке мойның бұрып,
Алтай, Орал бойында тұрған түрік.

Аты да, заты да жоқ, дыбысы жоқ,
Жоғалған әлдеқайда іріп-шіріп...
Осындай атамекен жерлеріне,
Қасиетті атаның көрлеріне
Аузы түкті шетелдер ие болып,
Көрсетіп тұр қысымды ерлеріне.
Анамыз бізді өсірген, қайран Орал,
Мойның бұр тұңғышына, бермен орал!
Қосылып батыр түрік балалары,
Тапталпа жолын кесіп, тізгінге орал.

«Қазақ», 1913 ж. № 7

...Омбы мұғалімдер семинариясына оқуға түседі.

Архивная копия

Омская Учительская Семинария.

ПРОТОКОЛЬ № 12.

1914 года мая 7-го дня.

Председательствовал Т. Директор А. П. Яковлев.

Присутствовали:

Члены Педагогического Совета: О. Заслуженный
обучающийся В. Н. Киселев, преподаватели: В. Н.
Поповский, А. Н. Сидельников, Н. Н. Дуванов и
В. Н. Петров, преподаватели: В. В. Толкачев, Т. Н.
Морозов, А. П. Яковлев и Н. Н. Морозов.

№ №	Вопросы, поставленные на обсуждение	Содержание протоколов
1-й	Об утверждении воспитательных первокурсников классов семинарии за 4-е сентября текущего учебного года; о постановке готовности баллы и о допуске к переводным испытаниям.	Педагогический Совет обсуждая отчеты воспитательных классов семинарии за текущего учебного года и, выставив готовность баллы, постановил: I) допустить к переводным испытаниям воспитательных классов: Приготовительного класса: 1) Алексева Григория, 2) Волосинина Николая, 3) Волосинина Петра, 4) Дуванова Николая, 5) Дроздова Василия, 6) Зинченко Николая, 7) Киселева Владимира, 8) Косилова Федора, 9) Мясникова Николая, 10) Окулова Николая, 11) Пана- сова Василия, 12) Попова Василия, 13) Скакова Ивана, 14) Удильева Федора, 15) Фролова Михаила и 16) Шакина Василия, Первого класса:

1914

...«Айқап» журналының 22-санында Мағжанның орыс ақыны Мотиннің «Сибирские мотивы» кітабынан аударған «Кең дала» өлеңі басылды.

1915

8 с ә у і р, «Қазақ» газетінің 117-санында «Көңіл» деген өлеңі басылды.

Сұм көңілге разы емен мен,
Тез жанад да, тез сөнед.
Бір тілегін істесең сен,
Оған басқа ой келед.

Жас баладан артық жеңсік
Мұндай нәрсе көрмедім.
Тұрағы жоқ шайтан секек,
Тіпті-ақ сырын білмедім.

Бір жар іздеп, болса әуре,
Таптым бардым қасына.
«Аш құшағың, – дедім, – сәуле!»
Шомылып көз жасыма.

Жанған жүрек, жасты көріп,
Көңілі сенгіш перизат:
«Ақырын, – деді қолың беріп,-
Жанба, сәулем, көрме жат!»

Жанып – күйіп сүйсе таңда,
Кешке сөнген ол отсыз.
Бүгін мұнда, ертең анда,
Тым-ақ нәрсе ұятсыз.

«Қазақ», 1914 ж. № 11

22 с ә у і р. ...«Қазақ» газетінің 121-санында «Жарыма» деген өлеңі басылды.

От жұтқан туысқанның халін көрпіп,
Күнәсіз судай аққан қанын көріп,
Айрылған ар-намыстан қарындастың
Көз жасы, қалын қайғы, зарын көріп;

Елжіреп жүрек – бауырым, ішім еріп,
Бейнетке белді буып, қолды беріп,
Ант етіп айнымасқа ес білгеннен,
Байлаулы бауырыма тілеп ерік,

Жан-жарым, ұзақ, қиын түстім жолға,
Алдымда түпсіз дария, сор да, ор да.
Бетпақ шел: сусыз, отсыз, қайнаған құм,
Ысқырған жылан, шаян оң мен солда.

Өткелсіз, қарлы, отты таулар асқар,
Мейірімсіз табан тілер қия тастар...
Кім билед, қуат құрып, арып-талып,
Төгетін күндер болар ыстық жастар.

Сол күнде, алтын сәулем, қолыңды бер,
Жасыртпа, жолым бастап, алдымда жүр.
Қара күн қорқынышты қаптағанда,
Жарқырап жұлдызым боп төккейсің нұр.

Айырылса иманынан көңіл құбыл,
Кейін қайт, жапа шекпей, жазым деп жол.
Жан салып, тура, қайтпас жүрек беріп,
Жаңадан жаратып сен – Аллам да бол!

Жол алыс, жақын үшін жаннан кештім,
Бауырдың халін көріп, бейнет құштым,
Құшақта, сүй, күл, жыла, қайраттандыр,
Жан-жарым ұзақ, ауыр жолға түстім.

«Қазақ», 1915 ж. № 121

25 маусым. ...«Қазақ» газетінің 134-санында «Есімде...
тек таң атсын» деген 14 шумақ өлеңі басылды.

Ол күнді ұмытқам жоқ, әлі есімде,
Таянып келгенінде күн бесінге.
Кең дала ұқсап тұрды қол тимеген
Керілген кербез сұлу ақ төсіне.

Құйылып тұрды көктен жұмақ нұры,
Құбылып хор даусындай құстар жыры,
Таласып аспан – көкке алтын тауы,
Арқаның суы – күміс, жібек – қыры.

Сайланып сол мезгілде шықтық жонға,
Қыранша көз жүгіртіп оң мен солға,
Ақ найза алты құлаш белге байлап,
Айнымас алдаспанды алып қолға.

Қанатты, қажымайтын тұлпар міндік,
Жібекпен жетпіс қабат белді будық.
Құрсанып қылыш өтпес мұздай темір,
Қиядан қыран құсша жауға ұмтылдық.

Аспаннан сорғаласа суға сұңқар,
Сұңгімей үйрек сорлы нағып тұрар!
Ақырған арыстанның айбатына
Шыдар ма қоян жүрек қорқақ құлдар?!

Жау қашты құр қарадан быт-шыт болып,
Қайратқа дене, отқа жүрек толып,
Ауыздан «а» дегенде жалын шығып,
Арқада жаттық сайран, сауық құрып.

Бақ шіркін бір күні қонып бауырыңна еніп,
Кетпек қой ертеңіне – ақ алдап, күліп
Алтын Күн аспандағы қайдан білсін
Қаптарын қапылыста қара бұлт!

Жолбарыс жүргенінде маң-маң басып,
Жүрегі, қайратына көңілі тасып,
Ойлай ма, қу қаңбақты таса қылып,
Жатқанын жасырынып мерген пасық?!

Еліктің еркетайы, ардақтысы,
Алтайдың ақиығы – алғыр құсы,
Алаштың Арқада еркін ойнақтаған,
Жол тосқан жауыз жауда болды ма ісі?

Мас болып күш пен қайрат, қалың бұға,
Алданып ойын-күлкі, сауық-шуға,

Сергімей жата беріп, сезбей қаппыз,
Жақындап барып қапты Күн батуға.

Күн алтын жан-жағына сәуле шашты,
Жарық пен қараңғылық араласты.
Сәулесі қызыл алтын – сәлемі еді,
«Көргенше қош, алаш!» – деп амандасты.

Ай туып, Күн орнына көкте қалқып,
Гүлдерден мас қыларлық иіс аңқып,
Төңірек тыныш ұйқыға батқан шақта
Кетіппіз біраз ғана біз де қалғып.

Сужүрек мана қашқан жасырынып,
Жақындап келген бопты аңдып тұрып –
Қорқақ құл ұрлықты да ерлік санап,
Қуанып алласына басын ұрып.

Мезгілше, мейлі келсін, тісі батсын,
Сұр жылан өзі оятар, қатты шақсын.
Жаңадан жолбарыстай ұмтылармыз,
Көрелік төңіректі тек таң атсын!

«Қазақ», 1915 ж. № 134

22 қ а з а н. ...«Қазақ» газетінің 154-санында «Зар» деген өлеңі басылды.

Күз жетіп, жердің жүзі солғын тартса,
Алтын күн нұры кеміп, салқын артса,
Жер жүзі өлім күтіп тұрса жылап
Сексенде селкілдеген байғұс қартша;

Қатты қыс кірейін деп есік ашса,
Қызыл гүл қорыққаннан түсі қашса,
Әл кетіп, бұлғақтаған бұтақтарда
Жапырақ: «Ал өлдік!» – деп сыбырласа, –

Қайғырман, сірә, осы қыс жетті екен деп,
Есіл жаз бір күндей боп өтті екен деп,

артына қатты суық, қайғы тастап,
Жолымен «Барсакелмес» кетті екен деп.

Қыс өтер, мезгілімен жаз да болар,
Қар еріп, ойпаң жерлер саз да болар.
Теңіздей толқындаған шалқар көлде
Түрлі құс: үйрек, аққу, қаз да болар.

Алтын күн алтын сәуле жерге шашар,
Жан кіріп, жан-жануар қыбырласар.
Күркіреп қара бұлт аспан – көкт е,
Жасаған кең рақметтің кілтін ашар.

Сөзім жоқ дәл осылай болуында,
Бар қайғы, қалың дертім менің мұнда:
Көңілдің баяғыдай мінезі жоқ,
Соғады жүрек зорға, келші, тыңда.

Жоғалды, батты, кетті сәулем – Күнім,
Жайнаған жүз құлпырып қызыл гүлім.
Сәулесіз, Айсыз, Күнсіз қараңғыда
Өтермін аһ ұрумен шықпай үнім.

Жалғанның бір көрермін көп пен азын,
Өмірімде енді болмас жылы жазым.
Енді бір өлгенім де, жүргенім де,
Қолымнан ұшқаннан соң қоңыр қазым

«Қазақ» газеті 1915 ж. № 154

1916

9 маусым. «Қазақ» газетінің 184-санында «Дін үйреткенге» деген өлеңі басылды.

Қармаңбай, қарап жатып бақ күтуге,
Ізденбей аласұрып, тақ күтуге,
Тағдырда, бір тақтайда жазулы деп,
Әр іске кім үйретті шақ күтуге?

Шарқ ұрып ерікке ұмтылған ұшқыр жанды,
Қайнаған тамырдағы ыстық қанды

Тұтқын ғып кім қамады? Кім суытты?
Кім алды қалың қайрат, күшті, әлді?

Кешегі арыстанды айбыны зор,
Жүректі жолбарыстай қайраты мол
Айырып ар-намыстан, күштен, естен,
Кім қылды шала-жансар бір қорқақ құл?!

Ақылға, жан-жүрекке кісен салды,
Көрмейтін көзді кер ғып арты-алды.
Үйретіп дін деп құлды, қорқақтықты,
Қандай құл бізге молда бола қалды?!

Ойламай, қорқақ құлдың тіліне еріп,
Жай жатып, тәуекелге тізгін беріп,
Мінекей, айрылдық қой бақтан, тақтан!
Қайтейін, әсіресе, есіл ерік!

Жоқ енді, жату болмас бос еңбексіз,
Жалбарып: «Жасаған!» деп жас төкпеспіз.
Өзің де, сөзің де кет бізден аулақ,
Жаны өлген, жүрегі өлген мұндар кексіз.

Біз жаңа көрдік таңның желі ескенін,
Салқынмен сескендірмек боп ескенін,
Сылдырлап су, сыбырлап жапырақтар:
«Есіңді жи енді, алаш, тұр!»- дескенін!

Міне, Күн! Сәулесі алтын жерді құшты,
Жарыққа қуанысып құстар ұшты.
Ізгі оймен ерік тілеп, жарық тілеп,
Ұшамыз біз де жиып есті, күшті!

«Қазақ» газеті, 1916 ж. № 184

«Балапан қанат қақты» деген қарасөзбен жазылған өлеңі
Омбы мұғалімдер семинариясының оқушылары ұйымда-
стырған «Балапан» қолжазба журналының жарық көруіне
арналған.

«Балапан қанат қақты...

Жас еді. Қанаты да қатып жеткен жоқ еді. Амалсыз қақты. Солтүстіктің суығына шыдай алмады. Суық жел сүйегіне жетті. Ызғар өкпесіне өтті.

Ұшып орманға барып еді, күні кеше күбірлесіп, күлімдесіп, жылы құшағын ашып тұрған ағаштар бұған мойнын бұрмады. Ұшып тоғайға барып еді, қанша шырылдап айналып жүрсе де, қалың ақ кебінін жамылып, тоғай тұрмады.

Балапан баспана таба алмады.

Балапан қанат қақты...

Аштан өлетін болды. Ойды-қырды қар басқан. Бір қылтаңа таба алмады. Тоңып, дірілдеп, аласұрып жүрген балапанды көріп: «Қорама кір, қолымда тұр, қалған-құтқанымды берермін», – деп күледі солтүстіктің салқын жүрек, тас бауыр адамы!

Балапан қанат қақты...

Ойы – жандәрмен жылы жаққа жетпек, егіз Есіл – Нұраның тәтті суларынан ішіп, Аралдың ыстық құмын құшпақшы. Терең Балқаштың мөлдіріне шомылмақшы. Алтайдың етегінде «уһ» деп демін алып, Марқакөлдің қаймағында жүзбекші.

Балапан қанат қақты...»

1917

16 ақпан, «Қазақ» газетінің 218-санында «Орамал» деген өлеңі басылды.

Қасірет батты жаныма,
Уға толды жас жүрек.
Орамалды жарыма,
Бітірем қашан кестелеп...

Күз сарғайтты қайыңды,
Мен де бірге сарғайдым.
Қара бұлт жауып Айымды,
Жылаймын, күйем, зарлаймын.

Толып қалды төрт айға,
Күйікпенен күн өтті.

Жарымды өкіріп отарба
Қанды жаққа әкетті.

Елін ойлап қамығып,
Жүрегі толып дерт – шерге,
Жүр екен жаным жабығып
Осы күні қай жерде?

Жарқ-жұрқ сансыз көзі бар,
Бейне жынның ұясы,
Ың-жың, у-шу сөзі бар,
Түсірмес жарық қиясы.

Жылы жүзді жан жоқ,
Қалада жүдеп жүр ме екен?
Жақыны жоқ, жары жоқ,
Жалған оған көр ме екен?

Солдатша сымдай киініп,
Шекпені оның сұр ма екен?
Күрегіне сүйеніп,
Суықта жаурап тұр ма екен?

Жатқан шығар ор қазып,
Жауға ма әлде өзіне.
Бұрыла алмай бой жазып,
Қайғы шығып жүзіне...

Қасірет батты жаныма,
Уға толды жас жүрек.
Орамалды жарыма
Бітірем қашан кестелеп?..

Орала берме, жібегім,
Тезірек жүрші, сен де, біз.
Сенсің қымбат керегім,
Алақандай ақ бәтес.

Қайғыдан өлсем, арман жоқ,
Ақиреттік жолдасым.
Көзімде жас қалған жоқ,
Кестеге сіңді бар жасым.

Орамалды алып сорлыңнан,
Көзіңе жасыңды іріккенде,
Күрсініп ауыр, сәулемжан,
Көзіңді ақырын сұрткенде;

Жасаған Ие, тілегім:
Аралассын жасқа жас.
Орала берме, жібегім,
Сенсің жаным, ақ бәтес.

Қасірет батты жаныма,
Уға толды жас жүрек.
Орамалды жарыма
Бітірем қашан кестелеп?..

«Қазақ» газеті, 1917 ж. № 218

«Қазақ» газетінің 1917 жылғы 225-санында басылып,
ұлан-байтақ қазақ даласына таратылған Үндеу

Алаш ұлына

Азаттық таңы атты. Тілекке құдай жеткізді. Күні кеше құл едік, енді бұл күні теңелдік. Қам көңілде қаяудай арман қалған жоқ. Неше ғасырлардан бері жұрттың бәрін қорлық та, құлдықта ұстаған жауыз үкімет, өзгеге қазған оры өзіне көр болып, қайтпас қара сапарға кетті. Жүз жылдан бері халықты теңдікке жеткізу жолында ескі үкіметпен алысып, дарға асылып, оққа ұшып, басы айдауға, малы талауға түсіп жүрген сабаздар жасымай, бірі кемісе, оны артылып, ақырында, Россияда қол астындағы халықтардың бәріне: дін, ұлт, тіл айырмасына қарамай, азаттық әперді. Енді бүгін теңеліп, түсімізде көрмеген жақсылықты өңімізде көріп, төбеміз көкке жетіп отыр. Бұл күнге жеткізген құдайға мың шүкірлік! Бұл бостаншылық кілтін ашқан ерлерге сансыз рахмет!

Сүйікті Алаштың Азаматы! Бізді бұл қуанышқа, бұл бостаншылыққа жеткізген кім? Біз кімге борыштымыз? – Соны

ойлалық. «Жамандықты ұмыт, жақсылықты ұмытпа» деген нақыл бар. Еккенде жоқ, сепкенде жоқ қазақ халқы бостаншылыққа ортақ болып отырмыз. Бізге осындай теңдік әперіп отырған орыс халқының ақ жүрек – адал ниетті көсемдері қан төгіп жеңіп алды. Олардың бұл жақсылығын қалай қайтарамыз?

Ескі үкімет заманында қазақ халқы Россияға өгей едік, бізге үкіметтің жаны ашымайтын еді, біздің жанымыз үкіметке ашымайтын еді, оның арын арлап, намысын намыстамайтын едік. Мұның зор белгісі былтыр көрінді. 25-інші июнь жарлығы шыққанда қазақ халқы қандай болды! Егер ескі үкімет бізді тең ұстап отырған болса, қазақ бүлінер ме еді, қарсыласып қан төгер ме еді. Біз қазаққа «көн, қарсы келме» дегенде рахымсыз үкімет жай-күйіне қарамай, қырып-жойып жұрттың берекесін кетіретін біліп, амалсыздан көн деуші едік. Біздің жоруымыз расталғанын халық көрді. Енді ол жауыз үкімет жоқ: бастығы патшасы болып, қанішер қара жүректер қазір тұтқында. Бұл күнде жұрттың бәрін туысқандай тең қарайтын, ешкімді алаламайтын жаңа үкімет сайланды. Бұл үкімет күшейсе, біздің де күшейгеніміз, бұл үкіметтің күші кемісе, біздің де тілегіміз босқа кеткені. Жаңа үкіметтің күші кеміп, халыққа беріп тұрған бостандықтан айрылуына, жауыз үкімет бас көтеріп, бұрынғы таз кебімізге түсіруіне екі түрлі ықтимал бар: бірі – немістен жеңілуі, екіншісі – ішкі астыртын дұшпандардан жеңілуі. Орыс немістен жеңілсе, бұрынғы үкімет орнына қайтып, Николай қайтадан таққа мініп, жұрттың сорын бұрынғыдан да жаман қайнатуында сөз жоқ. Жаңа үкіметтің ішкі дұшпандарының тілегі осы. Иншалла, бұл болмас!

Біз қазіргі әділ үкімет, азат Россиямен бір тілекте, бір кемедеміз, кемедегінің жаны бір. Россияға бұрын жанымыз ашымайтын еді, қабырғамыз қайыспайтын еді, енді орыс хал-қының өзімен тереземіз тең болған соң, жақсылығына сүйінеміз, жамандығына күйінеміз. Тілек бірге болған соң, тірі болсақ бір төбеде өлсек бір шұқырда болуымыз керек. Жұрттың бәрі осылай бірігіп, тізе қосып, қайрат қылғанда ғана азат халық бола аламыз. Соның үшін жаңа үкіметтен қолдан келген көмегімізді аямауымыз керек.

25-нші июнь жарлығы бойынша соғыс тылындағы қызметке енді алынатын бұратаналарды, халықтың шаруасы күйзелмесін деп, жаңа үкімет алуды тоқтатты. Бұрынғы алынған жігіттер осы күні жұмыс қылып жатыр. Біздің қолымыздан келер көмегіміздің зоры – сол бұрынғы жұмысшылар ерлік көрсетіп, аянбай жұмыс қылу. Олардың жай-күйін жаңа үкімет жеңілтеді, қазақ та қарап тұрмауы керек. Біздің жігіттер соғысқа әуелде зорлықпен келсе де, енді орыс халқының жақсылары һәм әскері арқасында бостаншылық алған соң, соғыс біткенше аянбай қызмет етсе, алған бостаншылығымыздың қолқасын түгел қайтара алмасақ та, орыс халқының алдында ұялмас едік. Міне, біздің көмегіміз осы болу керек. Мұны жігіттер де, жұрт та ойласын.

Ескі үкіметті аударып тастадық деп, орыс әскері һәм жұмысшылары қарап отырған жоқ. Бұрынғыдан артық көңілденіп, ендігі қызмет өзіміз үшін, алған азаттықтан айрылып қалмалық деп, он есе қайрат көрсетіп отыр. Алмақтың да салмағы бар. Жақсылығыңа ортақпыз, жамандығыңнан аулақпыз десек, құдайға қас болармыз, жұртшылығымызға таңба болар. Орыс халқы бостаншылық жолында жанын құрбан қылғанда, біз терімізді қиялық. Ескіні қуаттаушы жауыз ниетті жансыздар жоқ емес. Олар халық арасына, әскер арасына сөз жүргізіп, азғыруы ықтималы бар. Сондайлардың сөзіне алданып, ғұмыр бойы естен кетпес өкінішке ұшыраудан сақтаныңдар. Ұйымдасып, жаңа үкіметтің күшеюіне қызмет қылалық, кешікпей ашылатын Учредительное Собраниеде һәм г. Думада бәйгеге қосылып, жүлде алып, халқымыздың бақ-берекесіне жол ашалық.

*Ғалихан, Мұстафа, Мирякуб.
Петроград – 20/III*

...маусым. Омбы мұғалімдер семинариясын бітіріп шығады.

Мағжанның куәлігінің көшірмесі

«От совета Омской учительской семинарии, на основании положения об учительских семинариях...» Дано сие свидетельство окончившему курс воспитаннику семинарии, киргизскому стипендиату Джумабаеву Мағжану в том, что он при отличном поведении оказал следующие успехи:

Закон божий – *необучался*

Педагогика *удовлетворительные*

Русском языке *хорошо*

Церковно-славянском *не обучался*

Арифметика *удовлетворительные*

Геометрия *удовлетворительные*

Землемерия *удовлетворительные*

История *хорошо*

География *хорошо*

Физика *удовлетворительные*

Естествоведению *удовлетворительные*

Числописании *удовлетворительные*

Рисовании *удовлетворительные*

Пении *удовлетворительные*

Практических занятиях в преподавании *хорошо*

Сверх того обучался ручному труду *удовлетворительные*

Гимнастике *отлично*

*Государственный исторический архив Омской области.
Ф.115. Оп.1. Д.88. Л. 185*

2 4 м а у с ы м.

...Омбыда Ақмола облыстық съезінде қазақ комитетінің мүшелігіне сайланды.

...жылғы сәуірдің 25-нен мамырдың 7-не дейін Омбы қаласында Ақмола облыстық қазақ съезі өтті. Съезді

дайындаған – белгілі Алаш қайраткері Ережеп Итбаев бастаған ұйымдық комитет. Оған Ақмола, Атбасар, Көкшетау, Омбы және Петропавл уездерінен 250 делегат қатысты. Съезд төрағалығына заңгер Айдархан Тұрлыбаев, орынбасарлары болып Ережеп Ит-баев пен Міржақып Дулатов, хатшылығына Мұхтар Саматов, Асылбек Сейітов және Тоқбаев сайланды. Бұл съезге Мағжан Жұмабаев қатысып, ол 7–8-мамырда Мәскеудегі бүкілресейлік мұсылмандар съезіне делегат болып сайлануына байланысты, Омбыдан жедел жүріп кетті.

Съезде соның алдында ғана өткен Орынбор және Орал қазақ съездерінің қараған мәселелері мен қабылдаған құжаттары талқыланды. Атап айтқанда: Қазақстанның барлық аймақтарында билікті қолына алатын қазақ комитеттерін құру, жалпықазақтық және жалпымұсылмандық съездер өткізу, Ресей Құрылтай жиналысына депутаттар сайлау мәселелері сөз болды.

Қорытынды мәжілісте он адамнан Омбы облыстық қазақ комитеті құрылды. Оның төрағалығына Айдархан Тұрлыбаев сайланды.

Осылайша, тұңғыш рет ұлан-байтақ қазақ даласының түпкір-түпкірінде халықтың мұңы мен мұқтажын қорғайтын ұлттық белгідегі мемлекеттік билік органдары дүниеге келді. Бұл – 1917 жылғы сәуірдің 25 күні еді.

2 1–2 6 ш і л д е. ...Орынбор қаласындағы жалпықазақ съезінде Ақмола облысынан Ресейдің құрылтай жиналысына депутаттықа кандидат ретінде ұсынылды.

Сонымен, жалпы қазақ съезі 1917 жылғы 21-шілдеде Орынбор қаласында ашылды. Оған Ақмола, Семей, Торғай, Орал, Жетісу, Ферғана облыстарынан және Бөкей қазақтарынан делегаттар қатысты. Бұл съездің тарихи маңызын түсіну үшін оған қазіргі Қазақстан аймағына кіретін барлық жерлерден өкілдер қатысқанын баса айтуға тиіспіз.

Съезд төрағасы – Халел Досмұхамедов, орынбасарлары – Ахмет Байтұрсынов пен Әлмұхамед Көгібаров, хатшылары – Міржақып Дулатов пен Асылбек Сейітов.

Қаралған мәселелердің ішінде ең негізгісі Ресей мемлекет-тілігі және оның құрамындағы Қазақстанның тағдыры болатын. Бұл орайда «... А. Байтұрсынов пен М. Дулатов «автономиялы тәуелсіз қазақ мемлекетін құру» идеясын ұсынды, ал, Ә. Бөкейханов «демократиялық, федеративтік және парламенттік Россия республикасының құрамындағы» қазақтың ұлттық-территориялық автономиясын болуын қалады... съезд басым көпшілікпен Ә. Бөкейхановтың ұсынысын қолдады».

«Қазақ» газетінің 1917 жылғы 31 шілдедегі санында жарияланған съезд қаулысы «қазақ облыстары ұлт жігіне қарай областной автономия алуға тиіс», деген редакцияда берілген».

Жер мәселесі жөнінде съезд делегаттары: «Қазақ жерлері ешкімге, ешқандай жолмен берілмейді. Қазынаның жері дегеннің бәрі қазақтың жері болғандықтан, иесіне қайтарылсын», деген мәмілеге келді.

Бүкілқазақ съезі облыстар бойынша Ресей Құрылтай жиналысына депутаттыққа кандидаттар тізімін бекітті. Шын мәнінде ең жоғарғы билік құрылымын белгілейтін бұл ұлы жиынға қазақ халқының ең беделді әрі білімді ұлттық көсемдері сайлануға тиіс деген шешім алынды. Олардың арасында: Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, Ж. Ақбаев, Ә. Ермеков, Х. Досмұхамметов, Ж. Досмұхамметов, М. Тынышбаев, Ы. Жайнақов, М. Шоқай, С. Қожанов, Б. Құлманов, Г. Потанин... сияқты аса көрнекті қайраткерлер болды.

Ақмола облысынан сайланғандар: Тұрлыбаев Айдархан, Сейітов Асылбек, Итбаев Ережеп, Жанайдаров Сейілбек, Тілеулин Жұмағали, Дүйсенбаев Рақымжан, Жұмабаев Мағжан, Абылаев Сұлтанмұхамед, Мешенбаев Сыдық, Күсемісов Салмақбай, Болғанбаев Хайретдин.

«Қазақ» газеті 1917 жыл 31 шілде

2 8 қ а з а н. ...Омбыда Ақмола облысы қазақтарының съезіне қатысып, бірінші Бүкілқазақ съезіне делегат болып сайланды.

2 1 қ а з а н. ...Омбыда Ақмола облыстық қазақ комитетінің кеңесінде Мағжан Жұмабаев баяндама жасады: «Омбы уезінің қазақ комитеті төрағасының орынбасары С. Әлжанұлы мен хатшысы А. Қылышбайұлы «Омбы уезінің милициясы» деген шүберек байланған үш адаммен облыстық қазақ комитетінің кеңсесіне келіп қоқан-лоққы жасады, заңды түрде сайланған қазақ комитетін таратып жібермек болды... Олар Омбы қаласының жатақтары жасаған ереуілдің айтағымен келген...».

Қазақ комитеті «милиционерлердің» ісін заңсыз деп тауып, тиісті қаулы алды.

1 4 қ а р а ш а. ...«Қазақ» газетінде «Алаш» партиясы атынан Бүкілресейлік құрылтай жиналысына партия тізімімен Қазақстан губернияларынан сайланған делегаттардың тізімі: «Ақмола һәм Семей облыстарынан: 1.Әлихан Бөкейханов... 15. Мағжан Жұмабайұлы...»

«Қазақ» газеті 1917 жыл 14 қараша

ж е л т о қ с а н. Мағжан ...Бүкілресейлік мұсылмандар съезіне делегат болып сайланып, Мәскеуге жүріп кетті.

5–13 желтоқсанда... «Жалпы қазақ-қырғыз съезі» болып өтті. «Оқу комиссиясына: 1. Ахмет Байтұрсынов; 2. Мағжан Жұмабаев... сайланды».

Құрылтайға депутаттыққа кандидат болып қазақ атынан ұсынылғандар тізіміндегі қызылжарлықтар: Айдархан Тұрлыбаев, Ережеп Итбаев, Жұмағали Тілеулин, Салмақбай Күсемісов, Хайретдин Болғанбаев, әрине, жеке бөліп көрсетеміз – Мағжан Жұмабаев, «Алаш» партиясының іргесін қалап, шаңырағын көтерушілер екенін дәлелдейміз. Әйтпесе, әлдебіреулер толық білмегендіктен, кейбіреу білсе де, айтқысы келмегендіктен сол Мағжанды немесе Жұмағалиді «Алаш» қозғалысына қатысқан еді, «Алашордада» қызмет істепті», деп бәсеңсітуге бейім тұрады. Мұны оқыған бүгінгі жастар жағы, жазығы қанша, осылай екен деп сенеді.

Бүкілқазақтық Алаш съезі, II съезд, «Алаш съезі» деп аталған екінші жиын 1917 жылғы 5–13 желтоқсан күндері Орынборда өтті. Бұл съездің маңызы қазақ халқын тұтастыққа, бірлікке шақырды. Партия болып, топ болып жіктелуге қарсы, бірлік үндеуін М. Дулатов пен А. Байтұрсынов жазды.

Съездің қаулысынан үзінді келтірейік:

«...Бүкіл қазақ-қырғызды билейтін өкімет керектігін ескеріп, съезд бірауыздан қаулы қылды:

I. Бөкей елі, Орал, Торғай, Ақмола, Семей, Жетісу, Сырдария облыстары, Ферғана, Самарқанд облыстарындағы және Амудария бөліміндегі қазақ уездері, Закаспий облысындағы және Алтай губерниясындағы іргелес болыстардың жері, бірыңғай іргелі халқы – қазақ-қырғыз, халі, тұрмысы, тілі бір болғандықтан, өз алдына Ұлттық-жерлі автономия құруға;

II. Қазақ-қырғыз автономиясы Алаш деп аталсын;

III. Алаш облыстарын қазіргі бүліншіліктен қорғау мақсатымен уақытша Ұлт Кеңесін құруға. Мұның аты – Алаш Орда болсын. Алаш Орданың уақытша тұратын орны – Семей қаласы.

Алаш Орда бұл күннен бастап, Қазақ-қырғыз халқының билігін өз қолына алады».

Алаш Орданың төрағасы – Әлихан Нұрмұхаметұлы Бөкейханов екендігі тарихтан мәлім. Ұлт кеңесінің құрамына 15 адам сайланды.

«Сарыарқа» газетінің 1918 жылғы 22 қаңтардағы санында осы съездің жұмысына байланысты Ә. Ермаковтің «Жасасын, Алаш, жасасын!» деген мақаласы басылды. Онда былай делінген:

«Желтоқсанның 12 күні, түс ауа, сағат 3-те дүниеге «Алаш» автономиясы келіп, азан шақырылып ат қойылды. Алты алаштың баласының басына Ақ орда тігіліп, Алаш туы көтерілді. Үлкен ауылдарға қоңсы қонып, шашылып жүрген қазақ жұрты өз алдына ауыл болды. Отанды болды».

«Сарыарқа» газеті 1918 жыл 22 қаңтар

...жылғы 18 желтоқсан, «Қазақ» газетінде басылған хабардан: «Омбыда «Алаш» партиясының комитеті ашылды. Комитетке сайланғандар: ...Асылбек Сейітұлы, Мағжан Жұмабайұлы...»

«Қазақ» газеті 1917 жыл 18 желтоқсан

1918

а қ п а н...Омбы Кеңес Атқару Комитетінің қаулысымен Қазі Торсанов пен Мағжан Жұмабаев «Алаш» партиясының мүшелері ретінде тұтқынға алынды.

Копия

РЕЗОЛЮЦИЯ

Центральный Комитет Социалистической Киргизской партии "Уш-жуз" в экстренном заседании, в присутствии более 200 членов партии, заслушав доклад Председателя Комитета тов. ТОГУСОВА о текущем моменте, в связи с наступлением Германии и контрреволюционным выступлением наряду с русской буржуазией киргизской буржуазной партии "Алаш", в лице членов Областного Киргизского Исполнительного Комитета: АСЫЛБЕКА СЕИТОВА, Магжана ДЖУМАБАЕВА, Еркосая МУКУЧЕВА, Айдархана ТУРЛУБАЕВА, Брежнева ИТАЕВА и других, ^{скрытых} явно-вооружающих киргизское население против советской власти, обливая грязью видных лидеров партии большевиков тов. Ленина, Троцкого, Зиновьева и многих лидеров Местного Совета, как товарищей большевиков, так и левых эсеров, с ^{скрытых} которой целью вызвать волнение среди населения, и приняв во внимание, что главный лидер партии "Алаш", БУКЕЙХАНОВ заключил с известным контрреволюционером Дутовым в Оренбурге договор от имени "Алаш" обязуясь "до последней капли крови" идти рука об руку против Советских войск, что взятием города Оренбурга красногвардейцами БУКЕЙХАНОВ, ДУЛАТОВ (видные руководители партии "Алаш") позорно скрылись совместно с Дутовым из города и теперь занимаются в степи усиленной агитацией, вооружая реакционно-буржуазных киргизских элементов против русской революционной демократии, что несколько видных членов Областного Киргизского Комитета: Асылбек СЕИТОВ, Мухтар САМАТОВ (последний член партии "Алаш") командированы в Акмолинский уезд для вооружения киргиз и сбора денег на содержание контрреволюционного киргизского правительства "алаш-орды", во главе которого стоит, ныне скрывшийся из Оренбурга, к-д БУКЕЙХАНОВ; члены комитета Еркосая МУКУЧЕВ, в Кокчетавский уезд для той же цели, Мусульман-Бек СЕИТОВ в Семипалатинскую область с той же целью; что в отношении А. СЕИТОВА, М. САМАТОВА, Е. МУКУЧЕВА состоялось постановление Следственной Комиссии об их аресте, что командированные в Петропавловский уезд для набора "джигитов" в белую гвардию, члены Комитета Магжан ДЖУМАБАЕВ и Ка-

3. Особить все обвинительный материал Следственной Комиссии при революционном трибунале Ошского совета рабочих и солдатских депутатов для немедленного предъявления в качестве обвинительных и заключений под стражу указанных к/р. членом нижеследующего Особого Комитета: Аманжол СЕНТОВА, Искандер ХУТМАНОВА, Ахмедовна ТУРДУБАЕВА, Бурхан МУЛТАЕВ, Кремена ИТНАЕВА и Кусуламбетов СЕНТОВА. Резолюция принята единогласно.

Председатель Центрального Комитета Социалистической Киргизской партии "Ул-куз" К. ПОПОВ.

Секретарь А. КИЧЕНОВ.

Справка: Неполный этот документ напечатан в деле по обвинению К. ПОПОВА, хранящемся в Особом следственном, стр. 45-46.

1919 г.

Верно: ЗАМ НАЧ СЛЕДСТВИЯ КСН ПРИ СМ КСОР
НА ПОР

Сентова

(СЕНТОВА)

Справка

Архивно-уголовное дело на
имеющегося Кембас - от Кембас
Сара, Кембасов Ошского
Суда Народно-Кембасов
защитный судья по делу
в Союзпартии - Кембас
Ошского с 20/1 1918 по 14/1
1919, Сентова, на reso-
люция с 20/1 1918 по 14/1
1919, Кембасов, на reso-
люция с 20/1 1918 по 14/1
1919, Кембасов, на reso-

Копия

ПРОТОКОЛ

Центральный Комитет Социалистической Киргизской партии "Ум-жуз", на общем собрании членов партии, состоявшемся 2 января, выслушав доклад члена Комитета т.ТОКПАЕВА о том, что Областной Киргизский Комитет, не считаясь с интересами киргизской бедноты, снабжает стипендиями исключительно детей богатых, оставляя на произвол судьбы детей киргиз (выдано 540 рублей члену областного Комитета Еркосан МУКУЧАЕВУ, имевшему в городе Омске собственный дом, стоящий около 20000 рублей; его жене Омару ДЖУСУПОВУ 540 рублей, имевшему в гор.Омске два дома стоим. около 50000 рублей; Кызбай ТОКУЧЕВУ 540 рублей, имевшему в гор.Омске собственный дом, стоящий около 20000 рублей, последний тоже родственник члена областного Комитета Магдана ДЖУМАБАЕВА), что Областной Киргизский Комитет часто стал командировать по Акмолинской области своих членов из буржуазной партии "Алаш" с широкой агитацией против левых социалистов-революционеров и большевиков, т.е. с к/р.целью, снабжая этих членов из сумм Областного Комитета, т.е. опять в ущерб киргизской бедноты (в Акмолинск командирован Мухтар САМАТОВ, с окладом по 300 рублей в месяц, в Атбасар СЕМТОВ, с окладом около 400р. в месяц, в Кокчетав Магдан ДЖУМАБАЕВ, Ержан ИТБАЕВ, Еркосан МУКУЧЕВ тоже из сумм киргизской бедноты), что Областной Комитет, созвав в г.Кокчетав своих баев, дворян, бывших волостных управителей, имамов (съехались сливки киргизской буржуазии), где под видом областного съезда, исключил из состава областного комитета, единственных трёх представителей киргизской демократии: товарища Ермахамеда ТОМПАЕВА, Хасан-Ходжа БЕКХУДИНА БЕКХУДИНА и Байсеита АДНЕНЕВА, с целью беспощадной расправы с киргизской беднотой. Центральный Комитет Киргизской Социалистической партии "Ум-Жуз" ПОСТАНОВИЛ: Объявив областному киргизскому Комитету полное недоверие, войти с ходатайством в Акмолинский Областной Комитет, в Исполнительный Комитет Омского

2.-

совета солдатских и рабочих депутатов и Западно-Сибир-
ский областной Комитет о немедленном разгоне Областного
Киргизского Комитета и о созыве областного киргизского
съезда на демократических началах.

Председатель (подпись)

ПЕЧАТЬ: Секретарь (подпись)

Справка: Настоящий документ находится в деле
по обвинению К.ТОГУСОВА, хранящаяся в Омоном об-
лгосархиве, стр.80.

Верно: ЗАМ НАЧ СЛЕДОСТВА КГБ ПРИ СМ КССР
И.А.И.С.Р.

Сейтазиев (СЕЙТАЗИЕВ)

Знаурыз. ...«Сарыарқа» газетінде М. Дулатовтың «Кім дос, кім қас?» деген мақаласы басылды.

«...біздің түсімізді басқаларға бояп көрсетіп отырған өзімізден шыққан шағымшылар. Олар бүгін большевик болмақ түгілі, тескентау өтіп кетсе де, жолың болсын дер едік, бірақ жұрт атынан сөйлеп, соңынан ерген он қазақтың баласы жоқ, жұртты адастырып отыр, соған күйінеміз. Кешегі қаралы патша заманында бірі шоқынып миссионер болып, бірі сатылып жандарм мекемесіне тыңшы болып, бірі ел алдап, бірі жол тосып жолаушы тонаған соғылғандар... Мынадай ылайсаң заманда большевик бола қалып, ақ ордалы алаштың ортасына от тастағалы отыр. «Алаш» ордасына сайланған он бес кісі қазақтың дұшпаны, оларды жоқ қылу керек деп шағым қылып отыр. Қазіргі шығып тұрған «Қазақ» газеттері, бостандық дұшпаны, бұлардың жазушылары Николайшыл деп отыр!»

«Сарыарқа» газеті 1918 жыл 3 наурыз

7 н а у р ы з Сарыарқа» газеті: «Большевиктер Ақмола облыстық қазақ комитетін жойды. Комитет 7 наурыз. «мүшелері Мағжан Жұмабаев пен Қазі Торсанов тұтқынға алынды. Басқалары да қамалатын шығар. Бұл оқиғаға себеп болған Көлбай Тоғысов соның алдында Петропавлдағы 20 қазақты қаматып еді. Олардан, земская управаның мүшелері Жұмағали Тілеулин мен Біләл Малдыбаев босатылды»

ҚР Президентінің архиві, Ф.811, оп. 23, д. 193, л. 38

Н а у р ы з. Семейде шығатын «Абай» журналының 4-санында мынадай хабар жарияланды:

Басылымның Алаш идеясын жақтайтындығының ең анық көрсеткіші – № 4 сандағы «Алашқа ашық хат» атты мақала:

«Қуаныш құтты болсын! Журналымыз басылып қойғаннан кейін мынадай қуанышты хабар алып, теңдікке, билікке сусаған алаштың ауылын қуантқалы журналдың тысына осы хабарды асығып басып отырмыз. 20 март күні (ескіше) мәскеудегі совет өкіметінің басшысы Ленин мен народный комиссар Сталиннен Бөкейханов, Ғаббасов атына телеграмма келді. Мұндағы Халел, Әлімхан прямой проводпен ауызба-ауыз Ленин мен Сталинге телеграммамен сөйлескендегі алған жауабы мынау:

«әр халықтың өз билігін өзіне береміз деп шашқан закон-жарлығымыз әлі со қалпында, айтқанымыз – айтқан. Сіздердің өкілдеріңіз бізге әкеліп тапсырған жалпы қазақ съезінің қаулысын түгелімен қабыл аламыз, жалғыз-ақ совет өкіметін танысаңыздар. Енді біздің билік береміз деген сөзімізді іске асыру керек. Ол жердегі тұрған әкімшілікпен бірігіп съезд шақырып, автономияны жария қылу жолында болатын комиссия жасаңыздар. Қазақ қамқорлары тезінен комиссиясын жасап, автономиясын жария қылуға асығар деп білеміз. Ендігі бір ниет, бір тілектегі адамдармен ақылдасып, байлаған сөздеріңізді білдіріңіз» - деп Ленин, Сталин қол қойған.

Ал, алаш! Қабағың қатып, көңілің жабығып тұр едің, ілгері басқан аяғың кейін кетуге таянып еді. Бодандық көліне түсіп жоғала жаздап едің... Құдай берді, жарылқады. Ақ түйенің қарны жарылды! Өмірі, қазақ-қазақ болғалы көрмеген қуаныш басыңа келді – көрдің. Кеудесінде жаны бар, денесінде қазақтың қаны бар, жүрегінде алаштың намысы бар, ары бар, алаштың баласы! Көтер басыңды! Қуанышың құтты болсын! Тойың тойға ұlassын! Тіріл, алаш! Сілкін, алаш! Қуан, алаш! Жаса, алаш! 21 мартта бөкейханов, ғаббасов, ермеков атына мәскеуден тағы телеграмма алдық: «халық комиссарларымен сөйлесіп жатырмыз. Алаштың автономиясына қарсылығы жоқ. Бүгін, ертең «Алашордамен» Сталин өзі сөйлеседі», – депті Жаһанша, Халел Досмұхамедовтер. Жоғарыдағы өкілдер сабаздар екен»

«Абай» журналы, 1918 жыл, № 4

«Абай» журналында жарияланған мақаладан.

...Саяси жағдайдың қолайсыздығы, әскери күштің өте кем болуы себепті 1918 жылдың март-апрель айларында

Алаш Орда басшылары совет өкіметінің Мәскеудегі көсемдерімен еріксіз жақындасады (жоғарыдағы құжат.-З.Т.) Әйткенмен Алаш Орданы қолдаған көп жұрт жергілікті, зорлықшыл, өктем большевик солдаттардың кесірінен совет өкіметінің өкілдерімен тіл табыса алмайды. Сол кездегі саяси жағдай жөнінде «Абай» журналындағы «Қазіргі саяси хал» мақаласында Жүсіпбек Аймауытұлы былай деп жазады:

«Ұрандасып, бас қосып, кеңесіп ұлт жұмысына кірісе бастағанда қожасының артынан қолы келіп, басымызға міне түсті; Ол қол-ойдан, қырдан жиылған жітікке саяқ.

Олжа тапқыш сығандар, социализмнің атын сатқан большевиктер. Революцияның берген бостандық теңдігі, большевиктің істеген жұмысы ел шауып олжа табу, аузын ашып қарсы келгендерді шабу, асу, ату болды. Большевиктің босякты қырғандығын көрген жұрт жағасын ұстап, Николай бірсәрі екен ғой деген де болды. Большевиктің содыры тимеген ел, таланбаған дүние,

талқан болмаған қала қалмады... Большевик хукіметі тұра берсе, қазақ та аман құтылмас еді.

...Россияның һәр жерінен ақ гвардия, қазақорыс, афесерлер қосылып, күш жинап большевикті жоюға қам қылған. Соның аяғы осы майдың ішінде бүкіл Сібір қалаларындағы большевиктер қуыла бастады. Омбы, Том, Новониколайск, Краснояр, Ақмола, Қызылжар, Көкшетау, Павлодар, Қарқаралы, Семей, Барнауыл, Өскемен, Зайсан бәрі алынды. Большевик бытшыт болып қашуда. Басқа қалаларда большевикпен ұрысып, шығын болып алынғаны да болса керек; Семей шығынсыз, бір кісі өлмей құтылды. Оның себебі, Семейбольшевиіінің жанжағындағы қалалары алынып, сүйенері болмағандықтан Семей қоныс болмайтынын біледі; Оның үстіне казакорыспен қазақ қосылып, қырға афисерлер алып шығып қазақ басшылары ғаскерін жасай бастады, сондықтан 29-ыншы майда Семей большевиіі, үн жоқ, түн жоқ, бір күнде пойызбен сызған».

Абай. – 1918, 19-июнь, № 6, 1–3 – беттер

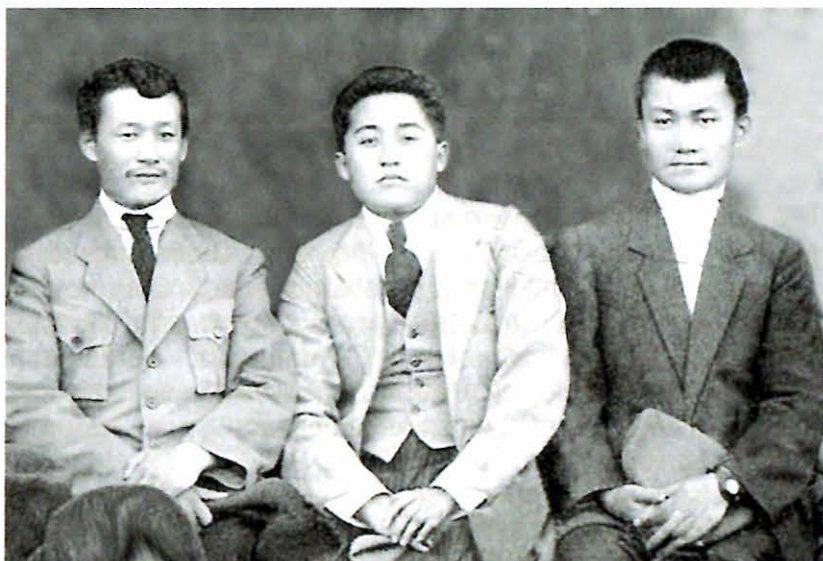
1 0 н а у р ы з. ...Крестьян, жұмысшы және солдат депутаттары Советтерінің Батыс Сібір және Омбы облыстық атқару комитетінің 55-санды хабаршысында Социалистік Қазақ партиясы «Үш жүздің» Орталық комитетінің қарары басылды. Онда: «Қазақтың буржуазиялық «Алаш» партиясы-ның мүшелері А. Сейітов, М. Жұмабаев, Е. Итбаев, Е. Мұқышев, А. Тұрлыбаев және басқалары революцияға қарсы деп танылды.

...Облыстық қазақ комитетінің мүшелерін айыпты деп жауапқа тарту және тұтқынға алу жөнінідегі барлық материал Омбы Советінің революциялық трибуналына жолдансын»: 1) Асылбек Сейітов, 2) Мағжан Жұмабаев, 3) Айдархан Тұлыбаев, 4) Ерқосай Мұқышев, 5) Ережеп Итбаев 6) Мұсылманқұл Сейітов.

«Үш жүз» 1918 жылы мамыр айында жұмысын тоқтатты. Яғни М. Жұмабаев 1918 жылғы 7 наурыздан, мамырдың ортасына дейін шамамен 40–45 күн Омбы түрмесінде отырды.

...мамырдың басы. Омбыда Алашшыл қазақ жастарының бүкілелдік бірінші съезі болды. Съезде Қазақстанның әр қиырындағы жастар ұйымдарының басын қосатын «Жас азамат» ұйымы құрылып, оның кіндік комитеті басқармасы сайланды, «Жас азамат» газетін шығару ұйғарылды. Съезде Семейден Мұхтар Әуезов, Омбыдан Мағжан Жұмабаев қатысты.

30 шілде Алашшыл қазақ жастарының «Жас азамат» газетінің бірінші саны жарыққа шықты. Редакторы – Қошмұхаммет Кемеңгерұлы.

Солдан оңға қарай: Қошмұхаммет Кемеңгерұлы, Мағжан Жұмабайұлы, Смағұл Сәдуақасұлы.

30 шілде Алашшыл қазақ жастарының «Жас азамат» газетінің бірінші санының кирил әлібіне түскен нұсқасы.

Шығарушы: Қошмұхамед Кемеңгерұлы

Бастырушы: Алаш серіктігі

1 – сан

1918 жылғы 30 шілде Петропавл қ.

Жас тілек

Жастар съезінің тілегі орындалды: өмір тәжірибесінің, білім аздығының кемдігіне қарамай, төрт түлігі сайланбай, «Жас Азамат» тәуекел кемесіне мініп, тұрмыстың таласатын, күресетін майданына шықты.

Келешектің қараңғылығы, саяси ауаның күн сайын құбылуы, қалың өрттей, кеселді дерттей апаты күшті күндердің тууы, дүние болу-болмау сол әлінің майданға қойылуы, ұлттың өмірлік құқықтары аяқ астына тапталып, зорлықтың үкім сүруі, «Жас Азаматтың» үстіне ауыр жүк салып отыр, қоғамдасып-қолтықтасып күш беріп, ауыр жүкті тиісті орнына жеткізу – жастардың басты міндеті, үлкен борышы.

«Жас Азаматтың» алтын идеялы, әулие мақсаты, негізгі жолы – ұлт бостандығы, ұлт теңдігі.

Бұл тілекке жету үшін «Жас Азамат» Алаштың алтын туын жайқалдыра алатын, дұшпанға күйініш, досқа қуаныш салатын, іргелі ер қылатын бірлікті қолданады. Әлсізді күшейтетін, ауырды жеңілдететін табиғаттың қожасы болған шаруа міндетін қолданады. Ар-иманның, таза адамшылықтың түпкі тамыры әділдікті қолданады.

Осы айтылған жолдарда қарсы күш – қалың жау тұрса да, таудан үлкен тұрмыстық кедергілер тұрса да, «Жас Азаматтың» бет алған сапарынан қайтпайтынына иманымыз берік.

«Жас Азамат» қажыса, талса, қатерден қорықса, от екпінді ұлтшыл жастардың рухының сөнгені, ұлт үшін «ыстық қан, жас жан құрбан!» деген пікірден қайтқандығы жоқ...

Бұл мүмкін емес, өйткені, жүректеріне нық байланып, ыстық қандарына сіңген зат – бір буыннан бір буынға көшіп отыратын қасиетті мұра.

Алты миллион Алаштың, жарық ойлы жастары арасындағы жалғыз «Жас Азаматты» алып шығып, асырай алмаса, тұғырға қондырып баули алмаса, пұлға мұқтаж қылса, жас атаулының сүйегіне тарихи ұят таңбасы басылады.

Жастар! Келешектегі буындардан алғыс, я қарғыс алатын дәуірге кездестіңдер! Ұлттың гүлденуі көркеюі, «Алаш Орданың» абыройы, айбынды болуы сендерден. Кәрі буыннан қайыр аз. Кәрі буын (біразын шығарғанда) қажыған, қайраты қайтқан буын, ерлігі сөніп, жауынгер бабаларын ұмытқан буын, «төрелерге» құлдық ұрып жатыр. Түймеге табынған буын, сайлау, партиясымен миларын шірітіп, ұлт намысын, жұрт жұмысын күндік тамағына айырбастаған буын.

Мәдениеті жоғары ұлттардың жастары ұзақ жылдар от өмірді ғарып қылып, көз жасын, жүрек қанын сел дария қылып, ойлаған мақсатына жетіп отыр. Көз алдымыздағы орыс студенттері алпыс жылдан астам азаттық жолында ескі үкіметпен күресіп келді.

Біздің Алаш жастары 1905 жылдан ғана бастап, әлеумет қозғалысына кірісіп, саяси күреске ат салыса бастап еді. Енді мінеки, аз жылдың ішінде өз міндетін көздеген нысанаға тигізіп отыр. Алаш ұранының үкіметі «Алаш Орда» құрылды.

Аз бейнетпен табылған дәулетті салақсып, ұсақ жұмысқа кірісіп, қолдан шығарып жіберу – кешілмейтін кінә.

Жастар! «Алаш Ордаға» мәдени күш беретін күндерің туды! Жер-су, бірлік-берекеден айырылған кәрі буынның осы уақытқа дейін істеген зор қателері, жетер!

Билік тізгінін қолға алатын күндерің туды.

Ел үшін, жер үшін: «Алаштап!» Ақ ту көтеріп найза салып, садақ тартатын күндерің туды.

Жастар! Жүрек толқытқан шерді, ми толқытқан ойды жарыққа шығарып, майданға салыңдар!

Алда жүрген Алаш жолында аянбай қызмет қылған адал жүрек ағалардан үлгі, өнеге алыңдар!

Елдіктен, ерліктен айырылып, екі жүз жылдай еңсесі түскен елді ойлаңдар!

Күнді – түн, жақынды – жат, пайданы – зиян деп жүрген, толық саяси құқықтарын іздеп алуға ер жетіп, есі кірмеген елді ойлаңдар!

Түн қараңғы, дауыл қатты. Бірақ, ұлт бақыты жастарға – нұрлы сәуле!!!

Жасасын, «Алаш Орда!»

Жасасын, Алаш көшбасшылары!

Жасасын, Алаштың жаужүрек, ұлтшыл жастары!

АЛАШ АЗАМАТТАРЫНА!

180 миллион Россия халқын 300 жылдан астам бір шыбықпен айдаған Роман тұқымының тағы күйреп, іс басынан құлағандай, жеті айдай зорлықпен, қанішерлікпен билік жүргізіп дәурен сүрген большевик үкіметі де, Сібір жерінде жығылды.

«Дін үшін, туған жер үшін, патша үшін!» деп Николай үкіметі халықтың қанын қандай сорса, социализм үшін, жұмыскер кристиан үшін, Совет үшін!» деп большевик үкіметі де халықтың қанын сондай сорды.

Қолдан мал, бастан ерік кетті. Бостандық, теңдік арманы арамтамақ, қаны бұзықтардың тепкісіне түсті. Халықты қараңғыдан жарыққа шығару жолында аюдай үкіметпен алысып, абақтыда бит-бүргеге жем болып, қыршын өмірлерін қоршылықта, таршылықта өткізген саяси сабаздар, олардың бейнеті, қаны мен миынан табылған олжа да зорлықшылдардың аяғының астында қалды.

Ел таланды, шабылды, ашықты, ер-азамат қанға батты, алыстағы алысқан жау былай қалып, аяқ астынан жауласып, ағайын жұрт бірінің етін бірі жеді.

Қара халықтың өзі сайлап қойған мекемелері тас-талқан болды. Ұры-қары, ит мінезді азғындар халықтың қасиетті тағдырына ие болды. Халық қазынасы ұстағанның қолында, тістегеннің аузында кетті.

300 жылдай қорлық көрген 180 миллион халықтың атан бәйге ат жарысы, ұлы дүбір үлкен тойда бас қосатын құрылтайы (учредительное собрание) басқан ізі қан сасыған, жүгенсіз топтың, қара күштің қаһарына ұшырады.

Бұратаналардың билігінің өз қолында деген арман-үміті қапыда аққан қан болды.

Қырым, Кавказ, Башқұртстанның, Түркістанның... қанды оқиғалары, большевиктердің қанқұмарлықтарына айдай айқын дәлел. Алты миллион Алаш халқы көз жасын төгіп, құдайдан тілеген Ақ ордасын тіге алмады. Алаш азаматтарының қайсысы қараңғы тар абақтыны көрді, қайсысы бұлт жамылып, мұз төсеніп, қашып жүрді, қайсысы жасылданып жанған отқа, шапқан қылыш, атқан оққа қарсы жүрді.

Алаш үшін ажалдан тайынбады, басқа жұрттың больше-
вигі біреу болса, Алашқа деген екеу болды. Өзімшілдігін ұлт
пайдасын сатқан жақыннан жат шықты.

Қашан да болса, ақтық шындық үстіге шықпақ, жауыздық
жоғалмақ – тұрмыс заңы. Большевиктердің һәм болшевик-
шілдердің жеті айдың ішінде істеген зорлықтары өздеріне
жендет болды.

Қар суындай, қазанның күйесіндей большевиктер жоғал-
ды.

Большевик бұлты басқан бостандық күні жарқырап,
жаңадан шықты, нұрын төкті.

Азаматтар!

Құдай Алаштың тілегін берді. Дұшпан кеудесі басылды,
үні өшті. Қозғалмастай күйге түсті.

«Алаш Орда» тігілді, Ақ ту көтерілді. Күні ертең тұрмыс
тонын пішетін, келешекке үлгі жөн салатын Алаш құрыл-
тайы болмақ.

Аяқтан әуіре, қолдан кісен, ауыздан қақпақ кеткен Алаш
баласы өз құрылтайынды көріп өлсең, арманың жоқ!

Өткен өмірдегі ауыр жағдайға қалың қайғы, көз жасы –
бәрі де енді ұмыт болды.

Қара шаңырақ «Алаш Орданың» тігілгені – бір уақытта
қазақты алға шығарды.

Ақсақалдар, ағалар!

Ақыл айтып, жол бастандар! Баяғы еркін дәуірнен
сөз қозғап, жастардың жүректеріне қызулық жалынын
салыңдар!

Қазақ-қырғыз бір кезде кемеліне келген, өз алдына хан-
дық құрып билік жүргізген ел емес пе еді? Топ бастаған
көсемі, сөз бастаған шешені, қол бастаған батыры бар емес
пе еді!?

Дәулетті байлар, мырзалар!

Кісілік малда емес, әсте бүгін бар дүние, ертең жоқ. Әркім
шамасына қарай ұлтына қызмет қылуы тиіс.

Большевик заманында жұрт алдағы малды садақа қылып
еді. Күн жадыраған соң құдайды ұмытпау керек. Большевик
бұлты айыққанмен, алдымызда қатерлі күндер көп. Қара
бұлттың оңнан болса да, солдан болса да көтеріліп кетуі

ғажап емес. Аласпыран күндерде мал аяп қалу ақылға да, арға да, шариғатқа да теріс.

Жастар!

Атқа мін! Басқа жұрттар көрсін!

Орал, Алтай, Ертіс, Есіл-Нұра, Еділ-Жайық бойында шарқ ұрған арыстандай ақырған Алаштың рухының сөнбегенін көрсін!

Япырмай! Кеше ғана емес пе еді, алты миллион Алаш баласының басы құралмай, жер-судан айырылып, пендеге пенде болып жүргені, мейірімсіз тас бауырлардан рахым тілеп жүргені. Міне, «Алаш Ордаға» жәрдем қылмасаңдар, ұранға қызбасаңдар, сол көңілсіз күндерің алдарыңда даяр.

Ардақты азаматтар!

Алаш туы Қағбамыз болсын, бәріміз соған қарайық.

Алаш тілегі иманымыз болсын, бәріміз соған ұйыйық. Иншалла Алаш жасайды!

Жасасын Алаш Автономиясы!!!

Омбыдағы Алаш партиясының бас комитеті

БҮЛІНГЕННЕН БҮЛДІРГІ АЛМА

Мінеки, бостандық туған жетінші айдың жүзін көріп тұрмыз. Содан бері бейшара бостандықтың басы ара шаққандай даң болды, талай талқыға түсті. Көпке бірдей Күндей бостандық сенікі емес, менікі деген пәлеге ұшырады.

Шын халық қамқорлары шетке қағылып, «Аш ішкенде пайда болар» бостандыққа ен тағып, [басқа біреулер] иеленіп алды.

Әсіресе, бұл бостандық дәуірінде тәкаппарлық іс – орыс халқының бұқарашыл зиялы табы (интеллигентный класс) мен жұмыскер-қарашепкен табының арасына түскен үлкен жік. Ежелден бұқара халықтан жігі айырылған, сыңар тізгінді қыңыржақ ақсүйекшіл, мемлекетшіл зиялылар туралы сөз қозғамаймын.

Мен зиялы табынан, бұқара үшін отқа күйіп, суға түсіп жүрген зиялылардан жұмыскер-қарашекпендер неге безіп кетті; қол ұстасып, құшақтасып бірге жұмыс қылмады? не себептен большевиктердің қолтығына кіріп кетті? осындай сұрақтарға төменде жауап бермекшімін.

Бұқарашыл зиялылар ерте [оянып,] жалпы бақыт, махаббаттың басына ұрынды. Бозторғай қой үстіне жұмыртқалайтын заман болады, сенікі-менікі [деген] болмайды деп жүрді. Жұмыскер-қарашекпеннің жүрегіне қонатын: «Надандық қараңғылық жерінде жайлы қоныс табасың, [өзің соғысып] тартып ал», деген сөздерді иман орнында айтып жүрді. «Күреспен құқығыңа ие бол, ата-тегің байлыққа жетсін» деп жүрді. Жылы сөздермен семіртті. Жұмыскер-қарашекпеннің рухын тәрбиелемей, малқұмарлық тағы нәпсісін тәрбиеледі. Бұл бір.

Екінші, бақыт, махаббатты көксеу – орыс халқының түпкі жаратылысында бар. Осыдан басқа жұрттар ұлт намысын, шаруа міндетін ұмытқан жоқ, қайта күн сайын шаруаны алға бастырып жатыр. Осы күнде Күнбатысты қорқынышқа түсіріп отырған Күншығыс халықтарынан Қытай мен Жапония Күнбатыстан үлгі-өрнекті көп алды. Бірақ, Күнбатыстың рухани мәдениетін арам астай көріп, өзіне алмайды. Онымен Қытай, Жапония халқының мінезі бұзылып, Еуропа үкіметтерінен артық қан төгіп, жетім-жесірді жылатып отырған жері жоқ.

Социализмнің бас ұясы – батыс Еуропа. Сол батыс Еуропада социализм пікірінің таралуы бәсең: ол жақтың социалистері шаруа салтына, әлеумет болмысына қарап, социализмді нокталап отырғанда, біздің орыс социалистері әкімшілік қолға тисе, дүние жұмағын орнатамыз, дейді.

Орыстың бұқарашыл зиялылары 10–15 жыл Бұхарада оқып, пайдасыз бақыттарды бастарына толтырып қайтатын мұсылман шәкірттеріндей, Күнбатыстың шірік философиясын орыс жеріне тасып жүрді. Сол шірік философиямен жұмыскер- қарашекпенді тамақтандырды.

Атақты жазушы Достоевский айтады: «Жалпы дүниенің бақытын іздеу біздің орыстың еншісіне тиді. Орысқа қашан жалпы бақыт тапқанша тыныштық жоқ» деп.

Сол айтқаны осы күнде келіп тұр. Ұлт қаны орыс ақындарының көбінде жоқ еді. Тілейтіндері жалпы социализм еді.

Өзгеріс болды. Жұмыскер-қарашекпендердің бұқарашыл зиялылармен есептесетін күні туды.

«Баяғыдан бері ауызға қаратып едіңдер, енді ауыз бірігіңдер!», деген кезде бұқарашыл зиялылар тайқып шықты.

Елірме тәтті сөздерінің тұрмыс жүзінде іске аспайтынын сезіп, шегіншектей берді. Бірте-бірте: «төзбейміз» деуге айналды. Мұны көрген соң, жұмыскер-қарашекпен табы бұқарашыл зиялылардан безе бастады.

Соңғылардың «талап ал, тартып ал» деген «зомақы» сөздерін алып өздерін – қауымына қосып жіберді.

Бұдан көрінеді: ата заманнан бергі бұқарашыл зиялылардың, көз көріп қол ұстамайтын сағымдай, түпсіз терең жел қиялдай, көрген түстей социализм сөздері («байлық ортаға түседі» дегеннен басқасы) еңбекшілердің миына қонбағандығы, қанына сіңбегендігі, ақыл сезіміне әр бере алмағандығы, көңіліне қойылмағандығы.

Жоғарыда көрсетілген екі себеп: «алуға болмаса, беруге жоқ» жұмыскер-қарашекпен табы тұрмыс ыңғайымен жүру керек, деген зиялылардан ат-тонын ала қашып, еншісін бөліп, жігін айырды.

Енді орыс жерінде өсіп, орыс школінде оқып, Күнбатыспен де, Күншығыспен де орыс арқылы таныс болған, өзіміздің зиялыларға (кең мағынада) келейік: Мәдениеттің қойнауында болса да, орыс зиялылары қазаққа ұстаз болды, иншалла! Бір кезде орыс арасында шенқұмарлық күшті еді. Біздің оқығандарда да шенқұмарлық ауыруы күшейді. Шен, дәреже үшін әкесін сатуға арланбағандар болды.

Орыс зиялыларында халықшыл көбейіп еді, бізде де көбейді. Тумысында ұлтшыл болып, үздік шыққан қазақ зиялылары санаулы. Көбі төреліктің дәмін татқаннан кейін, заманның еріксіз сүйреуімен ұлтшылдық ауданына қайтып отыр. Бостандық туғаннан кейін, орыс зиялылары шитінің оғындай бытырап, түрлі саяси жолға түсіп, ауа жайылып кетті. Біздің қазақ оқығандарынан да эсер де (СР), эсдек (СД) те, халықшыл, республикашыл, тағы басқалары шықты. Партияның азғыны большевик партиясына кіргендер де болды. Күні кеше ұлт деп жүргендер, жалпы социализмге ат салысып, коммунист болып кетті. Орыс не күйге түссе, қазақ та соған түсті.

Орыстың бұқарашыл зиялылары бұл күнде бір теңге беріп жырлатып, жүз теңге беріп қойдыра алмаған сияқты шарасынан асып, желіккендерді тоқтата алмай отыр. Жиырманшы ғасырдың социализмі (жалпы дүниенің ақыл-сезімі

ер жетпегендіктен) адамшылықты, мәдениетті, ұлтшылдықты құртатындығын большевик тәжірибесі көрсетіп отыр. Адамзаттың жайын нәпсісі жоғалмай, социализм таңы атпайтынына иман келтіру керек.

Егерде орыстан үлгі алуды, біздің қазақ оқығандары тоқтатпаса, өткен жылғы орыс киген таз кепешті біздің қазақ та киеді.

Түбінде қазақтан капиталистер шыққанда, фабрика-завод көбейгенде, тұрмыстың өзін де тап-тапқа бөлер, оған дейін социализм күйін күйлемей, тұра тұрайық. Бұқарашыл орыс зиялыларының жеке-дара ұстаған бақыт махабатына көтермеші болмай, таза Жапонияның жолымен жүріп, бірлік-берекеден айырылмай, ұлтшылдықты сақтау керек.

«Бүлінгеннен бүлдіргі алма», деген аталарымыздың алтын мақалын есімізден шығармайық.

Ел баласы

ҚҰТТЫҚТАУ

Жас Азамат ұйқысынан оянды,
Ұлт үшін күресуге ойланды,
Өнер-білім, жігер-талап күш жинап,
Алға ұстап, жастар туын жар салды.
Жолбарыс, қасқыр, аю, арыстанға,
Жауларын беттетпейтін алысқанда,
Азуы алты қарыс айдаһарға,
Қанды өлім уын шашқан қарысқанда,
Жасқанбай Жас Азамат ұшты қарсы.
Алам деп, емін-еркін шалысқанда,
Тілейді Алашынан ақ батаны.
Қан майдан ұлы бәйге жарысқанда,
Ұлтына мәңгі бақыт ерік тілеп,
Қол созды, Жас Азамат, нұр аспанға!

Жүніс

Ыстық жүрекпен «Жас Азаматты» қарсы аламыз! Тартқан бағытына қайырлы сәт тілеймін.

«Жанар» ұйымы

* * *

«Жас Азаматтың» нұрлы шырақ, жас жалауы болып,
бақыты өрлеп, күші молайып, көздеген мақсатына жетуіне
тілектеспін.

Ақмоладан... қолы

* * *

Әр ұлтты өрге сүйрейтін, өрнек болып тура жолға бастай-
тын басшы дат газет болғандықтан, ұлт пайдасын ойлап,
адал ниет ақ жүректен шығатын жасөспірім жаңа талап
«Жас Азамат» газетінің бауы берік болуына тілектеспіз.

*Мұхмедсәлім Кашимов, Хасен Темірбеков.
«Жас Азамат» газеті 1918 жыл 30 шілде № 1*

~*~

1 9 т а м ы з. ...Петропавлда шыққан «Жас Азамат» га-
зетінің үшінші санына Мағжан Жұмабаевтың «Жастарға»
деген өлеңі 9 шумақ өлеңі басылды.

Арыстандай айбатты,
Жолбарыстай қайратты,
Қырадай күшті қанатты –
Мен жастарға сенемін!..

Көздерінде от ойнар,
Сөздерінде жалын бар.
Жаннан қымбат оларға ар,
Мен жастарға сенемін!

Жас қырандар – балапан,
Жайып қанат, ұмтылған
Көздегені көк аспан,
Мен жастарға сенемін!

Жұмсақ мінез жібектер,
Сүттей таза жүректер,
Қасиетті тілектер –
Мен жастарға сенемін!

Тау суындай гүрілдер,
Айбынды алаш елім дер,
Алтын Арқа жерім дер,
Мен жастарға сенемін!

Қажу бар ма тұлпарға,
Талу бар ма сқңқарға?!
Иман күшті оларда,
Мен жастарға сенемін!..

Алаш – айбынды ұраны,
Қасиетті құраны.
Алаштың олар құрбаны,
Мен жастарға сенемін!

Мен сенемін жастарға:
Алаш атын аспанға
Шығарар олар бір таңда,
Мен жастарға сенемін!

*«Жас Азамат» газеті
1918 жыл 30 август*

15 қазан. «Жас азамат» газетінің жетінші санында Ақмола облыстық земствосының мүшесі Мағжанның халық ағарту міселелері бойынша земство белгілеген жұмыстар туралы «Земство» деген мақаласы жарық көрді. Мұндағы «Ақмола облыстық» деген сөздердің Ақмола қаласына ешқандай қатысы жоқ. Орталығы Омбы қаласы болған бұрынғы әкімшілік-аумақтық бөліністің атауы деп түсінген жөн. Дәлірек айтқанда аталған Ақмола облысыны Ақмола, Көкшетау, Атбасар және Петропавл уездері қараған.

ЗЕМСТВО

Өткен жылы 17 июнь законы бойынша Ақмола облысында земство жұмысын тоқтатып тастап еді. Енді қайтадан орнына қойыла бастады. Ақмола облысының земствосы нағыз

жалпақ жұртқа қолайлы, ала көзбен қарамайтын земство деп есептеледі. Бұрынға ішкі Россия земствосы нашарларға сараң қарайтын ақсүйектік еді. Қазіргі земствада ол жоқ. Земствоның шын мағынасы – әр ауданның жергілікті шаруасының өз қолында болу. Земствоға сайланған кісілерді гласный дейді. Сол гласныйлар халық шаруасына үлгі...

Бір болыс елдің мұң-мұқтаждарын қарастыратын волостное земское собрание (гласныйлар жиылысы) болып тұрмақшы. Бір уезд елдің қамы үшін уездное земское собрание болады. Әрі собрание уездің бекіткен игі қаулыларын орындауға земская урпава сайлап кетеді, екінші жиылысқа дейін. Енді жақсылықта да, жамандықта да, халықтың өзінен бұрынғы еріксіз қойылатын, шаруаға жаны ашымайтын үкімет төрелері жоқ. Соның үшін управаларға іске ақ жүрек, адал ниетті кісілерді сайлау керек.

Земское собраниеде шешіліп, управа орындайтын жұмыстардың бірі оқу-оқыту. Бұл жұмыс соңғы уақытқа дейін ретсіз қалыпта келді. Мысалға, Ақмола облысын алайық. Бұл облыста қазақ саны 600 мыңдай. Бұдан мектепте оқуға жарамды балалар (8 жастан 13 жасқа дейін) 54 мыңдай, солардан сабақ оқитындары 4 процент (жүзден төрт) ұзын саны – 2329 бала шамасында. Осы қалыппен қазақ балаларының жүзден тоқсан алтысы надан күйде қала бермек.

Міне, земстваның бір үлкен борышы ана 51700 баланы надан қалдырмай, оқыту. Орыстардың оқуға жараған балалары 73 мыңдай. Барлық орыс Ақмола облысында 816490. Сол 73 мыңның жартысынан көбі (елу бір процент) оқиды. Қысқасы, қазақтан төрт қана бала оқыса, орыстан 51 бала оқиды.

Өткен областное земское собраниеде бекітіліп, қазақ туралы орындалған қаулылар мынау: 1) Омбыда екі айлық мұғалімдер курсы ашылып, одан 70-тен аса мұғалім бітіріп шықты; 2) қазақ балаларына арналған орыс семинарияларында, Омбыдағы орта дәрежелі шаруа школында, Хұсние, Ғалия, Расулие сияқты медреселерде стипендиялар ашылды; 3) областной мұғалімдер съезі жасалды; 4) бастауыш мектептерге лайық оқу кітаптары басылып жатыр; 5) Атбасар мен Омбыда екі жылдық мұғалімдер курсы ашылайын деп жатыр.

Бұлардан басқа Қызылжардың уездное земское собраниясі Қызылжар уезінің қазағына деп 67 мектеп ашпақшы. Омбынікі де 30 шамалы мектеп ашпақшы болған. Және областное собрание жасы ұлғайғандарды оқытуға мектеп жасауға һәм бес уезде 5 кітапхана ашуға қаулы бекітті. Соңғыны тезірек іске асыруға қазақтың оқу бөлімдері кірісе бастады. Осындай жұмыстарға областное земское собрания 19-ыншы жылдың басына дейін 247340 сом шығарды. Бұл соманың жартысы қазынадан, жартысы земстводан. Соңғы ол соманы земский сбордан (салық) береді.

Бұларды жарыққа шығару, көбінесе, ел адамдарының, гласныйлардың, волостная управалардың қолында. Мектепті елдің жиі жерінде ашу, отын-суын уақытында даярлап беру, тәуір, таза үй табу. Оқу жасындағы балаларды мектепке беру адамдардың міндеті.

(Жалғасы бар).

Земство кісісі.

«Жас Азамат» газеті 1918 жыл 15 октябрь № 7

1919

... 10 ақпан зайыбы Зейнеп босануы үстінде қайтыс болады. Туып қалған ұлына Граждан деп ат қояды. Сәби 8–9 айлығында шетінеп кетеді.

БАЛАНЫҢ ҚАБІР ТАСЫНА

Кайғырмаңдар бұл сәбиді өлді деп,
Жас қызыл гүл мезгіл жетпей солды деп,
Бақыты жоқ сорлы ата-ананың
Жанар-жанбас шамшырағы сөнді деп.

Өлгені емес, жерді тастап кеткені, –
Шын бақытқа ерте бастан жеткені:
Ізгі оймен жайлы жаннат төрінен
Орын алып, Ата-анасын күткелі!

Туған жер, 84-бет

«Сарыарқа» газетінің 1919 жылғы 20 ақпандағы 70-санында:

Аймауытұлы.

Газеттен: Газет, журнал оқушыларға.

«Қазақтың бір газет, бір журналы пописшігі (оқушылары) болмағандықтан жабылып қалды» деп Ново-Николаевскідегі шығатын орыс газетінде жазылыпты. Ол айтқан «Жас азамат» газеті мен «Абай» журналы. Бұл хабар бекер: «Жас азамат» күні бүгінге шейін шығып отыр. Қаржы жағынан кемдік көріп,, тоқтай ма? деген кірбең болып еді, енді тоқтамас дейміз. Үйткені Омбы жастары әдебиет кешінен мың сом, Семей жастары бес мың сомдай көмек жіберіп отыр. Тағы сондай көтермелеушілер табылатын көрінеді. «Абайды» тоғыз жүздей алушы бар. «Абай» біржола жабылған жоқ. Есебі біткенше, жалпы жиналысы болғанша тағы сол сияқты себептермен уақытша тоқтап тұр. Бастырушы уақ қарыз қауымы. «Абайды» тоқтатпас, шығарар. Жалғыз журналын жауып қойып, тыныш отыруға оқыған жастардың, талапты азаматтардың намсы, ұжданы жібермес, қайтсе де шығарар деген үміттеміз.

«Абай». Шығарушы – Жүсіпбек Аймауытұлы.

«Сарыарқаның» осы нөмірінде Омбыдағы «Жас азамат» ұйымындағы жастардың бір ретте жинаған жәрдемдерінің есебін Ғаббас Тоғжанұлы мынадай деп жазады.

Газеттен: «Есеп

Омбы жастары жасаған қазақша сауықтың кіріс-шығыс емсебі. Барлық кіріс – алты мың үш жүз тоқсан екі сом, он бес тиын. Таза түсім – 38–389 сом 25 тиын.

Сыйлық бергендер:

Сұлтан Әбдірақымұлы 500 сом,

Аққағаз Досжанқызы 50 сом және бір күміс түрік теңге,
Шаяхмет Өтегенұлы 23 сом,

Балтабай Боранқұлқы бір күміс қасық пен шанышқы,

Әмина Қуанышқызы бір алтын жүзік,

Гулия Досымбекқызы бір күміс жүзік,

Ғүзиза Досымбекқызы бір күміс теңге,

Асфандияр Шорманұлы бір ширек темекі,

Мұратбек Сейітұлы бір қадақ қант,
Жаман Төлемісұлы бір қадақ шай.
Баршаларына «Тілек» қауымы атынан жарылғасын ай-
тамын. Ғаббас Тоғжанұлы»

Газеттің осы номерінде «Газеттен: «Жас азамат» газетіне
жәрдем» деген хабар басылды

«Жас азамат» газеті ақшасы жоқтықтан тоқтағалы тұр,
деген сөзді «Сарыарқаның» 68-ші номерінен көріп, жәрдем
сұрағанымда.

Қалберген Құлбаласы 40 сом,

Шырғай Мұстамбай баласы 20 сом,

Әміре 15 сом,

Ғазиза Мұстамбайкеліні 5 сом,

Өзім, Ыдырыс Мұстамбайұлы 5 сом. Барлығы 85 сом
берді. Бұл ақшаны «Жас азаматқа» жібердім. МСәкен Сей-
фуллин: Міні, «Алашорда» белсенді, ұлтшыл жастарының
ісі осындай екен...».

Тар жол тайғақ кешу, А. 1972. «Жазушы» 295-бет

...шілде айында Ақмола облысының атауы Омбы облы-
сы деп өзгертілді. 1919 жылғы 27 тамызда большевиктер
Сібір аймағын түгел басып алып, өз билігін қайта орнатты.
1919 жылдың соңы, 1920 жылдың басында Қызылжарда,
Ақмолада кеңес өкіметі қайта орнады да, Омбы губерни-
ясы құрылды

...қыркүйек-қазан Қызылжар уезінде халық санағын
өткізуге Сибревком өкілі болып келді.

1919 ж е л т о қ с а н. ... Омбыда Сибревкомның «Азат
Сібір» газетінің жанынан «Кедей сөзі» газетін ұйымдасты-
руға қатысты.

...Мағжан «Сибирская кооперация» ұйымының мүшесі, әрі қызметкері.

1920

...жылы 10 қаңтар. Сібір ревкомы жанынан оқу бөлімі құрылды. Аз ұлттар бөлімінің қазақ бөлішесіне жұмысқа Мағжан Жұмабаев пен Қошмұхаммет Кемеңгеров тағайындалды.

З О н а у р ы з. «Кедей сөзі» газетінің жағдайы туралы.

«Газетке материал дайындауда бөгет жоқ. Бірақ оларды ба-сып шығару қиын. Омбы губерниялық атқару комитетіне тәуел-діміз. Баспахана соған қарайды. Аптасына бір рет шығып тұруға тиіс болса да, газетті айына бір рет қана шығарып келеміз, делінген 1921 жылғы 3 ақпандағы бір хатта, – Бұл жөнінде Омбы губерниялық атқару комитетіне жаз-дық, бірақ ештеңе шықпады. Ресми түрде губаткомның органы бола тұрса да, оған «Кедей сөзі» керегі жоқ сияқты.

Демек, «Кедей сөзін» бұдан былай өкілдікке толық беруді сұраймыз. Біз Әйтиев, Телжанов, Тоқжанов, Жұмабаев және Серкебаевтан редакция алқасын құрдық. Осы алқа құрамын бекітуді сұраймыз».

Редакторы Бородихин, алқа мүшелері Әйтиев, Телжанов, Тоқжанов, Жұмабаев болып бекітілсін. Серкебаев жолдас газеттің тұрақты қызметкері болып есептелсін». Осы арада қазақ газетінің «редакторы Бородихин» болуының себебін, ол кезде баспасөз құралдарының қашан да партия бақылауында екенін ескертеміз. Сонда Бородихинді редактор ретінде емес, «бақылаушы», «бағыт беруші» ретінде түсінеміз де қабыл аламыз. Неге олай? деп сұрауға мүмкін болмаған. Большевиктер бүкіл билікті өз қолына алған бетте-ақ В. Лениннің нұсқауымен барлық баспа орындарын, мерзімдік баспасөз органдарын тек қана партияның жеке

дара билігіне бағындырған болатын. Сондықтан, ол кездегі газет немесе журнал туралы сөз болғанда большевиктік партияның баспасөзі екендігін естен шығармауымыз қажет. Оның редакторы міндетті түрде коммунист болуға керек.

Осылайша, редакция құрылды. Ертеңінде Казревком өкілдігі төрағасының орынбасары Сергеев Сибревкомның іс басқармасына хат жазып, «қазақ газетіне қажет болғандықтан радио байланысы арқылы Орталықтан (Мәскеуден) келетін материалдарды жіберіп тұруды» сұрайды.

1920 жылғы 30 наурызда «Кедей сөзінің» бетінде Мағжанның «Азық-түлік мәселесі» деген мақаласы жарияланды. Автор бұл материалда ел ішінде өнім қарапайым тілмен, нақты әрі жүйелі түсіндіреді: өндіретін, өндірген өнімді ұқсататын, сататын дүкендер құрмайынша халықтың әл-ауқатын көтеру мүмкін емес деп есептейді. Өйткені, ол нарықтық қатынастардың өз заңы болатынын біледі. Демек, бытыраңқы қазақ үшін кооперацияға бірігу тиімді екендігін

«Үнемі қазақты орысқа тіркестіріп қою болмаса керек. Бұдан бұрын қорлық көрген, азап шеккен халықтардың бәріне теңдік беріп жатқанда, енді біздің қазақтар... мынау деп, анау деп тұрғанын көрінген орыстан сұрай бермейді». Мұны елдікке шақыру деп түсінген жөн. Халық ел боламын десе өзіне-өзі сеніп, шаруасын түзеп, тұрмысын жақсартуға бекем кіріссін, дейді ол. «Ерікті алдым деп, қазақ оны орынсыз жерге жұмсауы тағы жарамайды. Бұрынғыдай барлық билікті ел ішіндегі бұзақыларға, иықтыларға беріп жібермекке керек. Ел ұйымының басына өзі елді сүйетін адамдарды қою керек», – дейді ол. Орыс «Кедей сөзінің» 1920 жылғы 1 сәуірдегі санында Смағұл Сәдуақасовтың «Біздің жол» деген мақаласы басылды. «Осы күнгі болып жатқан үлкен ауыр іс, төңкерістен кейін қазақ халқы, оның еңбекшіл табы тұрмыс жүзінде қандай орын алмақ?» дейді де автор (С. Сәдуақасов) «Соны шешу – біздің бірінші мәселеміз. Ол алатын орынға қандай іс істеуіміз керек? Бұны шешу – екінші мәселеміз. Ол істейтін істеріміз жемісті болып шығу үшін нендей әдіс тұтамыз? Бұл – үшінші мәселеміз. Һәм жоғарғы айтылған үш мәселені шешу үшін бізге жалпы бір иман есім керек. Бұл иманымыздың түрін белгілеу – төртінші мәселеміз», деп жастарды, өз құрбыларын «қазақтың пайдасын іздеуге,

сөзін сөйлеуге» шақырады. Және де жастардың «тұтынған жолы ашық, адамға ыңғайлы болуы қажет» деген пікірін: «Міне осы жолмен жүргенде баяғыдан бері тепкіде жүр-ген, қараңғыда қапаста болған қазақ халқын біз адам қатарына қосамыз» деген батыл әрі сенімді оймен өрбітеді.

Сол жылдары Омбыда «Центросибирь» деп аталатын Батыс Сібір кооперативтер бірлестігі құрылып, оған көбінесе орыс ұлтының адамдары, орыс шаруалары ұйымдасып, тұрмысын түзету қамына кіріскен болатын. Мағжан осы ұйымда жұмыс істеді. Осы ұйымға өзінің қазағын шақырған М. Жұмабаев «Кедей сөзінің» 1920 жылғы 5, 11, 22 сәуірдегі үш санына «Жұмыскер қара халықтың ұйым дүкендерінің Ережесін» қазақшалап, көпшілікке түсінікті тілде баяндап жариялады. Кооперация жүйесінің тиімділігін қолға ұстатқандай тәтпіштеп, оның қазақтық салт-дәстүрлерге қайшы келмейтінін, демек кооперациядан үркудің қажеті жоқтығын түсіндірді. Әрине, ұлттық ерекшеліктерді ескеру де қажет, «мұжық пен қазақ арасында ұйым дүкендерін ашу бірдей емес, екі басқа нәрсе», деп ескертті.

Уақытына қарасақ, газеттің Сибревком жанынан шығып жатқан кезінде, Қазақ автономиялы республикасын құру туралы шешім шыққан болатын. Осы оқиғаны тарихи жетістік деп санаған автор – Мағжан Жұмабайұлы: «Енді қазақ өз тізгінін, ...өз билігін өз қолына алды», деп отандастарын мемлекет құрылысына саналы түрде ат салысуға шақырады.

Бұл газеттің саяси сауат ашуға үлкен көмегі болғанын көп жылдардан кейін біз де байқап отырмыз. Мысалы, «Кедей сөзінің» 1920 жылғы 7 қарашадағы «Октябрь төңкерісі һәм қазақ еңбекшілері» атты мақалаға тоқталып көрейік. Иә, Ресейдің бір қиыр шетіндегі қазақтан «Төңкеріс деген не?» деп сұрап көріңіз. Газет орыс мемлекетіндегі наразылық толқуларының себебін, күрестің қалай басталғанын, төңкеріске ұласқанын байыппен түсіндіреді. Тап деген не, олар неге тартысады, жұмысшы мен капиталшы, мұжық пен алпауыт нені бөлісе алмайды? Осылардың сыртында қазақ жұртының жағдайы қалай болмақ? деген көп сауалдарға мақала авторы С. Сәдуақасовтың берген жауабы мынау: «Біз қазақ тұрмысын алсақ, жоғарыда айтылған екі тапқа қазақты бөлерлік еш себеп жоқ. Қазақ тұрмысын жаппай

бір түрлі құлданушы да, құлдықта жасаушы да тап жоқ... Қазақты шет халықтар құлданбаса, өз ішінен құлданушылар шыққан жоқ. ...Олай болса, қазақ халқының бәрі – еңбекшіл».

Газет қазақ халқы үшін қазан төңкерісінің үлгісін орысқа тон пішкендей етіп ұсынуға болмайтынын айтады. Өйткені, бұл қазақ төңкерісті өзі жасаған жоқ, «төңкеріске дейін де, төңкерістен кейінгі үш жылда да теңдікке қол жетпеген. ... Отаршыл-дық жарасы әлі жазылмаған». Ендеше оны таптапқа бөліп, атыстырып-шабыстыру обал, көпе-көрнеу қиянат. Публицист мұндай әлеуметтік төңкерісті жер сілкінісі сияқты табиғат апатына, зілзалаға теңейді де, өз ойын айқын түсіндіру үшін 1909–1910 жылдары Алматының қаласын қиратқан зілзаланы мысалға келтіреді. «Жерде зілзала болса, жердің асты үстіне келіп, үстіндегі ауыл, шаһар, тау-тас – бәрін де бөріктей ұшырады. Үстіндегі нәрселердің бәрі ойранботқа болады» («Кедей сөзі» газеті, 1920, № 2).

1920 жылғы желтоқсандағы санында басылған «Теңдік» деген басмақалада: «Қазақтың үстіндегі қара тұман айығып, жадырап жарқын күн туады. Кемдік кетіп, теңдік жетеді. Құл емес, ұл болам» деген тәтті үміт, асыл арманға толы жолдар газет шығарушылардың болашақтан не күткенін анық көрсетсе керек.

Бұл үміттің ақталатын-ақталмайтыны қазақ қаламгерлерін толғантты. Оған Мағжан Жұмабаевтың «Кедей сөзінде» басылған «Автономия кімдікі?» деген мақаласы мысал бола алады. (Жәмеке (Жұмабайұлы М.) Автономия кімдікі?//»Кедей сөзі», 1921, 12-қаңтар).

Автономия – қазақ зиялыларының түсінігінде тәуелсіздікке қарай алға басқан маңызды қадам еді. 1917–18 жылдары Алаш автономиясы жарияланды, Түркістан автономиясы құрылды. Бірақ олардың ғұмыры ұзақ болмады, ақ гвардияшыл казак генералдары Колчагы бар, большевигі бар – қазақтың есесін бермеді, өз алдына мемлекеттігін құрғызбады. Сөйтіп жүргенде, кеңес өкіметі 1920 жылы 26 тамызда Қазақ автономиялы республикасын құру туралы шешім қабылдады. Қазақтар бұл шешімді большевиктердің «ұлттардың өзін-өзі билеуіне» берген мүмкіндігі деп қабылдады. Іс жүзінде автономияның иесі түсініксіздеу болса

да, Мағжан сияқты қаламгерлер газет арқылы халыққа сөз тастап, қазақтың осы мемлекеттік құрылымын нығайтуға ат салысуға шақырды. 3. Тайшыбай.

1 с ә у і р. ... «Жұмабаев Мағжан Успен (қазіргі Мағжан ауданы) аудандық оқу бөлімінің меңгерушісі міндетін атқаруға уақытша тағайындалды».

5,11,22 с ә у і р. ...«Кедей сөзінің» «Жұмыскер қара халықтың ұйым дүкендерінің Ережесін» қазақшалап, көпшілікке түсінікті тілде баяндап жариялады. Кооперация жүйесінің тиімділігін қолға ұстатқандай тәтпіштеп, оның қазақтық салт-дәстүрлерге қайшы келмейтінін, демек кооперациядан үркенің қажеті жоқтығын түсіндірді. Әрине, ұлттық ерекшеліктерді ескеру де қажет, «мұжық пен қазақ арасында ұйым дүкендерін ашу бірдей емес, екі басқа нәрсе», деп ескертті.

...26 тамызда Қазақ Кеңестік автономиялы республикасы құрылып, бұрынғы Ақмола облысының аумағы орталығы Петропавл қаласы болған Ақмола губерниясының қарауына берілді.

қ а з а н. ...Мағжан Жұмабаев Сибревком өкілі ретінде Петропавл уезіне келіп, халық санағын жүргізді.

1921

а қ п а н. ...«БК(б)П Сібір бюросы мұсылман секциясымен бірігіп, 2000 дана газет шығаруға рұқсат берді. Баспахана Омбы губерниялық атқару комитетіне қарайтындықтан, апталық «Кедей сөзі» газеті айына бір рет қана шығады. Газет ресми түрде губаткомның органы. Бұлай бола берсе, Ақмола және Семей облыстарына сөзіміз жетпейді. «Кедей сөзін» қазақ өкілдігіне беруді сұраймыз. Редакция алқасын құрдық. Оның құрамында Әйтиев, Телжанов, Жұмабаев және Серкебаев бар».

ҚРОМА 846-қор, 1-тізбе, 44-іс, 29-парақ

1 2 а қ п а н. ...«Автономия кімдікі?» деген мақаласы жарияланды. «Большевикті құбыжық көріп, Ресейдің шет-шектері тігісінен сөгіле бастаған кезде, Қазақ автономиясы деген пікірі жарға ұмтылған толқынның күшімен ғана жарық көрген емес пе еді? Бүгінгі күн автономияны бауырына басып алып, тірі жанды жолатқысы келмей отырған жолдастардың әжептәуір бір табы кеше «Сайлауға» (Ресей Құрылтай жиналысының депутатығына кандидаттар ұсыну кезеңі туралы сөз болып отыр) өкпелеп, елден безіп, төрелік іздеп кеткен «ерлер» емес пе еді? Алашқа автономияны анық алып беретін мен едім деп, өзін іргелі автономияшыл санайтын мырзалардың көбі 1917 жылы Орынборда, декабрь айында ғана тумап па еді». «...Айлы, күнді, қанды отты тарихы бар; кең, бай, терең тілі, әдебиеті бар; басқаларға үйлеспейтін төресі, шаруасы бар – қазақтікі. ...Жүз жылдар орыс ақсүйектері мен байларының тепкісінде елдігін ұмытпаған Алаштікі. «Аязды күні айналған, Бұлтты күні толғанған, Құрығын найзадай таянған, Қу толағай жастанған, Ер қазақтың автономиясы, бұл!»

«Кедей сөзі» газеті 1921 жыл 12 ақпан

7 а қ п а н. ...Большевиктер партиясының Сібір бюросы «Кедей сөзі» газетінің редакция алқасын бекітті. Газет редакторы Бородихин, алқа мүшелері Әйтиев, Телжанов, Тоқжанов, Жұмабаев.

5 н а у р ы з Газетті Омбы губаткомынан алып, қазақ өкілдігіне беру мәселесі де бірсыпыра әуре-сарсаңмен шешілді. Құрылтайшысы өзгергендіктен редакция алқасы бұрынғы «Кедей сөзі» атауынан бас тартып, газетті «Бостандық туы» деп шығаратын болады.

Сонымен, 1921 жылғы 5 наурыз күні Омбының көркемөнер мектебінің шеберханасында газеттің жаңа бас тақырыбы цинкке ойылып жазылды.

Бұл арада басылым атауының «Кедей сөзінен» «Бостандық туына» алмастырылуы туралы пікірімізді ортаға салсақ, артық болмас. «Кедей сөзі» – белгілі дәрежеде аясы тар ұғым, тұтас халықты бай және кедей деп бөлген таптық ұстанымның жемісі. Ал, «Бостандық туы» тұтас қазақ ұлтының отарлық езгіден құтылып, тәуелсіздік, бостандық алғанын, алмаса да сол мақсатқа ұмтылғанын көрсететін жалпы адамзаттық түсінікті бей-нелейді.

Осы тұрғысынан газеттің бұлай аталуы қазақ халқының азаттық аңсағанын, өз еркі өз қолына тигенде ғана тарихтан лайықты орын алуға мүмкін деген ізгі ниетті білдіреді. Тиісінше, дәл осы «Бостандық туы» деген атау қазақ даласында таптық жіктелудің жоқ екені туралы «Алаш» партиясының ұстанымына сай келеді.

Омбыдағы Қазақ өкілдігінің атынан, яғни жаңа құрылған Қазақстан Республикасының атынан «Бостандық туы» газетінің тұңғыш саны 1921 жылғы 7 наурыз күні жарыққа шықты.

Ескерту ретінде айта кету керек, «Бостандық туының» № 1 деп шыққан газет екеу. Газеттің осы, 4 мың дана болып басылған тұңғыш санында Қазақстан Орталық Атқару комитетінің төрағасы Сейітқали Мендешевтің «Қазақ жолдастарға!» деген үндеуі жарияланды. Газетке қосымша ретінде «Қазақ әйелдеріне!» деген үндеу 1 мың дана болып басылып, әйелдер бөлімінің меңгерушісі Голубеваның атымен,

араб әлібімен жеке парақ түрінде таратылды. Осылайша Қырғыз (Қазақ) автономиялы республика жариялануына байланысты газеттің арнайы шығарылымы «үгіт-насихат парақшасы» түрінде шыққан деп түсіну қажет. Сонда газеттің осы арнаулы санын дайындаған Мағжандардың қуанышты көңіл-күйін көзге елестетіп, түсінудің өзі ғажап емес пе? Қазіргіше бейнелеп айтсақ, бұл оқиға 1917 жылғы 13 желтоқсанда «Алашорда үкіметінің» құрылуын, 1991 жылғы 16 желтоқсанда Қазақстан Тәуелсіздігін жариялаған оқиғалармен тең екенін бағалай білгеніміз дұрыс-ау!

ҚРОМА, 846-қор, 1-тізбе, 44-іс, 18-бет

7 н а у р ы з күні бұрынғы «Кедей сөзі» деген атаудың орнына «Бостандық туы» газетінің бас тақырыбы ойылып, бірінші саны Омбыдағы Қазақ өкілдігінің, яғни Қазақстан республикасының атынан шығатын болды.

СҚМА Қор 1, тізім, іс

1 9 н а у р ы з. ...«Бостандық туының» бірінші саны «Бостандық туы» газеті. Араб әлібінен кирил жазуына ауыстыртырылған нұсқасы.

Жаңаша 1921 жыл, 19 март, сейсенбі. Мұсылманша 1939 жыл, мешін.

Бостандық туы № 1.

Бүкіл дүниежүзінің еңбекшілері бірігіңдер!

Штамп: Джансугуров Ильяс. Арабша: Жансүгірұлы Илияс.

Инв. номер

Шыға бастады 1921 ж. Март 19-нда

Руссия коммунист «большевиктер» партиясының Сібір облысы бойынша һәм Омбы губерниясының қазақ газеті».

Орган Кирпредставительства К.С.С.Р. при Сибревкоме. Киртатбюро Р.К.П. (большевиков) и нацменьшинств при

Омгубисполкоме. Киргизская газета «Бостандық туы» (Знамя свободы)

Адрес для подписчиков: Омск. Центропечать для газеты «Бостандық туы». Адрес ред. Омск, Сибревком. Представительство к ССР. Ред. Газ. Бостандық туы.

Жазылу бағасы 1 номері – 2 сом, 3 айға – 10 сом.

Алдырушыларға адрес: Омбы шаһарінде. Центропечать. «Бостандық туы» газетасына. Басқарма адресі Омский партийный дом. Астыңғы 22-бөлме, «Бостандық туы» газетінің басқармасы. Басқарма сағат 9-дан 2-ге дейін ашық.

1-бет. Басқармадан.

Осы уақытша шейін шығып келген «Кедей сөзі» газетасы тоқтап, оның орнына Сибревком қасындағы Қазақ Жұмхұриятының (Автономиялы мемлекеті.-З.Т.) уәкілдігі атынан мұнан былай «Бостандық туы» газетасы шығатын болды. Газета мақсұты, тұтынған жолы халықты осы күнгі саяси ретпен тәрбиелеп һәм Совет үкіметінің жалпы жұмысымен таныстыру. Одан басқа өте ескеретін жұмысының бірі Қазақтың Кеңестік Жұмқұриятының қазақ халқы туралы істеп жұмыстарымен, заңдарымен таныстырмақ.

Қазақ арасындағы хат білетін азаматтардан халықтың мұң-мұқтажы турасы, шаруасы турасы, ел арасындағы һәрбір маһкәмәләрден шығып жүрген қызмет иелерінің, істеп жүрген тәртіпсіздігі туралы басқармаға білдіріп тұруын өтінеміз.

«Бостандық туы» бұрынғы «Кедей сөзі» газетасының барып тұрған жерлеріне жіберіліп тұрады.

Газетке сөз жазушыларға адрес мынау: Омск. Сибревком. Представительство к ССР. 3-и этаж, 4-комната, для редакции «Бостандық туы».

ЕҢБЕКШІ ҚАЗАҚТАРҒА

Совет Үкіметі осы уақытта Үкімет тізгінін қолына алғаннан бері нелер қатерді, нелер қиындықты бастан кешіп, барша соғыс майдандарында, ішкі һәм сыртқы жауларын жеңіп, қылышын қынабына салып, қолына мылтық орнына балға алып, барлық күшін шаруа майданына беріп, соғыс уақытында қарауға мүмкін болмаған халық мұқтажына

керекті нәрселерді табуға кірісіп жатқанда, «халықты қырғыштығынан шен алған» алтын иықты төрелер, казак-орыстар сарай толған бидайын аштан тұрмай жатқан жұмысшыларға түйірін бергісі келмей, мұжық жуандары Совет Үкіметіне тыныштық бергісі келмейді.

Соңғы кезде жоғарыда аталған қулар һәм олардың артынан ерген сұмдар – бәрі, адам нанғысыз түрлі сөздерді халық арасына таратып, иланғыш қараңғы халықты құтыртып, Сібірдің әр жерінде бүліншілік шығарып жүрсе де, сол шыққан сағатында басылып жатыр.

Совет Үкіметін құлатқысы келген жалмауыздар қолынан ешнәрсе келмесе де, аз да болса бүлдіріп, қауып қалмақшы. Совет Үкіметіне қылып қойған жамандығы, пішіп қойған кебіні, қазып қойған көрі сол еңбекшілердің Үкіметіне қарсы оқ атып, қылыш суырғандардың өзіне болатынын, қараңғылықта жүрген, келешегін болжай алмайтын ойын халық біле қоймаса керек. Совет Үкіметін (еңбекшілер үкіметін) жойып оның орнына жақсылық орната қоятын кім?

Олар крестьянмен қазақтың арқасында казак-орыстың қамшысын ойнатқан залым төрелер. Еңбекшілерді зар еңіреткен, көздерінен жас орына қан тамызған патшашыл жауыздар. Қой терісін жамылып жүрген қасқырлар, бұлардың мақсаты не?

Бұлардың тілегені-бұрынғы патша заманын, Колчак заманын қайта орнатпақ. Қаншама қан төгіп алған жұмысшылардың фабрика-зауыттарын, крестьяндардың да, қазақтардың да жерлерін тартып алып, халықты бұрынғысынан жаман зарлатпақ. Осы мақсатына жету жолында ол жауыздар неден болса да жиіркенбейді. Олардың алған қылышы да көп емес. Жақын арада Совет Үкіметі құлайды мыс. Сол қаражүрек адамдардың айтуларындай Совет Үкіметі осал ма, осыны Сахара халқы ойласын, шамалау керек.

1917 жылы октябрь төңкерісін жасап, Үкімет тізгінін қолына алған Сібірде Колчактың көзін жойған, Россияда Деникин Юденичті бітірген, күнбатыста Польшаны ақылына түсірген, Қырымда Рангель тісін сындырған, жер жүзінің капиталистерінің түбіне жеткен Совет Үкіметіне һәм оның шөлде, дауылда, жаңбырда, борында, аязда шыдамайтын

бостандық қорғаны болған, еңбекшілердің қамқоры қызыләскеріне һәм оның қолбасшылары, көсемі коммунист партиясына, бірі ойдан, бірі қырдан, қашып-пысып кірген аз ғана қутабандардың жасаған көтерілісі болғаны ма? Әрине, жоқ. Қолынан ешнәрсе келмейтінін ол жауыздар өздері де біледі. Бірақ, олардың несі кетеді? Қырылса, еңбекшілер қырылады. Қан төгілсе, тағы осы бейбақтардың қаны төгіледі. Халықты құтыртып, Совет Үкіметіне қарсы көтеріліс жасатады да, жауыздардың өздері аман қалды, шелек жалаған тұтылып қалады. Бүліншіліктің бар ауырлығы баяғы еңбекшілерге болады.

Бұл жауыздардың Совет Үкіметіне, жұмысшыларға, еңбекшілерге, крестьяндарға зиян келтіретінін байқау керек. Бұл бүліншіліктен Россия мен Сібір арасының қатынасы тоқталып қалмақшы. Іштегі фабрика-зауыттар да крестьяндардың шаруасына қажет машиналардың бөліктерін, халықтың киіміне керек кездемелерді де дамыл таппай шығарып жатқан жұмыскерлер Сібірдің нанынан айрылып ашықпақшы. Тағы бүліне бастағанда осы ұлықтар халықты құтыртушы қулардың бір айтатын сөзі, жұмсайтын қаруының зоры шаруаның күйзелуі, бар нәрсенің жоқтығы. Олардың айтатыны – «Совет Үкіметі кедейдің барын құртты, малдарыңды алды, бидайларыңды алды, асықпасан қойныңдағы қатыныңды да алады. Осының бәрін алып, берген еш нәрсесі жоқ», – дейді.

Бұл рас бірақ Совет Үкіметі етті, астықты кімге жиып жатыр, ашығып жатқан сол еңбекшілердің бауыры жұмысшыларға жинап жатыр. Совет Үкіметі дүниеге келегеннен бері қарай соғыстан бір тыныш кезі болды ма? Жоқ. Кім үшін соғысты? Еңбекшілердің бостандығы үшін соғысты.

Бір қолында мылтығы, бір қолында балғасы, Совет Үкіметі сыңаржақ болып, халыққа мұқтаж нәрсені жеткілікті қылып, қалай шығара қойсын. Қаншама зор халді соғыс уақытында да Совет Үкіметі халыққа керекті нәрсені үлестіріп жатты. Қазіргі уақытта барлық күшті халықтың шаруасын түзетіп жатыр.

Әр түрлі бүліншіліктер, тәртіпсіздіктер еңбекшілердің шаруасының түзелуін кешіктіре береді, мұны Совет Үкіметінің дұшпаны біліп қолынан келген жамандықтарын аяп қалғысы

келмейді. Жауыздығын істейді. Аңқау һәм надан халыққа да соны істетеді. Сонымен, аңқау еңбекшілер өзі түзейтін шаруасын, өзі бүлдіреді.

Омбы губерниясында болған жуандардың көтерілісінің қолбасшылары кім екенін, олардың көздеген мақсаттары айдай айқын қылып білдіріп тұр. Көтерілісті бастап жүрген Колчактың генералдарының жаңқасы, офицерлер, прапорщиктер, поптар, казак-орыстың жуандары. Бұлар еңбекшілерге не бермекші? Еңбекшілердің мойнына Совет Үкіметінің күшімен жойылған, құлдық қамытын қайта кигізбекші.

Қазақ бауырлар, жолдастар! Сіздер ол жаулардың тіліне елігіп, соңынан ермеңіздер. Аты өшкір үкіметтің заманында көбірек тепкі көрген, езілген, құлдықта жүрген халықтың бірі – біздің қазақ халқы болатын. Қазақ халқын өткен уақытта ешкім қатарға алып, адам санына қоспады. Туып-өскен жерінен, Сарыарқа сары белінен еңіретіп зарлатып, қуып шығатын кім еді? Бұлар сол қараңғы уақытта Совет Үкіметіне қарсылық жасап жүргендер! Олар өтіп кеткен қайғылы қара түнді қазақ халқына қайта орнатпақшы!

Совет Үкіметінің күшімен көрген, өлдім-талдым дегенде, жаратқан жасағанмен, ондай арам ойлы жауыздардың ғұмыры ұзақ болмайды, құриды. Ондай қулардың Совет Үкіметі туралы неше түрлі болса да, құтыртып, ерітіп таратқан хабарларына нанбаңдар. Ешнәрсеге алаң болмай, істеп келе жатқан шаруаларыңызды жүргізе беріңіздер!

Ел арасына бұзақыларды ұстауға шыққан қызыл армияға жәрдемдеріңізді аямаңыздар.

Жасасын, Совет Үкіметі! Жасасын, Қазақ Жұсқұрияты! Жасасын, істі қазақ еңбекшілері!

1-бет. Қазақстанда

Қазақстан Республикасының халық ағарту комиссары һәм Госиздат қасындағы жазушылар ұйымының мүшесі Ахмет Байтұрсынұлы өткен ғинуардың 13-де Орынбордағы зиялы қазақ азматтарын жиналықа шақырып, 2-буын мектептері үшін оқу құралдарын даярлау үшін кеңес ашты, мәжілісте болғандар: Елдос Омарұлы, Хайриддин Болғанбайұлы, Смағұл Садуақасұлы, Файзолла Ғалымжанұлы, Бидахмет

Сәрсенұлы, Жүсіпбек Аймауытұлы, Садуақас Сейфоллаұлы, Ғалихан Бөкейханұлы, Сабыр Айтқожаұлы, һәм басқалар.

Мәжіліс бастығы Ахмет Байтұрсынұлы, Биахмет Сәрсенұлы.

Мәжілісте Жолдас Байтұрсынұлы төменгі жайды баяндады:

Бұл күнге шейін қазақ тілінде 2-ші буын мектептері үшін оқу құралдары жоқ;

Барлары бірінші буын, бастауыш мектептердің 1, 2, 3-бөлімдеріне ғана жарарлық кітаптар.

Сондықтан 1–2-буын мектептер үшін қазақша оқу құралдарын жазуға һәм тәржімалауға тезінен кірісу керек.

Мәжіліс баяндаманы тыңдағаннан кейін қарар шығарды:

1. Жоғарыда айтылған азаматтардың оқу құралдарын орысшадан қазақшаға аударту жұмысын кірістіруге;

2. Осы жұмыс үшін Мағжан Жұмабайұлын, Маннап Тұрғанбайұлын, Хошмұхаммет Кемеңгерұлын, Жұмағали Тілеуліұлын, Сейтбаттал Мұстафаұлын тағы да осылардай ризалығын білдірген азаматтарды қызметке шақыруға;

3. Бірінші һәм екінші буын мектептердің оқу жобасына жанастырып, төменгі кітаптар тәржімалансын: арифметика, геометрия, естествознание, алгебра, география, жалпы һәм қазақ-қырғыз тарихы, мектептегі гигиена. Бұл айтылғандардың бәріне методикалар, педагогика һәм дидактика.

4. Оқу үшін хрестоматия һәм қазақ тілінің нақуы, теория словестности даярлансын;

5. Үшінші буыны көрсетілген кітаптарды тәржіме етуге ризалығын білдірген себепті төменгі азаматтарға тапсырылды:

- 1) арифметика – М. Тұрғанбаев (Т),
- 2) геометрия Б. Сәрсенов (Т),
- 3) естествознание Е. Омаров (Т), Х. Кемеңгеров (Т),
- 4) физика Ф. Ғалымжанов,
- 5) география Х. Болғанбаев,
- 6) қазақ-қырғыз тарихы М. Жұмабаев (Т),
- 7) жалпы тарих Х. Болғанбаев,
- 8) мектеп гигиенасы Ж. Тілеулин,
- 9) алгебра бастауы Е. Омаров,
- 10) педагогика М. Жұмабаев (Т),

11) дидактика Ж. Аймауытов (Т).

6. Бұл айтылған пәндердің методикасын даярлау жоғарыдағы жолдастардың өздеріне пәндеріне қарай тапсырылды

7. Төртінші бап бойынша төменгі кітаптарды даярлау мына жолдастарға тапсырылды:

1) хрестоматия Сейфуллин, Аймауытов.

2) Қазақ тарихы, Қазақ тілінің нахуы А. Байтұрсынов.

3) Теория словестности М. Жұмабаев.

8. Оқу құралдарын жазып, тәржімалау оқу жылы бойынша бітуі керек. Онан кейін басып келер оқу жылының басына шейін дайын тұратын болсын.

9. Кітап жазушылар айына екі рет бастаған жұмыстарының мән-жайын баяндап отыру керек.

10. Тәржіме жазуға керек құрал-саймандарын, жазу аспаптарын халық ағарту комиссариаты осы жетінің ішінде келер айтың бірінен жетісіне шейін жазушыларға тапсырсын.

11. Басқа қалаларда тұратын жазушылар кітапты жазып беретін кісілерді күнін білдіру үшін телеграф арқылы хабар берілсін

12. Халық ағарту комиссариаты жан жаққа хат жазып, жазылған, тәржімаланған оқу құралдары, басқа да әдеби кітаптар туралы сұрасын. Даяры болса, тез алдырып, басуға кіріссін.

13. Халық ағарту комиссариаты хат һәм газет арқылы оқу құралдары мен әдеби кітаптарды жазуға, тәржімалауға талапкер адамдарды сұрап білсін.

14. Ересектер үшін хрестоматияны жазу Сәдуақасов һәм Аймауытов жолдастарға тапсырылсын.

15. Жоғарыдағы қарарлардың баршасы Қазақстан һәм Түркістан Республикаларында баспасөзде жариялансын. Әрбір жарты айда бұл туралы не істеліп жатқаны газет жүзінде есеп беріліп тұрсын.

16. Халық ағарту комиссариаты кітаптарды бастыру шараларына кірісе берсін.

17. Жазылып болған кітаптардың бәрі Госиздат қасындағы жазушылар ұйымының қарауына беріліп ол мақұлдағаннан кейін баспаға беріледі.

18. Оқу құралдарын жазуша, тәржімалаушылардың қаламақы мөлшерін кесетін Госиздат қасындағы жазушылар ұйымы.

19. Бұл қарардың нұсқасы КирЦикке, Наркомпросқа, Госиздат қасындағы жазушылар ұйымына, «Ақжол» һәм басқа газеттерге жіберілсін.

Ескерту, жоғарыда тұсында **Т** харіпі тұрған кітаптар осы күні-ақ тәржіме етіліп жатыр.

Бостандық туы № 1. 4-бет.

Кеңсе тілі қазақша болсын

1. Бұрынғы заманда адам баласы басқа хайуандар сияқты бірінің мақсұтын бірі сөзбен білмейтін болған. Үн, әуез, ишарамен ғана жүрген. Неше жылдар, замандар өткеннен кейін, кісі аздап сөз біле бастаған. Өз араларындағы мақсұттарын сөзбен түсіндіруге айланған. Сол сөз білген заманнан бастап, адам баласы хайуандардан ірілеп «кісі» деген атты алды. Кісі мақсұттарын сөзбен біліскен соң, бастарын қосып, ұйысып, шеткі дұшмандарынан сақтана бастады. Ақыл қосып, ой алысып, шеткі жауларды жеңу, тұрмыспен тартысу амалдарын құрды. Шеткі хайуандарды жеңіп алып, табиғат биінде тартыса бастады. Сол шеткі жау хайуандармен табиғат биін тартысып, түрлі әдіс құру жолында түрлі ғылымдар туғыза бастады. Дүниедегі барлық ғылым өмір сүруге керек болған нәрселерді табу жолында тартыс, күрес, амал, айла жасаудан келіп туды. Адам баласы тіл білмесе, сөз білмесе, өзінен күшті болған азулы, тырнақты хайуандарға жем болып, табиғаттың ыстық, суық, жел, жаңбыр, қар сияқты күштеріне тапталып, әлдеқашан жұмыр жердің жүзінен құрып біткен болар еді. Бұған қарағанда, адамның жер үстіндегі жанды, жансыз заттарға қожа болуы, тұқымын сақтап қалуы сөздің арқасында ғана, деп айтамыз.

Біздің қазақтың «өнер алды қызыл тіл» деп айтқан мақалы әншейінмен ғана айтылмаған, үлкен мағыналы сөз.

2. Адам баласының сөзі бір түрлі ғана болып шықпады. Жұмыр жердің һәр орнында болған адам әртүрлі сөз шығарды. Тіпті біреуінің харыптарын біреуі айта алмайтындары да бар.

«Қ», «Һ» харіптерінде орыстың тілі келмегені сияқты, «Р» харпіне қытайдың да тілі келмейді. Сол сықылды тілі келмейтін қауымдар толып жатыр. Бір елдің өз алдына ел болып жасай алуы, онды ғылым табуы өздерінің білетін тілдерін қолданғанда ғана болады. Бөтен тілмен, басқа бір ұлт жалпы ғылымды, өнерлі болып жасай алмайды. Бұл сөздің шындығын адам баласының бәрі дерлік біледі. Көздерінің алдында көрініп тұрған айқын шындық.

3. Бір ұлтты құрту, ғылым, өнерден мақұрым қалдыру ойында болған патшалық, ең алдымен, сол ұлттың тілін бітіруі жолында (саясат) әдіс қолданады. Уақыты жетіп құлаған ішкі үкімет орыстан басқа жұрттың өнер, ғылым алып, қатарлы ел болып, жасауын тілемеді; сол мақсатымен орыс тілінен басқа тілдерді байлап, кесіп қойды, өз тілдерінде мектеп ашуға, кітап газет журнал жазуға жол бермеді. Басқа тілмен жазылған арыздарды мекемелер қабылдамады. Барлық кеңселердегі жұмыс, сөз орыс тілінде ғана атқарылды, орыстан басқа халықтың ашуы қозды, намысы қозды, ашуы бойларына сыймады, қорланды. Теңдік көре алмай, әділдікке жете алмай, езіліп тапталды.

4. Руссиядағы ұсақ ұлттар тіл мәселесінің тіршіліктеріне, елдіктеріне байлаулы мәселе екендігін түсінбей қалған жоқ. Басқа құқықтары да теңелмесе де, тіл құқықығында теңелуі керек деген бірінші мақсұттарды ұстанды.

Государственная думада ұсақ ұлттардың ең бірінші жанталасып, тартысқан мәселесі тіл жайында болды. Тәрбиенің тілеген жолымен мектептер һәр ұлттың өз тілінде оқылсын, өз тілінде жазсын, ұлт тілімен жазылған кеңселерде қабылдансын, қысқасы, әрбір тілге хақы берілсін деді. Ішкі үкіметтің күшті уақытында ол тілектер қабыл болмады. Нашар ұлттардың жылаған көз жасы тиылмады.

5. 1917 жыл Руссияның бұл төңкерісі Руссиядағы елді бостандыққа шығарды. Неше жылдан бері көмей керіп таласып келген тіл мәселесін де оңай шешіп тастады. Барлық ұсақ ұлттардың қуанышы қойнына сыймады. Ілгергі күнде ел болып жасауларына ұласқан үміт байлады. Намысты мәдени ұлттар барлық жұмыстарын өз тілдерінде жүргізе бастады.

6. Бұл күнде кеңес үкіметі бұрынғы езілген, нашар елдерге әлеуметтің кеңестік жағында жұмқұрияттық беріп

отыр. Сол жұмқұрият алып отырған нашар ұлттардың біреуі біздің қазақ жұмқұрияты болған. Сол жұмқұрият ішіндегі кеңселердің ресми тілі жұмқұриятқа ие болып отырған елдің тілі болуға тиіс.

Осы жылы октябрьде болып өткен жалпы қазақ тобы бұл мәселені қарамай қалдырған жоқ. Қазақ жұмқұриятында ресми тіл қазақ тілі, орыстар көп отырған орында орыс тілі болсын деген қаулыны шығарды. Жалпы қазақ тобы қаулы шығарған соң, қазақ жұмқұриятындағы кеңселердің бәрі орындауға міндетті. Оның ішінде жігері, ойы, түйсігі болған қазақ азаматтары бұл қаулыны өмірге асыруға ат салысулары керек.

7. Жалпы қазақ тобының қаулысы шыққаннан бері бірнеше айлар өтіп кетті. Қазақ ішінде сол қаулының орындалмай қалғанын көріп отырмыз. Қаулының іске асырылмай тұрғанына кеңсе басыда отырған кісілердің көрсететін себептері мынау: кеңсе жұмысын қазақша түзу алып жүретін кісілер жоқ, тезінен басып шығаратын қазақша жазу машиналары жоқ, қазақ тілі кеңселерде болып, жаттығып реттелмеген, ойластырып жазу тіпті қиын.

Ал бұл себептерді дұрыс деу үшін оған біз де қосылайық, бастығы да, басқа қызметкері де қазақ болған кеңселер, орыс түгілі, иісі де болмаған қырдағы болыстық комитеттер, жаңадан құрылған тап-таза аудан билерінің кеңесі барлық жұмыстарын орысша жүргізіп отырғандарының мәнісі не?

Олар машинаны сылтау қыла алмайды; орысша сөздерді же қолдарымен жазып отыр. Қазақша жазатын машинасы жоқ болған сияқты орысша жазатын машиналар да жоқ болып отыр. Олар қазақша сөзді үйлестіріп жаза алмаймыз дейтін болса, орысша сөздерді де әбден үйлестіріп жазып отырған жоқ. Қазақша жазғанда қаталарын ойластыра алмағанын байқап отырса, орысша жазғанда қаталарын былықтырып жазғандарын да байқай алмай отыр.

Көп орында кеңсенің басында отырған қазақ жігіті сорлы қазақтың өз тілімен жазып ұсынған арызын алмай, орысша жазып алып кел деп қыстағанын, арызына беретін жауабын шетіне орысша жазып, қайтадан ұстата салғанын, болыстық комитеттен қазақша жазылып келген қағаздардың «орысша жазып түсір» деп қайтарып жібергенін көріп жүрміз. Бұл

не деген арсыздық, бұл не деген ұятсыздық? Осыны істеп отырған жігіттерді түптеп, ізіне түскенде қандай іс келіп шығады? Бостандықтың берген құқығына қарсылық қылған, бостандық дұшманы болып табылады.

Жалпы қазақ тобының қаулысына мойын сұнбағаны үкіметке қарсы болып шығады. Сонымен, ол жігіт төтенше комитетінің, халық биінің алдында жауапқа тартылып, үлкен жазаға кіріптар болады. Аңдысқандағы жұмыстың жиыны осы.

8. Халық билері, төтенше комитет һәм басқа кеңселер, қырдағы бір қазаққа орысша жазылған шақыру қағаз жібереді, алған қазақ қашан кел дегенін, не жұмыс туралы шақырылғанын білмей, бір жапырақ қағазды қалтасына салып алып, үйінде жата береді. Уақытында келмеген себепті ол қазақты айыпты жөні бар ма? Жоғарғы кеңселерден қазақ волостық комитетке «осындай жұмысты үш күннен қалдырмай бітіріп жіберуге тығыздықпен бұйырамын. Уақытынан қалса, жазаға кіріфтар болған есебінде сізді сотқа тапсырамын» деген тығыз жарлық орысша жазылып, келіп түседі. Болыстық комитет орысша білмейді, қағаз оқылмастан киіз дорбаның ішінде қалады. Тығыз жарлықты уақытында орындамағаны үшін осындай болыстық комитет жазықты болады.

Бостандық дұшманы болып қашып жүрген Қызыләскерден үкімет жұмысынан қашып жүрген кісі бір қазақтың еліне келіп, мынау куәлік қағазым, мынау ат мінетін қағазым деп, орысша жазылған екі бөлек қағазды көрсетіп, ат мініп кетеді. Ат берген қазақ қашқынды қолдаушы болып, жауапқа тартыла ма? Бір орында қалу, яки кісі өлтіру сияқты оқиға болды. Болыстың, ауылдық комитет орысша жазу білмегендіктен уақиғаны жазбады, осы үшін комитет жұмысын атқара білмеуші болып санала ма?

Осы сұраулардың бәріне де ар алдында болсын, заң алдында болсын «жоқ» дегеннен басқа жауап болмасқа тиіс.

9. Біздің қазақта «Асықпаған арбамен қоянға жетеді», «көш жүре түзеледі» деген мақалды айтып, жұмыстың жылдам бітуіне асықпайтын әдет бар.

Кеңсенің тілін қазақшаға айналдырып жіберу – ондай асықпайтын іс емес. Мүмкін болғанша тездікпен іс жүзіне асыру керек. Бірнәрсенің жалпы жұрттың алдың қадірі

қасиеті болу үшін жұрттың қажеті сол нәрсемен атқарыла білуі шарт. Қазақ ауылы арызын, мұң-мұқтажын қазақша тілімен атқара алмайтын болса, қазақшаның ешбір қадірі, құрметі болмайды. Керегі болмаған нәрсеге халық анталап ұмтылмайды. Оның шет жағын көріп те отырмыз.

Бір қазақ елінде школ мен мектеп қатар ашылса, школда оқушы бала көп болып шығады. Білім жағына келгенде мектепте оқыған балалар артық. Қазақтың школға қарай ұмтылуы қазақша тілмен қажеті өтелмегендіктің салдары.

Қазақ әдебиетінің гүлденіп өсуі де тілдің халық алдында дәрежелі болуы байланысты. Қазақ тілі қазақтың өзіне қадірлі болмаса, әдебиет өспейді. Әдебиет өспесе, жалпы қазақ на-дандықтан құтыла алмайды. Ағаш, киіз, баршалықты саймандарының бір нұсқа болмаған қосы жүре түзелмейді. Біздің тіл жайында болған шараларымыз әлі бірнұсқада болған іс жүзінде көрінбей тұр. Бұдан былайғы күнде қазақ тілі өзіне берілген құқыққа ие болып қатардан орын алуға тиіс.

10. Біз ең үлкен жұмыстан бастап, көзге ілінбейтін кішкентай жұмысқа шейін кісі жоқ, қызметкер жетіспейді деп зарлана берудің нәтижесінде тіліміз іске жарамай тұр. Кеңсе жазулары орысша болып тұрған күнде ешуақыт қызметкер жетпек емес. Кеңсенің ең кішкене хатшысы болу үшін кемінде 6 жыл орысша оқуы керек. Әрине, ондай кісі сирек, табылмайды. Кеңседегі қазақша болса, мектепте 2 жыл оқыған қазақ балалары хатшы болуға жарайды. Қызметкер көбейеді, жұмысы ілгері болады. Әр сөзін жаздырушы тіл білетін орыстың есігін күзетіп, жазылған жолбасына алтын санап беріп, жүз жылдай зарығып тентіреу қазаққа жетерлік болды. Төңкеріс беріп отырған құқықтан безіп, қазақ бұрынғы қалыпта сандалып, азаттық күресі жолында болған кісілер де, ескі құлаған үкіметтің қаражүрек аздырғыштары (миссионер) арқылы бізді тәрбиесіне бөлеп, жан сезімі құлдықта қалған кісі деп атаймыз. Бостандықтың дәмін татпай, ойы ашылған қазақ елі ондай ниеттегі шірік без болған ұлдарын аластап, араларынан шығарып тастайды.

11. Кеңсе тілінің бірден қазақша болып кетуінің қиынырақ екенін білмей отырған кісі жоқ. Қиын деп шипасына кіріспей, бас шайқап отырудың тіпті лайығы жоқ. Ретін шарасын тауып, қазақ тілінің құқығын өзіне беру, бейшара

қазақтарды бейнеттен құтқару – саңылауы бар қазақ азаматтарының үлкен міндеті. Бұл туралы төмендегі жобаны ұсынып, азаматтардың алдына саламын.

1. Қазақтың ішкі үкіметі, комиссариаты кеңселерге керекті барлық журналдарды қазақша үлгісімен бастырып, губерния, уезд, болыстар мен ауылдарға таратсын;

2. Ояздық атқару комиттері әр оязда 50 кісілік кеңсе қызметкерлерін даярлайтын 1 айлық курстар ашу, курсқа сабақ беруге қазақша хатты жақсы білетін кісілер бұрын кеңсе қызметін атқарып жатқан жігіттер оқытушылыққа алынса, тыңдаушылар жасына қарай, сауатына қарай іріктелсе. Кеңсе жұмысын алып жүретін, журналдардың үлгілерімен таныс шәкірттерді кеңсеге алып барып іс жүзінде көрсетіп таныстыру.

3. Журналдардың таралып жетуін курстың бітуіне күттірмей, осы бастан ауылдық, болыстық, ояздық кеңселер жұмыстарын қазақшаға айналдыра беруі керек. Губерниялық кеңселер өзінен төменгі кеңселерге қазақша жазу, олар Губерниялық кеңселер өзінен төменгі кеңселерге қазақша жазу, олардан келген қазақшаны қабыл алып отыру, өз араларында һәм өзінен жоғары кеңселерге қай тілде жазса да ықтиярлы болу.

4. курсты бітірген шәкірттер кеңселерге таралып біткенше, әр оязда бұрын кеңсе қызметіне ысылған бір жігіттен жолбасшы (инструктор) қойылуы, жолбасшы болыстық кеңселерді аралап, үйретіп жүруі.

5. Осы күні болып жатқан кеңестер сайлауы біткеннен кейін 1921 жылғы 1 майдан арғы уақытта қазақ болысына орысша жазылып берілген жарлықарды, шақыру қағаздарды орындауға болыстық комитеттер міндетті саналмай, еріктеріне қалдыру; еңбекшілер қазақтың көзі құрыған болып отырған Қазақстан кіндік атқару комитеті, халық комиссарлар кеңесі кеңсе тілінің қазақша болу шарасын қарастырып, тезінен іс жүзіне асырып, бишара қазақты ауыр бейнеттен құтқарады, шын қазақ жұмқұрияты екенін таныстырады деп сенемін.

Мәннән Тұрғанбаев һәм Омбылық губисполком алдындағы ұсақ ұлттар бөлімінің газеті.

«Бостандық туы» газеті 1921 жыл 19 наурыз № 1

2 1 н а у р ы з. ...Мағжан Жұмабаев «Бостандық туы» газеті редакция алқасының мүшесі, арнайы тамақ үлесін алмайды. Анықтама № 727, 21.03. 1921. (ҚРОМА, 846-қор, 1-тізбе, 44-іс, 20-бет.)

3 с ә у і р. Бостандық туы № 2. тауық жылы 1921, 3 апрель, дүйсенбі. 1-бет

Сибревком алдындағы Қазақ Республикасы елшілігі. К.П. Сибревкомның қазақ бөлімі

Жазылу бағасы: 1 номері 2 сом, 3 айға 10 сом. Алдырушыларға адрес: Омбы шәһәрінде, Сибирпечать. «Бостандық туы» газетіне. Басқарма адресі: Омбы, Сибревком, 3-этаж, комната «Бостандық туы» басқармасына.

Шыға бастады 1921 жыл, март 19-ында.

ЕКІДЕН-БІР

Алтай, Түмен губернияларында, Қызылжар, Көкшетау ояздарында қарашекпен, қазақ орыстар көтерілісі болды. Кронштад біраз желігіп, басылды.

Қарашекпен мемлекеттегі уақытша шаруа қысымшылығын көтере алмай отыр. Ертеңгі өмір үшін бүгінгі күнін құрбан қылуға жарамай отыр. Болашақты болжауға қырағылығы жетпейді. Қолына темір айыр алып, қызыл даудың басына тырнауыштың тісін қадаған найзасын көлденең ұстап, соқа сүйреу үшін ғана жаратылған сыбануларын борбайлап, «ура» десіп майданға шықты: Шыққанда не деп шықты? Совет жасасын, коммунизм жасасын! Ленин жасасын, Троцкий жасасын! деп шықты. Белгілі, шаруашы бірі жартысын ұзаққа баруға, мұқыл айыр, қызылдау найза жанды жерге жара салуға жарамақ емес. Пулеметтен екі-үш атылуы топтан бірер үйін жығу желіккен отағасылардан үн шығармақ. Бұған сөз жоқ. Әңгіме осы көтерілістердің

мінезінде, тамырында. Қара шекпендердің осы көтерілістеріне май құйып, жол беріп отырғандарың кім?

Эсрлер, меньшевиктер.

17 жылдың октябрынен бергі көтерілістерге ЭССР, меньшевиктердің қатыспай қалған жері жоқ. Көбінесе көтерілістерге негіз салушы солар. Қара шекпендерді де ә дегенде жоңырлатып ертіп ала кететін солар.

Бірақ бұлардың көңілдегі істерін жарыққа шығарып, орнығып қалған жері жоқ. Антанта алтынына ар-иманын сатып, эсер Россияның түрлі түкпірінде көтеріліс жасайды. – Әлдеқайдан қара туын қолға алып, қара жүз патшашылдар шыға келді. эсер-дің түсін анықтап байқай да алмайсың. Артында қара жүздің ашыған аранын, әр жағынан тісін, көресің. Франция алтынының күшімен эсер-лер Кронштад жұмыскер, матростарын алдап, азғырып көтеріліс жасайды. Алдарында істерін меңгеріп алып кеткен патша генералы Козловскийді көресің.

Сібірдің қойдан қоңыр қара шекпендерін Советке қарсы аттандырады. Араларында алтын иықтыларды көресің. 18-жылы Сібір қозғалды, басына Николайдан бетер қанішер болып, қара жүз Колчактың отырып алғанын көресің.

Сібір қазағына жақсырақ таныс, бір мысал алайық. 1918-жылдың жазында Совет хукіметімен чехтар арасында болған ұғыспау арқасында Сібірде төңкеріс болып қалды. Чех күшімен Сібір үкіметі құрылды. Сібір эсер-лері һәм оларға сыбайлас партия көсемдері осы үкіметте еді. Самарада құрылған құрылтайшылар комитетінің Сібір үкіметімен бағыты бір еді. Күзде екеуі Сібірге эсердің көсемі А. И. Авксентьев келді. Совещание құрылды. Авксентьев бас болып, директория сайланды. эсер орнатқан сықылды болды. Еділден бергі жерге эсер ие болғандай көрінді. Шынында болған емес, көрінген ғана екен. Қазақ-орыстың бір уыс қара жүз офицерлері бір күнде қара істерін істетті. Қара үкіметтеріне Колчакты қарақшы қылды. Ертеңіне эсер үкіметі Авксентьев директориясы Сібірмен қоштасып, кете барды.

Бұл неліктен? эсер-лердің орнықпай, олар бастаған ескі патшалықтардың ие бола кетулері неліктен? Бір жағынан бостандықты біржолата орнатам деген Совет шыққанда, екінші жағынан бостандықты біржолата орнатам жоям деп

қару алып, қара жүздердің ғана қарсы шығуға жараулары, әрелік болам деген эсер-дің орныға алмай ұшып кете беруі неліктен?

Тамұқ үстінен тартылған қылдан жіңішке, қылыштан өткір көпір бар дейді ислам ертегісі. Төменде – тамұқ, алда – жұмақ. Бұл көпірден кімнің иманы берік болса, сол өтеді. Таймай, табанын талдырмай тамұқ, жұмақ арасында жарқын жүзбен жүретін, еркімен шын иманды пенде ғана сайран құрмақ.

Эсер ертегідегі сол шын иманды пенде болмақ. Көпір үстінде үкімет құрмақ. Бітіскен орыс елін шын иманды пенде көріп, сол жіңішке, өткір көпір үстінде сабыр аңдатпақшы. эсер-дің бұл ісі – адасқандық. Орыс елінің жан-мінезін жете ұқпағандық. Жалпы, орыс оқығандары тұрсын, эсер-лер сықылды ескіден елшілердің де орыс жанын, орыс мінезін жете білмейтіндерін талай тексерушілер айқын айтып отыр. Орыс жаны қашан да болса қиырға ұмтылады. Не жақсылық, не жамандық. Не оң, не сол. Не идеальный азат, не идеальный құл. Орыс жанының бұл мінезі азамат дүниесінің асқан психологтары Толстой, Достоевский қаламдарымен ашық көрсетілген. эсер-дің адасуы да орыстың осы мінезімен есептеспегендіктен туып отыр. Осы адасуынан эсер, меньшевиктер енді езілген елдердің тапталған топтардың досы, қамқоршысы болудан қалды. эсер, меньшевиктер жер түзінің еңбекші сорлыларының қанын сорып отырған капиталистер жауыздармен ауыз жаласып отыр.

Осы Антанта алтынына арын сатып отырған эсер әділдік туып әрелік еңбекшілердің қанын ішуге күн батыс капиталистерін шақырып отырған Грузия меньшевиктерін кім еңбекшілердің, езілген елдердің досы дер? эсер меньшевиктер ерікті, еріксіз обырлардың, қаражүздердің құлы, досы. Олар нешкімді жақсылыққа жеткізе алмақ емес. Елді аралық жоқ.

Төңкеріс теңізіне кірген орыс елі екі жақтың біріне ғана шықпақшы: не бостандық, не құлдық жары.

Біз, қазақ елі, төңкеріс жасаушы һәм төңкеріске өз бетімізбен жол салушы емеспіз. Бұл басқышқа жеткеміз жоқ. Сондықтан, біздің алдымызда да екі ғана жол бар. Азаттық,

не құлдық. Не совет бостандығы, не Николай-Колчактың құлдық қамыты.

Міне, қазаққа осыны ұғатын мезгіл жетті. Әрелікті мүмкін емес екендігін талай тәжірибелер көрсеткендей болды. Қазақ енді көруге тиіс. Алдымызда екі жиын қара тұр. Біреуі ел болам деген қазақты шетінен бауыздау керек деп қылышын даярлап тұрған Дутов, Иваисов, Ринов сықылды қара жүздер. Екіншісі құлдықта езілген сорлы елді, қатарға кір, ел бол деп, құшағын жайып тұрған Ленин, Сталин сықылды адал ерлер. Енді ойла, оқы, қазақ! Екіден-бір.

*Жәжеке (Мағжан Жұмабайұлы),
«Бостандық туы» газеті 1921 жыл 3 апрель № 2*

Мағжанның «Еңбекші қазақтарға» деген үлкен мақаласы басылды. Онда «Батыс-Сібір көтерілісі» деген атпен мәлім бүлік туралы пікір білдірген. «Совет Үкіметі осы уақытта Үкімет тізгінін қолына алғаннан бері нелер қатерді ...бастан кешіп жатқанда... «халықты қырғыштығынан шен алған» алтын иықты төрелер, казак-орыстар сарай толған бидайын аштан тұрмай жатқан жұмысшыларға түйірін бергісі келмей, мұжық жуандары Совет Үкіметіне тыныштық бергісі келмейді...«Қазақ бауырлар, жолдастар! Сіздер ол жаулардың тіліне елігіп, соңынан ермеңіздер. Аты өшкір үкіметтің заманында көбірек тепкі көрген, езілген, құлдықта жүрген халықтың бірі – біздің қазақ халқы болатын. Қазақ халқын өткен уақытта ешкім қатарға алып, адам санына қоспады. Туып-өскен жерінен, Сарыарқа сары белінен еңіретіп зарлатып, қуып шығатын кім еді? Бұлар сол қараңғы уақытта Совет Үкіметіне қарсылық жасап жүргендер! Олар өтіп кеткен қайғылы қара түнді қазақ халқына қайта орнатпақшы!..»

—

12 сәуір...«Бостандық туы» газетінде басылған Мағжан Жұмабаевтың «Қазақ оқығандарына хаты» былай басталды: «Жас қазақ республикасының барлық шаруашылығын қолына алып... елге қамқор оқығандар билік төріне шығуы

керек... Көксегені – бақ, күйттегені – дәреже, сән-салтанат, мақтану, өзінің өзгеден үстем екендігін көрсететін» оқығандар емес. «Оқыған адамдарда ең бірінші қасиетті сипат сол – оларда дүниеге қараған белгілі көзқарас болады, нық бекіген мақсаты болады, айнымайтын бір идея меншіктейді... Қазақ төңкерісті өзі жасаған жоқ. Төңкеріске дейін де, төңкерістен кейінгі үш жылда да теңдікке қолы жетпеген... Отаршылдықтың жарасы әлі жазылмаған»

«Бостандық туы» газеті 1921 жыл 12 сәуір

21 с ә у і р. 1921 жылдың 21 сәуір күні газет редакциясы Омбыдағы Өкілдікке хат жолдайды: «Алдағы уақытта газеттің Петропавл қаласына көшуіне байланысты Омбы уезіне жіберілген газет қызметкері Бекмұхамбет Серкебаевты кері шақыруды сұраймыз». Бұл құжат «Бостандық туының» Омбыдан Петропавлға қашан ауысқанын дәлірек көрсетеді.

Екінші бір хатта Петропавл қаласында қазақ газетін шығаруға қатысты қиындықтар баяндалған:

«Петропавл қаласында Ақмола губревкомының ұйымдасуына байланысты онда газет шығару үшін қазақ шрифтілері мүлде жоқ, орыс әріптері де жетіспейді, баспа машиналары аз, қағаз жетімсіз. Сондықтан бұрынғы Ақмола облыстық басқармасының баспаханасын әріптерімен, қағазымен және әріп терушілерімен Ақмола губревкомының қарауына бергізуді сұраймыз».

Бұл арада «бұрынғы Ақмола облыстық басқармасы» деген атауды түсіндіре кетсек, артық болмас. Өйткені, Ақмола облысы деген атауды көпшілік жұрт нағыз Ақмола қаласымен, қазіргі Астанамен шатыстырады.

Революциядан бұрын да, 1868 жылғы реформаға байланысты Ақмола облысы болған. Оның орталығы – Омбы қаласы. Сонымен бірге Омбы қаласы әрі Дала генерал-губернаторлығының орталығы болған. Ақмола облысын әскери губернатор басқарған. Басқару кеңесі «облыстық басқарма» деп аталған. Ал, сөз болып отырған «облыстық басқарманың баспаханасы» 1888 жылдан 1902 жылға дейін

«Дала уалаятының газетін» шығарып тұрған болатын. Газет жабылғаннан кейін бұл баспаханада үкіметтің бұйрық-жарлықтары, циркуляр хаттары, ауыл шаруашылық нұсқаулары қазақ тілінде, араб әлібімен басылып тұрған. Кейін «Кедей сөзі» осы баспаханадан шыққан.

Ал, Петропавлда қазақ әріптері жоқ, орысшасының өзі жетіспейді, дегенге келетін болсақ, бұл сөздер мұнда бұрын қазақ басылымдары болмаған дегенді білдірмейді. Петропавлда «Есіл даласы» (1913жыл, қыркүйек), Көлбай Тоғысовтың (Төлеңгітов) «Үш жүз» газеті (1917 жылы), «Жас азамат» (1918–1919 жылдар) газеті шығып тұрғанын жоғарыда айттық.

ҚРОМА, 846-қор, 1-тізбе, 44-іс, 28-бет. Сонда, 44-бет.

...Петропавлдағы баспахананы қалпына келтіру және оның қуатын арттыру жөнінде Қазақ автономиясы Орталық Атқару комитетінің төрағасы Сейітқали Мендешев 1921 жылғы 27 сәуірде Омбыдағы Өкілетті төтенше комиссияға жеделхат соғып, «Петропавлда электробаспа» ашу мәселесін жеделдетуді сұрайды.

1921 жылғы мамырдың 13-күні Ақмола губревкомының төрағасы Әйтиев Әбдірахман Омбыға жеделхат соғып: «400 пұт газет қағазын, баспаханаға әріп теруге және газет беттеуге керекті түрлі гарт (металл қорытпасы) материалдарын, реглеттер, бабашкалар мен марзандар, әртүрлі квадраттар – барлығы 7 пұт материал жіберуді» сұрайды. (Баспахана заттарының техникалық атаулары).

Мамырдың 5-күнгі жеделхатта губерниялық мекемелерді ұйымдастыруға аса қажет адамдар «Тұрлыбаевты, Көкеновті, Арыслановты, Юсуповты, Итбаевты, Әбдірахмановты, Бұлғақ-баевты, Олейниковты – жазу машинкасымен, Жұмабаевты баспа жабдықтарымен Омбыдан Петропавлға жіберу сұралған». Бұл адамдардың келуі кешігіп, уақыт өтіп бара жатқан соң, Әйтиев тағы да, 1921 жылғы 1 маусымда Омбыға жеделхат жолдап, келуге тиісті адамдардың тізімін көрсетеді. Бұл тізімде Юсупов пен Жұмабаев аталмайды.

Демек, Мағжан Жұмабаевтың Омбыдан Петропавлға 1921 жылғы 5 мамыр мен 1 маусым аралығында келген. (Осы болымсыз ғана көрінетін дерек ұлы ақынның өмірбаянындағы

түрлі «қоспалардың» негізсіз екенін көрсетеді-ау! – З.Т.) Бұған тағы бір дәлел, 10 маусым күні губревком төрағасы Әбдірахман Әйтиев үшінші рет Омбыға жеделхат жолдап, Омбыда қызметте қалған қазақ маманы Сыртлановты да жіберуді сұрайды. Бұл аталғандардың ішінде Айдархан Тұрлыбаев пен Барлыбек Сыртланов С.-Петербург университетін бітірген, жоғары білімді мамандар екенін айтқан жөн.

«1921 жылғы 7 маусым. Ә. Әйтиевтің тағы бір жеделхаты: «Омбы, Сибревком төрағасы Смирновқа!

Жаңа ұйымдастырылған губернияның жалғыз газеті қағаз тапшылығынан жабылып қалғалы тұр. Жаңа астана – Орынбордан жабдықтау шаралары шілде айында ғана басталмақ. Сондықтан 200 пұт қағаз керек. Оны бермесеңіздер, жағдайымыз қиын», немесе бір аптадан кейін тағы жеделхат жолдайды: «Баспахана ұйымдасуына байланысты губревком қарауына он баспагер, әріп теруші мамандар жіберуіңізді табанды түрде сұ-раймын. 1921 жылғы 14 маусым».

Бұл құжаттар Қазақстанның солтүстік аймағын түгел қам-тыған Ақмола губерниясында, оның орталығы Петропавл қаласында қазақ тілінде газет шығару ісінің, еңбек сіңіргенін көрсетеді.

ҚРОМА, 846-қор, 1-тізбе, 44-іс, 68-бет. Сонда, 88-бет.

1 м а м ы р. ...Мағжанның «Бірінші май мейрамы» деген мақаласы «Бостандық туы» газетінің 4-санында шықты «Бірінші май – жер жүзі пролетариатының жұмыскерлер табы мейрамы...Қазақ, әділдік туын көтерген пролетариат қатарына қосыл! Оның қайғысы – сенің қайғың! Оның қуанышы – сенің қуанышың! Бірінші Май мейрамы – сенің де мейрамың! Өркендесін, Бірінші май мейрамы!»

«Бостандық туы» газеті 1921 жыл 1 мамыр № 4

5 м а м ы р. ...Ақмола губревкомының төрағасы Ә. Әйтиев Омбыға жеделхат соғып: «...Мағжан Жұмабаевты баспа жабдықтарымен Петропавлға тез жіберуді» сұрайды.

5–10 м а м ы р аралығында Мағжан Омбыдан Қызыл-жарға, «Бостандық туы» газетінің редакциясы құрамымен, баспахана жабдығымен келді.

...«Бостандық туы» газетінің 4-санында Мағжанның «Жазылашақ оқ құралдары һәм мектебіміз» деген мақаласы басылды.

«...Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізде құрылуына барып тіреледі.

...Мектебімізге негіз саламыз дегенде ескеретін іс – соңғы кезде соқыр еліктеу ауруы біздің жанымызға сіңіп барады. ...сынамай, икемдемей, даяр қамытты қазақ баласының мойнына кигізе қою тарих алдында, еліміздің тағдыры алдында кешірілмес күнә болар еді».

«Бостандық туы» газеті 1921 жыл 1 мамыр № 4.

...«Бостандық туы» газетінің 13 санында Мағжанның «Сайлау» деген мақаласы басылды. «Ақмола губерниясында 15 тамыздан қалдырмай, губерниялық ревком таратылып, болыстық, ояздық һәм губерниялық исполкомдар құрылмақ болды... исполком жоғарыдан жасырып беретін мекеме емес, елдің өзі құратын мекеме, һәм оның мүшелерін ел

жиылыс қылып өзі сайламақ. Жақын болсын, жат болсын ел өзі білетін, өзі сенетін адамдардан сайламақ...».

«Бостандық туы» газеті 1921 жыл № 13

10 желтоқсанда. Орынборда ҚОАК саяси хатшысы М. Әуезов қазақ коммунистерінің жиналысын өткізуге ынта көрсетті. Жиналысты Жангелдин басқарды. Қырдағы аудандардың аштыққа ұшыраған қазақ халқына нақты көмек көрсету туралы М. Әуезов баяндама жасады.

«... Дәл қазір шұғыл түрде шешуші шара қолданылмаса, Қазақ республикасы қазақсыз қалады...»

21 ақпанда қазақ облыстық II партия конференциясында М. Әуезов түскі мәжілісте сөз сөйлеп:

«...Қазақ болыстарында аштықтың зардаптары асқынып бара жатқанын, оларға мемлекет тарапынан көмек көрсетілмегенін айтып, мұның мәнісі аштықпен күрес комиссияларының құрамында қазақ азаматтарының жоқ екендігінде», – деді. Сол үшін Мұхтар Әуезовке және басқаларына алғаш рет «ұлтшыл» деген айып тағылды.

Станиславский 3-й год обучения

№	Фамилия, имя, отчество	Возраст	Средняя оценка	Примечание
1	Строганов Ф.И.	36	Зачислен	1/10
2	Сергеев И.С.	34	зачислен	1/10
3	Дуванский В.Ф.	29	зачислен	1/10
4	Савельев С.В.	40	зачислен	1/10
5	Васильев В.И.	35	зачислен	1/10
6	Шумов Ф.И.	45	зачислен	1/10
7	Софронев М.И.	30	зачислен	—
8	Иванов М.И.	27	зачислен	—
9	Девятова С.И.	28	зачислен	1/10
10	Евдокимов В.И.	42	зачислен	1/10
11	Сергеев И.С.	54	зачислен	1/10
12	Тимова И.И.	22	зачислен	1/10
13	Иванов М.И.	55	зачислен	1/10
1920-1921ж.				
М.Жұмабаев Қызылжар мұғалімдер даярлайтын курсының оқытушысы.				1/10

1922

27 сәуір. Губерниялық партия комитеті президиумының қаулысы бойынша «Бостандық туы» газетінің редакторлығына бұрын баспасөзде бірқатар уақыт жұмыс істеген Жанұзақ Жәнібеков тағайындалды.

Бір айдан кейін партия комитеті «Бостандық туы» газетінің редакция алқасының құрамын қайта қарап, жауапты редакторлыққа Айтқожинді, алқа мүшелігіне Баржасин мен Жәнібековті тағайындады. «Бостандық туының»

материалдық базасы оңалып кете алмады. Қазақ қаріптері жетіспеді. Бұл жөнінде газет редакторы Айтқожин партия-кеңес органдарына бірнеше рет мәлімдеді. Ақыры тиісті шешім қабылданып, газет редакциясының жауапты хатшысы Бегішев Әбдірахман Орынбор қаласына, баспахана жабдықтарын алуға жіберілді.

Петропавлдағы «Казакстанской правда» көшесіндегі «Ударник» кинотеатрына қарсы тұрған екіқабатты үйді 1870 жылы Әлібай Мұхамедьяров деген көпес салдырған деген дерек бар. Бірінші қабаты дүкен және қойма болса, екінші қабатындағы пәтерлердің бірінде 1922 жыл Мағжан Жұмбайұлы тұрған. Заты, Мағжанның Петропавлда тұрған үйлерінің ішінде анық танылғаны және сақталып қалғаны осы ғимарат ғана болса керек. Кейін түрлі мемлекеттік және жеке меншік мекемелер орналасқан ғимараттың

қабырғасына ақын есімі ойып жазылғана ескерткіш тақта орнатылған.

5 м а м ы р. ...Мағжан Жұмабаев аштықпен күрес жөніндегі Ақмола губерниялық (Петропавл) төтенше комиссия төрағасының орынбасары болып тағайындалды. Сол қызметтіне байланысты кейбір құжаттар төменде берілді.

СҚМА 1616-қор, 1-тізім, 1-іс, 4-парақ.

№ 1

г. Петропавловск

4 мая 1922 г.

№ 699

Заведующему постройкой Петрокок
тов. Ильину

Препровождая при сем телеграмму за № 668 Акмолинской губернской Чрезвычайной Комиссии, ПОМГОЛ просит не отказать завтра же таковую передать в гор.Кокчетав на имя уездной комиссии ПОМГОЛ и копия уездному исполкому.

Предложите Кокчетавскому Уисполкому и Уездной комиссии ПОМГОЛ содержание телеграммы передать по телеграфу в гор.Акмолинск и Атбасар на имя уездных Укомпомголов и Уисполкомов.

Приложение: обозначенная телеграмма за № 668.

Предакмолгубчрезкомпомгола – Жумабаев

Верно: Секретарь

(подпись неразборчива)

СҚА, Ф.1616. Он 1. Д.3.Л.134.

№ 2

г. Петропавловск

6 мая 1922 г.

№ 681

Акмолинск. Упомгол.

Для усиления работ уезда и привлечения кирнаселения в дело борьбы с голодом ГУБПОМГОЛ предлагает

немедленно ввести [в] президиум Упомгола одного представителя местных кирработников.

(Со) своей стороны ГУБПОМГОЛ рекомендует товарища Ерденова. Исполнение сего срочно сообщите ГУБПОМГОЛ. Предакмолгубчрезкомпомгола – Жумабаев.

Верно: Секретарь (подпись неразборчива)

СКГА. Ф.,1616. Оп 1. Д.3.Л.134.

№ 3

г. Петропавловск

6 мая 1922 г.

№ 682

В губернский совнарсуд.

На основании постановления Губпомгола от 5-го сего мая для правильной и срочной организации помощи голодающим среди кирнаселения губернии необходимо участие в работах ГУБПОМГОЛА людей, знакомых с бытом и условиями жизни кирнаселения т.е. кирработников – ГУБПОМГОЛ предлагает Вам срочно откомандировать в его распоряжение на временную работу сотрудника Губсовнарсуда товарища Жамшина.

Подписал Предакмолгубчрезкомпомгола Жумабаев

Верно: Секретарь

СКГА. Ф.1616. Оп 1. Д.3.Л.137.

№ 4

г. Петропавловск

8 мая 1922 г.

№ 698

Секретарю комиссии
по улучшению быта детей
при губнарообразе
тов.Лебедеву

Акмолгубчрезкомпомгол предлагает Вам явится завтра к 11-ти часам в комиссию ПОМГОЛ для дачи соответствующих указаний по отчетности необходимой для комиссии.

Предакмолгубчрезкомпомгола

Секретарь

Жумабаев

Островной

Счетовод
СКГА, Ф.1616. Ол 1. Д.3.Л.134.

Николаев

№ 5
г. Петропавловск 9 мая 1922 г.
№ 669
В народный банк
Акмогубчрезкомпомгол просит о выдаче к чековой книжки ввиду израсходование старой, последняя через три дня будет Вам представлена для проверки.

Подписал

Предакмогубчрезкомпомгола

Секретарь

Счетовод

Жумабаев

Островной

Николаев

СКГА. Ф.1616. Ол 1. Д.3.Л.145.

№ 6

г. Петропавловск

10 мая 1922 г.

№ 714

Заведующему губернским
отделом труда

Копия: губэвак

Акмолинская Губернская Чрезвычайная Комиссия ПОМГОЛ предлагает Вам принять срочные меры к разгрузке города от голодающих, путем отправки таковых по плану Губэвака, не соблюдая тех формальностей, которые можно обойти, когда речь идет спасении людей от голодной смерти.

Всяческий тормоз разгрузки и отправки голодающих будет рассматриваться как содействие развитию голода и эпидемии.

Под.Предакмогубчрезкомпомгол

Секретарь

Жумабаев

Островной.

СКГА, Ф.1616. Он 1. Д.3.Л.150.

№ 7

г. Петропавловск

13 мая 1922 г.

№ 739

В губстатбюро

Губчека ПОМГОЛ предлагает срочно приступить к точному выяснения размера голода в губернии, а имеющиеся в губстатбюро статические сведения, необходимые хотя бы для предварительного определения размера голода, срочно направить в губкомгол.

Предакмолгубчрезкомпомгол
Секретарь

Жумабаев
Островной.

СКГА. Ф.1616. Оп 1. Д.3.Л.156.

№ 8

г. Петропавловск

11 мая 1922 г.

№ 812

Семипалатинск

Губ ПОМГОЛ

Для сбора вольных пожертвований, прикрепления голодных волостей [к] благополучным и учета движения растущего голода командированы кирработники.

Готовится проект голодного обложения скота, продуктов питания, предприятий, которые будет проводиться через продорганы..

Зампредакмолгубчрезком ПОМГОЛ

Жумабаев

СКГА. Ф.1616. Оп 1. Д.3.Л.145..

№ 9

г. Петропавловск

18 мая 1922г

№ 809

Районному комиссару узла

25-го участка железной дороги

В виду того, что два вагона пшеницы предназначены для довольствия исключительно голодающих, Акмолинском Губернская Чрезвычайная Комиссия ПОМГОЛ просит сделать срочное распоряжение начальнику станции о выдаче этих двух вагонов ГУБЭВАКУ без оплаты, доставки и хранения груза.

Предакмолгубчрезкомпомгол

Жумабаев

Секретарь
СКГА. Ф.1616. Он 1. Д.3.Л.160..

Островной.

№ 10
г. Петропавловск
№ 814
В губнаробраз

18 мая 1922 г.
Весьма спешно

Акмогубчрезкомпомгол предлагает Вам в спешном порядке откомандировать в распоряжение комиссии сотрудников ГубОНО: Яковлева Алексея, Жакупова Галима, Махмутова Хамита для командировки их в уезд для усиления работ по помголу.

Предакмогубчрезкомпомгол
Секретарь

Жумабаев
Островной

СКГА. Ф.1616. Ол 1. Д.3.Л.174. *Рукопись*

№ 11
г. Петропавловск 20 мая 1922 г.
№ 833
Губздрав

Экстренно

Чрезвычайная комиссия ПОМГОЛ просит Вас сию же минуту командировать в распоряжение Комиссии одного санитарного врача для осмотра бараков, приспособляемых для общежития голодающих.

Предакмогубчрезкомпомгол
Секретарь

Жумабаев

СКГА. Ф.1616. Он 1. Д.3.Л.187.

№ 12
г. Петропавловск 31 мая 1922 г.
№ 917
В губздрав (Материальная секция)

Чрезвычайная комиссия помощи голодающим предлагает Вам спешно с сегодняшнего дня приступить к выселению беженцев, живущих в доме по улице Богоявленский дом № 10 (бывшая уездная больница).

Выселив таковых за город в бараки около мельницы Полякова помещение, инвентарь и кухню, не разрушая, передать в ведение Губ ОНО.

Предакмолгубчрезкомпомгол
Секретарь

Жумабаев
Островной

СКГА. Ф.1616. Оп 1. Д.3.Л.185.

№ 13

г. Петропавловск

№ 929

1 июня 1922 г.

Весьма срочно

Редакция газеты «Бостандык туы»

Препровождая при сем обязательное постановление № 14 Губчрезкомпомгол просит поместить таковое в за-
втрашнем номере газеты.

Предакмолгубчрезкомпомгол
Секретарь

Жумабаев
Островной

СКГА. Ф.1616. Оп 1. Д.3.Л.188.

№ 14

г. Петропавловск

№ 975

9 июня 1922 г.

В коммунальный отдел

Акмолинская губернская Чрезвычайная комиссия ПОМГОЛ предлагает срочно отвести подходящее помеще-
ние в районе Менowego двора под столовую, организу-
емую Губпомголом для голодающих киргиз.

Об исполнении сообщите не позднее 12 часов 12 июня.

Зампредгубисполкома

Жумабаев

Секретарь

СКГА, Ф.1616. Оп 1. Д.3.Л.191.

№ 15

г. Петропавловск

№ 975

10 июня 1922 г.

Срочно голодная

Оренбург ЦК ПОМГОЛ

[По] поступающим сведениям голод [в] Петропавлов-
ском [и] Кокчетавском уездам, Баганалинском, Аргинском

районах Атбасарского уезда принимает ужаснейшие размеры, имеются случаи трупоедства, поэтому [в] подтверждение предыдущих телеграмм Губпомгола просим [о] категорическом возбуждении ходатайства перед ВЦКПГ [об] окончательном признании указанных районов голодающими.

ЧрезуполКЦИК

Кияков

Замлредакмолгубчрезкомпомгол

Жумабаев

СКГА. Ф.1616. Он 1. Д.3.Л.195.

№ 16

г. Петропавловск

10 июня 1922 г.

№ 986

Срочно голодная

Обязательным постановлением Губкомгола № 14 введен налог скота, хлеба и предприятий, налоговое губпродкомом разослано Упродкомом и заготконторам. Последний срок выполнения налога первое августа.

Подробные сведения [о] налоге получите от продорганов.

Примите все меры [по] срочному проведению налога, без выполнения коего борьба [с] возрастающим голодом невозможна.

Наряду [е] проведением налога необходимо производить обязательное прикрепление голодных волостей [к] благополучным.

[В] установленный период времени высылайте доклады [о] ходе работы и срочно сообщите поступления [по] взиманию налога.

ЧрезуполКЦИК

Кияков

Замлредакмолгубчрезкомпомгол

Жумабаев

СКГА, Ф.1616. Ол 1. Д.3.Л.143.

№ 17

г. Петропавловск

12 июня 1922 г.

№ 997

Джамантузский волисполком
и волпомгол

Акмолгубчрезкомпомгол предлагает Вам пожертвованный гражданами Джамантузской волости 20 голов скота (10 крупных и 10 мелких), также 20 штук кож крупскота

немедленно, не позднее 25 июня, доставить в Тайыншинскую волость и сдать председателю Тайыншинского волисполкома под расписку.

Зампредгубкомпомгола
Секретарь

Жумабаев

СКГА, Ф.1616. Ол 1.Д.3.Л.197. Рукопись.

№ 18

г. Петропавловск

13 июня 1922 г.

№ 1007

Зав, материальной секцией ПОМГОЛ
при губсобесе

Препровождая при сем список голодающих киргиз, находящихся в городе Петропавловске (около трехсот человек) губкомпомгол предлагает в спешном порядке организовать отдельную столовую, причем сегодня же командировать в коммунальный отдел представителя для подыскания подходящего на то помещения.

Об исполнении донести Комиссии немедленно.

Зампредгубкомпомгола М. Жумабаев
Секретарь

СКГА. Ф.1616. Он 1.Д.3.Л.198.

№ 19

г. Петропавловск

15 июня 1922 г.

№ 1033

В редакцию газеты «Мир труда»

Прошу напечатать, возможно, в срочном порядке:

«На Красную доску

Комячейкой № 2 пожертвованы ценные вещи, сданные в Народный банк в фонд ПОМГОЛа.

Колец золотых – 2, одно с рубином.

Цепь часовая серебрянная – 1.

Колец серебрянных – 2

Серебрянные монеты – 2 руб. 45 коп.

Медной монеты – 10 коп.

Акмолинская губернская Чрезвычайная комиссия помощи голодающим»

Зампредакмолгубчрезкомпомгола Жумабаев
Секретарь

СКГА, Ф.1616, Он 1. Д.3.Л.204.

№ 20

г. Петропавловск

№ 1036

Зав, коммунальным отделом
тов Евдокимову

15 июня 1922 г.

Весьма срочно

Чрезвычайная комиссия ПОМГОЛ предлагает Вам сегодня же приступить к приспособлению для столовой помещений находящееся по Хлебниковской улице № 17 и оборудовать таковую обязательно к 18-му сего Июня, на какое число уже будут выданы заведующим назначенной столовой продукты для варки.

Зампредгубкомпомгола М. Жумабаев
Секретарь

СКГА. Ф.1616, Он 1. Д.3.Л.219.

№ 21

г. Петропавловск

№ 1095

Челябинск Губкомпомгол

23 июня 1922 г.

Срочно голодная

Просим прекратить переброску голодающих [в] Акмол-губернию.

Наша губерния переполнена голодающими, разрастающийся голод дошел до людоедства. Присылаемые к нам голодающие обречены [на] голодную смерть. Примите меры [по] приостановлению такого движения.

Зам.Предакмолгубчрезкомпомгола Жумабаев

СКГА. Ф.1616. Он 1. Д.3.Л.219.

№ 22

г. Петропавловск

№ 1096

Москва ЦК ПОМГОЛ

23 июня 1922 г.

Срочно голодная

[Из] центральных губерний [в] Петропавловск направляются голодающие. Акмолгуберния перегружена таковыми. [В] связи [с] возрастающим голодом [в] нашей губернии, доходящим до] людоедства, прибывающие люди обречены [на] голодовку. Просим Ваших распоряжений [о] запрещении переброски [в] нашу губернию голодающих.

Зампредакмолгубчрезкомпомгола Жумабаев

СКГА. Ф.1616. Ол 1. Д.3.Л.1220.

№ 23

г. Петропавловск

26 июня 1922 г.

№ 1122

В. спешно голодная

Губпродкому

На основании постановления Кир.ЦК.ПГ. от 16 июня с/г принудительное взимание голодного налога с населения прекращено. На этом основании Губернская Комиссия Помгол предлагает Вам незамедлительно прекратить проведения в жизнь обязательного постановления Губернской Комиссии Помгол за № 14, так как оно согласно вышеупомянутого Постановления аннулировано.

Немедленно телеграфируйте на места продорганам о приостановлении взимании налога и перейти путем усиленной агитации притока добровольных пожертвований.

ЧрезуполЦик

Зам.Предакмолгубчрезкомпомгола

Жумабаев

СКГА. Ф.1616. Он 1. Д.3.Л.224.

№ 24

г. Петропавловск

29 июня 1922 г.

№ 1136

Срочно Голодная

Губисполком

Согласно телеграфному распоряжению Кир ЦК ПОМГОЛ предлагается немедленно отправить 5000 пудов хлеба, предназначенные вывозу по постановлению Губкомпомгола 9-го июня с.г., в распоряжение Кустанайского Губпомгола.

ЧрезуполКЦИК

Дьяков

Зам.Предакмолгубчрезкомпомгола
СКГА. Ф.1616. Он 1. д.3.Л.207.

Жумабаев

№ 25

г. Петропавловск

№ 1402

Кокчетав. Уисполком

13 августа 1922 г.

Срочно. Голодная,

Предложите [от] Уисполкомпомгола Жумабаеву срочно
выехать [в] губернию для доклада.

Предисполкома Шарипов

СКГА. Ф.1616. Он.1, Д.3. Л.253.

№ 26–28

Мандаты, Удостоверения сотрудников Акмолинской губернской Чрезвычайной комиссии помощи голодающим, командированных в уезды и поселки губернии, подписанные Магжаном Жумабаевым.

№ 26

Удостоверение

г. Петропавловск

3 мая 1922 г.

Инд. № 660

Дано сие уполномоченным поселка Надежинского Вознесенской волости Петропавловского уезда Бебен Ивану Ивановичу и Салькову Георгию Елисеевичу в том, что, учитывая крайне тяжелое положение населения поселка Надеждинского в смысле продовольствия, Акмолинская губернская Чрезвычайная Комиссия ПОМГОЛа разрешает вышепоименованным лицам Бебен и Салькову произвести в Акмолинском уезде той же губернии самозаготовку продовольственного хлеба для населения упомянутого поселка. Просьба всем властям не чинить тт.Бебену и Салькову задержек по заготовке и доставке к месту назначения хлеба.

Что подписями и приложением печати удостоверяется.

Предакмолгубчрезкомпомгола

Секретарь

Жумабаев

Островной

СКГА. Ф.41. Он 1. Д.10.Л.21.

№ 27

г. Петропавловск

23 мая 1922 г.

Инд. № 843

Дан сей мандат тов. Махмудову в том, что он командировается в качестве уполномоченного губпомгола в Еманалинскую, Таузарскую, Смаиловскую,

Аккусаковскую и Чанбаевскую волость Петропавловского уезда для оказанию помощи голодающим.

Тов. Махмудову поручается:

1. Произвести точный учет продуктов, имеющихся в распоряжении местных органов помощи голодающим и принять меры к правильному и равномерному распределению таковых среди голодающего населения.

2. Организация комитетов взаимопомощи там, где таковых нет.

3. Сбор добровольных пожертвований, отправка или использование собранного пожертвования на местах, с разрешения ГУБКМПМГОЛА.

4. Принять меры к устранению дефектов и недочетов, обнаруженных в местных органах ПОМГОЛ.

5. Немедленное проведение в жизнь всех мероприятий ЦКПГ и Губпомгола по установленным на то правилам.

6. Взятие на учет голодающих и немедленное сообщение по инстанции.

Тов. Махмудову представляется право:

1. Превлекать для перевозки продуктов волостно-сельский и аульный гужевого транспорт в порядке общественной помощи голодающим.

2. Устраивать волостные съезды, совещания для обсуждения вопросов о помощи голодающим и устанавливать с согласия местного населения внутри волостные обложения.

3. Привлекать к ответственности всех без исключения лиц, тормозящих работе по оказанию помощи голодающим.

4. Пользоваться аппаратом волисполкомов, уделяя большую часть работы последних в дело борьбы с голодом.

5. Привлекать к работе ПОМГОЛ всех без исключения лиц как-то: авторитетных аксакалов, председателей, членов аульных советов и пр.

Все Советские и общественные Управления призываются оказывать тов.Махмутову содействие беспрепятственному разъезду его в районе и проведению в жизнь тех задач, которые возложены не него по борьбе с голодом.

Предакмогубчрезкомпомгола

Жумабаев

Секретарь

Островной

СКГА, Ф.41. Ол 1. Д.10.Л.16.

№ 28

г. Петропавловск

3 июня 1922 г.

Инд.№ 944

Дан сей от Акмолинской губернской Чрезвычайной комиссии помощи голодающих заведующему налоговым управлением Петропавловского губернотдела тов. Степанову в том, что ему поручается:

1. Контролировать Кокчетавский, Атбасарский и Акмолинский УКОМПОМГОЛЫ по учету, расходу и правильной отчетности финансов.

2. Потребовать от Кокчетавского и Атбасарского УКОМПОМГОЛОВ скорейшую посылку продуктовых и финансовых отчетов за май месяц 1922 года.

3. Потребовать срочного исполнения в боевом порядке о составлении продуктового и денежного отчета от Акмолинского УКОМПОМГОЛА с начала организации по 1-е мая включительно (с.г.).

4. Все вышеуказанные отчеты, как от Кокчетавского и Атбасарского так и от Акмолинского УКОМПОМГОЛОВ должны быть составлены в двух экземплярах, один из которых предлагается тов.Степанову привести с собой, а другой при его непосредственном наблюдении должен послаться [в] Акмогубчрезкомпомгол.

Тов. Степанову разрешается обращаться за содействием для исполнения вышеуказанного в Политбюро и Уисполкомы, последним предлагается оказывать всемерное содействие.

При не даче содействия* для дела возложенного на тов. Степанова, последнему предлагаем указывать персонально

ВИНОВНЫХ для приданию суду, как за тормоз в работе
Чрезвычайного Органа.

Чрезвычайный уполномоченный

КЦИК и КЦКИТ

подпись неразборчива

Зам.Предакмолгубчрезкомпомголода

Жумабаев

СКГА, Ф.41. Он 1. Д.10.Л.24.

№ 29

Мандат

Магжана Жумабаева командированного

в Петропавловский и Кокчетавский уезды.

г. Петропавловск

1 июля 1922 г.

Инд.№ 1144

Мандат

Предъявитель сего заместитель председателя Акмо-
линской губернской Чрезвычайной Комиссии помощи
Голодающим

Жумабаев Магжан Бекенович командировается в Петро-
павловский и Кокчетавский уезды для усиления. работы
по оказанию помощи голодающим.

Тов.Жумабаеву поручается: 1.Произвести точный учет
продуктов, поступивших в фонд помощи голодающим
и местных органах помгола, проверить отчетность послед-
них; в случае же обнаружения дефектов и недочетов – не-
медленно устранять таковые.

2. Произвести точный учет голодающих и прикреплять
голодающие районы и более благополучным.

3. Принять меры по усилению притока добровольных по-
жертвований скотом, продуктами питания, путем агитации.

4. Скот и продукты, поступающие по добровольному
пожертвованию – распределять среди голодающих – на
основании общеустановленных на то правил.

5. Тов. Жумабаеву представляется право привлечения
Кирработников, аксакалов для агитации по усилению ра-
бот ПОМГОЛа среди населения в порядке общественной
помощи голодающим.

6. Привлекать для перевозки продуктов подводы у на-
селения в порядке общественной помощи голодающим.

7. Подавать телеграммы с подписью «срочно-голод»

8. Все Советские учреждения и должностные лица призываются оказывать тов. Жумабаеву всемерное содействие и беспрепятственному проезду его к месту назначения и успешному выполнению возложенных на него работ.

Чрезвычайный уполномоченный

Кир.ЦИК и ЦКПГ подпись

Д. Кияков

Секретарь

СКГА, Ф, 41. Он 1. Д. 10. Л. 23.

9 м а у с ы м. ...Помгол төрағасының орынбасары М. Жұмабаев губерниялық әскери комиссар Приморскийге хат жазып, жетім қалған қазақтың 100 баласын және мүмкін болғанша орыс балаларын қамқорлыққа алуды сұрайды.

Жоғарыда тәптіштеп көрсеткеніміздей, Мұхтар Әуезовтің орасан қуат жұмсап, мемлекеттік деңгейде қабылданған шешім-нің нәтижесінде Орынбордан губернияларға өкілдер шықты. 1922 жылғы мамырдың басында ҚОАК төтенше өкілі ретінде Мұхтар Әуезов Семейге жүріп кетті. Мамырдың 5-күні Ақмола губерниясының орталығы Қызылжарға Қияқов өкіл болып келді.

Сол күні аштыққа қарсы күрес жөнінде губерниялық төтенше комиссияның мәжілісі болды. Мәжілісте уездер бойынша қалыптасқан жағдай сараланды. Көкшетау, Атбасар, Петропавл уездерінде, Атбасар мен Ақмола қалалары маңайында орналасқан қазақ ауылдарының қиын жағдайы тұңғыш рет баса көрсетілді. Тұңғыш рет деп отырғанымыз, осы комиссияның архивте сақталған бүкіл іс-қағаздарын қарап шықанымызда, бұл аймақтың аштық тауқыметін өзгелерден гөрі көп тартып отырғаны бұрын айтылмайтын.

Қабылданған қаулының 5-ші бабында ПОМГОЛ комиссиясының құрамына қазақтардан адам кіргізу туралы Мағжан Жұмабаевтың ұсыныс енгізгені көрінеді. Бұл ұсыныс қабыл алынып, М. Жұмабаев аштыққа қарсы күрес комиссиясы төраға-сының орынбасары болып бекітіледі.

Мағжан өміріндегі аса бір бедерлі делес, оның қайраткер-лігін айғақтайтын кезең, бірақ бұрын зерттеліп, қағазға түспеген осы қызметін уақыт тізбегі түрінде көрсетейік:

Сол күні М. Жұмабаев Қостанай губкомының өкілдері ретінде Любимов пен Клочковты Семей губерниясына іс-сапарға жіберу қағазына қол қояды.

Ертеңіне, яғни мамырдың 6-күні Иван Михайлович Бобен мен Георгий Елисеевич Сальниковты Петропавл уезі Вознесен болысы Надежда поселкесінің өкілдері ретінде Ақмола уезіне мал мен астық жинауға жіберіп, мандаттарына қол қояды.

Мамырдың 22-күні Биғозин Ғалымның Атбасар уезіне өкіл болып баратын мандатына қол қояды.

1922 жылғы 9 маусым күні ПОМГОЛ төрағасының орынбасары Жұмабаев губерниялық әскери комиссар Приморскийге қазақтың 100 жетім баласын және мүмкін болғанша орыс балаларын қамқорлыққа алуды сұрап, хат жолдайды.

11 маусым күні Мағжан «Мир труда» газетіне мақала жазып, қазақ даласындағы аштықтың тұтас ұлтқа қатер төндіріп отырғанын көрсетіп, ащы шындықты жайып тастайды. Мағжанның ой жүйесінен хабар беретін, қарасөздегі қалам қайратын көрсететін бұл мақаланы тұтас келтірдік.

Голод в Сары-арке

«Воды Волги покрытая льдом, всем будет путь через нее. Если умрет хан Волги, мудрейший Едиге, умрет все живое на свете», так гласит историческая пословица киргизского народа. Злая воля истории веками хранила эту пословицу в памяти Киргизского народа, как будто для того, чтобы лишний раз доказать, что судьба киргизской Желтой Равнины – Сары-Арки на веки связаны с судьбой многоводной Волги.

Родившийся на берегах Волги царь-голод, опустошив ее цветущие долины, давно уже достиг к молчаливой

Сары-Арке. Большая часть киргизского народа, население Оренбургской, Букеевской, Актюбинской, Уральской и Кустанайской губерний давно уже изнемогают в неравной борьбе с немим царем-голодом. В тех губерниях уже два года киргизы вместо любимой кобылятины едят мышей и собак, а вместо «белого» кумызу пьют воду вонючих колодцев и луж. Там киргизы белые и бледные, как тени бродят по беспредельной желтой равнине и ловят сусликов, а суслики ловят их. В тех губерниях, уничтожив почти весь скот, заставив людей высоко разборчивых в пище, киргиз ест грязных животных и даже друг друга, беспощадный враг голод безшумно вошел и в нашу губернию.

С осени 1921 года наша Акмолинская губерния сделалась ареной смертного шествия немого царя. С тех пор киргизы нашей губернии на почве голода переживают те же испытания и страдания, каковым в течение двух лет подвергнуты их братья в верхних губерниях Киргизской Республики.

Передо мной лежат официальные отношения нескольких Киргизских волисполкомов Петропавловского и Кокчетавского уездов. Именалинский волисполком пишет: «В нашей волости голод начал сильно чувствоваться с ноября 1921 года. Все бедное население волости до осени, съев весь свой скот, всю зиму поголовно занималось скотокрадством. Небывалый джут прошлой зимы скопил почти весь скот, каковой сократился до 70 процентов. Люди пухнут и умирают. С ноября по май месяц волисполкомом зарегистрировано 270 случаев голодной смерти...». Сарайгырский волисполком пишет: «С января по май месяц зарегистрировано 72 случая голодной смерти. Голод все возрастает. Масса скота погибла от апрельской ледяной бури. Чрезмерно усиливается скотокрадство.

Мугаллим 26-й киргизской школы товарищ Избасаров о положении аула Байгабул, находящегося в 18-ти верстах от Петропавловска, пишет следующее:

«Аул Байгабыл состоит из 40 кибиток жатаков-бедняков. Джутом прошлой зимы хозяйство их окончательно разрушено. За зиму от голодной смерти умерло 17 человек. В хозяйстве в настоящее время не имеет ни одной головы скота. Многие пришли в город и бродят нищими по улицам...»

Из Баимбетской и Айыртавской волостей Кокчетавского уезда сообщают почти тоже самое.

А из Акмолинского и Атбасарского уездов пока никаких сведений не имеется. Только недавно в ташкентской газете «Ак жол» мне удалось видеть сообщение, где две киргизских волости Акмолинского уезда, Чуйского района перекочевали в Аулие-атинский, Чимкентский и Туркестанский уезды Туркестанской Республики.

Я думаю, что эти выписки безусловно могут засвидетельствовать степень бедственного положения киргиз нашей губернии. Словом, кроме одной Семипалатинской губернии вся Киргизская Сары-Арка от Каспийского моря до Иртыша находится во власти голода. Разрушаются хозяйства, уничтожается скот и не будет преувеличением, если скажем – вымирает несколько миллионный Киргизский народ.

Однако, многие ли знают об этом? К сожалению, знают не многие и знают непростительно мало. Причина такого незнания кроется в следующем. В прошлом году, как только постигло бедствие Поволжья заволновалась вся Россия. Широкошумная Волга заставила зашуметь всю страну. Ибо, во-первых, Волга – ближе к центру, во-вторых, население Поволжья гораздо культурнее чем киргизы. А, культурный человек, всегда сумеет заставить других услышать свой голос. Напротив, молчаливая Сары-Арка покорно приняв царя-голода, ведет с ним безмолвную борьбу и безмолвно и безропотно умирает в этой неравной борьбе.

Криклив и суетлив человек голода, что он не замечает тихой смерти сына Сары-Арки. Шумлив город культурного человека, что он своим шумом заглушает тихий стон Сары-Арки. Вот одна из причин незнания русского общества об ужасах голода в киргизской степи.

Словом, каких бы то причин не было, но факт остается фактом. На почве голода разрушаются киргизские хозяйства и сам народ подвергнут нравственному разложению.

Этими словами я вовсе не хочу сказать, что голод в Сары-Арке сильнее чем на Поволжье. Это было бы совершенно несоответствующим истине преувеличением. Я хочу сказать только следующее: Молчание Сары-Арки вовсе не дает право признать ее спокойной и сытой.

Пора же отказаться от старого взгляда Екатеринских времен на Сары-Арку, как на сказочную Киргиз-Кайсацкую орду, как край, «где все обилием дышит», где кумыз льется рекой и где копченое мясо под открытым небом завялено горой.

Пора услышать стон Сары-Арки и понять полное страданий жуткое молчание киргизского народа.

Мағжан. 11 июня 1922 года.

М. Жумабаев Голод в Сары-Арке. // Мир труда. 1922, 11 июня
Біздің қазақшалығынымыз мынау:

Сарыарқадағы аштық

«Еділ қатса, кім кешпес? Едіге өлсе, кім келмес? Әзір Еділ қатпайды, әзір Едіге өлмейді, Еділдің ханы Едіге өлсе күн сөнеді, ай тұтылады».

Тарих тереңінен ұмытылмай келе жатқан осы бір қанатты тіркестер қазақ халқының тағдырында Еділдің қандай орын алатынын, қазақтың Сарыарқасы мен мол сулы Еділ дариясының үзілмес байланысын көрсетеді.

Еділ жағасында басталған алапат аштық алып өзеннің алабындағы қалың елді жайпап, Сарыарқаның маң дала-сына келіп жеткелі де бірталай болды. Қазақтың тұтас өңірі Орынбор мен Бөкейлік, Ақтөбе мен Орал, Қостанай губернияларындағы қазақ ауылдары аранын ашқан аштықпен алысып, діңкесі құрыды. Бұл елдердің бір кезде қазы мен қарта шайнаған қазақтары тышқан аулап, иттің етін азық қылатын жағдайға жетті, сапырылған сары қымыз көзден бір-бір ұшып, құрттап кеткен құдықтың, сасыған шалшықтың борсыған суымен сусындауда.

Өңсіз-түссіз, бетінен қаны қашқан тірі аруақтар шетсіз-шексіз далаға қаңғып кетті, олар саршұнақ аулап, әлі біткен жерде құлап жатыр, сол саршұнақтарға өздері де жем болуда. Тамақты таңдап, талғап ішетін қазақ малдан жұрдай болып, өлексеге таласуда. Бірінің етін бірі жеуден тайынбайды. Аранын ашқан аштық ақырын жылжып, біздің губернияның шебіне кірді.

1921 жылдың күзінен біздің Ақмола губерниясы аштықтың қанды шеңгеліне ілікті. Екі жылдан бері жоғарыда

айтылған губерниялардағы бауырларымыздың басындағы қасірет бізге де келді. Менің алдымда Петропавл және Көкшетау уездеріндегі қазақ болыстарынан келген ресми хабарлар жатыр. Еменәлы болысының төрағасы жазады: «Біздің болыста аштық 1921 жылдың қарашасына қарай тіпті асқынып кетті. Күзге дейін тігерге тұяғы қалмаған халық ұрлыққа бет қойды. Былтырғы алапат жұттан малдың үштен екісі қырылып қалған болатын. Адамдар ісіп-кеуіп өліп жатыр. Қарашаның қысынан мамыр, көктемге дейін 270 адамның аштан өлгенін қағаздадық...»

Сарыайғыр болысынан: «Қаңтардан мамырға дейін 72 адам өлді, аштық күннен-күнге қысып барады. Сәуірдің сары аязында қалған мал қырылды. Ұрлық белең алып кетті».

26-қазақ мектебінің мұғалімі Избасаров Петропавлдан 18 шақырым жердегі Байғабыл ауылының жайы туралы былай деп жазыпты: «Байғабылда 40 шақты түндік кедей-жатақ бар еді, былтырғы жұт оларды тұралатып кетті. Бір қыста 17 адам аштан өлді. Малсыз ауылдың адамдары босып қалаға кетті, қаңғып жүріп көшеде өліп жатыр...»

Көкшетау уезінің Бәйімбет және Айыртау болыстарынан да осындай суық хабар алып отырмыз.

Ақмола және Атбасар уездерінен әзір хабар жоқ. Тек таяуда Ташкенттің «Ақ жол» газетінде Ақмола уезі Шу ауданының екі қазақ болысы Түркістан республикасының Әулиеата, Шымкент және Түркістан уездеріне тік көтеріліп ауып келді деген ақпар басылды.

Осы айтылғандардың өзі-ақ қырдағы қазақтардың қайғылы халін көрсетеді. Жалғыз Семей губерниясын қоспағанда Каспийден Ертіске дейінгі аралықтағы бүкіл Сарыарқа өңірі аштыққа ұшырап отыр. Мал қырылып, елдің берекесі кетті, бұлай бола берсе, бірнеше миллион қазақ құрып бітер күн де алыс емес. Алайда, осы жағдайды басқа жұрт біле ме? Өкінішке қарай қалың қауым нақты жағдайды білмейді.

Ал, енді осындай қанды қырғынның себебі неде? Былтыр, Еділ бойы ашыққанда бүкіл Ресей дабыл қақты. Кең арналы Еділ бүкіл елді дүр сілкіндірді. Өйткені, Еділ орталыққа жақын, екіншіден, Еділ бойы халқының қазақтардан гөрі көзі ашық, әлбетте, мәдениетті халық басқаларға өз сөзін тыңдата алады. Ал, бұған керісінше, қасіретке мойын

ұсынып, үн шығармай жатқан Сарыарқа, сол аштықпен арпалысуда, қауқары біткен соң жеңіліп, тұяқ серіппей жан тапсыруда.

Аштық қабырғаға батқанда адамның есі кетеді, шырқырап жан даусы шығады, осындай кезде басқалар Сарыарқа ұлының ыңырысып қана жан тәсілім бергенін байқамайды. Мәдениетті қала адамы айқай-шу көтеруге бейім, ол өзінің осы шуымен Сарыарқаның әлсіз ғана ыңқылын басып кетеді, естіртпейді. Міне, қазақ даласындағы аштық сұмдығын орыс жұртшылығы білмеуінің бір себебі осында.

Әйтеуір, қандай себеп болса да, нақты жағдай осындай, басқаша емес. Аштықтың ауыртпалығынан ауыл құрып барады, ал қазақ халқы адамдық бейнесінен ада болуда.

Мен бұл сөздерді жазғанда Сарыарқадағы аштық Еділ бойындағыдан да алапат дегім келмейді, деген болсам, ақиқаттан аттаған болар едім. Айтпағым мынау ғана: Сарыарқа дабыл қақпаса, ол тойғандықтан, немесе жаны жай тапқандықтан емес.

Байлыққа бөккен, қырғыз-қайсақтың берекелі Екатерина заманындағы ертегі өлкесі деп қарамайық оған. Сары қымызы өзендей сарқыраған, сүрленген еті тау болып үйіліп жататын Сарыарқа жоқ.

Сарыарқаның жан күйзелісіне құлақ салып, қазақ халқының ауыр ыңырысқан, азалы үнсіздігін түсінетін кез келді.

Мағжан 11-шілде, 1922 жыл

23 маусым. ...Аштарға көмек көрсету жөніндегі Ақмола губерниялық комиссиясы төрағасының орынбасары Жұмабаев Мәскеуге, Аштарға көмек жөніндегі Орталық комиссияға телеграмма соғады: «Губернияда аштық күшейіп, кісі етін жеуге дейін жетті, бұдан әрі аш-арықтарды бізге жібермеу жөнінде бұйрық беріңіздер!» 1922 1 шілдеде Мағжан Көкшетау уезіне іссапарға аттанып кетеді.

СҚМА 1616-қор, 1-тізім, 3-іс, 1220 –парақ

Открыт

М А Н Д А Т .

пред"икатель его Заместитель председателя исполненной
губернской чрезвычайной Комиссии помощи Голодающим **ЖУМАБАЙ**
БАЕВ **МАЖАН** **БЕКЕНОВИЧ** командирован в Петропавловский
и Ноктевский уезды для ускорения работы по оказанию помощи
голодающим .

гов. ЖУМАБАЕВУ ПОРУЧАЕТСЯ:

1/ Произвести точный учет продуктов, поступивших в фонд
помощи голодающим в местных органах помощи, проверить отчет-
ность последних, выявляя все обнаруженные дефекты и не до-
четов — немедленно устранить таковые .

2/ Произвести точный учет голодающих и прикреплять голо-
дающие районы к более благополучным.

3/ Принять меры к ускорению притока добровольных пожертво-
ваний едой, продуктами питания, путем агитации.

4/ Еду и продукты, поступающие по добровольному пожертво-
ванию — распределять среди голодающих на основании обще-
принятых на то правил.

5/ "гов. ЖУМАБАЕВУ представляется право привлечь к на-
работкам, изысканиям для агитации по ускорению работ по голо-
дающим среди населения .

6/ Привлекать для перевозки продуктов подводы у населения
в порядке общественной помощи голодающим.

7/ Подавать телеграммы с подписью "срочно-голод".

8/ Все Озетские учреждения и должностные лица призна-
ются обязанными гов. ЖУМАБАЕВУ всемерное содействие к без-
примечательному проезду его к месту назначения, и успешно-
му выполнению возложенных на него работ.

ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ УПОЛНОМОЧЕНИЕ
И.Р. Ц.К. и П.К.П.Р.

СЕКРЕТАРЬ

МАҒЖАННЫҢ КӨКШЕТАУҒА ІССАПАРЫ

1922 жылғы 23-маусым күнгі комиссия мәжілісінде Мағжан сөйлейді: «Петропавл станциясында 1500 ашарық жүр, олар елдеріне қайтқысы келеді. Осыларды қосқанда таяу арада 5000 адамды қайтару керек. Олардың құжаттарын тексеру жөнінде сөз қозғалмасын».

1922 жылғы 1 шілде. «Аштықпен күрес жөніндегі Ақмола губерниялық төтенше комиссиясы төрағасының орынбасары Мағжан Бекенұлы Жұмабаев аштарға көмек көрсету үшін Петропавл және Көкшетау уездеріне жіберілді.

М. Жұмабаевқа аштарға көмектесу жөнінде жұртшылық арасында үгіт-түсінік жұмыстарын жүргізу үшін қазақ қызметкерлерін, ақсақалдарды пайдалану құқы беріледі.

ҚОАК және ЦЧКГ төтенше өкілі Қияқов».

Сол күні М. Жұмабаев пен Қияқов Петропавлдан Көкше-тауға қарай салт атпен шығып кетеді. Қазақ ауылдарын 50 күн бойы аралап, жағдаймен танысып, аштарға көмек көрсету жөнінде нақты шараларды ұйымдастырады.

Шілденің 14 күні Мағжан Көкшетау уездік атқару комитеті шақырған жиналысқа қатысады. Жанында еріп барған молла Ғалиасқар Айтқожинді Ақсары, Қотыркөл, Шығыс, Жауар, Көксеңгір болыстарына жібереді.

СҚМА. 41-қор, 1-тізбе, 10-іс, 20–23 беттер

1 4 ш і л д е. ...Мағжан Көкшетау уездік Атқару Комитетінің мәжілісін өткізіп, аштарға көмек көрсету шараларын ұйымдастырады.

1 т а м ы з. ...Көкшетау уездік аткомына телеграмма. «Уполмгол Жұмабаевқа баяндама жасау үшін губернияға қайтсын деңіздер. Ақмола губаткомының төрағасы Шарипов».

СҚМА 1616-қор, 1-тізім, 3-іс, 253 –парақ

жылдың 29 тамызында Қияқов та Петропавлға қайтып келеді.

9 т а м ы з. ...«Мир труда» газетінің 9 тамыздағы санында Ақмола губерниялық атқару комитетінің төрағасы Сабыр Шәріповтің «Рибас. Алашординцам нет места в советах» деген мақаласы «Рибас» де ген жасырын атпен басылып шықты. Онда М. Жұмабаев, Ж. Тілеулин, Қуанышев... алашорда мүшелері, большевиктерді өлтірген жаулар деген айып тағылды.

Мир труда. 1922, 9 августа

1 1 т а м ы з ...«Мир труда» газетінің кезекті санында Жұмағали Тілеулин Сабыр Шәріповтің аталған мақаласындағы айтылған пікірдің жала екендігін, М. Жұмабаев бастаған қазақ азаматтарның кеңестік құрылысқа адал қызмет етіп келе жатқандығын көрсетіп, жауап мақала жазды.

Ж. Тлеулин. Открытое письмо. // Мир труда. 1922, 16 августа

17–20 т а м ы з. ...Мағжан Көкшетаудан оралып, осы сапардағы жұмыстары жөнінде Мағжан Жұмабаев орыс тілінде арнайы есеп-баяндама жасап тапсырған. Бұл – Мағжанның осы қызметтегі аты аталатын және Петропавлда жазған соңғы құжат.

В Акмолгубчрезкомпомгол
Доклад

1 июля выехал из П-Павловска вместе с тов. Кияковым. На меня было возложено произвести прикрепление в го-

лодающих киргизских районах Кокчетавского и Петропавловского уездов, сбор продовольственных пожертвований в благополучных районах и налаживание работ Кокчетавского укомпомгола.

9 июля приехали в Кокчетав, откуда тов. Кияков отправился в Атбасар и Акмолинск для вышеуказанных работ. 14 июля мною проведено внеочередное пленарное заседание, где между прочим постановили – немедленно приступить к сбору пожертвований среди кирнаселения придерживаясь принципа по одной голове крупскота с каждого администартивного аула и 1/3 сбора препроводить в П-Павловск в распоряжение губпомгола, а 2/3 сбора распределять на местах среди голодающего населения, а так же срочно организовать в Кокчетаве дом для киргизских детей.

16 июля выехал в голодные западные волости Кокчетавского уезда для ознакомления с положением на местах и производства прикрепления. Был в Чунгурчинской, Карачинской, Мезгильской и Айыртавской волостях. Положение населения в выше указанных волостях действительно было катастрофическое. 90% населения питалось ягодами. Был очевидцом многих заболеваний на почве голода. Побыв 10–11 дней в вышеуказанных волостях я употребил все силы на прикрепление, каковое мною произведено довольно удовлетворительно по принципу из 5 дойных коров и кобыл одну голову передавали голодающим семьям на временное пользование т.е. до зимы.

Кстати, необходимо указать, что взимание маслоничного налога крайне обезсилило голодное население. Например, хозяйство из 10 душ, питающееся молоком одной коровы, и оно при-нуждено было сдать налог, само на целый месяц буквально нищенствовало.

Закончив прикрепление, к концу июля обратно приехал в Кокчетав, откуда вместе с членом укомпомгола, уездным мухтасибом тов. Айтхожиным выехал в восточные благополучные волости.

Был в Кокчетавской и Котуркульской волостях. Население на мой призыв о помощи отзывалось весьма сочувственно. Население двух волостей пожертвовало 70 голов крупного и мелкого скота и 150 штук разных кож.

Я дав полномочие мухтасибу Айтхожину согласно постановления укомпомгола 2/3 всего сбора представить в Кокчетав для распределения между гол.населением западных волостей, а 1/3 немедленно представить в П-Павловск, каковая часть на днях безусловно будет представлена сюда.

Мухтасиб Айтхожин по моему распоряжению поехал дальше в Аксаринскую, Джаварскую и Восточную волости для отправки в Кокчетав и Петропавловск собранный в вышеназванных волостях скот.

На обратном пути в П-Павловск я вместе с уполномоченным губпомгола тов. Жакуповым был в Жамантузской, Турангольской волостях П-Павловского уезда. Население этих волостей полуголодает. Однако, более зажиточная часть населения на мой призыв о помощи отозвалась весьма охотно.

Тайнчинская волость пожертвовала 20 голов крупскота и 20 кож, Жамантузская волость 20 гол. крупскота и 25 кож. Туранская волость 7 г. крупскота и 5 кож.

Мною дано распоряжение тов. Жакупову весь этот сбор распределить между гол.населением по удостоверению волисполкомов и волкомитетов взаимопомощи.

Организация сбора в 4-х волостях Петропавловского уезда закончилась 15 августа.

17 августа прибыл в город Петропавловск.

ЗампредАкмолгубчрезкомпомгола М. Жумабаев.

г. Петропавловск, 20 августа 1922 года

СҚМА. 1616 қор, 1-тізбе, 2-іс, 26-бет

Құжатты түпнұсқа тілінде ұсына отырып, оның мәтінін қазақшалауды да жөн көрдік.

Шілденің 9-күні Көкшетауға келдік. Қияқов жолдас сол жерден Атбасар арқылы Ақмолаға жүріп кетті. 14 шілде күні Көкшетауда кезектен тыс жалпы жиналыс өткізіп, жағдайды талқыладық. Қазақ ауылдарынан аштарға арнап жылу жинауға шұғыл кірісу туралы қаулы алынды. Әрбір әкімшілік ауылдан 1 ірі қарадан жинап, жиналған мал мен азық-түліктің үштен-бір бөлігін Петропавлға, губерниялық комиссияның құзырына жіберу, қалған үштен-екі бөлігін сол жердегі аштарға үлестіріп беруге ұйғарылды. Сондай-ақ, Көкшетау қаласында жетім қалған қазақ балалары үшін арнайы мекеме ұйымдастыруға келісілді.

16 шілде күні жер-жердегі жағдайлармен танысу үшін және аш-арықтарға көмек жасау үшін Шұңғыршы, Қарашы, Мезгіл және Айыртау болыстарына жүріп кеттім. Бұл аталған болыстардағы жағдай, шынында, жан шошырлық екен. Халықтың 90 проценті дала кезіп, жидек теріп, қоректенуде. Аштықтан дертке ұшыраған көп адамдарды көрдім. Аталған болыстарда 10–11 күндей жүріп, аштарға көмек көрсетуге күш салдым. Бес сиыры мен жылқысы барлардың бір малын алып, малы жоқтарға таратып, уақытша, қысқа дейін сауып, жүрек жалғайтындай жасадым.

Реті келіп тұрғанда, көрсетпесем болмайды, аштыққа ұшы-раған отбасыларға салынған май салығы оларды мүлде тұралатып кетіпті. Мысалы, он жаны бар отбасы жалғыз сиырға қарап отырса да, салық түрінде май өткізуге міндеттелген, сөйтіп жаңағы он адам қайыршылыққа ұшыраған.

Аштарға азық үлестіріп, шілденің аяғына қарай Көкшетауға келдім де, уездік комиссияның мүшесі мұхтасип Айтқожин жолдасты ертіп, аштыққа ұшырай қоймаған шығыс өңірге аттанып кеттім. Көкшетау және Қотыркөл болыстарында болдым, жұртшылық аштарға көмек көрсету жөнінде менің сөздеріме қалтқысыз құлақ түрді. Осы екі болыстың халқы жылу ретінде ірілі-уақты жетпіс мал берді, жүз елу дана мал терісін жинады.

Укомпомголдың қаулысына сәйкес, жиналған малдың үштен-екі бөлігін Көкшетауға жеткізіп, аштыққа ұшыраған батыс болыстарға тарату және қалған үштен-бір бөлігін Петропавлға айдап әкелу жөнінде мұхтасип Айтқожинға тапсырма бердім, бұл мал таяуда келіп те қалар. Айтқожин

менің жұмсауыммен Ақсары, Жауар және Шығыс болыстарына жүріп кеткен. Сол жақтан мал жинап, Көкшетау мен Петропавлға жібереді.

Петропавлға қайтар жолда губпомгол өкілі Жақыпов жолдаспен бірге Петропавл уезінің Жамантүз және Тереңкөл болыстарында болдым. Бұл болыстардың халқы аштыққа жартылай ұшыраған. Дегенмен, аз-кем малы барлар менің айтқанымды екі етпей, аштарға көмек көрсетуде.

Тайынша болысынан 20 ірі қара мен 20 тері, Жамантүз болысынан 20 ірі қара және 25 тері, Тұран болысынан 7 ірі қара мен 5 тері жиналды. Менің нұсқауыммен, Жақыпов жолдас бұл малдардың бәрін болыстық атқару комитетімен келісе отырып, ашарықтарға таратып берді. Петропавл уезіндегі 4 болыста мал жинау 15 тамызда аяқталды.

17-тамыз күні Петропавл қаласына келдім.

Аштарға көмек жөніндегі губерниялық төтенше комиссия төрағасының орынбасары М. Жұмабаев.

*Петропавл қаласы,
1922 жылғы 20 тамыз*

Мағжан Жұмабаевтың бұл баяндамасы бір жарым айға жуық мерзім бойы қаралмай жатып, 1922 жылғы 13 қазанда губпомгол комиссиясы мәжілісінің күн тәртібіне енгізілді. Дәлірек айтқанда хаттамада жазылғандай: «Доклад зам. Предгубсовпомгола т. Джумабаева о поездке по Кокчетавскому и Петропавловскому уездам. Одобрено». Бұл жиналысқа Мағжанның өзі қатыспаған.

Тек бір анығы – сол күні аштықпен күрес жөніндегі төтенше комиссия басқаша құрылып «Аштықтың зардаптарын жою жөніндегі комиссия» болып аталған. Бірақ жаңа комиссияның құрамында Мағжан Жұмабаев жоқ.

қыр кү й е к т і н басы. Мағжан Жұмабаев Қызылжардан Ташкентке жасырын жүріп кетті.

13 қазан...Губерниялық төтенше комиссия Мағжанның Көкшетауда атқарған жұмыстары туралы есепті күн тәртібіне енгізді. Жиналысқа Мағжан қатыспаған.

қазан айының ортасында Мағжан Ташкентке келді

...қараша Ташкентте университеттің медицина факультетін бітірген Аққағаз Досжанованың құрметіне жиналған кешке Мағжан қатысты.

Мағжан мен Мұхтар Аққағаз Досжанованың оқу бітіру тойында

Мұхтар Әуезов 1950 жылы жазған өмірбаянында: «1922 жылдың күзінде Ташкенттегі мемлекеттік университетке

еркін тыңдаушы болып кірдім», – деп жазған. Орынборда алты айдай Қазақстан Орталық Атқару Комитетінің саяси хатшысы қызметін атқарып, сол жылы Ташкентке кетіп қалған. Ұлы тұлғаның өмірінің әр сәті ұрпақтары үшін қымбат. 25 жасқа толар-толмастай шағында Қазақстан мемлекеттілігін құрудың басы-қасында болған Мұхтар Әуезовтің қанша қыруар іс тыңдырғанын зерттедік, көзіміз жетті. Сондай қызметті тастап, коммунистік партия мүшесі ретінде есептен де шықпай, жылыстап, Ташкентті паналауы да толып жатқан жағдайларға байланысты. Әрине, Мұқан жас та болса соның алдында Семейде мемлекеттік қызмет атқарып, едәуір ысылып келген, әрі сауатты, алғыр жігіт ретінде қызметтестерінің арасында беделді болғаны сөзсіз. Сондықтан да оған мемлекеттік деңгейде үлкен сенім білдірілген. Алайда, бұл қызметін жалғастыра алмады. Бірақ қалай болғанда да Әуезов туған халқының жадында ұлы жазушы, ғалым ретінде қалғаны үлкен бақыт деп есептейміз.

Дәл сол күзде Мағжан ақын Жұмабаев та Ташкентке келді. 1922 жылдың 15 мамырында Әбдірахман Әйтиевтің шақыруымен Қызылжарда жаңа құрылған губернияда мемлекеттік қызметке белсене араласып, Омбыдан «Бостандық туы» газетінің редакциясын бүкіл жабдығымен әкелді. Аштық жайлап, қырылып жатқан қазағын сақтаймын деп жанталасты. Үкімет атынан пәрмен алып, аштарға азық таратты. Осылайша ақ ниетті тілегімен дамыл таппай жүргенде, төбесінен жай түскендей жалаға қалды. Кейін классик жазушы атанатын Сабыр Шәріпов Мағжанды «алашордашыл, контрреволюционер, тіпті мойнына кісінің қаны бар» деп қаралап газетке мақала жазды. Бір аптадан кейін Мағжан түн жамылып, оңтүстікке, Ташкентке бір-ақ тартты. Осында Мұхтарға кездесті.

Мына суреттің астында «Тұңғыш қазақ қызы Аққағаз Досжанованың медицина факультетін бітіруіне байланысты жиналған қазақ интеллигенциясы өкілдерінің фотосы, САГУ, 1922 ж. Ташкент» деп орысша жазылған. Суретке түскендердің пұшпақ бөрік, елтірі бөрік, сеңсең бөрік, кейбірінің телпек, қалпақ киіп, кейбіреуінің жағалы пальто кигеніне қарағанда бұл кез бері қойғанда қарашаның ортасы-ау деп ойлауға болады. Яғни, Тәшкеннің жылы күзінің соңғы

күндері болса керек. Суретте Мұхтар Әуезов соңғы қатарда. Соңынан санағанда алтыншы, Мағжан Жұмабаев оның алдындағы қатарда жетінші тұр. Суреттің астында 20 адамның аты-жөні бар. Олар цифрмен таңбаланған. Қарағанды облысы ішкі істер басқармасы сараптау криминалистика бөлімінің көмегімен (сарапшы Е. Цаплин) сурет жаңартылды, астындағы жазулар қалпына келтіріліп оқылды (1997 жылғы 21 қараша, анықтама № 1017). Жазу мәтіні мынадай: 1. Аққағаз Досжанова. 2. Халел Досмұхамбетов. 3. Иса Қашқынбаев. 4. Қашқынбаева. 5. Ходжанова. 6. Рабиға Қаратаева. 7. Мағрипа Қойайдарова. 8. Сара Қапина. 9... 10. Сабыр Қапин. 11. Хайрулла Қаратаев. 12. Мұхтар Әуезов. 13. Омаров. 14. Альжан... 15. Мәриям Ахенбекова. 16. Омарова. 17. Анель Аспандиярова. 18. ... 19. Досмұханбетова. 20. Тынышбаев.

Балаларды қоса есептегенде, барлығы – 58 жан. Мұхтар Әуезов Тәшкенге келген бетінде сондағы қазақ зиялыларымен осы жиында танысқан деп жорамалдаймыз.

Аққағаз Досжанованың қазақ қыздарынан шыққан тұңғыш дәрігер екенімен қоса, белсенді қоғамдық қызметін көрсететін бір деректі де келтірелік. 1917 жылы ақпан көтерілісі нәтижесінде Ресей патшасы тақтан құлағаннан кейін 2–8 сәуір аралығында Торғай облысы қазақтарының съезі болды. Тарихта бұл съезд Алашорданы дайындаған тұңғыш жиын болып саналады. Съезде Әлихан Бөкейханов бастаған ұйымдастыру бюросы құрылып, жалпы қазақ съезіне дайындық жасау жөнінде қаулы алынды. Қисынына қарай айтайын деп отырғаным – осы қазақ съезінде Мәскеуде мамырдың 1–8 жұлдыздары аралығында өтетін жалпы мұсылмандар съезіне қазақ халқы атынан сайланған 4 делегаттың бірі осы Аққағаз Досжанова екендігі.

1918 жылдың жазында Қызылжарда «Жас азамат» газетін шығаруға белсене қатысқан да осы Аққағаз екенін жастар жағы білсе екен. Шағын мақалада, егжей-тегжейлі көрсетуге орын тар болар.

Суреттегі басқа қыздар туралы деректер мынадай: Сара Қапина – Түркістан республикасының прокуроры болған Сабыр Кәпиннің келіншегі, медицина факультетін келесі, 1923 жылы бітірген. Сол Ташкент университетінде сабақ

берді, кейін ғылым докторы, профессор болды. 1980-жылдардың басында Ташкентте қайтыс болды. Сара Кәпина деп отырғанымыз, қазақтың алғашқы журналистерінің бірі, Ыбырай Алтынсариннің шәкірті әрі аталас ағайыны болған Асылқожа Құрманбаевтың қызы. «Дала уәләяты» газетінің бетінде 1890 жылы тіл тазалығы, әліпби және емле, аударма мәселелері бойынша мақалалар жазған, қазақ зиялыларының алдыңғы толқынынан. Асылқожа Алматыда тұрып қалды, сол өңірде оқу-ағарту ісін ұйымдастырушылардың бірі. Атақты Біләл Сүлеевпен тілектес, қызметтес болған. Ұстаздық қызметі де ерекше. 1936 жылы Алматыда қайтыс болған.

Бұл суретті мен сол Асылқожаның екінші қызы қарт ұстаз Қадиша апайдан туған, кезінде КазГУ-дің доценті Сейдузова Роза Ғизатқызының қолынан алдым. Дәлірек айтсам, шешесі қайтыс болғаннан соң, бір барғанымда: «Анам өмір бойы сақтап келе жатыр еді, енді біздің тұқымда мұны керексінетін адам жоқ, балалар мен немерелер орысша оқыған, олардың заманы бөлек. Өңшең «алашордашыларды» не қылады», деп маған отбасылық альбомның қатырма мұқабасын ұстарамен тіліп алып берді. Тіпті сол альбомды түгел ұсынды. Мен, ыңғайсыз көріп алмадым. Тек, ішінен Ораз Жандосов пен Қайдар Құрманбаевтың Верныйдағы ұлдар гимназиясында оқыған кезде, 10–12 жас шамасындағы кезі болса керек, арнайы киіммен түскен суретін ғана алдым. Бұл 1981 жыл болатын. Қазақ тәуелсіздік алады, Алаш көсемдері ақталады, сонда бұл сурет те жарық көреді деп кім ойлаған. Әйтеуір, ұлтымыздың өткен тарихының белгісі ғой деп, сақтап келіп едім. Мұндай көлемде жария болған жоқ. Тек қана кейін академик Рымғали Нұрғалиұлы ағамыз бен Мұрат Мұхтарұлы Әуезов құрдасыма көрсеттім, көшірмесін бердім. Әр нәрсе уақытында ғой, ертең біз кетсек, қымбат жәдігер суреттің қайда қаларын кім білсін.

Суреттегі Мағрифа Қойайдарова, Әнел Асфендиярова, Рабиға Қаратаева, Мәриям Ахенбекова да қазақтан шыққан алғашқы дәрігерлер. Осылардың қатарында Міржақып Дулатовтың балдызы Гүлнәр Досымбекова да болуға тиіс.

Осындағы елуден аса ересек адамның бәрін танып шығу оңай емес. Тізімде жоқ Мағжан Жұмабаевты таныдық.

Аққағаздың оң жағындағы профессор Халел Досмұхамедов болса, сол жағындағы профессор Александр Эдуардович Шмидт. Бұлардың арасында, кейін 1930 жылы «Сырдария ісі» бойынша ұсталғандардың көбі бар екені шүбәсіз. Бәрі де, суреттің астында жазылғандай, сол кезде Ташкентті сағалаған Алаш көсемдері. Ұрпақтары қалса, танысын деген ойым ғой.

Суреттегі басқа адамдар жөнінде жорамалға тиянақ болатын бірер жағдайды да көрсете кетейік.

1922 жылдың желтоқсан айының 4-і күні «Қазақ-қырғыз мәдениетін көркейтушілердің «Талап» қауымы құрылған. Оның төрағасы Халел Досмұхамедов те, хатшылығына Мұхтар Әуезов сайланған. Мүшелері: Александр Эдуардович Шмидт, этнограф Әубәкір Диваев, ақын Мағжан Жұмабаев, Кәріп Жәленов, Николаев, Архангельский, Иса Тоқтыбаев, Мұхаметжан Тынышбаев, Мырзағазы Есболов, қырғыз қайраткері Қасым Тыныстанов. Мұндағылардың бәрі қазақ интеллигенциясының қаймағы саналған білімді, білікті азаматтар. Ал, ең соңғысы – Қасым Тыныстанов қырғыздың әйгілі ағартушы ғалымы еді. Қырғыздар Қасым Тыныстанов атын осы уақытта өте-мөте ардақтайды. Осы суреттен оны да табуға болар.

Кейінде, 1930 жылы, бұлар «Досмұхамедов пен Тынышбаевтың ұлтшылдық ұйымына қатысты» деген жаламен түгел ұсталды, сотталды, айдалды, атылды... (Бұл жөнінде профессор Тұрсын Жұртбайдың «Ұраным – Алаш» көптомдық зерттеуінде егжей-тегжейлі жазылғандықтан, қайталап жатуды жөн көрмедік. З.Т.)

«Талап» қауымының жарғысында тек қана мәдени-ағарту қызметі, оқулықтар шығару, әдеби-тарихи материалдар жинау, ғылымды насихаттау кезделген. Мұхтар Әуезов «Талаптың» хатшысы ретінде «Шолпан» журналының 1922 жылғы екінші санына «Қазақ қалам қайраткерлеріне» деген тақырыппен ашық хат жариялап, жаңа ұйымның мақсат-міндетін көпке жаяды.

Зарқын ТАЙШЫБАЙ

...жылдың желтоқсан айының 4-і күні «Қазақ-қырғыз мәдениетін көркейтушілердің «Талап» қауымы құрылған. Оның төрағасы Халел Досмұхамедов те, хатшылығына Мұхтар Әуезов сайланған. Мүшелері: Александр Эдуардович Шмидт, этнограф Әубәкір Диваев, ақын Мағжан Жұмабаев, Кәріп Жәленов, Николаев, Архангельский, Иса Тоқтыбаев, Мұхаметжан Тынышбаев, Мырзағазы Есболов, қырғыз қайраткері Қасым Тыныстанов. Мұндағылардың бәрі қазақ интеллигенциясының қаймағы саналған білімді, білікті азаматтар.

...Орынборда Мағжанның «Педагогика» деген ғылыми-әдістемелік еңбегі жеке кітап болып басылды. «Қазақтың қаны бір, жаны бір жолбасшысы – мұғалім. Еліміздің аз ғана жылдық ояну дәуіріне баға беру үшін алты алаштың баласы бас қосса, қадірлі орын – мұғалімдердікі. ...Бірге оқысқан, бірге оқытысқан, жылдарымыз бір, жолымыз бір қазақ мұғалімдері!

Қолымнан келген осы еңбегімді сендерге тарту қылам. Ниетімнің тазалығы үшін тартуымды қабыл көріп алыңыздар.

Мағжан Жұмабаев

Осы кітаптан:

«Бізде бұрын жасалған пән тілі болмағандықтан, түрлі терминдерге тап басқандай қазақша сөз табу көп күшке тиді.

Тәрбиеден мақсұт – адамды һәм сол адамның ұлтын, асса барлық адамзат дүниесін бақытты қылу. Ұлт мүшесі – әрбір адам бақытты болса, ұлт бақытты; адамзат дүниесінің мүшесі – әрбір ұлт бақытты болса, адамзат дүниесі бақытты...»

Сөз алды

Жетекші сөз. Тәрбие деген не? Тәрбие бөлімдері. Тәрбиеден мақсұт. Педагогика қандай пән? Педагогикаға жәрдемші пәндер.

Педагогика бөлімдері. Жалпы педагогика. Дене тәрбиесі. Өлшеу, жылылық. Дем алу. Тамыр соғу. Бала бөлмесі. Баланың тамағы. Қолдан асырау. Еміздік. Аралас тамақтандыру. Тамақтандыру тәртібі. Емшектен айыру. Екі жасар һәм үш жасар баланың тамағы. Баланы шомылдыру. Киім. Бөлеу һәм бесік. Ұйқы. Баланың қозғалуы. Серуен. Тісеу.

Жан тәрбиесі. Педагогика пәні. Жан көріністерінің дене көріністерінен айырмасы. Жан көріністері мен дене көріністері арасындағы байлам. Жан көріністерін тану жолдары: өзін бақылау жолы. Бақылау. Жан тәрбиесінің түзу болу шарттары. Нерв системасы. Нерв системасының қызметі. Нерв системасының саулығын сақтау. Нерв системасын өсіру һәм берік қылу.

Жан көріністерін тап – тапқа бөлу. Ақыл көріністері яки жанның білу. Әсірлену. Әсірлену ұғымы. Әсерлену көрінісі қалай болады. Әсірлену көрінісінің болу шарттары. Әсірленудің іші, күші һәм тоны. Әсерленуді орындастыру. Перцепция. Апперцепция. Иллюзия. Баланың әсерленулері.

Әсерленуді бөлу. Жалпы сезім яки дене әсерленулері. Сыртқы сезім әсерленулері. Көру. Баланың көру әсерленуі. Көру сезімін тәрбие қылу. Көру сезімінің жан тұрмысына керектігі. Есту сезімі. Баланың есту әсерленулері. Есту сезімін тәрбие қылу. Есту сезімінің жан тұрмысына керектігі. Сипау сезімі. Ет сезімі. Иіскеу һәм тарту сезімдері.

Абай. Абайдың түрлері. Баланың абайы. Абайдың қымбаттылығы һәм оны тәрбие қылу жолдары. Абайлы болмау себептері.

Суреттеу. Суреттеу ұғымы. Суреттеу мен әсерлену арасындағы айырма. Галлюцинация. Суреттеулердің бөлінуі. Баланың суреттеулері. Суреттеулер ассоциациясы. Жақындық ассоциациясы. Тұқымдастық ассоциациясы.

Ес (зейін). Көру есі. Есту есі. Адам өмірі үшін естудің керектігі. Баланың есі. Есті өркендету жолдары. Адамның жасындағы өзгеріске қарай ес өзгерісі.

Хиял. Еріксіз һәм ерікті хиял. Баланың хиялы – фантазиясын тәрбие қылу жолдары. Баланың фантазиясы һәм оның өркендеуі. Ертегі. Баланың ойыны. Жалқы һәм жалпы ойын. Ойыншықтар.

Ойлау. Ұғым һәм оның жасалуы. Ұғым мен суреттеу арасындағы айырма. Ойлау мен хиял арасындағы айырма. Ұғымның іші мен ауданы. Ұғымдардың ішіне қарап бөлінуі. Жалаңаштау. Ұғымдардың қоғамына қарап бөлінуі. Жалпылау һәм шектеу. Хүкм. Хүкмнің жасалуы. Ұғым мен хүкм арасындағы айырма. Хүкмдердің бөлінуі. Ой шығару. Ой шығару қалай жасалады. Дедукция. Силлогизм. Толық һәм шолақ силлогизм. Силлогизмдердің бөлінуі. Силлогизмнің дұрыс бөлу шарттары. Силлогизмнің керектігі. Индукция. Аналогия. Гипотеза. Баланың ойлауы. Ойлаудың жан тұрмысы үшін керектігі һәм оны өркендетудің жолдары.

Тіл. Жанның жайын жарыққа шығару жолы. Тілдің адам өмірінде һәм ұлт өмірінде ұстағар орыны. Баланың тілі.

Ішкі сезім көріністері яки көңіл. Ішкі сезімдер. Әсерлену мен ішкі сезім арасындағы айырма. Ішкі сезімдердің жасалуы. Сыртқа шығару. Ішкі сезімдердің бөлінуі. Жан күйі. Аффект. Баланың ішкі сезімдері. Ішкі сезімдердің адам өміріндегі ұстаған орыны. Ішкі сезімдерді тәрбиелеу. Тәрбиеден мақсұт һәм тәрбие жолдары. Өзімшілдік сезімдерінен. Ашу, қорқу. Ойлау сезімдері. Көпшілік сезімдерінен. Аяу һәм достық. Іш пысу, зерігу. Сұлулық сезімдерін тәрбие қылу. Құлық сезімдерін өркендету жолдары.

Қайрат. Қайрат түрлері. Қайрат қалай жасалады. Қайраттың керектілігі. Қайратты өркендету жолдары. Әдет. Құмарлық. Мінез. Мінездің жасалуы. Төрт темперамент. Мінез тәрбиесі.

Баланың жалпы жаратылысы.

М. Жұмабаев, Педагогика, Алматы «Ана тілі» 1992

...Қазан қаласында Бернияз Күлеевтің дайындауымен Мағжанның өлеңдер жинағы басылып шықты.

1923

Түркістан мемлекеттік баспасынан «Мағжан Жұмабайұлының өлеңдері» деген жинақ басылып шықты. Кітаптың С. Қожанов жазған алғысөзі:

«Мағжан Жұмабайұлының өлеңдері қазақ әдебиетінде үлкен орын алған деп отырмыз. Мағжан өлеңдерімен оқушылар бұрыннан таныс. Әдебиет жаңа айқындалып, әдебиет тілі енді жасалып келе жатқан жұртта Мағжандай ақындардың қызметі зор екені анық.

Осы күнге дейін Түркістанда «қойшылар тілі» саналып келген, ресми қағаздар жазуға жарамсыз делініп келген қазақ-қырғыз тілі іске аспауы былай тұрсын, өнерге асатын, бай, көркем, жатық, таза, әдемі тіл екенін Мағжан өлеңдері көрсете алады. Сондықтан, біз Мағжан өлеңдерінің саяси мәнісінен гөрі, әдеби мәнісін көбірек көздеуді [міндет] тұттық. Сол жақтарын ескеріп, Мағжан өлеңдерінің ішінде кез келетін Марксизм дүниетануына ұйқаспайтын жерлерін оқушылар көре салып, үрікпей, көркемдік жағына, сыршылдық жағына, суреттеу жағына көбірек көз салуы керек. Тарихын, мәнісін жете түсінуі керек.

Бұл кітапқа Мағжан Жұмабайұлының баспасөз майданына шыққаннан бергі жазған өлеңдерінің көбісі кірді. Басу жағынан түзей алмай отырған кемшілігіміз – қай өлеңнің қай жылы һәм қай шарттарда жазылғандығын көрсете алмауымыз. Сөйтсе де Мағжан өлеңдері әдебиет тарихындағы соңғы 10–15 жылғы ағымдарды тексеруге де жақсы құрал бола алады деп ойлаймыз.

Бұл кітап қазағына арнап «Абайдан» кейінгі екінші басылып отырған әдебиет кітабымыз – осы «М. Жұмабайұлының өлеңдері». Мағжан өлеңдерінің тіл жағынан, әдебиет жағынан пайдасы көп болады деп сенеміз.

Сұлтан-бек Қожанұлы.
М. Жұмабайұлының өлеңдері. Ташкент, 1923.-160 бет

...Мағжан Ташкентте «Сана» журналын ұйымдастыруға белсене қатысып, журналдың 1-санына «Ақан сері» зерттеу мақаласын ұсынып, 2,3-сандарында сол тақырыппен жалғастырды.

Автордың алғы сөз ретінде жазған ескертпесі: «Ақан туралы білгендерін айтып һәм жазып берген Мырзалыұлы Баялы, Шыңғысұлы Қоқыш, Бозайұлы Ысмағұл ақсақалдарға һәм Самыратұлы Қазыға көп рахмет айтамын.

Мағжан.

«...Ұшы, қиыры жоқ дариядай Сарыарқаның ортасында аралдай көгерген Көкшетау, Абылайдың ордасы құрылған, Кенесары, Наурызбайға отан болған Көкшетау – алаштың ақындығының да ордасы болған жер еді...

...Ақынның өмірі – ертегі өмір. Судай сұлу, желдей екпінді, жалпақ жұртқа жат өмір. Сондықтан, біз Ақанның алдымен өмірін жазып, сонан соң сөздерін тексереміз...»

М. Жұмабаев Ақан сері сөздері // «Сана», 1923, № 1–2

22 қаңтарда... «Ақжол» газетінде қазақтың талантты жас ақыны Бернияз Күлеевтің қазасына байланысты «Бернияз Күлеев» деген мақала жазып, бастырды.

«Бағытты бір қылып, таспиқ болып тізіліп келе жатқан аз ғана жазушыларымыздың қатарына жас Бернияз келіп тізіліп еді. Бірақ, не лаж, таспиқтан сол тас үзіліп түсті...»

М. Жұмабаев Бернияз Күлеев // Ақжол, 1923, 22 қаңтар

...М.Горькийдің «Сұңқар жырын» қазақшалап, «Ақжол» газетінің 307-санында бастырды.

М. Жұмабаев Сұңқар жыры // Ақжол, 1923, № 307

...«Ақжол» газетінің 314-санында М. Горькийдің «Ана» деген әңгімесін аударып бастырды.

М. Жұмабаев Ана // Ақжол, 1923, № 314

«Шолпан» журналының 2–3 сандарында Мағжанның «Қорқыт» поэмасы жарияланды.

«...Атасы ақындардың – ақын Қорқыт,
Өмірде жүрген жерін қанды ор ғып...
Шомылып көз жасына сарнай, зарлай,
Құшақтап қарағайын жатыр Қорқыт...

Ес білдім – аласұрдым сағым қуып,
Жете алмай, бетті талай жаспен жуып,
Артымда – ор, алдымда – көр, өтеді өмір...
Дариға бесігімнен көрім жуық...».

М. Жұмабаев Қорқыт // Шолпан, 1923, № 2–3

...«Ақжол» газетінің 374-санында – «Базар жырау» деген зерттеу мақаласын бастырды. Ташкенттегі «Талап» ұйымының мүшелері «Ақжол» газетінде «Қазақ ақындары» деген сериямен материалдар жариялап тұрған. Бұл мақала Мағжанның ұйым мүшелері алдында жасаған баяндамасының ықшамдалған нұсқасы.

«...Талайлар ұмытылып қалды деп қанша өкінгенімен, әлде болса да ауызда аман қалған әдебиетіміз талай елдердің ауыз әдебиетінен бай.

...Асса, елдің қамын ойлаған, қалса, өзінің ойына терең бойлаған, «кеңесі кеңінен келетін» ақын екендігі өлеңдерінен байқалады».

М. Жұмабаев Базар жырау // Ақжол, 1923, № 374

...Түркістан республикасының квотасымен Мағжан мемлекеттік стипендия алып, Мәскеуге оқуға кетеді.

РӘСТМА 532-қор, 12-тізім, 1671-іс, 5-6 –парақ

...Ж.Аймауытов «Талап» қоғамы бағдарламасының аясында, «Мағжанның ақындығы туралы» Ташкентте студенттер алдында баяндама жасады.

...«Лениншіл жас» журналының 5-санында Жүсіпбек Аймауытовтың «Мағжанның ақындығы туралы» деген мақаласы басылды.

«...ақындық жүзінде Абайдан соңғы әдебиетке жаңа түр кіргізіп, соңына шәкірт ерткен, школ (мектеп) ашқан күшті ақын», «Мағжан сыршылдығымен, суретшілдігімен, сөзге еркіндігімен, тапқырлығымен күшті, маржандай тізілген, торғындай үлбіреген нәзік үнді күйімен, шерлі, мұңлы зарымен күшті... нәзік сезімнің ақыны» деп талант табиғатына енеді. Қалам қуатына, ой-сөз жүйесіне, сыр-сезім иірімдеріне мән береді. Біздіңше, автор ақын табиғатын терең ашады. Ақын мұраты мен ақындық өнер сипаттарына еркін енеді. Өлең өнерге, мұрамирасқа байыпты ден қояды. Көркемдік құпиясына, сөз сыры мен ой орамдарына мән береді. Шындық шырағын ту етіп, ақын әлеміне, поэзия патшалығына батыл барлау жасайды. Ой-сөз жүйесін байыпты саралайды. Ақын мұраты, көзқарас-ізденістері мен көркемдік иірімдері, өзіндік өзгешеліктері өмір-уақыт шындықтарымен, кезең көріністерімен, тұрмыс сырларымен сәйкестікте сөз болады»...

«Мағжан күшті ақын...»

Жүсіпбек Аймауытов

«... әр адам, әр ақынның өрісі бірінші – заманға, екінші – туып-өскен әлеуметіне, үшінші – нәсіліне (тұқымына) байлаулы. Ақын ерікті-еріксіз өз заманының тонын кимеске, өз әлеуметінің мұңын жоқтамасқа, тілегін орындамаса әдді жоқ.

Өзгелерден гөрі әлеуметтің мұңын баса жоқтайтын ақын болу керек. Өйткені, ақын қоғамның қарапайым тырна қатар топас мүшесі емес, өзгелерден сақ құлақты, сезгіш жүректі, сара ақылды, өткір қиялды мүше. Ақын өзгелердің сезбегенін сезеді, көрмегенін көреді, ойламағанын болжайды, тілі жетпейтінін айтып береді. Әлеуметтің өз табының қатарға кіріп, ер жеткені кейін қалып, кер кеткені өзгеден гөрі ақынға артығырақ батады, ақынның жүрегі өзгеден гөрі көбірек толқиды, көбірек толғанады. Өзгелер салқын қанмен қарайтын нәрсеге ақын күйіп-пісіп қалады.

...Ақын бір жағынан өз табының, әлеуметтің жоғын жоқтап, мүддесін көксеп жүрсе, екінші жақтан оның бір артықшылығы – өзгеден тәжірибелілігінде, өзгеден өмірді анық, жете білуінде. Өзі өмірді анық біліп, өзгелерге жөн сілтеп, қараңғыны жарық, бұлдырды ашық көрсете алмаған ақын – ақын емес. Сондықтан ақын жалғыз ғана таптың пайдасын көздеп, сойылын соға бермейді, өмірді анық танып, кемшілікті түгел көріп тұрған соң ақын кейде тап көлемінен шығып, жалпы шындыққа, жалпы адам баласының қамына да құлаш ұрып кетеді. Кейде көңілдегі ойы шықпай, басқа нәрселерге де көшіп кетеді».

«Бір жағынан үй іші – әкеге, әлеуметі – ру басыға бағынған, тапқа, жікке бөлінбеген, қазақ ішінде туып-өскен болса, екінші – татар медресесінде оқып, түрікшілік, исламшылдық рухында тәрбиеленсе, үшінші – патша саясаты шымбайға батып, отаршылдық зардабы қазақтың ұлтшылдық сезімін оятқан дәуірдің ұлы болса, төртінші – орыс зиялыларының қаймағы бұқарашыл, халықшыл болып жатқанын сезіп білсе, бесінші – батыстың, қала берсе орыс ақындарының санашылдық (идеализм), дарашылдық школынан сабақ алса, енді Мағжан қай пікірдегі ақын болып шығу керек? Сөз жоқ, Мағжан ұлтшыл, санашыл, дарашыл ақын болып шығу керек».

... «Күшті ақын өзгелерді өзіне еріксіз еліктетеді, соңынан шәкірт ереді, әдебиет жүзінде жаңа жол (школ) ашады. Мағжан да күшті ақын, күштілігі еліктеткенінен көрінеді. Осы күнгі өлеңшілердің көбі Мағжан өлеңінің не сыртқы түріне, не ішкі мазмұнына еліктемей жаза алмайды. Кім өлең жазса, Мағжан сөзінен бірдемені алмай қоймайды... Санап, тексеріп қарасақ, Мағжанға қарсы жазып жүрген ақындарымыздың бәрі Мағжан өлеңінің даяр түрінен жазып отырғанын көресіз. Жеңіл-желпі өлеңшілер былай тұрсын, бір кезде күшті болған ақындарымыз, Мағжанға ұстаз болған ақындарымыз бұл күнде өлең жазса, баяғы шәкіртіне еліктейтін болыпты»

«Мағжан терең ойдың ақыны емес, нәзік сезімнің, тәтті қиялдың ақыны, ол кедейдің ақыны емес, ұлт ақыны. Ел ішінде бай-кедейдің арасындағы қиянатты, тексіздікті көрмейді. Ұлтты жалпағынан алып қарайды. Ол түрікшіл, санашыл, дарашыл, ұлтшыл, өзімшіл ақын, бұ жағынан қарасақ ол – ескі пікірлі ақын.

Жақсы жағын санасақ, ол сыршыл, толғағыш, суретші, сөз ұстасы, түршіл, романтик, мәдениетшіл, отаршылдыққа, жаугершілікке қарсы күншығысшыл ақын».

...«Мағжанның ақындығын сынауға біліміміз, күшіміз кәміл жетеді деп айта алмаймыз; толық сынау үшін оның алды, артын орап, өрісін арылтып шығарлық сегіз қырлы, негізді білім керек. ...Мағжанның ақындығы туралы азды-көпті байқағанымызды айттық. Қалғаны болса, оқушылар жеткізе жатар деп, сөзімізді бітірдік...

«Лениншіл жас» журналы, 1923, № 5

...Ташкенттегі «Шолпан» журналының 4–8 сандарында «Шолпанның күнәсі» деген ұзақ әңгімесі басылды.

М. Жұмабаев Шолпанның күнәсі //Шолпан, 1923, № 4–8

...«Шолпан» журналының 4–8 сандарында Мағжанның «Батыр Баян» поэмасы басылды.

«Жүрегім, мен зарлымын жаралыға,
Сұм өмір абақты ғой саналыға.
Қызыл тіл, қолым емес, кісендеулі,
Сондықтан жаным күйіп-жанады да...
Ойланды, күңіренді, толғайды ақын,
Күрсініп көзіне жас алады да.
Ақында адамзаттан дос болмайды,
Жалғыз-ақ сырын сөйлер қаламына...»

М. Жұмабаев. Батыр Баян //Шолпан, 1923, № 4–8

Институт ғылыми Кеңесінің төрағасы Халел Досмұхамедов:

«Мағжан...1923 жылы 11 шілде күні Москва қаласында өтетін Бүкілодақтық ауыл шаруашылығы көрмесінде ұйымдастырылатын қазақтың тұрмысы мен этнографиясына байланысты шараға Ташкенттегі Қазақ ағарту институтының студенті Құрманбек Жандарбековтің әнші ретінде қатысуын ұсыныс етті, соған орай ол демалыстан шақыртылып алынды. Бүкілодақтық ауылшаруашылығы көрмесіне қатысқан қазақтардың көрмесінде Қазақ ағарту институтының оқытушысы, Ташкенттегі Қазақ ғылыми комиссиясының мүшесі Мағжан Жұмабаев ерекше ынта көрсетіп, белсенділік танытты. Көрмеге әр түрлі құжаттар, кітаптар, материалдар жинағы апарылды. Олардың ұзын саны 100-ге жуық. Солардың ішінде Темірдің Түркістандағы Ахмет Яссауидің мешітін салу туралы жарлығы, Иса Тоқтыбаевтың «Түркістанның жағырапиялық очерктері», Тұрар Рысқұловтың «Жетісу мәселелері» атты кітаптар бар».

*Ташкенттегі тұңғыш қазақ институты.
Ташкент, 2005, 52-бет*

...«Шолпан» журналының 2–3 сандарында Мағжанның «Қорқыт» поэмасы жарияланды.

«...Атасы ақындардың – ақын Қорқыт,
Өмірде жүрген жерін қанды ор ғып...
Шомылып көз жасына сарнай, зарлай,
Құшақтап қарағайын жатыр Қорқыт...

Ес білдім – аласұрдым сағым қуып,
Жете алмай, бетті талай жаспен жуып,
Артымда – ор, алдымда – көр, өтеді өмір...
Дариға бесігімнен көрім жуық...»

Шолпан журналы, 1923, №№ 2–3

...Ташкент қаласында «Қойлыбайдың қобызы» поэмасын жазып, өлеңдер жинағымен қатар бастырды.

«...Қойлыбай жын жүгендеп, пері мінген,
Алдында жорғалаған шашты шайтан...»

М. Жұмабаев Қойлыбайдың қобызы, Ташкент, 1923

Мемлекеттік ғылыми Кеңестің төрағасы С. Қожанов Әдебиет институтының жетекшісі, ақын В. Брюсовқа жолдаған хатынан:

«Түркістан республикасының Мемлекеттік ғылыми Кеңесі Түркістанның жергілікті тұрғындарын мәдени қаруландыру және олардың мәдениеті мен тұрмысын жақсартуға жағдай жасау мақсатында қыр интеллигенциясын өзінің айналасына топтастыруда. Соның бірі осы хатты тапсырушы, Мемлекеттік ғылыми Кеңестің жанындағы Қазақ ғылым комиссиясының қызметкері, өзінің білімін жетілдіру үшін, соның ішінде ақындық шығармашылықты тереңдеп оқу

үшін Мәскеуге бара жатқан М.Б. Жұмабаев жолдас. Қазақ ғылым комиссиясының мінездемесіне жүгінсек: М. Жұмабаев – таланты енді ғана ашылып келе жатқан қазақтың ең белгілі ақыны, егерде оның талантының толық жетілуіне мүмкіндік жасалса, келешекте одан аса көрнекті ақын шығуы мүмкін. Қазақ ғылыми Комиссиясының төрағасы (Х. Досмұхамедов – Т.Ж.) оны: «Біздің болашақ Пушкиніміз», – деп бағалады. М. Жұмабаевтің жоғарыда аталған сала бойынша талантының ұшталуына тиісті жағдай туғызу мақсатында Мемлекеттік ғылыми Кеңес Сізге – Әдебиет институтының жетекшісі ретінде хабарласып: М. Жұмабаевтің шығармашылық жұмыстарына назар аударып, оның Сіз басқарып отырған институтқа қабылдануына көмек беруіңізді өтінеді».

В ПРЕЗИДИУМ ТУРЦИКА НАРКОМПРОС

Докладная записка С. Ходжанова

В списке стипендиатов Туркестана в высших учебных заведениях Центра значится тов. Мағжан Джумабаев – известный киргизский народный поэт.

Тов. Джумабаев – талантливый поэт Революции и возглавляет новое реалистическое течение в киргизской литературе и считается неподражаемым мастером переложения в стихах народных сказок и легенд. Он подарил за время Революции киргизскому народу большое количество прекрасных песен и сказок и его несколько книг печатается в Туркгосиздате.

Тов. Джумабаев доныне работал членом Киргизской Научной Комиссии и много приложил силы по сбору народной устной литературы.

Тов. Джумабаев ныне едет в Москву в Институт Художественной Литературы для получения специальной подготовки по литературе в духе современности. Характер его творчества и условия работы по его призванию требует более бережливого отношения к нему со стороны Соввласти и уделения большего внимания этому единственному в наше время творцу киргизской народной художественной

литературы в Туркестане. – Кроме того, тов. Джумабаев обременен семьей и не имея иного выхода, принужден ехать к месту учения с семьей.

Приводя вышеизложенное ходатайствую: 1) Повысить ставку стипендии тов. Джумабаеву на высший разряд ответственного работника, 2) Отпустить единовременно пособие на дорожные расходы и на устройство первоначальное на месте нового жительства с семьей, 3) Предложить переделать его командировку из Петрограда в Москву в Институт вышеназванный.

С. Ходжанов

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Государственный Ученый Совет Наркомпроса Туркеспублики настоящим уполномочивает сотрудника Киргизской Научной Комиссии Тов. М.Б. Жумабаева вести переговоры с учреждениями, издательствами и частными лицами по вопросам этнографии, педагогики и друг. отраслям, имеющим отношение к научной культурно-просветительной работе коренных народностей Туркестана, главным образом, в области Киргизоведения.

На него же, Жумабаева, возлагается поручение информационного характера по вышеуказанным вопросам, которые он обязуется согласно заключенного с ним договора сообщать периодически в Государственный Ученый Совет.

Председатель Г. У. С. Ученый секретарь

В.Я. Брюсову

Государственный Ученый Совет Туркеспублики, работая по созданию орудий культуры среди коренного населения Туркеспублики и по обеспечению условий культурного существования их, концентрирует – вокруг себя нарождающуюся туземную интеллигенцию.

Одним из представителей ее является податель письма тов. М. Б. Жумабаев, сотрудник Киргизской Научной Комиссии Государственного Ученого Совета, отправляющийся в Москву для продолжения

своего образования и главным образом, для глубокого, изучения вопросов, связанных с поэтическим творчеством. М. Жумабаев по отзыву Киргизской Научной Комиссии является, несомненно, ярким выдающимся Киргизским Поэтом, пока еще. может быть, – только начинающим развиваться, в будущем он может стать выдающимся поэтом при нормальных условиях развития его таланта. («Будущий наш Пушкин», как охарактеризовал его Председатель Киргизской Научной Комиссии). Принимая во внимание необходимость создания соответствующих условий для развития тов. Жумабаева в указанной выше области, Государственный Ученый Совет обращается к Вам, как к руководителю литературно-художественного Института с просьбой обратить внимание на работу Тов. Жумабаева, оказать ему возможное. содействие и помогать в смысле устройства в руководимом вами Институте.

Председатель Г. У. С. Ученый секретарь

Мағжан Жұмабайдың Мәскеудегі көркем әдебиет институтына оқуға баруы, онда студенттер қатарына қабылдануы, стипендияны да әуелі алып, кейін оған берілмей қалуы да қалыпты жағдайдан бөлегірек, әр жолы қиындыққа кездесіп отырған. Ақынның өмірбаянын жазушылар үшін анықталған кейбір деректерді де көрсетеміз. Мысалы, Мағжанды «Қазақтың Пушкині» деп алғаш атаған кім еді? Ақынның жақын туысы Рахима Жұмабаева тапқан мына құжаттарда, әуелі Попов-Татива деген кісі мына қысқа хатты жазып, «Владимир Максимович» деген кісіге ұсынады да: «В. Брюсовтың институтында оқу үшін келген қазақтың Пушкині – Жұмабаев жолдасты сізге жіберіп отырмын. Жұмабаевқа Түркістан Ғылым кеңесі ықыласты болып отыр. Түркістан ғылым комиссиясы оған Ғылым комиссиясы жинаған қаза, өзбек және түрікмен халық әдебиетінің үлгілерін аударуды жүктеген көрінеді» деп мән-жайды түсіндіріпті.

«Многоуважаемый Владимир Максимович!

Направляю к Вам товарища Жумабаева – киргизско-го Пушкина, приехавшего сюда заниматься в литературно-художественном институте под руководством Брюсова. В товарище Жумабаеве заинтересован Туркестанский ГУ С (Государственный ученый совет.-З.Т.).

Кроме того. Туркестанский ГУС поручил товарищу Жумабаеву переводы текстов киргизской, узбекской и туркменской народной литературы, собранных и переведенных Туркестанским ГУСом.

С приветом Попов-Татива.

(Қолмен жазылғандықтан, көшіруші адам толық ажырата алмаған болуы керек, шын мәнінде бұл адамның фамилиясы Попов-Татива екенін анықтадық. Ол жөнінде сәл кейінірек).

Тиісінше, Владимир Максимович бұл хатты институтты басқаратын Валерий Яковлевич Брюсовқа жолдап, Мағжанның қолына ұстатады. Және Мағжанға көмек беруге ынталы Попов-Тативаның кім екенін де таныстырады. «Мына хатты жазған Попов-Татива Кавказ тіл және әдебиет зерттеу институты Шығыс бөлімінің мүшесі. Бәлкім, Жұмабаевты көркем әдебиет институтына тыңдаушы етіп қабылдау керек болғаны ғой».

«Валерий Яковлевич!

Н.М. Попов-Татива, письмо которого я пересылаю Вам – член Восточн. секции Кав. исследовательского института языка и литературы.

Очевидно, следует устроить Жумабаева слушателем литературно-художественного института».

Қойған қолы танылмады.

Басқа құжаттарды, тергеу материалдарын тексере отырып, көзіміз жеткені – бұл арада мәселе былай болған: Мағжан мен Мұхтар Әуезов екеуі де әуелде Ленинградқа оқуға кетпек болып, Түркістан республикасы атынан стипендия алуға әрекеттенген. Бұл жөнінде сақталған құжат та бар. Бірақ, аяқ астынан мына өзгеріс болып қалады да, Мағжан Мәскеудегі Боюсовтың институтына тіркеледі. Әйтеуір, басы ашық нәрсе мынау: Мағжан оқу оқып, білімін жетілдіргісі келіп, немесе біреулер қиыстырып айтып жүргендей «поэзия теориясына жетіліп, немесе орыс, әлем әдебиетінен сусындамақ болған» емес, Қазақстанда да, Түркістанда

да тыныштық бермей, соңына түскен «қызылкөздерден» алысырақ, заман түзелгенше, бой тасалай тұрмақ болған. Мұхтар Әуезовтікі де сол hareket.

Ал, мына Попов-Тативамен таныстығы Ташкенттегі ғылым қоғамындағы қызметіне байланысты. Попов-Татива деген атақты шығыстанушы, 30–40 тіл білген, Еуропа тілдерінен былай: қытай, жапон, манчжур тілдеріне жүйрік оқымысты, еркін ойлы, табанды зерттеуші болған. 1937 жылы атылып кеткен. Тіпті, сол кездің өзінде Кеңестің барлау қызметіне тартылып, тіл үйретуге, сарапшылыққа жегілген. Ғылыми жұмыспен Ташкентке іссапармен келгенде Мағжанмен, Қожанов Сұлтанбекке кездесіп, танысуы мүмкін.

Ал, «Мағжан – қазақтың Пушкині» деген анықтаманың авторы кім?

Сұлтанбек Қожанов Түркістан Республикасының басшысы ретінде қол қойып, Мағжанға берілген жолдамада: «Ғылыми Комиссиясының төрағасы (Х. Досмұхамедов) оны: «Біздің болашақ Пушкиніміз», деп бағалайды», деп көрсеткен және «М. Жұмабаевтың жоғарыда аталған сала бойынша талантының ұшталуына тиісті жағдай туғызу мақсатында Мемлекеттік ғылыми Кеңес Сізге – Әдебиет институтының жетекшісі ретінде хабарласып: М. Жұмабаевтің «шығармашылық жұмыстарына назар аударып, оның Сіз басқарып отырған институтқа қабылдануына көмек беруіңізді өтінеді». Бәлкім, «осылай күшейтіңкіреп жазсақ, Мәскеу-Ленинградтағылар тезірек түсінер» деген шығар.

З. Тайшыбай

Личный листок студента

Василий Анатольевич Жумабаев Владимир

1. Фамилия Жумабаев
 2. Имя Василий
 3. Отчество Анатольевич
 4. Пол муж.
 5. Национальность Казах
 6. Постоянное место жительства г. Ташкент
 7. а) В каком учебном заведении обучался до поступления в ВУЗ Самаркандский институт
 б) Местонахождение учебного заведения, в котором обучался до поступления в ВУЗ г. Самарканд
 в) Окончил-ли в нем курс: да, нет — подчеркнуть.
 г) Год первоначального поступления в ВУЗ вообще 1952 г. в Ташкент
 д) Год первоначального поступления в данный ВУЗ 1953 г.
 е) Кем делегирован в ВУЗ Туркменский Наркомат в Ташкент
 8. Профессия до поступления в ВУЗ инж. раб. и ремонт газиф.

10. Профессия родителей	Хлебопашество Рабочий Ремесленник Служащий — сов. и др. Школьный работник Красноармеец Торговец Свободная профессия Прочие	<u>Скотоводство.</u>
11. Семейное положение	Холост, девица Женат, замужем Вдов, разведен	<u>Женат. На ишрафат-на-хотел М. М.</u>
12. Политическая принадлежность	Член РКП Член РКСМ Член партии (какой) Беспартийный	<u>Беспарт.</u>

ЛИЧНЫЙ ЛИСТОК

студента Московского Высшего литературно-художественного института Магжана Жумабаева

г. Москва

12 декабря 1923 г.

Наименование ВУЗа

Высший литературно-

художественный институт

1. Фамилия

Жумабаев

2. Имя

Магжан

3. Отчество

Бекенович

4. Пол

муж

5. Национальность

киргиз

6. Постоянное место жительства

г. Ташкент

7.

а) В каком учебном заведении обучался до поступления в ВУЗ

Учительская семинария
и учительский институт

б) место нахождения учебного заведения, котором обучался до поступления в ВУЗ г.

Омск

в) окончил ли в нем курс

Да

нет (подчеркнуть)

8.

а) Год первоначального поступления в ВУЗ вообще

1922 г. в Ташкенте

б) Год первоначального поступления в данный ВУЗ

1923 г.

в) Кем делегирован в ВУЗ

Туркистанским

Наркомпросом

9. Профессия

Школьный работник

до поступления в ВУЗ

и редактор газеты

10. Профессия родителей

Скотоводство

11. Семейное положение

Женат. На иждивении

находится жена

12. Парийность

Беспартийный

13. Отношение к воинской повинности

Не служил как инородец

не подлежащий

(не служил, то почему)

к отбыванию воинской

повинности

14.

- а) В каком профсоюзе Член союза работников
состоит членом просвещения
б) С какого времени с 1918 г.
в) № членского билета 63414
15. Перемены во время
прохождения курса.
На каком числится В 1923–1924 уч.г.
факультете
Отделении
Секции
Цикле
Курсе
16.
а) Получает ли стипендию Да, нет (подчеркнуть)
б) От какого учреждения
в) Размер стипендии В размере ставки соотв.
16-му разряду
17.
а) Если не получает
стипендии, на какие
средства живет
б) Указать размер их
18. Настоящее место
жительство уг.Ка... и Домниховской
д. 25/27 кв.
- 12 декабря дня 1923 г. Подпись Жумабаев
- СКГА. Ф1370. Оп. 3. Д. 174. Л. 20.

1924

25 ақпан. Ташкентте шығатын «Ақ жол» газетінің 408-санында Мағжанның «Жылқышы» деген өлеңі басылды. Бұл өлеңді мысалға келтіріп, тіпті үзінділерін орысшаға аударып Тұрар Рысқұлов өзінің «И. Сталин жолдасқа» деп аталатын баяндамасына қосқан. Мағжанның «Сауатты бол» деген оқу құралында осы өлеңнен келтірілген үзіндіні бағалаушы «Барып тұрған контрреволюциялық насихат» деп бағалағаны осы кітаптың келесі беттерінен көрінеді.

Бораны – бөрі ұлып тұр,
Төбеттей тынбай үріп тұр,
Сын тағылды қаңтарға.
Аман ба екен жылқышы,
Аман ба екен жылқысы,
Малға барған жан бар ма?
Түтінді жерге тығатын,
Түкіріктен түйме тағатын
Аяз мынау шатынаған.
Хабар бар ма, мал қалай,
Малдағы жалғыз жан қалай,
Адам бар ма қатынаған?
Боран мынау қабандай
Арсылдаған шаба алмай,
Түбі қайыр болса игі.
Аяз анау жер тілген,
Ұша алмай анау құс өлген,
Жылқышы қасқа не күйде?
Боран мынау қабандай
Арсылдаған шаба алмай,
Түбі қара болса игі.
Аяз анау жер тілген,
Ұша алмай анау құс өлген,
Жылқышы қасқа не күйде?
Бір бұта жоқ – айдала,
Аппақ кебін айнала,
Қалтиып қос тұр ма екен?
...Бораны әлде даланың
Бейітіндей баланың
Қосын басып, жығып па?

Қайран қасқыр – жылқышы,
Ығып кетіп жылқысы,
Ол да бірге ығып па?
Долы, пері, жын боран,
Сумандаған сұм боран
Құлақ – мұрын қарып па?
Күші кете беріп пе,
Үмітпен түнге төніп пе?
Бір малта жоқ-ау ғарыпқа!
Жеңе ме, дүние-ай, тілсіз жау,
Алдында бір сай бар еді
Сол сайдан аман өтіп пе?
Құлап әлде тап соған,
Қарқ – қарқ күліп, басынан
Боран жүріп кетіп пе?
Алас ұрып, ісініп,
Есі кетіп жығылып,
Есіл ер үсіп өліп пе?
Ердің солай өлгенін,
Қардың қалай көмгенін
Құзғыннан басқа көріп пе?
Боран мынау қабандай
Қатуланған қаба алмай,
Түбі қайыр болса игі.
Басында, өлсе, сайғақ жоқ,
Өліміне айғақ жоқ,
Жылқышы сорлы не күйде?

«Ақ жол» газеті, 408-бет

24 с ә у і р. Доклад т. Рыскулова И. Сталину о создателях газет «Бирлик туы» и «Акжол» г. Москва между 18 и 29 апреля 1924 г. «Советская власть и Туркестане начала и развивается совершенно в своеобразных условиях, ибо своеобразно было его прошлое. характер самой революции здесь, его основные действующие...» (қазақшаға аударған З. Тайшыбай).

... Тұрар Рысқұлов «Бұрынғы «Алашорда» мен «Бірлік туының» басты-басты қайраткерлерінің тізімі және

сипаттамасы» деген салмақты тақырып қойып, мінездеме түрінде байыпты баяндап жазған хатында («Доклад об Алаш-Орде», 29/ІУ-24 г.г. Москва) Әлихан Бөкейханов бастаған Алаш қайраткерінің патша заманында да Ресейге, орыс атаулыға қарсы болғанын, 1917 жылдан кейін де Кеңес өкіметі мен большевиктер партиясына қастық жасап келе жатқандығын тілі жеткенше ғайбаттап келеді де «ескіше пішілген жас ақын» Мағжан Жұмабаевқа келіп шүйлігеді.

...«Көрнекті контрреволюционерлер қатарынан Мағжан Жұмабаевты да көреміз. Оның керітартпа-контрреволюциялық мазмұндағы өлеңдер жинағы таяуда Туркгосиздатта, Қожановтың алғысөзімен басылып шықты. Осы жинақтың жарық көруіне байланысты «Ақжол» газетінде шыққан мақалада, Жұмабаев қазақ халқының екінші тарихи ақыны екендігі жазылған. Ол өз шығармаларында «құдай дегенді білмейтін, билікке ұмтылған таққұмарлар мен баққұмарларды өткір тілмен әшкерелейді...» делінген. Әрине, Госиздаттағылар қазақша тіл білмегендіктен, кітапты шығарып жіберген.

Мағжанның «өлеңдерінде коммунизм туралы бір ауыз сөз жоқ» екендігінен жас «ақынның жау» екендігін таниды.

Кеңес өкіметі қазақ арасында өз жұмысын толық жөнге қоюға үлгерген жоқ, міне осыны пайдаланған Алашорда идеологтары өз идеяларын жүзеге асырып, партияның беделін кемітуге күш салуда.

Жас ақын Мағжан Жұмабаевтың мақалаларынан бастайын. Қожановтың ұсынысы бойынше оның суреті Қазақ ағарту институтының төрінде ілулі тұр, өзі Түркістан Республикасының стипендиясын алады. «Ақ жол» газетінің 1924 жылғы 25 ақпандағы 408-санында оның «Жылқышы» деген өлеңі басылды. Даладағы соққын боранда (революцияны айтып отыр.-**Т.Р.**) жылқышыдан (жылқышы деп отырғаны – Алашорда көсемдері.-**Т.Р.**) бір топ жылқы (қазақ халқы-**Т.Р.**) бөлініп, ығып кетеді. Әрі қарай боран күшейе береді, күн суық, бәрі тоңа бастайды, айналаны аш қасқырлар (большевиктер.-**Т.Р.**) торып жүр, ал, осы кезде малынан айырылып қалған жылқышы қайда кетті, дейсіз ғой? Ол да адасып, басы ауған жақта жүр ме екен? Алында үлкен сай бар еді, әлде сонда жығылып жатыр ма екен? Әлде мерт

болды ма, қардың астында қалды ма екен, батырымыз, боран болса сақ-сақ күліп өте береді-ау? Сорлының өлі денесін қарғадан басқа, кім көргендей? Ашынған аюдай арқырап, аязды боран күшейіп барады. Соңы жақсы болса екен. Алашорда идеясы арманда кетті ме әлде өлген жоқ па? Қаралы күндерде қайғырып еске алармыз», дейді автор Мағжан Жұмабаев.

«Ақ жолдың» 1 наурыздағы 10-санында сол М. Жұмабаевтың «Шойынжол» деген өлеңі басылды. Мұндағы «темір жол» деп отырғаны – осыдан әлденеше жыл бұрын «даладағы ауылдарды» (Алашорданың қызметі мен бағдарламасын айтып отыр.-**Т.Р.**) басып өте салынған. Әрі қарай не болды? Сол ауылдардың үстінен салынған теміржол бітті ме? Қазақ халқы, әйелдері мен балалары оны қызықтап қарсы алды ма? Атты малшылар пойызбен жарыса шапты ма? Сол жаққа бара қалсаң, сол темір жолдың жайын біліп бер, бауырым! Егер, сен, оқырман, сол жаққа (яғни, қазақ даласына.-**Т.Р.**) бара қалсаң, осыны біліп қайт. Келген соң, сол жолдың қалай салынған тарихын айтып берерсің. Қанша жұрттың қанымен салынған жол ғой. Тексеріп көр, бітті ме екен, сол жол? Жол бойының халқы сол кездегідей, әлі де бай-қутты ма екен? Қабындағы астығы ортаймап па? Әлде, жақсы күндері келмесе кетті ме екен? Әлде қазақ жұртының басына қасырет төніп, өзгерді ме екен? Бір кезде бал татыған сары қымыз сапырған бай қазақтар жоғалып, станса басында «ащы су» (арақ деген сөзі.-**Т.Р.**) ішіп жүр ме екен? Бақытсыз, бақсыз қазақ «сары итке» (орыстарды айтып отыр.-**Т.Р.**) бір тостаған сүтін саудалап, тіленіп жүр ме? Қызынан басқа сатары жоқ қайыршы (осы жоқшылықтың бәріне жазықты большевиктер деп түсіндіреді.-**Т.Р.**) қазақтың күні не болды екен? Осының бәрін көзіңмен көр де, қазақтың бұрынғы шат-шадыман күйлерін айтып берерсің. Міне, жаңағы өлең осындай үгіт-шақырумен аяқталады.

Мағжан Жұмабаевтың басқа көптеген шығармалары бар. Тұтас жинақ күйінде басылып шыққандары бар, олардың басынан аяғына дейін оқысаң, коммунизм туралы бір сөз таппайсың. Бұл өлеңдерінің алтын арқауы –Алашорда идеясы, большевиктік принциптерді мұқату, марксизмді теріске

шығару былай тұрсын, халыққа көмек беруді тілеп, Аллаға, басқа да қиял-ғажайып күштерге табынады.

Жұмабаевтың шығармаларын таратуға Қазақстанда тиым салынған, осы тақырып бойынша Қожанов қазіргі («әлбетте «коммунистік») газеттердің бетінде Жұмабаевты жақтап Орынбормен нағыз пікірталас ұйымдастыруға дейін барды.

Осы арада мынаны айта кеткен жөн. Қазіргі жастар, хат «Ақ жол» газетінің 385-санына берілген әдеби қасымшада Мағжан Жұмабаев орыстармен соғысқан Кенесарыны дәріптеп, «қорсылдаған шошқаларға» бағынған қырғыздарды сынға алады да, қазір (революциядан кейін.-**Т.Р.**) халық қайғы-мұңға бөленді, құдай тағала халықты қасыреттен құтқаратын Кенесары сынды батырды жібере гөр! деп жалбарынады. Хат танитын қазақтар маркстік, тіпті басқадай қазақ тілінде оқығысы келетін ғылыми әдебиеттерден мақрұм, ал, Қожанов басқарған бұрынғы «Бірліктіұшылар» қазақша газет органын басып алып, ресми түрде өздері коммунист бола қалғансып, шала хат танитын қазақ жұртшылығы мен коммунистік жастарды патриархат-ұлтшылдық рухындағы идеализм мен дін сипатында жазылған Дулатовтардың, Жұмабаевтардың, Бөкейхановтардың және басқалардың мақалаларымен суғаруда... « (Алаш қозғалысы. Құжаттар мен материалдар жинағы. – Сәуір 1920–1928 жж. Движение Алаш. Апрель 1920-1928 гг. Алматы: «Ел-шежіре», 2007. Т. 3. Кн.1. – 304 с. – С.144–164. Опущены часть I и частично II, содержащие сведения о трактовке И. Сталиным национальной политики и об истории возникновения Алаш-Орды; Полный текст.

РГАСПИ. Ф.17. Оп.85. Д.77. Л.204–229

...Ташкент қаласында Мағжан Жұмабайұлының өлеңдері Түркістан республикасы мемлекеттік баспасынан жеке жинақ болып басылып шықты. Жинаққа Түркістан облыстық партия комитетінің хатшысы С. Қожанов алғысөз жазды.

Сол жинақтың алғысөзінде атап көрсетілгендей, жаңа замандағы қазақ әдебиетінің «Абайдан» кейінгі екінші өлеңдер жинағы болатын. Яғни, мұның алдында Қазақ мемлекеттік баспасынан шыққан Абайдың өлеңдер жинағы деген сөз. Бұл екі жинақты да Түркістан ғылым комитеті

(басқарушысы Х. Досмұхамедов, орынбасары М. Әуезов)
деп аталатын ғылыми мекеме шығарған.

МАҒЖАН ӨЛЕҢДЕРІ ТУРАЛЫ

Мағжан Жұмабайұлының өлеңдері қазақ әдебиетінде үлкен орын алған деп отырмыз. Мағжан өлеңдерімен оқушылар бұрыннан таныс. Әдебиет жаңа айқындалып, әдебиет тілі енді жасалып келе жатқан жұртта Мағжандай ақындардың қызметі зор екені анық.

Осы күнге дейін Түркістанда «қойшылар тілі» саналып келген, ресми қағаздар жазуға жарамсыз делініп келген қазақ-қырғыз тілі іске аспауы былай тұрсын, өнерге асатын, бай, көркем, жатық, таза, әдемі тіл екенін Мағжан өлеңдері көрсете алады. Сондықтан, біз Мағжан өлеңдерінің саяси мәнісінен гөрі, әдеби мәнісін көбірек көздеуді [міндет] тұттық. Сол жақтарын ескеріп, Мағжан өлеңдерінің ішінде кез келетін Марксизм дүниетануына ұйқаспайтын жерлерін оқушылар көре салып, үрікпей, көркемдік жағына, сыршылдық жағына, суреттеу жағына көбірек көз салуы керек. Тарихын, мәнісін жете түсінуі керек.

Бұл кітапқа Мағжан Жұмабайұлының баспасөз майданына шыққаннан бергі жазған өлеңдерінің көбісі кірді. Басу жағынан түзей алмай отырған кемшілігіміз – қай өлеңнің қай жылы һәм қай шарттарда жазылғандығын көрсете алмауымыз. Сөйтсе де Мағжан өлеңдері әдебиет тарихындағы соңғы 10–15жылғы ағымдарды тексеруге де жақсы құрал бола алады деп ойлаймыз.

Бұл кітап қазағына арнап «Абайдан» кейінгі екінші басылып отырған әдебиет кітабымыз – осы «М. Жұмабайұлының өлеңдері». Мағжан өлеңдерінің тіл жағынан, әдебиет жағынан пайдасы көп болады деп сенеміз.

Сұлтан-бек Қожанұлы

Жинаққа Мағжанның мына өлеңдері енгізілген:

1. Көкшетау
2. Қара орман
3. Қысқы жолда
4. Жазғы жолда

5. Орман патшасы
6. Қайық
7. Жазғы таң
8. Толқын
9. Күннің батуы
10. Сарғайып келген егін жайқалып
11. Жаз келеді
12. Сең
13. Жазғытұры (Су ақты...)
14. Жазғытұрым (Болды міне, дәл алты ай...)
15. Жазғы түнде
16. Жел (Жел тым тентек бір бала /Жан сүйгені Са-
рыарқа...)
17. Толқын ай
18. Р... альбомына
19. Көңілде қайғы қалдырмас
20. Жұлдызды жүзік, Айдаы алқа ғып берейін
21. Көңілашар
22. Сәуле
23. Гүлсім ханымға
24. Гүлсімге
25. Бұлбұл
26. Құр қалыппын
27. Хор сипатты қарындас
28. Жан жарымды бір сүйейін түсімде
29. Күміс нұрлы ай
30. Сен сұлу
31. Шолпы
32. Екі бетің, сұлу қыз (Гейнеден)
33. Сүй, жан сәулем
34. Төгілген шаш
35. Біраз Фетше
36. N...ға
37. Есі кірген соң
38. Сүйгенім анық
39. Жас сұлуға
40. K...ға
41. Айырылдым сенен, жан сәулем
42. Махаббат кім?

43. Р...ға
44. Сүйгеніме
45. Зар
46. Р..ға
47. Айырылғанда (Г.Г.)
48. Болса «гүл» – Сіз
49. ...ға
50. Тірілдім
51. Өмір
52. Түсін
- 52 Жан сырым
53. Ой
54. Ауыру
55. Жұлдыздарға
56. Толқындап ойнап
57. Бұтақ
58. Сағат
59. Ж...ға
- 60 Ғ...ға
61. Шылым
62. Александр Блок
63. Н...альбомына
- 64 Алдамашы, өмір
65. Күздігүні
66. Мені де өлім, әлдиле!
67. Сарғайдым
68. Ғазизаға
69. Қайғылы сұлуға
70. Домбыра. Қара сөзбен жазылған өлең. Марқұм Ж. арналған.
71. Зарлы сұлу
72. Жәмілә
73. Шын сорлы
74. Жас келін
75. Алданған сұлу
76. Тілегім
77. Әйел
78. Түн еді. Жақанға
79. Жарыма

80. Қарындасқа
81. Орамал
82. Батқан күн, атқан таң жыры
83. Сүйемін
84. Сағындым (Бақытты, айды, күнді жаңылдым...)
85. Жел
86. Тілегім (кітаптың 132–133-беттері жоқ!)
88. Түтін
89. Тұтқын. Лермонтовтан
90. Әбу Фирастан
91. Күн шығалы, батады. Максим Горький
92. Айға
93. Тәңірі
94. Жаралы жан
95. Оқжетпестің қиясында
97. Күз
- 98.
99. Туған жерім –Сасықкөл
100. Бесік жыры
101. Жаздыгүні қалада
102. Айда, атыңды, Сәрсембай!
- 103... ға
104. М.Д. абақтыдан шыққанда
105. Шын айт
106. Өткен күн
107. Есімде...тек таң атсын
108. Дін үйреткенге
109. Балапан қанат қақты
110. Тез барам
111. Жауынгердің жыры
112. Қазақ тілі
113. Жер жүзіне...
114. Орал (Ұзын Орал, күн мен түн шегарасы...)
115. Орал тауы (Таласқан аспанменен...)
116. Алыстағы бауырыма
117. Жер жүзін топан басса екен...
118. Түркістан
119. Ақсақ Темір сөзі
120. Күншығыс

121. От
122. Пайғамбар
123. Мен кім?
124. Мен жастарға сенемін
125. Жұмбақ
126. Сәрсембайдың жыры
127. Бостандық (Жер жүзін қан басқанда...)
128. Қазақ азаматы
129. Төбет (Жарықтық Сәрсен ақсақал...)
130. Көк теке (Айыр сақал көктеке...)
131. Бір биге..
132. Тоқаевқа еліктеу
133. Өлеңнің ұйқасы
134. Заманымыздың ақыны
135. Дәрігер. Дмитриев
136. Бүгінгі күн – өмір, өлім менікі
137. Достық һәм көз жасы
138. Көңіл
139. Сырым
140. Жарым
140. Өткен аяулы
141. Төбет (Түн бойынша сақ төбет...)
142. Ескендірдің екі мүйізі
143. Мұхарри сөзі
144. Арабтан
145. Көбелек
146. Құрбым
147. Зүһәр
148. Баламын
149. Баланың қабір тасына
150. Өлең
149. Өмір (Мана көкте қайна енді қара бұлт...)
150. Қараңғы, дауылды түн.
151. Бала
152. Мишат Әліш. Абақты, бала
153. Әке
154. Ұлан

Сұлтанбек Қожанов Тұраткомның төралқасы мен Оқу ағарту комиссариатына:

«Орталықтағы жоғары оқу орындарында оқитын түркістандық стипендианттардың тізімінде қазақтың көрнекті ақыны Мағжан Жұмабаевтің да есімі бар. Жұмабаев жолдас – Революцияның талантты жыршысы және қазақ әдебиетіндегі реалистік жаңа бағыттың басы, халық ертегілері мен аңыздарын жырлаудағы теңдессіз шебер саналады. Революция жылдарында ол көптеген тамаша әндер мен ертегілерді сыйға тартты. Түркістан мемлекеттік баспасынан бірнеше кітаптары жарық көрді. Жұмабаев жолдас осы уақытқа дейін Қазақ ғылым комиссиясында қызмет етіп, халық ауыз әдебиетін жинауға көп күш жұмсады. Жұмабаев жолдас бүгінгі күннің рухына сай білім алу үшін Мәскеудегі Көркем әдебиет институтына кетіп барады. Оның тума шығармашылығы мен еңбегі Кеңес өкіметі тарапынан ұқыпты көзқарасты және біздің заманымыздағы қазақ көркем әдебиетінің жалғыз жыршысына үлкен назар аударуды талап етеді. Оның үстіне Жұмабаев үйлі-баранды, соған қарамастан оқу орынына үй-ішімен бірге кетуге мәжбүр болып отыр. Жоғарыдағы айтқандарды ескере келіп:

1) Жұмабаевтің стипендиясын жауапты қызметкерлерге төленетін жалақымен теңестіруді, 2) Жолақысын өтеу үшін және үй-ішімен барып орналасқанша бір рет жәрдемақы төлеуді, 3) Жоғарыдағы аталған оқу орынына ауысу үшін Петорградқа жолданған іссапарын Мәскеуге ауыстыруды», – ұсынады.

Декларация.

1. Наименование Вуз, Фак., курса -
- Высш. Шулр. - Шулр. Инженерн. Ин-т
курс.
2. Фамилия, имя и отчество - Жұмабай
Мағжан Жұмабаев
3. Когда поступил в Вуз и по какой ко-
мандировке - 1983-4 кв. г. по коман-
дировке Наркандроса, Шаврофара
Журнализация расходуется.
4. Место и адрес службы студента - Шулр.
Ин-т.
5. Размер месячного заработка - по
уровню госуд. стипендии ст. Нарканд.
Расходуется в размере 20 руб. в месяц.
6. Размер абониментной суммы стипен-
дии - 10 руб.
7. Размер абониментной суммы стипен-
дии - 10 руб.
8. Размер платы за обучение в вузе -
по 10 руб. - бесплатно.

И. Токки: адрес студента - Новая
Весна ул. д. №4, комн. 5.

Подпись судьи: М. Мухамбаев.

11. Поздравление Мухоморова Клеопанды
по случаю:

1924

...Мәскеуде «Жүсіп хан» дастанын жазды. Дастан 1925 жылы «Еңбекші қазақтың» 395–396-сандарында «Шын ертегі» деген атпен басылды, 1928 ж. Жеке кітап болып Мәскеуде «Жүсіп хан» деген атпен шықты.

16 маусым. ...Жүсіпбек Аймауытов пен Молдағали Жолдыбаев Мағжанға Орынбордан хат жазды: «...Сен – ақынсың. Күніміз де, көз алдымызда ұстайтын қазақ әдебиетінің «көгіне өрмелеп шығып, Күн болатын» үміткер ақын сенсің. ...Сары уайымшыл болса да, бүгінде Байронды

төңкеріс ақыны деп санап отыр. Төңкерісшіл болмаған ақынның өркені өспейді. Өркенінің өсуіне тілектес болғандықтан да, досжаранның сөзін айтып, көңілдегі мүддемізді шығарып отырмыз...»

1 2 қ ы р к ү й е к. ...Абдолла Байтасовтың Жүсіпбек Аймауытовқа жазған хатынан: «...Мағжанға жолықтым. 15 күндей бірге болдық. Ол саған қатты разы... Мұхтар оған: «Түбінде жалғыздар тобы жасайды, біз жалғыздар тобының құрамымыз», – деп жазады екен. Бұл пікірді Мағжан да қуаттайды. Екпіні күшті қалам, сиқырлы сөз негізі берік пікір түбінде алып та, шалып та жығады деп ақын шалқып-ақ жүрген көрінеді. Оның көңіл-күйін көтеріп отырған – Мәскеу. ... Мағжан, Әлекең «Восиздаттың» ғылыми қызметкерлері..... Мұхтар: әдебиет соңынан жарық алып түстім, оқимын деп Ленинградқа кетіпті. ...Мұхтар Мағжанмен жиі жазысып тұрады екен. Пікірлерін оқыдым...»

2 4 қ а р а ш а. ...Қазақстаннан жіберілген нұсқау-тапсырмаға сәйкес Нәзір Төреқұлов Мәскеуде Күншығыс халықтарының Коммунистік университетінде оқитын қазақ жастарының «Жерлестік» ұйымын жинап, Мағжан шығармашылығын талқылатты, негізгі баяндаманы өзі жасады. Н. Төреқұлов: «Біз айтамыз, Мағжан Кеңес топырағында отыратын адам емес. Мәселен, «Жолдастарға» деген... өлеңінде бізді кекетіп, кәмунес партиясын қоңыз қылып көрсетіп, «оларда түпкілікті идея, жол жоқ. Олар қарын тойғызуға жүр» дегенге келтірген...» Сол кезде Мәскеуде жүрген Мағжанның өзі жиынға шақырылмаған.

...Түркістанның баспасөз таратушы мекемесі этнограф-ғалым Әбубәкір Дибәев жинаған қазақ әдебиетінің үлгілерін «Тарту» деген атпен кітап етіп шығарды. Осы жинаққа М. Жұмабаев «Әбубәкір ақсақал Дибәев» деген тақырыппен алғысөз жазды.

...«...Елге еңбегін сіңірген ер қымбат. Ердің елге бағасы қаны бір болуда емес, жаны бір болуда, қуаныш-қайғысы ортақ болуда. Ердің бағасы елге еткен еңбегінің зор яки кішілігінде емес, ел деген жүректің таза болуында; тілегінің елмен ортақ болуында; ер өмірінің өрі мен көрі ел өмірінің өрі-көрімен бір болуында».

Әбубәкір Дибәев. Тарту. Ташкент, 1924

З ж е л т о қ с а н. ...Алматы облыстық «Тілші» газетінде Мағжанның Мәскеуден жолданған «Сәлем хат» деген өлеңі басылды.

Сәлем сөзім алыстағы еліме,
Алыстағы ақ селеулі беліме.
Айдан да айқын сендерді іздеп қайтуым
Күнім бітіп, кіргенімше көріме.

Қар қаланың тастап қызыл-жасылын,
Сар даланың аңсап жусан, сасырын,
Қайтуым хақ бір күн қоңыр іңірде
Қар қаладан қашып шығып жасырын.

Тор іздеген құшып жолын Мұсаның,
Құшқаным рас Тор деп қала құшағын.
Енді қайту құр бос айту емес қой,
Құшағында көрдім қанды бейшағым.

Түкпір еді тұрған ұзақ үй қылып,
Көп кітапты көп тезектей үйдіріп,
Бір шетінен лауылдатып от қойып,
Кетермін-ау бәрін күл ғып күйдіріп.

Кітап күл боп, өлер оттың жалыны...
Көкті басар қара бұлттың қалыңы...
Тап сол сағат құлағыма келмей ме
Қоңыр жел мен сары белдің зар үні.

Зар үн қоймас жанға бойлап жүгірмей,
Сол іңірде ақырын сөнген өмірдей.
Арқамды аңсап, қар қаладан шығармын,
Қоңыр жырмен сонау қоңыр іңірдей.

Мен қайтармын болмақ үшін елмен ел,
Ел бел асса, аспақ үшін бірге бел –
Аз ғана елдің өмірі құрғыр қалтылдақ,
Ел шер тартса, тартпақ үшін бірге шер.

Қайтуым хақ, белді будым тас қылып,
«Кет!» деме, елім, енді мені басқа ұрып.
Дейтін болсаң: «Қой жырыңды, жырауым!»
Қобызымды қиратармын тасқа ұрып.

Сөзім осы алыстағы еліме,
Алыстағы ақ селеулі беліме.
Жатсың демей, өзімсің деп баурыңа ал,
Қолың беріп мендей саяқ серіңе.

*«Еңбекші қазақ» газеті
1924 жыл 3 желтоқсан, № 148*

«Ақ жол» газетінің 1924 жылғы 29 маусымдағы санында
Мағжан Жұмабайдың «Қызыл жалау» деген өлеңі басылды.

Қанды жас жалау кімдікі?
Кімнің ұлы құл болса,
Тұлымдысы тұл болса,
Қанды жас жалау сонікі.
Ендеше қазақ сенікі!
Өртенген жалау кімдікі,
Кім өртенген үндемей?
Кім таланған, кім кедей?

Өртенген жалау сонікі,
Ендеше, қазақ, сенікі!
Азаттық жалау кімдікі?
Көре алмаса, кім теңдік,
Тепкі көрсе, кім теңдік?
Азаттық жалау сонікі,
Ендеше, қазақ, сенікі!

*«Ақ жол» газеті
1924 жыл 29 маусым*

19 желтоқсан... «Еңбекші қазақ» газетінде Мағжанның осы өлеңіне жауап ретінде «Сәлем хат жазған азамат Мағжан Жұмабайұлына» деген ескертпемен С. Мұқановтың «Сәлемге сәлем» деген ұзақ өлеңі басылды.

«Еңбекші қазақ» газеті 1924 жыл 19 желтоқсан

ССРО Орталық атқару комитеті жанындағы Мемлекеттік баспаның Шығыс бөлімінен Мағжанның «Сауатты бол» деген кітапшасы шықты. Бұл – сауатсыздықты жою үшін құрылған ересектер мектебі үшін шығарылған көмекші құрал болатын. Оқытудың дыбыстық жүйесіне арналған құралдың тілі жатық, шала хат танитын қазақтарды сауат ашуға жетелейтін, тартымды мысалдармен байытылған. 1924 жылдан бастап, әуелі Мәскеуде оқитын қазақ жастарын үгіттеп, әдебиет теориясынан хабары жоқ жастарды жиып Мағжан өлеңдерін талдау, талқылау деген желеумен орынсыз ғайбаттап, жала жапқаны мәлім. Енді осы сарынмен, Мағжанның «Сауатты бол» оқулығында мысал үшін алынған шағын әдеби шығармалардың астарынан қылмыс іздеген. Мысалы, Мағжанның «Жылқышы» деген өлеңін «сыншы» былай талдайды: «Боран соғып тұр, жел қасқырша ұлиды. Айнала меңіреу тыныштық, қалың қар басқан далада ешбір қара көрінбейді. Жылқышы қас қақпай, алдындағы малын

қасқырдан қорғайды... деп келеді де, мынадай қорытынды шығарады: «Бұл – барып тұрған контрреволюциялық насихат. Мұндағы бра, дауыл дегені – революция, жылқы – халық, жылқышы ұлтшылдардың көсемі, қасқыр деп тұспалдап отырғаны – коммунистер. Сондай-ақ Абайдың «Бір сұлу қыз тұрыпты хан қолында» деген өлеңі де оқулыққа кіріп кеткен. Бұл – патша заманын, хандар заманын көзге елестететін өлең. Кеңес өкіметі тұсында мұндай қыздар болуы мүмкін емес...» «Қорыта келгенде М. Жұмабаевтың бұл кітабы зиянды, жинап алып, құртып жіберуге жатады.

Сол «зиянды кітаптағы» «Жылқышы» деген өлеңнен:

...Бораны – бөрі ұлып тұр,
Төбеттей тынбай үріп тұр,
Сын тағылды қаңтарға.
Аман ба екен жылқышы,
Аман ба екен жылқысы,
Малға барған жан бар ма?
Түтінді жерге тығатын,
Түкіріктен түйме тағатын
Аяз мынау шатынаған.
Хабар бар ма, мал қалай,
Малдағы жалғыз жан қалай,
Адам бар ма қатынаған?
Боран мынау қабандай
Арсылдаған шаба алмай...

1925

21 наурыз....Петропавлға, губерниялық Лито басқармасына құпия хат келді. Онда: «М. Жұмабаевтың 1923 жылы Ташкентте шыққан өлеңдер жинағын қаттап, жинап алу, ерекше нұсқауға дейін таратпау» айтылған.

Письмо Киргизского главного управления по печати и охране тайн издательства об изъятии сборников стихотворений Магжана Жумабаева

г. Оренбург

21 марта 1925 г.

Асмолинское Губ.ЛИТА

М. Конуков. ...«Қарыз серіктігі һәм оның қара-шаруаға пайдасы». Аударушы: Жұмабайұлы Мағжан. Мәскеу, 1925 жыл (88 бет). «Бұл кітапта ел шаруашылығының мұң-мұқтажы, қарашаруаның мәдениет жүзінде мешеулігі, шаруашылығын көркейту үшін қарыз серіктігінің пайдасы баяндалған».

14 қаңтар. ...«Еңбекші қазақ» газетінде «Мағжан кітабы туралы» деген тақырыппен ақын шығармашылығының Мәскеудегі қазақ жастары ортасында талқыланғаны туралы мақала басылды. «Кәмунестер партиясының жолына қарсы Мағжанның «жұмбақты» өлеңдері газет-жорналдар бетіне тексерусіз басылмасын дейміз...»

«Еңбекші қазақ» газеті 1925 жыл 14 қаңтар

...«Балаларға базарлық» деген атпен, Мағжанның «Аққала», «Ата, бата», «Сылдырмақ», «Сұрқұлын», «Сал-сал білек, сал білек», «Ана» деген өлеңдері «Терме» кітабында (Ташкент) жарияланды.

Ана

Үйдің іші ұйқыда,
Түн ортасы шамасы.
Көзін алмай бесіктен,
Бөбек жатыр албырап.
Бесікте бөбек ауру,
Тербетіп отыр анасы.
Үнсіз, меңіреу ұзын түн,
Жел азынап тұр есіктен.
Шөкиіп ана отыр,

Жүрегіне біреу біз
Сұғып алып кеткендей.
Үнсіз, меңіреу ұзын түн
Шөккен қара бір нардай.
Сарғайып, ана сарылып,
Демігіп, қызып, қысылып,
Ауық-ауық селк етеді,
Әлденеден шошынып.
Селк етсе бөбек, ананың
Өзіне ажал жеткендей.
Шөкиіп отыр дем алмай...
Таң алдында қара бұлт
Күңіреніп көкті жабады.
Бөбегінің бетіне
Ананың жасы тамады.

*М. Жұмабаев, Туған жер,
2008 ж, 239 бет*

2 н а у р ы з. ...Ресей Коммунистік партиясы Орталық комитетінің секретариаты «Қазақ баспасөзінің жағдайы және оны жетілдіру шаралары туралы» арнайы қаулы қабылдады.

Қаулыда сол кездегі мерзімді қазақ баспасөзіндегі ұлтшылдық көріністері атап көрсетіліп, «Ұлтшылдармен, алашордашылармен күрес шаралары» белгіленді. Соның нәтижесінде Мәскеудегі Шығыс баспа орталығында жұмыс істейтін Нәзір Төрекұлов, Әлихан Бөкейханов, Мағжан Жұмабаев тағы басқалары қызметтерінен босатылды.

Мағжан Жұмабаев. Алқа. Табалдырық

Қазақ адабияты тоғыз жолдың торауында тұр. Артында – бір жол, алдында – мың жол. Мың жолдың ішінде – өзен өрлегені де, шөлге улегені де, барса келері де, барса келмесі

де бар. Қазақ адабиятын мынау мың жолдың торауына алып келіп, аңыртып тұрған тұрмыс. Қазақ тұрмысы, орыс тұрмысымен, орыс тұрмысы арқылы Еуропа тұрмысымен соқтығысуы – қазақ адабиятының орыс әдебиеті екпініне, орыс адабияты арқылы еуропа адабияты екпініне кез келуі; тас пен жапалақтың – жапалағы өлмек. Әрине, қазақ тұрмысы қирамақ, әрине, қазақ адабияты еліктемек.

Бірақ, бізге молда болатын еуропа адабиятының өзі – бір молда емес, мың молда. Алыстағы анау еуропаны қоя-ақ қоялық, көршіміз орыс адабиятын алалық. Оның да өткен дәуірлерін бүркеп, осы күнгі дәуірін алалық. Осы күнде, пролетариат төңкерісі дәуірінде, Кеңес үкіметінің өзінде орыс адабиятының мың бағыты бар. Бәрінің жалауы – қызыл, ұраны – төңкеріс, алды – ортақшылдық сықылды. Алайда, искусство, һәм оның бір саласы болған адабият туралы түрлі жақтың түрлі ұғымы бар – «Искусство бар һәм болмақ» деген бағыттан бастап, «искусство жоқ һәм болмақ емес, бұрын болса да, бұдан былай болмақ емес» болуға тиісті емес – деген бағытқа шейін бар.

Оның үстіне, біз дүние астан-кестен болған заманның адамымыз. Жұмыр жердің бетіндегі шірік қауды өртеп, ертең өртең шығару үшін қылыш, найзаны қолдан түсірмей, майданда жүрген әскердейміз: Әйеліміз, ерлеріміз, саясаткерлеріміз, шаруашылдарымыз, адабиятшыларымыз – тегіс әскерміз. Әскер болуға міндеттіміз. Төңкеріс те осыны тілейді. Тұрмыс та осыны тілейді. Бірақ, майдандағы әскердің әрбір тобының, әрбір табының дербес міндеті болмақ. Әр топ өз міндетін дұрыс атқарса ғана, жалпы әскер соғысты ұтып шықпақ. Бұл топ өз міндетін атқара алмаса, өз міндетін ұмытып, көптің дүрмегімен, айқайы – аттанының желімен лап қойып кете барса, майдан құр ойранға айналмақ. Қазақтың жазушылары да аз әскердің кішкене бір қанаты, үркердей бір тобы. Бұлардың мойнында, жалпы әскерлік міндетінен басқа да дербес міндет бар. Жазушылықтың, ақындықтың өз міндеті бар. Жазушыларымыз әскерлік міндетін біліп, ақындық міндетін білмесе, атқара алмаса – ақын емес. Ақындықты біліп, әскерлікті білмесе – әскер емес.

Қазақ елі, Еуропа мәдениеті көзімен қарағанда, мәдениет қоры, әдебиет қоры жоқ кедей ел болғандықтан,

біздің жазушыларымыз не әскерлік, не азаматтық міндетін ұмытып, құр ақындыққа қамалып қалуы мүмкін, әсіресе, ақындық міндетін біле алмай, жалпы айқайдың екпінімен кетуге мүмкін. Адабиятты – айқай ғана деп, ақындықты – үгіт-насихат қана деп ұғуға [мүмкін]. Мысалы, адабият – не діншілдік «Бәдуамы», не дінсіздік «Бәдуамы», әйтеуір, «Бәдуам»^{*} деп ұғынуға мүмкін. Үлгі боларлық орыс әдебиетінің түрлі тарауының тұрақсыз бір тарауына, не барса келмесіне, не ұзамай құрып кететін сиырдың шұбырындысына түсіп кетуі мүмкін.

Осы мүмкіндіктердің шет пұшпағын көріп, адабият қазанының бір құлағына жармасып жүрген біз, тоғыз ойланып, тоқсан толғанып, төмендегі пікірлерді ортаға салуды өзіміздің борышымыз деп білдік. Бұл құрғанымыз сегіз қанат боз орда, алты қанат ақ отау емес – Абылайша^{**}. Майдан, ойран, жорық дәуірінде дағарадай орда, айдай ақ отау құрып отыруға болмайды. Аттан дәуіріне абылайша [қарау] керек. Жорық басылар, жаңа тұрмыс орнар, Абылайша қалып, бәріміз сыятын боз орда тігілер. Бұл – келешектікі. Әзірге баспана – абылайша.

Оқушы! Жақсы келдің. «Табалдырықты» аттап төрге шық! «Алқаға» кір!

I. Адабиятымыз

«Адабияттың өзінше дәуірлеуі техника мәдениетінің дәуірлеуіне байланбайды», – дейді Маркс^{***}. Осы пікірін бекіту үшін Грек тарихының Гомер заманы мен Еуропа тарихының Шекспир заманын көрсетеді. Шынында, Гомер заманындағы гректің, Шекспир заманындағы Еуропаның техникалық мәдениетінің балаң болғаны рас.

Алайда, сол дәуірлерде Грек пен Еуропа адабияты құлашты аспанға сермеген. Неге бұлай болғандығын тексеру – адабият тарихшысының міндеті. Біздің бұл жерде айтатынымыз: Маркстің мынау пікірін қазақ өміріне табыстырсақ, «Қазақтың техника мәдениеті тіпті төмен болған, [сондықтан да] адабияты да жоқтың қасында болған» деген

* Бәдуам – әліппе.

** Абылайша – жорық кезіндегі әскери қос.

*** К. Маркс. – Введение «К критике полит. экономии». Изд-во Москва. Рабочий, 1922 г.

пікір ұстау – қате. Шынында, қазақтың өзінше терең адабияты болғаны хақ һәм бар. Қазақ өмірінің түрлі өзгерісі, өрі – қыры, қайғысы – қуанышы, ойы – қиялы адабиятында түсіп отырған. Әзірше, тіпті тексерілмеген дәуірді қоя тұрып, соңғы дәуірді алсақ, кешегі Мұрат, Махамбет, Базар, Шортанбай, Ақан сері сықылды ақындардың елдің мұңын, зарын, ой, қиялын жырлай білген шын жыраулар екені анық. Бұлар-қазақ даласына бет алған еуропаның, орыстың қара жүз отаршылдығының қарасын көріп, бірінші уланған ерлер. Қазақ адабиятының алыбы Абай – қазақ даласына кеулеп келе жатқан капитализмге, отаршылдыққа қазақтың қанды жас төгіп, еріксіз шалған бірінші құрбаны. Ел билеп, елге ақыл айтудан бастап өмірден үміт үзуге, тұңғыық ойға барып тірелген Абайдың өмірінің, ақындығының трагедиясы да, тереңдігі де – осында. Абайдың алыптығы – қыл көпірдің үстінде тұрғандығы, екі қолымен екі өмірмен алысқандығы, сондықтан, қазақ адабиятының ескі мағынасын, бұрынғы бағытын тереңдеткендігі, адабиятқа жаңа түр кіргізгендігі.

Абай жиын тойдың ақыны болмағандықтан, әсіресе, баспа сөздің жоқтығынан Абайдың адабияттағы бағыты, әсіресе, түрі елге тарай алмайды. Сол дәуірде қазақ даласына капитализм кеулеп кіре береді, ел езіле береді. Адабиятта, бағыт та, түр де қалмайды. Әдебиет «Ғизатлұл – оқу – мұтырлы», «Биссимиллаһ деп башлайын сөздің басын» сықылды балдыр-батпаққа айналады.

Бірақ, еуропа отаршылдығының бір қасиеті – «құлды көп қуып батыр қылуы», өлімге бұйыруы мен өмірді сүйгізуі, езілген елдің ұлттық сезімін оятуы. Осы заң бойынша 1905 жылғы төңкерістен соң соққы жеп, сүлесіз жатқан қазақ елі есін жия бастайды. Жаралы жанның есін жия бастағанда бірінші үні – ыңырсу, күрсіну, күңірену болмақ. 1905 жылдан соңғы адабиятымыз – «Оян қазақ», «Қырық мысал» сықылды, елім, жұртым деген адабиятымыз сол күңірену. Сол зар ете күңіренген жаралы жанның көзіне әлгінде гана қылышынан қан тамып майданда ойнап жүргені елестемек. Ояна бастаған ел – кешегі ел болған күнін есіне түсірмек. Адабиятымыз да мынау «Оян!» деген зармен бірге елдің өткен күнін есіне сала бастап еді. Өткен тағы болып жүрген дәуірді қайта орнату үшін емес, жасынан елдің жанына үміт

салу үшін өткенді жырлай бастап еді. Жырлап үлгерген жоқ еді, жырлай бастап еді. Адабиятымыз осы күйде тұрғанда, біз үстіміздегі зор төңкеріске кіріп кеттік.

Бұл күнге шейін төңкеріс һәм адабиятымыз

Үстіміздегі зор төңкеріс – бізге өз тарихымыз тудырған, өз тарихымыздың қатынасы болған таныс төңкеріс емес, еуропа тарихы тудырған жат төңкеріс еді. Осы себептен біздің адабиятымыз бастапқы жылдарда төңкеріс туралы еш нәрсе жаза алған жоқ, адабиятымызда төңкеріс туралы қолға аларлық еш нәрсе болмағаны даусыз. Адабият өзінің бұрын келе жатқан бетімен жүре берді. Бір жағынан, орыс отаршылығының зардабынан елге кірген бүліншілік, бұзықтықты суреттеп, екінші жақтан – елдігін ұмытып, жасып қалған елдің өткенде өзінше ел болғанын есіне салып, табиғи жолмен келе жатты.

Маркстіл зор ғалым Плеханов: «Шаруа – тұрмыс-салт төңкерісіне бейімделуі болмақ»^{*} – дейді. Төңкеріспен қазақ тұрмысының сырты ғана соқтыққан сықылды болғанымен, санасы – дағдылы жолымен келе жатты. Сондықтан, адабиятымыз төңкерістің бастапқы дәуірінде де өзінің табиғи жолымен өсіп келе жатты. Осы жолда жаңа адабиятымыз бірталай ілгері аттап та қалды. Қияға қарғып шығамын деп мертігіп қалмай, тұрмыстың, тарихтың заңы бойынша табиғи жолымен жүріп, күн санап өсіп, тереңдеп келе жатқан кешегі, бүгінгі адабиятымызды қарғауға емес, алқауға (мақтауға) міндеттіміз. «Төңкеріс туралы тез үндей қоймадың» деп томпиып өкпелеуге емес, не себепті үндемегенін ұғуға міндеттіміз.

Адабиятымызга төңкерістің тіпті түспеуінің, бірен-саран түсірем деген топас тәжірибелерде теріс жағынан түсуінің тағы бір себебі – төңкерістің өзінің қазақ даласына күнгей бетінен емес, теріскей бетінен, соңынан емес, солынан кіруі алақандағы нәрсе ғой, мұны бүркеп қоюға болмас.

^{*} Бельтов. – «К вопросу о развитии монистического взгляда на историю». СПб. 1825 г. 1е издание.

Маркстің «Санаға сипат беретін салт» деген асқар пікірін де аттап кетуге болмас. Төңкерістің оң жағын түсірем деп ұмтылған адабиятымыздың тәжірибесі соңғы бірер жылдың ішінде ғана басталды.

Бұл айтылғандардың бәрі – әдебиетіміздің бұл күнге шейін жүріп келген жолы, тарихтың, тұрмыстың құрыш заңы бойынша өз бағытымен, дұрыс жүріп келген жолы. Енді бұдан былай деген мәселе тұмақ: аққан судың өзінен айырылмайтын сипаты – ағу. Аққанда жазық жерде жайылып, жыбырқанып, тар жерде тастың бауырында көбіктеніп, көпіріп, жарды соғып, лепіріп ағу. Яғни, өзінің ағу заңына да, жолдың, арнаның заңына да бағыну. Тұрмыс та ағып жатқан су сықылды. Қазақ тұрмысы да, салты да жаңа арнамен ағуға бет алды. Зор төңкеріс қазақ даласына енді күнгей бетінен кіргелі түр. Енді, сөз жоқ, адабиятымыз да бірте-бірте жаңа жол іздемек. Сонау жаңа жолдың жөні қайда?

Бұған жауабымыз мынау.

Енді төңкеріс хәм адабиятымыз

Үстіміздегі төңкеріс – адамзаттың тарихында теңі жоқ төңкеріс. Адамзат тарихының ең соңғы албастысы – отаршылықты, капитализмді жойып, тарихты жаңа арнамен ағызуға бет алған төңкеріс. Еуропаның отары болған жалпы шығыс елінің еңбекшілері, шығыстың бір ұшқыны болған, әсіресе, толқынның ішінде отырған еңбекші қазақ елі мынау теңсіз төңкерісті – досым деп ұқпай, қасым деп ұғуы тіпті мүмкін емес. Отаршылық – Еуропа пролетариатының жауы болса, отар болған елдердің де – жауы. Төңкерістің тарихы еуропа тарихында тереңде жатқан болса да, Еуропа тарихы тудырған төңкеріс затында жат болса да, төңкерістің мақсаты – бір еуропаны ғана астан-кестен қылу емес жалпы адамзатты бақытқа жеткізу болғандықтан, жер жүзінің езілген елі, тарыққан табы мынау төңкерісті менікі емес деуі мүмкін емес. Шығыстың отар болған елдері, соның бір ұшқыны болған кедей қазақ-отаршылықты, капитализмді жою жолында, төңкерісшіл пролетариаттың шын жолдасы. Басқаша болуға мүмкін емес. Адабиятымыз да төңкерісті – біздің төңкерісіміз деуден басқаша жырлауы мүмкін емес.

Бірақ, бағытта[ғы], негізде[гі] бірлікті – мінезде[гі] бірлік деп ұғу қате. Зор төңкеріске пролетариат- зеңбірек, пулемет, машина, қайыс камзолымен кіріссе, қазақ – қамшы, сойыл, балпаң етік, малма тұмағымен, жолдан қосылып отыр. Еуропаның музыка оркестрі бар. Елу, алпыс, жүз музыка құралдарынан құралған оркестр – бір ойнағанда бір ғана күйді ойнамақ. Бұл – оркестрдің сұлулығы – барлық музыка құралдарының бәрі бірдей бір дауыспен барылдауы, яки шиқылдауында емес, жеке музыка құралының өз орнында, өз мінезіне лайық үн шығаруында. Төңкеріс адабияты дегенде де осыны ескеру керек. Төңкеріс адабиятының тура төңкерістің өзінен туатын, яғни пролетариат төңкерісінің өзінен туатын пролетариаттың өз адабияты болмақ. Бұл – төңкеріс адабиятының бірінші түрі. Яки, төңкеріске қазақ сықылды жолдан қосылған елдің, яки таптың төңкеріс адабияты болмақ*.

Бұл – екінші түрі. Мұндай түр – пролетариат төңкерісінің өзінен тумай, алыстан, рухынан, екпінінен тумак. Біздің адабиятымыз да қазір бірінші түр бола алмақ емес. Екінші түр болуға тиісті, һәм болмақ. Біздің адабиятымыз – қазіргі дәуірде «пролетариаттың төңкерісі, біз сықылды езілген елдің төңкерісі болды» деген пікірді нысана қылып қоя білсе, осы төңкерістің екпінінен қазақ сықылды құл болған елге өмір үміті кіргенін жырлай білсе, төңкерісшіл адабият болғаны.

Марксшіл зор ғалым, ақын Луначарский** жазады: «Жаңа ұлт, жаңа тап бұрынғының бітірген жерінен бастап кетпейді... жаңа тап яки жаңа халық бұрын өздерін билегендерге қас болып, олардың мәдениетін жек көретін болып өсіп-өркендейді», – дейді.

Сондықтан, осы мінез, осы қулық, үстен қарап айтқанда, осы қияңқылық, ыстыққандылық – қазақ әдебиетінде де болуы мүмкін. Болғанда өзінше, қазақша, Азияша болуы мүмкін. Тап бір ойланатын нәрсе – осы.

Дұрыс, зор төңкерістің алды – ортақшылдық екені рас. Төңкеріс – құр қирату үшін ғана емес, жер үстіне жаңа тұрмыс орнату үшін екені рас. Еуропа пролетариатымен қол

* Л. Троцкий. «Литература и Революция», стр. 169–170.

** Луначарский. «Основы позитивной эстетики» Москва. 1923 г. стр. 128.

ұстасып, біздің сол жаңа өмірге, ортақшылыққа бет алғанымыз рас. Біздің де көксейтініміз – сонау қиырда көгерген жаңа дүние екені рас. Адабиятымыз да құр қиратуды, құр төңкерісті ғана бағыт қылып қоймай, төңкерістің артындағы жаңа өмірді бағыт қылатынырас. Бірақ, пролетариатпен қол ұстасып, жаңа дүниеге бет алған жолымызда өзіміздің шығыстығымыз, қазақ иісіміз шықпауы мүмкін емес. Ойымызда, қиялымызда, адабиятымызда Азия иісі аңқымауы мүмкін емес. Бағыттың бір екені даусыз болғанымен, пролетариаттың өз тарихының, машинасының, қайыс камзолының иісі шықпауы, қазақтың мың жылдық тарихының елтірі тұмағының иісі шықпауы – мүмкін емес. Адамзаттың артындағы, тарихтың таңындағы ортақшылдық-таңба басылған бір ойлы, бір сезімді санасы жоқ хайуанның ортақшылдығы. Алдымыздағы ортақшылдық – түрлі пікірді, түрлі сезімді санамен тізгіндеп отыратын, тұрмысын солай құра білген, шын адамның ортақшылдығы. Пролетариатпен қол ұстасып осы ортақшылдыққа құйылысқан адамзат тарихы һәм мәдениетінің құйылысқан майданына бет алғанымызда, осы жолда, қазақ ақыны кедей қазақтың күңгірт тұрмысын, пролетариатпен ортақ мақсұтын жырлаумен бірге, кедей қазақтың өзінің ойын, өзінің сезімін, өзінің қиялын, өзінің ұғымын жырлауға ұмтылуы міндетті. Болмаса, қазақ адабияты деген адабият тұмақ емес. Бағытта емес, рухта басқалық болмай, құр сыртында, мысалы, сөзде ғана басқалық болса, адабият шеттен аударылған аударма, тәржіма ғана болып қалмақ. Негізде бірлікті мінезде бірлік деп ұғу – адасқандық. Адабиятымыз бен төңкеріс арасы туралы сөз осы. Адабият мәселесі мұнымен бітпейді. Енді оның басқа жағын шолалық.

Адабият не нәрсе? Адабияттың жалпы заңы

Адабият – искусствоның бес тарауының біреуі. Искусство – адамзаттың сұлулық сезімінен, сезім арқылы жаратылысты, өмірді ұғуға ұмтылуынан туған. Сұлулықтың өзі не нәрсе? Философ Кант былай деп жауап береді: «Түрімен ғана тура құлқынға байланбаған ләззәт ойнататын нәрсенің

бәрі – сұлулық» – дейді. Осы сөзде түгел болмағанмен бірталай шындық бар. Шынында, мысалы, қазақтың мұрнын тесіп зере салуында құлқын үшін, тұрмыс үшін қандай тура пайда бар. Әрине тура қолма-қол пайда жоқ. Қазаққа мұны істеткен Кант айтып отырған құлқында байланбайтын сұлулық сезімі. «Сұлулық сезімі барлық жануардың, оның ішінде адамның жаратылысына салынған, табиғатына берілген» – дейді Дарвин. Осы пікірлерді Маркс философиясы негізінде қате демейді. Марксшілдіктің бұған қосатыны, толықтыратыны бар. Марксшіл зор ғалым Плеханов жазады: «Адамның табиғаты адамның сұлулық ұғымдары болуының мүмкіндігіне жол ашқан. Айналадағы шарттар осы мүмкіндікті іске асырады. Қоғам адамның (қоғамның, бір халықтың, бір таптың) сұлулық ұғымдарының тууы, сипаты анадай болмай мынадай болуы осы айналадағы шарттарға байлаулы»^{*} – дейді. Мынау сөзді ұғымдырақ қылып айтқанда былай болады: бір халықтың, бір таптың бір заманда анандай сұлулық ұғымы болмай, мынадай сұлулық ұғымы болуы, сипаты анадай болмай, мынадай болуы тұрмыс түріне, еңбек түріне байлаулы. Бұл пікірдің дұрыстығында дау жоқ. Қазақтың мұрнын тесіп зере салуы – Еуропа көзінде саналық емес, тағылық деп саналады ғой. Тұрмыс өзгерген сайын, зереге қазақ өзі де тағылық деп қарап келеді ғой. Яки, Еуропаның күн батқандағы суретті аузының суы құрып мақтауы – қазақтың өз әдебиетінде жоқ қой. Біз жоғарыда сұлулық сезімінен, һәм сезім арқылы жаратылысты, өмірді ұғуға ұмтылудан искусство тұмақ дедік. Бұл мәселе жоғарыдағы сөздермен біраз шет қалды. Искусство да тұрмыс түріне, еңбек түріне қарап өзгеріп отырмақ. Искусствоның тұрмысқа байланысы жалғыз тұрмыспен бірге өзгеріп отыру ғана емес. Искусство сезім арқылы, сезімнен туған һәм сезім оятатын сурет арқылы жаратылыс өмірді ұғуға ұмтылу болғандықтан, искусство өмірге, тұрмысқа пайда тигізуге тиісті. Бірақ, искусство тұрмысқа тура қолма-қол пайда тигізбейді, тигізе алмайды. Арада талай қол арқылы алыстан тигізбек. Әдемі өлең, сұлу күй ешкімнің қарнын тоқ, көйлегін көк қылмақ емес.

^{*} Плеханов. «Об искусстве». Сб. «Искусство». Изд-во «НоваяМосква», 1922 г., стр. 44.

Бұлардың пайдасы – қиғаш, алыстан орап барып тиетін пайда. Маркстіл ғалым Ортодокс осы пікірді бір сөзінде толық айтады*.

Қысқасы, искусствоның негізі – сезім, құралы – сезімнен туған сурет, мақсұты – білім беру емес, сезім ояту. Бұлай болса, искусство қайраткерлерін, ақынды өлшейтін кез мынау болады: Сұлу терең суреттер арқылы қандай болса ондай болсын, әйтеуір терең сезім оята алса, ол- ақын, оята алмаса – ақын емес. Сондықтан, Агамемнон, Ахиллесті жырлаған Гомер өмірді қарғап өтсе де, суреті терең болып тұңғиық сезім оятатын Байрон қайткенде де ақын;

«Тарғынды» жырлаған Марабай, «Жібек қызды» жыр қылған Жүсіпбек қожа қыл көпірді, мақшарды, жұмақ, тамұқты суреттей біліп, тыңдаушыны еңіреткендей дін қыссасын шығара білген біреу – қайткенде де ақын. Ал, қырық парызды санайтын Орынбай, қырық парызына келгенде – ақын емес. Уақытында «Айқапта» басылған «Қазағым, өнерлен, мектеп аш, қала бол, егін сал» деген сықылды ақылды өлеңдер қайткенде де ақындыққа жанаспайды. Ақындық бағытта емес, «ақындық – ақындықта. Қалай жұмсалса да, талантты талант дейміз гой»^{**}, – дейді Луначарский. Қысқасы, ақынды өлшейтін бірінші өлшеуіш -ақындық. Бірақ, ақын қандай да болса да, бір елдің, бір таптың азаматы болғандықтан, өлімді емес, өмірді, жауыздықты емес, ізгілікті нысана қылған жалпы адамзаттың бір мүшесі болғандықтан, ақынның оқушы да, қараушы да ізгі, дұрыс сезім, өмір сезімін оятуға ұмтылуы – азаматтың борышы. Осы борышты атқару үшін ақын ақындығын өмірге, тұрмысқа жанастыруға міндетті. Таза ақындықпен бірге осы борышты да атқарған ақынды ғана ел «[тап] өз ақығым» демек. Ақындықты азаматтықпен өлшеу – бұл ақынға салынатын екінші өлшеуіш. Бұл арада ашып кететін сөз мынау: ақындықтың тұрмысқа жанасуын тұрмыстың құлы болу деп ұғу қате. Ақындық жаратылысты, тұрмысты айнытпай, бұлжытпай құр түсіріп қана отыратын

* Л. Ортодокс. «О. Уайльд» изд. «Основа», Иванова – Вознесенск, 1923. Стр. 50–53.

** Л. Луначарский. «Что такое искусство». «Этюды», – Госиздат, Москва, 1922 г. Стр. 32.

фотография емес, фотография – ақындық емес. Тұрмыс пен жаратылыс – ақынға тек тиянақ. Осы тиянаққа таянып басып, осыны құрал қылып, көптің көргенін, көптің сезгенін жинап бір топ қылып, сол топқа ақын өзіндік түс беруге міндетті. Тип портрет емес, тип – қашанда болса жасама. Лениннің фотография түсірген портретінде ақындық жоқ. Ал, суретшіл ақын салған портретінде ақындық бар. Мұның себебі не? Еуропа ақыны – Шекспир, осы Шекспирдің ақындығы ХҮІ – ХҮІІ ғасырлардағы, қалса Англияның, асса Еуропаның тұрмысын бұлжытпай суреттегендігінен ғана ма? Еуропаның асқан ақыны Гете айтады: «Кәдімгі бір күшікті тұрған күйінше суретке салсаң, жердің жүзіндегі толып жатқан күшіктің санын көбейтіп, кәдімгі бір күшік қосқан болып табыласың. Онымен суретшіл ақын болып табылмайсың – дейді. Ақын Гетенің тағы бір жұмбақ сөзі бар: «Адабият әсері неғұрлым жабайы өлшеуден аса берсе, неғұрлым ақылға ұғымсыз болса, соғұрлым сұлу болмақ».

Жоғарыдағы пікірлерді қорытқанда былай болады: аңындың ауданында ақын – ақын ғана, тұрмыс ауданында – әрі ақын, әрі азамат; Тұрмыстың мүшесі болған соң, ақын азамат та болуға міндетті. Ақындық – фотография емес, фотография – ақындық емес, ақынның міндеті – білім беру емес, терең сезім, асқар пікір ояту. Тарихта адабияты тұрмысқа тиянақталмаған, жалаңаш пікір билеп кеткен дәуір бар.

Сүмірейтіп, тұқыртып, тұрмыс билеп кеткен дәуір бар. Бастапқы дәуірлерде, соңғы дәуірлерде де жиһан әдебиеті бәсеңдеген, төмендеген. Ал, тұрмыс пен асқар пікірді қиюластырып қоса білген дәуірлерінде асқарлаған, өрлеген адабияттың шын асқарлауы, сөз жоқ, тұрмыс пен қиялды мүлтіксіз қабыстыратын алдымыздағы ортақшылдық дәуірінде болмақ. Бірақ, үстіміздегі төңкеріс дәуірі-адамзат тарихының теңсіз бір дәуірі. Бұл бір дәуір – тұрмыстың қиялға, шын бақытты өмірге қол созған дәуірі, қиялдың, жаңа өмірдің жерімізге жақындап, көгімізде қалықтап ұшып жүрген дәуірі. Мұндай дәуірде терең де екпінді адабият тууға тиісті, бірақ, мұндай дәуірдің адабиятының екі бетінде екі нұр болмаса, мүмкін емес. Плехановтың «Жаңа

таптың тудырған искусствосы реализм мен феодализмның бір түрлі қоспасы болмақ»^{*} деген сөзінің мәнісі – осы.

Бұл сөзде шошитын еш нәрсе жоқ. Ұққысы келген адамға бір қолымен қиратып, бір қолымен жаңа дүниені құрып жатқан пролетариаттың өзінің өмірі – феодализм мен реализмнің қоспасы екені ашық қой. Тарихта ең зор, ең қасиетті істер осындай қоспа өтпелі, транзиттік дәуірде істелмек. Терең де, екпінді де әдебиет осындай қоспа [өтпелі транзиттік] дәуірде тұмақ.

Марксшілдік һәм адабият не жазуга

Марксшілдік адабият туралы негізгі пікір мынау: адабиятқа сипат беретін – тұрмыс, тұрмысқа түр беретін – техника мәдениеті. Яғни негізінде адабиятқа бағыт беретін – тұрмыс. Өмірге қадам басқан, елдің яки таптың адабиятының алды өр, үкіммен қадам басқан елдің яки таптың адабиятының алды – көр. Бұл даусыз. Бірақ, адабиятты тұрмыс бағытымен ғана өлшеумен іс тамам болмайды. Адабият көзінен қарағанда, адабият-құр бағытпен жақсы да, жаман да адабият бола алмайды. Байрон- құлап бара жатқан ақсүйектің ақыны, оның ақындығының негізгі бағыты- қирауға бет алған ақсүйектің ақыны. Дін қиссаларын жазған біздің Жүсіпбек қожамыз – діншіл ақын. Бірақ, бұларды табумен ғана бұлардың ақындық мәселесі шешілмейді. Мұны шешу үшін [тұрмыс] бағытты болжаумен бірге, олардың ақындығын тексеру керек.

Плеханов жазады: «Адабият әсерін»^{**} тұрмыстағы негізін табумен ғана адабият сынының ісі бітпейді. Тұрмыстағы негізін тапқан соң, оның ақындық жағын тексерсе, сол ақытта адабият шын адабият болмақ»^{***} – дейді. Дұрысы бір таптың ақыны екінші тапқа жат болуға, шет болуға тиісті. Бір тап екінші таптың ақынына жау болуға тиісті. Бірақ, бұл шеттік, бұл жаттық, бұл жаулық ақындық жағынан емес, азаматтық жағынан болуға тиісті. Болмаса, мысалы, «Қараңғы

^{*} Петров, «За двадцать лет». СПб. 1905. Стр. 307.

^{**} Біздің түсінігімізше «адабият әсерін» «тұрмыстың адабиятқа әсері» мағынасында оқыған жөн.

^{***} Петров «За 20 лет». Предисловие к третьему изданию.

түнде тау қалғып, ұйқыға кетер балбырап», – деп жырлаған ақынға осы ақындығын жат көру, осы ақындығы жағынан жау көру, даусыз, ақымақтық болар еді. Осы себептерден ақсүйек ақын Пушкин пролетариатқа азаматтық жағынан шет болса да, ақындық жағынан шет болмақ емес. Пушкиннің тап төңкерісі дәуірінде де пролетариаттың қолынан түспеуінің мәнісі – осы. Пролетариат Пушкинді азаматтығынан емес, ақындығынан сабақ алайын деп ұстап отыр. Плеханов, Ленин, Медних, Тисъмер, Бухарин, Клара Цеткин, Луначарский, Троцкий сықылды марксшілдік көсемдердің пролетариатқа – «Азаматтық жағынан қас не дос екенін біліп ал да, ақындық жағынан адабияттың алыптарынан сабақ ал» деп үгіт беруінің мәнісі осы.

Осы үгітті біз де ұғуға міндеттіміз. Біз де бағыт сабағын төңкерістік пролетариаттан алған соң, таза адабият сабағын жиһан адабиятының ергежейлерінен емес, алыптарынан алуға міндеттіміз. Көшерін жел, қонарын сай білетін қаңбақтардан емес, заман толқыны қатты долданып соқса да былқ етпей, елең қылмай тұрып келген асқарларын молда қылуға міндеттіміз.

Жиһан адабиятының алыптарынан адабият сабағын алудың тағы бір себебі – шын ақынның тар тапшылдықтан қанша дегенмен жоғары болуы, белгілі бір тап мүшесі болса да, шын ақынның тапшылдығына ғана қамалып қалмай, өз табынан мойны озық жалпы таптың, жалпы адамзаттың жанында қайғылы яки қуанышты ішекті шерте білуі. Адам әуелі адам, онан соң бір таптың мүшесі ғой. Осы сөздерден адабиятымызда тап мәселесі келіп шығады. Үстіміздегі төңкеріс тап төңкерісі болғандықтан, адамзатты бақытқа пролетариат табы жеткізеді деп күмәнсіз сенгендігімізден, жердің жүзі екі тапқа бөлінген күнде ғана төңкеріс қанатын кең жаяды деп білгендігімізден, сөз жоқ, адабиятымызда тап сарыны болуы әбден мүмкін. Бұл сарынның күші қанша болар, мұны тұрмыс жуырда-ақ көрсетпек.

Жолдастарымыздың кейбіреуінде «Қазақтың осы күнгі күңгірт тап сезімі өспек емес, ұзамай өшпек», – деген пікір бар. Дәлелдері: – «Тап сезімін тереңдеткендей бай, кедей шаруаларының негізінде айырма жоқ, Айырма болса, сипат жағынан емес, сан жағынан еді. Осы шалажансар айырма

осы күні-ақ құрып қалды деуге болады. Бай, кедей шаруасы аз жылдың ішінде-ақ сан жағынан да қарайлас болып қалды деуге болады. Шаруада да айырманың енді қайта тууына жол жоқ. Осы себептерден қазақта тап сезімі тереңдей алмай, өсе алмай осы күнгі күңгірт күйінше өшіп кетуі мүмкін. Бұлай болса, адабиятымызға тап сарыны терең түспеуге мүмкін. Дәлелдері – осылар. Тағы да ескертерлік – бұл бәріміздің емес, кейбір жолдастардың ғана пікірі.

Бірақ, адабият басынан бақайына шейін тап туралы ғана болсын деп ұғу-марксшілдікке де, адабиятқа да қиянат. Марксшіл бір адабият сыншысы Н. Чумак айтады: «Жұмыскердің жайынан басқа нәрсені жазба деп ақынды қамап қоюды марксшілдік білмейді һәм білгісі келмейді».*

Төңкеріске қосшы аталған адабиятшылардың біреуі Лев Лунц: «адабият әсері үстіндегі заманды суреттеуі де мүмкін, суреттемеуі де мүмкін, одан жақсы – жамандығы табылмайды»**, – дейді. Троцкий жазады: «... жаңа адабиятта (социализм адабиятында) трагедия болмақ, әрине, құдайсыз болмақ. Жаңа искусство құдайсыз искусство болмақ қой! Жаңа адабиятта комедия болмақ: жаңа адамға да күлкі керек! Жаңа адабиятта роман өспек. Жаңа адабиятта терең сыршылдық болмақ. Жаңа адам бұрынғы адамнан күшті сүймек қой! Жаңа адабияттың ақыны өмір, өлім туралы жырламақ. Жаңа адам бұлар туралы ойламақ қой»*** дейді. Қысқасы, адабият домбырасында бір ғана ішек [перне] емес, көп ішек [перне] бар, һәм болуға тиіс. Көп ішектің бәрі басылуға тиіс. Бірақ, барлық ішекті рет-ретімен басқанда бір ғана күй шығатын болсын. Яғни түрлі нәрсені суреттейтін әдебиет негізгі бағытқа қайшы болмасын. Негізгі бағытымыз – төңкеріс арқылы ортақшылдық. Адабият негізінде осы бағытты темірқазық қылумен бірге, өзінің ішкі заңы бар адабият екенін ұғып, дұрыс жүре білсін.

Әсіресе, біздің жас адабиятымыз жан-жаққа, алға, артқа, көп қарауға міндетті. Мұның бір себебі мынау: Еуропа

* Н. Чумак, «К эстетике марксизма». Сб. «К диалектике марксизма». Чита, 1921 г. стр. 26–28.

** Лев Лунц. «Сератоновы братья». Сб. «От символизма до октября». 1924 г. Изд. «Новая Москва».

*** Лев Троцкий. «Литература и революция».

адабиятының артында асқар байлығы бар. Еуропа өмірінің өрі, қыры, күнгей де, теріскей де беттері адабиятына түскен. Еуропа адамының терең сезімдері, асқарлаған қиялдары адабият алыптарының сұлу суреттерінде болып, жалпы адамзаттың алдына тасталған. Қара да, хан да, бай да, кедей де, данышпан да, надан да, ер де, әйел де, тәңірге махаббатшылы да, елге махаббатшылы да, әйелге махаббатшылы да, ұлтшылы да, ортақшылы да, бүгіншілі де, ертеңшілі де, меншілі де, сеншілі де – бәрі де жақсы да, жаман да жағынан суреттелген. Қалайда, Еуропа пролетариатының атадан қалған мұра, қазынасы сансыз таңдауына да, талдауына да жетеді, келесі байлығына қоры мол. Ал, біздің адабиятымыздың Еуропа жолына түскеніне 15, 20 жылдан артық емес. Жаңа адабияттың тартылса, «ағзубиі» ғана тартылды, биссимилласы әлі басталған жоқ. Өміріміздің күнді һәм күңгірт дәуірлері болғанды, һәм бар [ақиқат]. Қазақтың өзінің жаратылысқа, өмірге, тұрмысқа көзқарасы, өзінше философиясы, терең сезімі болған, һәм бар. Осылардың бірі туралы әлі айтарлық қалам тартылған жоқ. Өзінше елді қоғамдаған хан, қоғамды қорғаған батыр, өзінше қоғамның қорғаны болған би, хан заманында құл, төре заманындағы төлеңгіт, бай заманындағы кедей, жауынгер ерге жолдас болған әйел, өткен һәм ертеңгі күніміз, ертегідей күніміз, кешегі капитализм кеулеп кірген дәуірдегі азғындық, мұңзар, бүгінгі кедейлік, бүліншілік, сонымен бірге жаңа өмірге бет алу..., қысқасы, қазақтың ертеңгі күні, ертегідей күні, өткен күні, кешегісі, бүгінгісі – бізде айтарлықтай суретке түспеген. Осылар түспей, қазақ адабияты терең адабият болмақ емес. Осылар түспей, адабият – өз адабиятымыз бола алмақ емес.

Сондықтан, жас адабиятымыздың осы күнгі мойнындағы жауапты міндет – қай жаққа болса да бір езу болмау. Бұл – бір бағытты болмау деген сөз емес. Бағыттың аты- бағыт, бір езудің аты – бір езу.

Саясатшыл азаматтың алдында бүгінгі мәселе, бүгінгі тұрмыс мәселесі тұратын болса, ақынның алдында өткен, бүгін, келешек – үшеуі де тұруға тиісті. Осы үшеуі арасына көпір салуға міндетті. Қазақ ақыны мен пролетариат ақынының арасында бірталай айырма бар. Пролетариат

ақыны- төңкерісті өзі жасаған, өзі қиратып, өзі құрып жатқан төңкерісті өзінің тарихы тудырған, Еуропа тарихының машина дәуірі тудырған ойы, сезімі завод, фабрика байланған таптың ақыны. Қазақ ақыны тарихы бөлек, тұрмысы бөлек, рухы бөлек, төңкеріске жолдан қосылған жабайы тұрмыс – елдің ақыны. Сондықтан, екеуінің ақындығының мінезі бір болуы мүмкін емес, бірақ негізі бір болуы тиісті, һәм бір болмақ. Бұл – бір ортақ негіз, бұл- ортақ бағыт, зор төңкерістің үдеуі, төңкеріс арқылы жер жүзіне бақытты тұрмыс ортақшылдық орнауы. Домбырада бірі қоңыр, бірі ащы үн беретін екі ішек бар. Екі ішек екі түрлі үн шығарып тұрса да, бір-ақ күй тартылмақ.

Оқушы!

«Алқа – осы»

Жасқа жөн сілтейтін, адасқанды жолға салатын, қисыққа тез болатын, «Алқа» – осы. Жөн іздеген жас болсаң, жол іздеген жолаушы болсаң, тез іздеген есті тентек болсаң, мынау «Алқа» – сенікі.

«Алқаға» кір.

Өзіңнің сұмырай мақсатыңа шындықты құрбан қылып, шалып, қайқайып жүре беретін соғылған болмасаң, балапан әдебиетіміздің шын әдебиет болып ержетуін шын тілейтін болсаң, мынау «Алқаға» кір, «Алқа» – сенікі.

«Алқаға» кір.

Шын адабиятшыл, шын ақын болсаң, мынау «Алқа» – сенікі.

«Алқаға» кір. Алқа, уа, Алқа – құшағыңа қойнымыз ашық.

*ҚР ҰҚК-нің Алматы қаласы
бойынша департаментінің мұрағаты.
6 – қ., 011494 – іс. Т- 7. 219–236 парақтар.*

«Еңбекші қазақ» газетінің 1925 жылғы 19 қарашадағы санының 2–3 беттерінен «Мағжан совет тұсында» деген мақала жарияланды. Мақалаға берілген сілтемеде: «Бұл

Ғаббас [Тоғжанов] жолдастың Мағжан туралы кітабынан алынып басылды. Бас жағы газетіміздің 390 санында басылып өткен. Басқарма» деп жазылған. Ықшамдалған нұсқасы мынау:

МАҒЖАН СОВЕТ ТҰСЫНДА

1919 жылдың аяғы 1920 жылдың басында, қазақ даласына еңбекшілер өкіметі қайта орнайды, большевиктер қайта келеді. «Алаш ордашылдар (газетте осылай жазылған. -авт.) қашып-пысады. Саясат майданынан таяды». Қазақ жастары тұс-тұс жақтан большевиктермен қол ұстасып, іс істеуге кіріседі. Партияға кіреді, уез, губернияларда – қазақ арасында билік жүргізеді. Қазақ автономиясы деген сөз көтеріледі.

1920 жылы, қазақ еңбекшілерінің автономиясы жарияланады. Кешегі «түк білмейтін, жынды елдер» ел билейді. Республика бастығы болады. Алашордашыларға кешу қылады. «Оларды ешкім қумасын, ұстамасын, айыптарын еңбекшілер үкіметі кешеді, енді [большевиктерге беріліп еңбек] қылсын, қазақ еңбекшілеріне қызмет көрсетсін» делінеді. Ұлтшылдар бірте-бірте қызметке кіріседі. Мұның бәрі Мағжанды қанағаттандырмайды. Мағжанға еңбекшілер үкіметі жақпайды. Себебі, еңбекші десе, қазақтың байы қалып барады.

«Бай, буржуй, кулак» деген сөздер шығады. Разберстка байға көп түседі. Сайлауға қазақ байы кірмейтін болады. Бұрынғы игі жақсы, ел адамдарының орнына құны жоқ кедейлер сайлана бастайды. Мағжанның әуелден ойы «қазақ ұлты жарылмасын, тап-тапқа бөлінбесін. Қазақтың байы, кедейінің мұңы бір, баяғы қалдығымызды қайта жасаймыз» деген болатын. Осы ойынан ақын әлі таймайды. Қазақтан шыққан жас жолдасқа:

«Ойнама, жолдас менімен,
Бар бұзыққа, басқаға.
Кіршіксіз Ақ ордамын,
Сала алмассың бір тапқа.

Бұзылмаған қордамын,
Бөле алмассың тап-тапқа!
Тапсыз бүтін бір елмін», –

(«Жолдасқа»)

дейді ақын».

Бұдан әрі автор (Ғаббас Тоғжанов) Мағжанның жеке өлеңдерін алып, олардағы Отан, ұлт, туған жер, азаттық... деген сөздерді өзінше түсіндіріп, Мағжанның астарлы ойын аштым, деп қаралайды. Шын мәнінде әдеби сын деуге келмейтін, сол заманның саяси сарынына құрылған, ара-арасында ғайбат сөздер мен ұғымдарды қосып отырып жазылған, тұрпайы әлеуметшілдік ұранындағы айқай.

Мысалы, Мағжанның «Күншығыс» деген өлеңінде «Күнбатыс пен Күншығыс елдері бірігіп, байлар құлдығынан шығамыз деп жатқанда Мағжан қайда? Мағжан не дейді? Көз алдында болып жатқан Ұлы төңкерісті қалай суреттейді, өзі айтсын», деп келеді де ақынның «Күнбатысты қараңғылық қаптаған...»-деп басталатын 12 жолын келтіреді. Олардың алты жолы «Мағжанның соңғы кітабында жоқ» деген ескертуге қарағанда «сыншы» ақын жинақтарын мұқият қарап шыққан.

Ақынның «Пайғамбар» деген өлеңінің: «Қап-қара түн, толқындалған қара қан. / Қара түнде өңшең соқыр шұбырған. / Сол шұбырған сансыз соқыр алдында / Ентелеген кәдімгі Иван есалаң» деген жолдарын үзіп алған. «От» деген өлеңнен. «Кеше маған тіл келді, деп басталып, / ...Күнбатысқа жүрейін» деген жеріне дейінгі 13 жолды көрсетіп: (...Міне, Мағжанның еңбекшілер төңкерісіне берген сыйы осы), деп кекете аяқтайды.

Ғаббас Тоғжанов ақын Жұмабайұлының өлеңдерін бір-бірлеп, жол-жолымен талдап отырғанда, әлбетте Жүсіпбек Аймауытовты да айыптап, нақты дәлелдер келтіріп отырады. Автордың мына жолдарына назар салсаңыз, бәрі түсінікті болмақ: «Мағжанның «От», «Пайғамбар», «Күншығыс», «Бостандық» деген өлеңдерін оқуға аузың бармайды, жүрегін айниды. Бұл өлеңдерді «Марксизм мұнарасынан» сынап отырған Жүсіпбек сыншымыз қалай түсіндіреді екен? Оны да естийік. Сөйлеңіз, Жүсіпбек!

— Мағжан Күншығыстың, Азияның ақыны болып, Еуропамен, Батыспен араздасты. Өйткені, Күнбатыс Азияны құл есебінде көріп, үкім істеп келген. Бұл саясатты Азияшыл шығыстың жұрттары білетін. Күнбатыстың жиһангерлік түрінен құтылуға талпынатын. Міне, Күншығыстың осы халін ақын да білген».

Одан әрі, Мағжан шығармашылығының тағы бір жағы туралы Ғ. Тоғжанов былай жазған: «1920–1921 жылдары Мағжанның екпіні қатты болды. Совет үкіметіне дұшпандығы күннен-күнге күшеймесе, кемімеді. Жүсіпбек айтқандайын, Шпенглердің кітаптарын оқысын, не совет өкіметі кезіндегі халықтың кедейлігі, аштыққа ұрынғандығы, соғыстан-соғысқа ұрынып, талауға ұрынып жатқаны себеп болсын, әйтеуір, Мағжан келешектен үмітін үзбейді. Ойлағанына жетем, қоңыздар, доңыздар ұзамай құлайды деген ойда болады. Осы оймен ақын: «Түн баласы шер көзінен жас төгіп, / Күншығыстан бір пайғамбар күтеді», дейді.

Мақаланың екінші жартысы «Мағжанның жақсысынан біз безбейміз» деген жеке тақырыппен бөлек беріліп, ақынды «жаңа заманды жырлауға» шақырады. Тіпті, Тоғжановтың қаламынан туға мына жолдарды Тәуелсіз Қазақстан жастарына ұсынуды да жөн көріп отырмыз:

«...Біз, Мағжанның жаман жағын айта білсек, жақсы жағын да айта білеміз. Оның жақсысына қол сұқпаймыз. Қазақ әдебиетіне Мағжан кіргізген жаңалықтары жоқ емес. Мағжан – күшті ақын. Өз ойын, тілегін ұқтыра білетін ақын. Көркемдік, әдемілік жағынан қарағанда, Мағжан өлеңдері (әсіресе, Баян) үлкен олжа. Жүсіпбек айтқандайын, «суретті, кестелі көркем сөз Мағжаннан табылады». Өлеңнің сыртын (формасын) Мағжандай келтірген (бір Абай болмаса) қазақта әлі де ақын жоқ. Аз сөзбен көп сөз айтқандық Мағжанда бар. Мағжан сөзге еркін ақын. Күшеншек ақын емес, айтам дегенін оқушының көңіліне қонғандай, сезімін қозғағандай қылып айтады. Кейбір өлеңдерінде «шешендік, толғау күй төгіліп кететіні рас...».

«Еңбекші қазақта» жарияланған бұл мақала, сол кездегі тәртіп бойынша ұранмен аяқталған. «Коммунистер жолы – тарих жолы. «Анаң баласы болма, адам баласы бол!» деп ақынмыз Абай айтқан. «Адам баласы болам» дегенге

тап тұрмысында коммунистер жолынан басқа жол жоқ. Мұны ұққан қазақ азаматы көп жағына, еңбекші ел жағына шықпақ. Еңбекші елге «заңымен» емес, жүрегімен, жанымен қызмет қылмақ. Еңбегін сіңіркөк. Мұндай азаматқа ел бастап отырған қазақ коммунистері де қол созбақ, құшағын ашпақ. Ғаббас.»

«Еңбекші қазақ» газеті 1925 жыл, 19 қараша

Мағжанның Мәскеуде баспадан шыққан аудармалары: «Кеңес республикалары одағындағы мұғалімдердің I тобының қаулылары» – 1000 дана, «Еңбекші қара шаруаның артельдері мен коммуналары»- 4000 дана., «Қарыз серіктігі, оның қара шаруаға пайдасы».

1. Кеңес республикалары одағындағы мұғалімдердің I тобының қаулылары /; ауд. Мағжан – М.: Халық ағарту қайраткерлерінің баспасы, 1925. – 48 б. – Араб графикасы.

2. Еңбекші қара шаруаның артельдері мен коммуналары / Конюхов,; ауд. Мағжан Жұмабайұлы – М.: Совет одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1925. – 72 б. – Араб графикасы

3. Қарыз серіктігі, оның қара шаруаға пайдасы / Конуков, – М., 1925 жыл.: 24 тенге.

1926

...Ахмет Байтұрсыновтың «Әдебиет танытқыш» зерттеу еңбегі жарық көрді. Кітапқа өлең сөздің теориясын түсіндіруге мысал ретінде Мағжанның 14 өлеңі кейбірі толық, кейбірі үзінді күйінде берілді.

Байтұрсынұлы, А. Бес томдық шығармалар жинағы. – А.: Алаш мұрасы. Т. 3.-2005.-352 б.

...Ахмет Байтұрсыновтың «Сауат ашқыш (Дыбыс әдіс жолымен тәртіптелген қазақша әліпби)» оқулығы Семейдің губерниялық баспасынан 7400 дана болып басылып шықты. Оқулыққа Мағжанның «Түн еді» деген өлеңі енгізілді.

Түн еді. Көкте қаптап бұлт тұрды,
Жел жылап, долы дауыл ұлып тұрды.
Секіріп сары шаш шайтан, жындар билеп,
Әлдекім сылқ-сылқ қана күліп тұрды.

Жапан тұз, отсыз, сусыз бетпақ шөлде,
Жын-шайтан мекен еткен тағы жерде
Жас бала. Жолдасым жоқ, жапа-жалғыз
Мен келе жаттым батып қанды терге.

Көзімнен жас ақпады – қандар ақты,
Табанды тілгіледі тастар қатты.
Қарқылдап қиқу салып қарға-күзғын,
Жалпылдап жүрегімді шоқып жатты.

Сүйетін еркелетіп әжем, атам,
«Өміріңше жыла!»- деп бердің батаң!..
Құшақтап қысып, күрсініп жылай бердің,
Сарғайған сорлы болып бейшара апам...

Қысты күні боранды ұзын кеште,
Сорлының қасірет-зары сыймай ішке,
«Уһ!» дегенде аузынан жалын шығып,
Отырушы ед қолына алып кесте.

Күрсініп, кестені алып тігуші еді,
Мөлдіретіп көз жасын төгуші еді.
Нәркес көз жасқа толып, шала шаншып,
Кестесін қайта тағы сөгуші еді...

Уф, Алла! Жан болды ма бізден мұңлық?!
Дариға! Не көрмедік, не көрмедік?
Көргенше сонша қорлық, сонша зорлық,
У ішіп, отқа түсіп неге өлмедік?!

Өлмедік! Зар еңіредік, сабыр еттік,
Шашатын алтын сәуле таңды күттік.
Көп күттік, сөгілдік те, соғылдық та,
Сатылдықта, тілекке ақыр жеттік!

Мынау ту кімнің туы? Әйел туы!
Енді әйел азат ұшқан көлдің қуы.
Улаған жанымызды сансыз жылдар
Жойылды бүгінгі күн қасірет уы.

Анау таң кімнің таңы? Әйел таңы!
Бүгінгі күн шын азат әйел жаны.
Соқыр құрт, сасық доңыз, кет жолымнан,
Басар сені төгілген әйел қаны!

А. Байтұрсынов.

Сауат ашқыш. Семей. 1926, – 7400 дана

...«Жаңа мектеп» журналының 6-санында «Өтірік өлең» деген дастаны басылды.

«...Хан қырағы данам деп,
Ханның тілін алам деп,
Қырылды ел бейбақ!
Ау, әлеумет, ойлаңдар!
Ойлап қана қоймаңдар!
Қырыламыз ба, хан деп-ақ?!..»

*«Жаңа мектеп» журналы
1926, № 6*

...БК(б)П Қазақ өлкелік партия комитетінің баспасөз бөлімінің № 44367 қатынас қағазына жауап ретінде жазылған «Қазақтың көркем әдебиетінің қазіргі халі туралы менің пікірім» деген құжатта С. Мұқанов: «Мен қазіргі жазушыларды төрт түрге бөлемін...

3. Нағыз оңшыл ұлтшылдар Мағжан Жұмабайұлы, Мұхтар Әуезұлы, Міржақып Дулатұлы, Ахмет Байтұрсынұлдары,

4. Жолбикелер Жүсіпбек Аймауытұлы, Шәкәрім Құдайбергенұлы, Иса Байзақұлы, Сәбит Дөнентайұлдары және т.б.» ...

*ҚР Президентінің мұрағаты.
141-қор, 1-т., 980-іс, 2-7-парақтар.*

Сәкен Сейфуллин Халық комиссарлары кеңесінің төрағалығынан кеткеннен кейін 1925 жылдың 13–20 мамыр аралығындағы Кеңестің III құрылтайынан соң:

«Қазақстандағы жағдайлардан, өз жайымнан Сталин, Куйбышев, Молотов жолдастарға арыз бердім. Сталин жолдаспен ауызша сөйлестім, сөйлескенде барлық мән-жайды айттым («үкімет билігінің алашордашылардың – С. Сәдуақасов пен С. Қожановтың қолына көшкендігі туралы – **Т.Ж.**). Үлкен орындардан түсірілгендердің оқуға сұранатын әдеті бар ғой. Бұл ретпен мен де: «Комакадемияға оқуға кіргізіңіз», – дедім. Мен осы сөздерді айтқан соң Сталин жолдас: «Комакадемияға орналастыру оп-оңай, бірақ Қазақстанның халі өзің айтқандай болса, сіздердің Қазақстаннан қашуларыңыз керек емес. Қайта қатты белсеніп істеулеріңіз керек, менің мәслихатым осы».

Тұрсын Жұртбай. Ұраным –Алаш!, 2015. 47-бет

Мағжанның Мәскеудегі Кеңестер одағындағы елдердің Кіндік баспасынан шыққан еңбектері:

1. Мағжан. «Сауатты бол». (Ересектердің сауатты болуына қолғабыс қылатын кітап). Мәскеу. 1926 жыл. 63 бет.

Сауатты бол! Түзетіліп, жаңғыртылып 4-басылуы / Жұмабайұлы Мағжан, – Мәскеу: Кеңестер одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1928 жыл. – 96 бет.

2. Жаңбыр дегеніміз не? / Аударған: Мағжан – Мәскеу: Кеңес одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1926. – 16 б. – Араб графикасы. – 5000 дана.

3. 1905 жыл / Ленин В.И. Мақалаларды сайлаған: Бектуров; Аударған: Мағжан (Жұмабаев); ескертулерді жазған: Нәжіп – М.: Кеңестер одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1926. – 280 б. – (Ленин кітапханасы. 2-серия 2-кітап – Араб графикасы. – 5000 дана.

4. Н. Горов. «Маркс бен Ленин». Аударушы: Мағжан. Мәскеу. 1926 жыл. 76 бет. Бағасы 45 тиын.

5. Г. Верещагин. «СССР» (Социалшыл Кеңес Республикаларының Одағы). Аударушы: Мағжан. Мәскеу. 1926 жыл. 72 бет. Бағасы 35 тиын.

1927

15–16 қ а ң т а р. ...«Еңбекші қазақ» газетінде Смағұл Сәдуақасовтың «Әдебиет әңгімелері» деген мақаласы жарық көрді. «Мағжанды қайтсе де жақсылайын деген ойдан мен, сірә, аулақпын. Бірақ барын бар, жоғын жоқ деу керек. Мағжанды күйдірсек, біз барына күйдіреміз. Қайткенде де Мағжанды «доңыздатып, қоңыздатушыларға» қарсымын...»

«Еңбекші қазақ» газеті 1927 жыл, 15 қаңтар

«Қызыл Қазақстан» журналының 8–9 сандарында жарияланған компартия қайраткері Шаймерден Тоқжігітовтің мақаласында Мағжанның «Тоқсанның тобы» деген өлеңі туралы былай делінген: Автор ақын өлеңінің «Ұзын сөздің түйіні, / Бұл – тоқсанның жиыны. / Жүзден тоқсан түгел бар, / Он тоқсанға көнбекші. / Жүзден тоқсан еңбекші, / деген жолдарын мысалға келтіре отырып: «Бұрынғы Мағжан мен қазіргі Мағжанның арасында жер мен көктей айырма бар. Біздің жолымыз, бізді бастаған партияның жолы дұрыс. Оны өмір көрсетіп отыр. Көріп-біліп, ұғынып, түсініп алған соң, ендігі еңбегімді тоқсан үшін жұмсаймын деген Мағжанды

ішке тартпаса, сыртқа тебетін болмас. Бірақ, жол баянды, табанды болсын. Барыңмен түгел кел. «Оныңнан аулақпын» дегенінді дұрыс ақта. «Тоқсанмен біргемін» дегенінді бұдан былай ісіңмен көрсет, деп айту – қазақ жұршылығының міндеті».

Қызыл Қазақстан» журналы, 1927 жыл, № 8–9

қыркүйек. ...Смағұл Сәдуақасов Мәскеудегі «Огонек» баспасына дайындаған «Молодой Казахстан» деген жинаққа алғысөз жазды. «... Ал М. Жұмабаевқа келсек, ол бір кезде қазақ жастарының ең сүйікті ақыны болды. Мағжан қазақ тіліне Лениннің бірнеше том шығармаларын ауларған. Коммунист ақындардың ішінен ең атақтылары Сәкен, Мұқанов және көп үміт күттіретін талантты Жансүгіров. Өлеңінің формасы жөнінен Сәкен Жұмабаевтан әлдеқайда әлсіз...»

Смағұл Сәдуақасов

«Молодой Казахстан». М. Изд. «Огонек», 1927 жыл, № 8–9

Из списка преподавателей Петропавловского педагогического техникума, вновь принятых на работу в 1927–1928 учебном году:

г. Петропавловск	1927 г.
Фамилия, имя, отчество	Жумабаев Мағжан Бекенович
Год рождение	1893 г.
Семейное положение	Женат
Образовательный ценз	

(Какое учебное
заведение окончил) Литературно-художественный
институт в 1925 году 10 лет
Стаж с 1ЛХ – 1927 г.

С какого времени
в данном учреждении
Какие предметы преподает
и какую занимает
должность Казахский язык
Отношение в военной
службе Освобожден постановлением
СНК от 6/Х – 22 г.
Национальность казах*

Имущественное
положение
и происхождение

СКГА. Ф.2. Оп. 1. Д.667.Л.60. Подлинник

19 тамыз. ...«Тоқсанның тобы» деген өлеңі «Еңбекші қазақта» басылды.

«...Жырладым елді жалпылап,
Жасырмай жүзді жоқтадым,
Тоқсанға енді тоқтадым,
Толғанып, ойлап, талқылап...»

«Еңбекші қазақ» газеті, 1927, 19 тамыз»

...«Лениншіл жас» журналында Жүсіпбек Аймауытовтың «Мағжанның ақындығы туралы» деген баяндамасының мәтіні басылды.

«...Мағжанның ақындығын сынауға біліміміз, күшіміз кәміл жетеді деп айта алмаймыз; толық сынау үшін, оның

* казах – скотовод

алды-артын орап, өрісін арылтып шығарлық сегіз қырлы,
негізді білім керек».

«...Күшті ақын. ...нәзік сезімнің, тәтті қиялдың ақыны,
ол – кедейдің ақыны емес, ұлт ақыны».

*Ж. Аймауытов. Мағжанның ақындығы туралы.
«Лениншіл жас» газеті, 1927 жыл*

...Қызылорда қаласындағы ҚССР-нің мемлекеттік баспа-
сынан А. Байтұрсынов пен Т. Шонанұлының «Оқу құралы»
хрестоматиясы 5000 данамен басылып шықты. Оқулыққа
Мағжан Жұмабаевтың «Жазғы түнде», «Орман патшасы»
(Шиллер-Жуковскийден), «Дін үйреткенге», «Орамал»,
«Толқын», «Жазғытұрым» деген өлеңдері енгізілді.

Жазғы түнде

Судай сұлу қаракөз
Сүйгеніне берген сөз:
Белгілі жерден табылмақ
Қараңғы жаздың түнінде.
Жатқызып тегіс үй ішін,
Қысып сүйді сіңлісін.
Сырлас тете бауырдан
Айрылу жеңіл ме?
Алдыңда алтын бағың бар,
Жолдасың – шың сүйген жар.
Баққа аяқты батыл бас,
Күрсінбе, сұлу, егілме!
Буыныңнан хал кетіп тұр,
Тыста жарың күтіп тұр,
Ақ көйлегің көлбеңдеп,
Шық тезірек, бөгелме.
Шыққанда қорқып – сасқаның,
Дірілдеп түсің қашқаның
Асығып күткен жарыңа
Білдірме, сұлу, күлімде!

Мініп жігіт жүйрігін,
Тұмарлап кекіл- құйрығын,
Іңірден келіп күтіп тұр,
Серттен таяр ерің бе!
Жігітте арман қалды ма,
Алды жарын алдына.
«Шуу» деп шауып жөнелді
Бір қолы сұлу белінде.
Ақ көйлектің етегі
Көтеріліп кетеді.
Орынсыз жерде ойнайтын
Тым жеңіл ғой желің де.
Жігіт жарын құшады,
Қолдан тізгін босады.
Сенді саған екеуі,
Енді, жүйрік, сүрінбе!
Жетсін жастар ауылға,
Ұрынбасын жауынға.
Алдарында бір – ақ бел,
Таң! Тұра тұр, білінбе!

*А. Байтұрсынов, Т. Шонанұлы
«Оқу құралы». Хрестоматия. Қызылорда, 1927 – 416 бет*

Мағжанның Мәскеуде «Күркіреу, найзағай, электр» деген кітапшасы шықты, алғы сөзін басқарма атынан жазған Қыр баласы (Әлихан Бөкейхан) кітаптың жазылу тәсілі мен мазмұнына тоқталады. Басқармадан: «Біз бұдан бұрын орыс кітабын қазақшалап аударып келдік. Енді осы кітапша мен білім беті мен қазақша кітаптың өзін жазатын жолға түстік. Халелдің «Жануарлары», Елдестің «Физикасы» болмаса, білім бетінде бұдан бұрын қазақтың өз кітабы жоқ та шығар» – деп, аталған кітаптың қазақ оқулықтарының алғашқылары екенін атап өтеді.

Аударма кітаптың мәнін қазақи түсінікпен оқырман қауымға жеткізе білген аудармашының шеберлігі туралы былай дейді: «Орыс кітабын қазақ тіліне аударғанда еріксіз соған еріп кетіп, қазаққа түсініксіз дәлелдерді қолданып

кітапты қиындатып келеміз. Енді біздің білімге, қаламға жүйрік жігіттер осы Мағжан жолына түссе, ел ағарту ісі сәтті болар еді».

Кітаптың мазмұны мен мақсаты туралы: «Бұл кітапта білім беті Талдыкөлдегі ауылдарда жиылған ақсақалдар, мұғалімдер, оқудағы балаларға сабақ есебінде айтылған болып жазылған. Бұл сабақты берген жігіт өзіне сұрағанға жауап та беріп отырған. Ел алдында тәжірибемен айтқанын дәлелдеген. Сабақ кей кезде айтысқа айналған» деп түйіндейді.

Мағжанның осы нұсқасы да – білім бетінен қазақ тілінде кітап жазатын жігіттердің қолданатын жолы.

Соңында электр тақырыбы туралы, физика туралы терең білгісі келетін оқырман қауымға былай деп кеңес береді: «Бұл кітапта электр қысқаша жазылған. Кітаптың іздегені электр туралы әліппеден сабақ берген. Электрмен терең бойлап танысам деген оқудағы інілер, мектептегі мұғалімдер Елдестің «Физикасын» алып оқығаны дұрыс» – деп сөзін қорытындылай келіп, соңында «Қыр баласы» деген қолтаңбасымен алғысөзді аяқтайды.

Күркіреу, найзағай, электр [Мәтін] / – Мәскеу: Кеңес одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1927. – 70 б. – Араб графикасы. – 4000 дана. Жазушы: Мағжан.

«Күркіреу, найзағай, электр». Кременский мен Лонковичтың кітапшалары бойынша жазған Мағжан. Мәскеу. 1927 жыл. 70 бет. Бағасы 40 тиын

Мағжан Мәскеуде КСРО халықтары кіндік баспасында басылып шыққан кітаптар тізімін айтсақ олар: «Сауатты бол» (Ересектердің сауатты болуына қолғабыс қылатын кітап), аудармалары – 2 бөлімнен тұратын В. Лениннің «Февральдан Октябрьге бет алу» (6000 дана), «Қара шаруа туралы» (8000 дана); М. Горькийдің «Сұңқар жыры», Вс. Иванов «Төрт әңгіме», Кременский мен Лонковичтың кітапшалары бойынша «Күркіреу, найзағай, электр» (4000 дана), Ж. Карревиннің «Дүниенің тарих, шаруа жағарафиясы» және т.б.

1. Февральдан октябрьге бет алу [Мәтін]: 2-бөлім / Ленин В., – Мәскеу: Кеңес Одағындағы Елдердің Кіндік баспасы, 1927 жыл. – 134 б. Аударған: Мағжан

2. Күркіреу, найзағай, электр [Мәтін] / – Мәскеу: Кеңес одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1927. – 70 б. – Араб графикасы. Жазушы: Мағжан.

3. Большевик баласы: бала әңгімесі / Дорохов Павел, – Мәскеу: Кеңестер одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1927 жыл. – 40 б. – Араб графикасы. – Аударған: Жәжеке.

4. Төрт әңгіме / Иванов Всеволод, – Мәскеу: Кеңестер одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1927 жыл. – 64 б. – Араб графикасы. Аударған: Мағжан.

5. Май мейрамы / Иосиф, – М.: Кеңес Одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1927 жыл. – 60 б. – Араб графикасы.

6. Қара шаруа туралы / Ленин В.И., – М.: Кеңестер одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1927 жыл. – 131 б. – Араб графикасы.

7. Ж.П. Карревин. «Дүниенің тарих, шаруа жағарафиясы». Аударушы: Жұмабайұлы. Мәскеу. 1927 жыл. 164 бет. Бағасы 1 сом 20 тиын.

8. К. Реклин. «XV партия конференциясы не деді». Аударушы: М. Бекенұлы. Мәскеу. 1927 жыл. 68 бет. Бағасы 30 тиын.

9. Верещагин. «Бізді кім билеп отыр». Аударған: М. Мәскеу. 1927 жыл. 58 бет. Бағасы 30 тиын.

1928

26 қараша І. Құрамысов:

«...Тек қана мына нәрсенің өзі, Лениннің қазақ тіліндегі үш мақаласының да аудармасының Мағжан Жұмабаевқа тиесілі болуы, біздің оқулық саласындағы ісіміздің масқаралық жағдайда тұрғанын көрсетеді. Мысалы, орыс тілін білмейтін қазақ жұмысшысы, қазақ батырағы, кедей, коммунист, комсомол мүшесі Ленинді Жұмабаевтің, ең бір шынайы әрі ең көрнекті алашордашылдың аудармасы бойынша оқып

жатқанын елестетіп көріндерші! Бұл дегеніңіз барып тұрған коммунистік жексұрындық екенін тура айтуымыз керек».

Алашорда қозғалысы. Алматы, 2012. 4 том, 21-бет

1929

№ 1 Протокол допроса Джумабаева Мағжана

«14» июля 1929 года

Родился я в 1883 году в бывш. Полудинской волости ныне Петропавловского округа. Происхожу из семьи скотовода-бая.

До 1909 года находился в ауле на иждивении своего отца, учился у мулл. В 1910 году учился в Петропавловском медресе; в 11–12 году учился в Уфе; одновременно готовился по русскому языку для поступления в учительскую семинарию.

С 1914 по 1917 г.г. учился в Омске в учительской семинарии. В 1917 г. по окончании учебы работал в Областном казахском комитете в качестве члена в гор. Омске. В 1918 году поступил в учительский институт в г. Омске.

В 1918 г., т.е. во время Колчаковщины заведывал двухгодичными педагогическими курсами в Петропавловском уезде.

В 1920 году назначен редактором казахской газеты «Бостандық туы» в Петропавловске, где был до 23 года. В 23 году в Ташкенте, в то время Наркомпросом Ходжановым я был устроен преподавателем Казинпроса и одновременно членом казахской научной комиссии. В 1924 году в Москве поступил в литературно-художественный институт, для чего имел отношение от казахской научной комиссии, рекомендацию от Тюрякулова Назыра и от профессора Поливанова, который написал записку на имя проф. Фриче. Первый год имел стипендию от Туркестана, но впоследствии как

Əлихан Бөкейхан

состоящий на службе в Центриздате стипендии был лишен. В Центриздате я работал в качестве литературного сотрудника, устроен был Тюрякуловым.

В 1926 г. я вернулся в Петропавловск, ходатайствовал перед Казнаркомпросом о предоставлении мне работы. Наркомпрос предложил мне работу в лесном техникуме в Боровом, где я не остался, вернулся в Петропавловск, где было предоставлено место преподавателя в Совпартшколе, там я преподавал русский язык казахам и казахский язык – русским.

В Алаш Орде я не работал, но в конце 1917 г. на первом Всеказакском народном съезде в Оренбурге, при организации правительства Алаш-Орды, я в числе 5-ти человек; Омарова, Шонанова и др. Был выбран в Коллегию Просвещения. Алаш-Орду, как политическую партию, я не представлял себе. Существовало лишь Правительство Алаш-Орды.

По своему убеждению я был националистом приблизительно с 11 года до приезда в Москву, т.е. до 24 года. После переезда в Москву, мои убеждения начали меняться. Лично я думаю, что я теперь подошел ближе к коммунистическому мировоззрению, но подтвердить это ничем не могу.

Мое националистическое убеждение выражалось в моем националистическом творчестве, т.е. в стихах и статьях, которые опубликовались в печати и имели широкое распространение. Наиболее выпуклое националистическое стихотворение можно считать поэму «Батыр-Баян». Вообще моя националистическая работа выражалась в литературном творчестве.

Будучи в Москве я начал знакомиться с трудами Плеханова, Луначарского и др., более углубленно заниматься предметами, после чего я написал критическую программную статью о направлении литературы под названием «Алка», с которой ознакомил Сарсембина Жакена, Амангали Сегизбаева. С этими двумя товарищами была разобрана статья, внесены дополнения и изменения, потом мы ее переписали и разослали по почте: в Семипалатинск Ауезову Мухтару, в Ташкент группе Аймаутова Юсупбека, Байтасова и др. Кому еще посылали эту программу, точно не помню.

Помню, что мы ее посылали для просмотра и одобрения нашей установки.

От Ауезова я получил письмо, которым он не одобрил и считал эту платформу очень левой.

Программу Алка составлял я лично – Джумабаев. Зимой 1924 года и неоднократно обсуждал, совместно с Сарсембиным и Сегизбаевым, вносил изменения и поправки.

В конце 24 или в начале 25 года в Москве происходил краеведческий съезд. В качестве представителя от Казахстана туда приезжал Байтурсынов Ахмет, там же жил Букейханов Алихан. Эту программу мы согласовали с Байтурсыновым и Букейхановым Алиханом, которые в общем и целом не одобрили, усмотрев в ней марксистскую установку. Теперь я от многих пунктов этой программы отказываюсь, потому что они политически не выдержаны, больше не имеют националистического содержания.

В отношении художественной критики я был не согласен с Букейхановым и Байтурсыновым, пришел к убеждению, что с ними мне не сговориться, по этому решил выступить со стихотворением «Съезд 90». Под съездом 90 я поразумевал съезд 90% бедняков и 10% баев. С этим стихотворением я выступил в печати в целях популяризации платформы Алка. Это стихотворение я адресовал Джулдыбаеву Молдагали, как бывшему председателю Акцентра Наркомпроса. Вместе с тем с этим стихотворением я ему заглавием «Толгау», которая в печати не было опубликована. Здесь в стихах без дат я изложил свой жизненный путь, какие к меня были ошибки и колебания. Почему это стихотворение не было помещена в печати, я не знаю, неоднократно писал об этом Джулдыбаеву, но ответа от него не получал.

Отзывы о своей программе Алка я получил от Ауезова, Байтурсынова и Букейханова, предпринимал меры к опубликованию в печати.

Кружка Алка организовано не было. Когда я встречал с Букейхановым у нас обыкновенно шел разговор только о литературе.

Букейханова советским работникам я считать не могу, так как он определенный националист, когда бы мы с ним не выступали в споры по казахским вопросам, он всегда был

узкого националистического мировоззрения. Со мной, как с литератором а не политиком они близко не общались...

/подпись/ Джумабаев

Допросил..... /подпись/.....

Архив ДКНБ РК по городу Алматы.

Ф. 6. Д. 011494. Т. 3. лл. 159.

17 қазан... «Еңбекші қазақ» газетінде С. Мұқановтың «Жазушылар конференциясы керек» деген мақаласы басылды.

«1923–1926 жылдардың бас кезінде байшыл жазушылар Қазақстаннан қуғын көрді. ...Аймауытұлы Жүсіпбек, Жұмабайұлы Мағжан, Кемеңгерұлы Қошқе, Байтасұлы Абдолла, Ысқақұлы Даниал сықылды байшылдар тұтасымен Түркістанға барып, Қожанұлының қолтығына паналады...»

«Еңбекші қазақ» газеті 1929 жыл 17 қазан

21.05. Дополнительный допрос Аймаутова Джусупбека
... В Ташкент я переехал для работ в конце 1924 года... Я заведывал литературным отделом и редактировал целиком приложение к газете «Ак – Жол» и журнал «Сауле». О том, что газета «Ак-Жол» является националистической, я осознал позднее в период же своей работы в этой газете. Я считал, что это – либеральный орган, в котором можно писать более свободно. В условиях Туркестана издания газеты с такими политическим направлением, я считал возможным...

... Лично я после этого, по тем заметкам, которые я сделал о платформе написал письмо Джумабаеву в котором изложил о том, что с некоторыми пунктами платформы я не согласен.

Каковы эти пункты, точно сейчас не помню. Я получил от Джумабаева ответ, в котором он утверждал правильность

тех пунктов с которыми я согласен не был. В результате переписки мы ни к какому общему соглашению не пришли.

Когда я возвратился после каникул в город Ташкент, то там узнал, что платформу Джумабаева получили Байтасов и Кеменгеров.

Для разборки этой платформы также собрались на квартире у Кеменгерова: Я, Байтасов, Кеменгеров, остальных не помню. Решили написать каждый от себя свое мнение Джумабаеву. Подписывал ли я платформу – не помню. Относительно создания кружка не говорили. Джумабаев писал неоднократно, что для обсуждения организационного вопроса нужно лицам, разделяющим платформу съезжаться, причем возможно пункты, куда нужно было съезжаться, указывал на Ташкент, Оренбург или Москву.

Қошмұхамбет
Кемеңгеров

Я выступил со статьей «Литературная анкета», но это выступление обсуждением платформы не связано.

Я даже не знаю было – ли это до указанного совещания или после его.

Выступление мое со статьей было обусловлено тем, что литературные... поднимались в печати и раньше.

В итоге с Джумабаевской платформой... создания литературных кружков ничего не получилось.

Больше показать ничего не могу, показание мною прочитано; Записано с моих слов правильно, в чем и подписываюсь.

/подпись/ Аймаутов

Допросил Пом. Нач: /подпись/

Архив ДВД РК по городу Алматы.
Ф. 6. Д. 011494. Т. 2. лл. 119–121

№ 4. Дополнительный допрос обвиняемого Аймаутова Жусупбека
24/VI. 29.

В первые с платформой «Алка» я столкнулся в г. Оренбурге в начале 1925 г. при следующих обстоятельствах:

Я работал в редакции «Ак-жол» в гор. Ташкенте и приехал в гор. Оренбург на каникулы. Во время этого приезда, я встретился в редакции с Сарсембиным, который сказал, что у него есть ко мне дело при этой встрече присутствовал Алдунгаров и мы условились встретиться на квартире последнего. Сарсембин добавил, что помимо меня еще будут некоторые лица. Оказывается, что Алдунгаров с платформой был знаком.

На следующий день, или в тот же день, во время обеда, мы встретились в квартире Алдунгарова, где был: Сарсембин, Алдунгаров, кажется был Сегизбаев и другие, фамилии которых я не знаю. Насколько я помню это были Кустанайские студенты.

Сарсембин стал читать платформу «Алка», пояснив, что она составлена Московскими студентами, с участием Джумабаева. Позднее, путем переписки с Джумабаевым я выяснил, что эту платформу писал Джумабаев, она было написана почерком Джумабаева...

...В принципе, с организацией кружка все присутствовавшие согласились, кто с какими пунктами не согласен должен написать в Москву Джумабаеву.

Все согласились, что участники кружка должны будут писать произведения на основе платформы, созвать съезд и обсудить литературные вопросы т.к. казахская литература очень молод и бедна.

В общем, задача кружка должна была сводится к тому, чтобы содействовать развитию казахской литературы.

Инициатива по созыву съезда по мнению указанных лиц, должны были взять на себя москвичи-казахские студенты. Позднее я лично вел переписку с Джумабаевым о том, где удобнее созвать съезд: В Москве, или Оренбурге, или

Ташкенте. Большинство мнений сводились к тому чтобы съехаться в гор. Ташкент.

Кружок «Алка», после указанного совещания организован не был, т.к. потом мы ни разу не собирались. Платформа была возвращена Джумабаеву. Подписал-ли я платформу не помню, а также не знаю подписали-ли другие.

Был-ли выпущены какие произведения на основе этой платформы, я не знаю. Я лично на основе платформы, ни одного произведения не писал.

Снимали-ли две сего копию платформы Кеменгеров и Байтасов, я не знаю. Что-же касается меня, то у меня никакой копии не осталось. Позднее я продолжал переписку по поводу платформы с Джумабаевым и Ауезовым.

Статью о художественный литературе за подписью «Екеу» (два) я читал. Авторами ее является Байтасов Абдулла и Исхаков, был-ли последний на совещании, где обсуждалась платформа, точно не помню, кажется был.

Статью я читал в рукописи, ее мне привозил в г. Чимкент один из студентов какого-то Ташкентского ВУЗ-а или Рабфака. До этого я был в Ташкенте, виделся с А. Байтасовым и Исхаковым, которое мы говорили, что в связи с появившимися в газете «Энбекши казак» о худож. литературе, они также думают написать статью.

Я просил их показать ее мне, когда она будет готова, может быть я внесу какие-нибудь поправки.

В результате этой договоренности статья и была прислана мне с упомянутом студентом в г. Ташкент. Это был зимой в первой половине 1927 года.

Кажется, я внес в статью какие поправки и возвратил сказав мнение, что ее можно пустить в печать.

Когда появился статья в газете, то я слышал о ней личный отзыв Ауезова, который одобрял ее целиком.

Была-ли после моей коррекции статья у когонибудь из казахских литературов, в частности у Дулатова, я точно не знаю.

Целиком стоящей на плотформе «Алка» эту статью я не считаяю.

/подпись/ Аймаутов

Допросил помнач. ВО /подпись/ (Саенко)

*Архив ДВД РК по городу Алматы.
Ф. 6. Д. 011494. Т. 3. лл. 7–9.*

№ 5. Протокол допроса

1929, Мая 5 дня. Я, помощник Начальника Востотдела ПП ОГПУ по КССР Саенко допросил нижепоименованного гражданина в качестве свидетеля, который показал:

Я, Сарсембин Жакен, 30 лет казах, уроженец Акмолинского округа, Атбасарского района, аул № 1, женат, член ВКП (б), по профессии газетный работник, имею низшее образование, недвижимого имущества не имею, не судился.

Показываю:

В сентябре еще 1924 года я приехал в город Москву, по командировке Краевого комитета ВКП (б) и поступил учиться в Государственный институт журналистики. Окончить институт мне не удалось, так как я был отозван Краевым отделом печати в январе еще 1925 года. В декабре еще 1924 года, Комитетом студенчества при Казпредставительстве в Москве и Землячеством при КУТВ имени Сталина было создано казахское студенчество города Москвы. Для разбора произведений Мағжана Джумабаева (Сборника «Улендер»). Это собрание было создано под руководством Тогжанова, Байдильдина и Тюрякулова. Между прочим, сами организаторы этого собрания Тогжанов и Байдильдин, на собрание не явились. Был только один Тюрякулов.

Я выступал на этом собрании в защиту произведений Джумабаева. Большинство студенчества высказалось за то, чтобы произведение Мағжана не издавать, в крайнем случае, они должны пройти жесткую цензуру. Вынесенная резолюция сводила к тому, чтобы использовать Джумабаева как художника и мастера слова.

Меня заинтересовал вопрос, почему не явились на собрание Тогжанов и Байдильдин. Когда я встретился с Джумабаевым, то он мне сказал, что они перед собранием были у него ли некоторые произведения его и рукописи. Со слов

Магжана я понял, что Тогжанов не против Джумабаеву, хотя также считал, что либо из его произведений не пригодно.

Встреча моя с Джумабаевым после собрания вечером. Жил он в доме бывшего Представительства Туркеспублики. В беседе на тему о собрании по поводу его произведений, Магжан меня, как выступавшего в его защиту расспрашивал подробно о собрании, затем рассказал, что у него имеется написанное произведение, которое необходимо будет распространить.

Произведение это оказалось литературной платформой, под названием «Табалдырык», причем здесь же Джумабаев показал несколько писем от писателей-националистов, в которых они считали необходимым написать платформу, на основе которой создавать кружок под названием «Алка» (коллектив).

... писем. Я помню письма: Ауэзова – из Ленинграда, от Аймауытова – из Оренбурга, Досмухамедова Х., Кеменгерово Кошке, Байтасова Абдуллы и Испулова Миргазы – из Ташкента. Ташкентская группа, между прочим, написала общих два письма, под которыми были подписи упомянутых лиц; Кроме того были такие же письма из Семипалатинска от Сабита Донентаева, Халиля Габбасова и Маннана Турганбаева. Из Оренбурга еще были письма от Алдунгарова и Ельдоса Омарова. Из Петропавловска – было письмо за подписью Тлеулина Жумагалия и Кемелева Галия. Из Акмолинска было одно письмо от Хайретдина Болганбаева.

После прочтения писем, Джумабаев стал говорить, что платформу необходимо размножить с тем, чтобы разослать группам перечисленных выше лиц. С этой целью он предложил мне переписывать эту платформу. Я согласился и мы трое, точнее я, Джумабаев и его брат в течение недели переписывали. Заготовив 17 экземпляров, один из коих я взял себе.

Ахмет Байтұрсынұлы

В это время созывался Всесоюзный учительский съезд, на который от Казахстана должен был приехать Ахмет Байтурсынов, от которого была получена телеграмма Джумабаевым, чтобы он встретил его на вокзале. Джумабаев сказал мне ... платформу необходимо прочесть Букейханову Алихану и Байтурсынову. С первым из них, на ... изготовлении платформы. Мағжан ... говорил еще раньше, но не читал еще ее.

Встречали мы Байтурсынова втроем: Я, Джумабаев и Букейханов Алихан, за которым мы заехали, чтобы вместе ехать на вокзал.

Ночью, в общежитии Делегатов учителей съезда, в комнате Байтурсынова читали платформу. По прочтении Джумабаев информировал о том, что у него есть согласие ряда писателей-националистов на то чтобы создать кружки «Алка».

Букейханов заявил, что все дело ... не в том, чтобы написать платформу, а в том, чтобы осуществить ее организацию и если это сделать удастся, то это хорошо. Затем Букейханов, обращаясь Мағжану, относительно меня спросил, надежен ли я, так как он знает, что я коммунист. Джумабаев, а также Байтурсынов заявили, что знают меня и надеются на меня как на своего человека. Тогда Букейханов заявил, что по его мнению ... именно меня – Сарсембина, использовать как коммуниста, для распространения платформы и напечатания от моего имени в одном из журналов Казахстана, или в газете.

Байтурсынов также дал ответ по вопросу о художественной литературе, которой не должно быть пролетарского влияния. Образно Байтурсынов приводил также сравнения: Европейцы хотят надеть на казаха европейский костюм в то время, как по формам хозяйства, казахи свойственно носят чапан. Хотят казахского верблюда пристегнуть к ... поезду и тащить его с собой. Это казахам не свойственно и для них не приемлемо. Казахская литература должна быть националистической, что можно сделать именно при помощи создания таких кружков. Поэтому он приветствует идею создания кружков, но предупреждает, что они, в своей работе должны избегать смешивать литературу и политику.

Дня через три мы с Джумабаевым разослали 16 экземпляров Платформе группы писателей-националистов, изъявивших согласие принять участие в создании кружков «Алка». Посылали мы это по почте. Были посланы платформы на имя следующих лиц: в Ташкент – на имя Байтасова, в Оренбург – на имя Аймауытова, в Петропавловск – на имя Тлеулина, в Семипалатинск – на имя Донентаева и в Ленинград – на имя Ауэзова.

Некоторым группам послано было по несколько экземпляров.

Это было в январе еще 1925 года.

19 января 1925 года я был отозван в город Оренбург по распоряжению Крайкома партии. Перед отъездом из г. Москвы Джумабаев и Букейханов поручили мне связаться с Оренбургской и Ташкентской группами «Алка». ... их организационного оформления ... оформление мыслилось так, что каждый ... принять участие в кружке «Алка», должны подписать платформу, которая должна отослана М. Джумабаеву, в Москву.

Кроме того мне было поручено подробно ... через Садвакасова вопрос о визи... опубликования платформы в одном из журналов, или в газете.

Это поручение мне давалось на квартире Джумабаева. По приезде в Оренбург я был на ... на работу в редакции газеты «Энбекши-казак», редактором которой был Садвакасов. Вскоре я показал платформу Садвакасову, который одобрил ее, обещал выпустить в газете «Энбекши-казак». Предложил мне сначала показать ее Ельдосу Омарову, Ходжанову, Байтурсынову и Аймауытову и запросить их мнение о ней. Здесь же я сообщил Садвакасову, что организуются кружки «Алка» на основе этой платформы. Он относился к этому сочувственно.

Когда я показал платформу Ходжанову, бывшему Вторым Секретарем Крайкома ВКП(б), то он сказал что уже знает о ней, так как видел его в Москве, он вместе с Садвакасовым встречались с Джумабаевым, который рассказал им о платформе, просил дать свою рецензию...напечатать ее в печати. Ходжанов, якобы, обещали оказать содействие. Ходжанов взял платформу и когда я пришел к нему за ней,

то он уже написал на обороте одного из листов свое мнение о платформе, которое сводилось к тому, что каждый писатель должен... политическую и экономическую обстановку того времени и места, где они жили.

После этого я показал платформу Ельдосу Омарову, который коротко также написал на ней, что платформа очень хорошая, но язык немного трудноват. Аймауытов целиком одобрил платформу и предложил собрать всех лиц, которые о ней знают. Таким образом, мы собрали с ним в квартире Алдунгарова следующих лиц: Аймауытова, Омарова Ельдоса, Сегизбаева Амангалия, Алдунгарова, Байтурсынова, участвовал также и я.

Совещание решило, что платформу обязательно нужно опубликовать и если будут ответы на нее со стороны коммунистов, то защиту ее поручили Алдунгарову, как члену партии и Аймауытову. Алдунгаров взял на себя, кроме того обязанность договориться с Садвакасовым о том, чтобы поместить платформу не в газете, а в журнале «Кзыл-Казахстан».

Что же касается кружка, то считать его уже оформившимся, но название «Алка» в предполагавшейся к опубликованию платформе, фигурировать не должно было: главной задачей должно опубликовать платформу «Табалдырык». ... который создать прочное мнение тех групп, которые подписали эту платформу. И только тогда, когда идеи «Табалдырык» будут прочно усвоены и восприняты писательскими кругами, можно будет опубликовать и организационную программу под названием «Алка».

Между прочим, я забыл упомянуть, когда решался вопрос о платформе в Москве, в кругу Байтурсынова, Букейханова, Джумабаева и меня, предполагать, что целиком опубликовать будет очень трудно. Поэтому, в связи невозможности опубликования платформы целиком, нужно популяризовать основные ее мысли частями в виде отдельных статей. Вскоре, после описанного... в Оренбурге, я был командирован по распространению подписки на казахские издания в Южный Казахстан. Будучи в командировке, в г. Туркестане, я получил из Москвы от М. Джумабаева (которому я сообщил о своем ... и просил писать) два письма, Джумабаев сообщал,

что он ... Ташкента обратно один экземпляр платформы, подписанный девятью лицами, а именно: Испуловым, Досмухамедовым Халилом, Байтасовым Абдуллой, Баймахановым Шакиром, Байгаскиным Исимом, Кеменгеровым Кошмухамедом, Омаровым Ашимом, Досмухамедовым Джиганшой и Токтабаевым Исой. Кроме Ташкентской группы ему прислали письменные одобрения платформы из Петропавловска Тлеулин Джумагалий, Кемелев Галий и из Акмолинска Хайретдин Болганбаев.

Из Семипалатинска получил одно письмо за подписями Сабита Донентаева, Маннана Турганбаева, Халиля Габбасова и еще кого-то, точно не помню. Из Ленинграда такое же письмо Джумабаев получил от Мухтара Ауэзова. Джумабаев писал, чтобы я съездил в г. Ташкент, связался с лицами, подписавшими платформу и совместно с ними продвинул вопрос об опубликовании ее в газете «Ак-жол».

Когда я приехал в Ташкент, там был уже Аймауытов, который временно работал в редакции газеты «Ак-жол».

Однажды, по моей инициативе вся вышеупомянутая Ташкентская группа за исключением Досмухамедова Халила и Испулова, собралась на квартире Кеменгера Кошмухамеда. Присутствовал и Аймауытов. Много не говорили, так как вопрос о платформе был совершенно ясен. Ее нужно было только напечатать, так как она была уже одобрена и когда я начал говорить о создании кружка, мне сказали, что он уже имеется и весь вопрос сводится к тому, как с ней выступить в печати. После обмена мнений, решили написать немедленно пробную статью о художественной литературе. Поручили, это сделать Аймауытову. Вскоре я уехал из Ташкента, договорившись, что на статью Аймауытова я должен написать ответ.

Будучи в Аулие-Ата в июне еще Я в одном из №№ «Ак-жол» прочел статью Аймауытова под заглавием «Наша анкета» в которой автор осторожно ставил на обсуждение идеи платформы «Табалдырык».

На эту статью, много был написан ответ. Позднее, при свидании Аймауытов в шутку высказывал недовольство на мою статью, но в общем был доволен. Пробыв в командировке ... и возвратившись в Оренбург я даже был командирован

(август 19...) постоянной работы в Кара-... С какового времени и порвал всю связь с участниками кружков.

Письма Джумабаева «Платформу» у меня украли вместе с вещами в Кустанае 1927 году. Больше показать ничего не могу. Показание мною прочитано, записано с моих слов правильно, в чем и подписываюсь.

/подпись/ Сарсембин

Допросил: /подпись/ Саенко.

*Архив ДВД РК по городу Алматы.
Ф. 6. Д. 011494. Т. 3. лл. 94–97.*

Протокол допроса Байдильдина Абдрахмана
1 июля 1929 г. Алма-Ата

... О существовании «Алкы» я знал хорошо. В первые услышал, приблизительно, в 1925 году, Организован «Алка» по инициативе националиста Джумабаева в Москве.

...В 1923 году в Москве я работал в Центроиздате Секретарем казахской секции. Там в это время были: Букейханов и Джумабаев, а Центроиздатом заведывал Тюрюгулов. Сначала они меня воспринимали, как националиста, но я вскоре начал менять свою позицию, выступая с оценкой отдельных брошюр, против Джумабаева и Букейханова. В 1924 году дело доходило до резкостей, в это время в Центриздате работали старые авторы, а я предлагал вербовать из новых. Им писали националисты Тлеулин, Байтурсинов, Кемелов, Басыгарин, Конратбаев. Про меня сложилось мнение, что я бездельник и Тюрюгулов выгнал меня из казахской секции.

Букейханов и Джумабаев были связаны с казахскими учащимися ВУЗ-ов в Москве. Джумабаев даже втерся в Коммунистический Университет трудящихся Востока, где читал лекции. Основные установки из программы «Алка» он зачитал в качестве лекции учащимся КУТВ ...

... Третье работая в казсекций Востиздата (теперь Центриздат), мне невольно приходилось сталкиваться (он был в это учреждения по вызову ЦК ВКП(б) и работал вместе

с Букейхановым и Джумабаевым: они оба были штатными сотрудниками секции.

Зав. Издательством Тюрюгулов Н. относился к ним, особенно к Букейханову, с большим уважением и доверием. Зная это они вели линию на использование Изд-во свои А.О. (алашординских.-З.Т.) целях. Они ставили ставку на издание, главным образом, т.н. народной литературы (старые былины, поэмы, сказки, пословицы и т.п.) и произведения исключительно А.О. (алашординской.-З.Т.) интеллигенции. Этим они видимо, хотели идеологически повлиять на казахскую массу, и воспитывал их в националистическом духе.

Надо полагать, что мнения Букейханова и Жумабаева в те годы линией не только названных лиц, а линией всей А.О. интеллигенции. Это линия тогда проводилась повсюду. Она особенно торжествовала в Туркестане. Там, начиная с Правительственной газеты «Ак жол» и кончая отдельными мелкими брошюрками были монополизированы на 80–90% А.О. интеллигенцией. В этом им помогали тогдашние руководящие работники Туркестана во главе с Ходжановым С. и Токтыбаевым И. Последние являлись редакторами многих периодических («Ак жол», «Шолпан» – журнал, «Шаншар» – журнал и др.) и отчасти не периодических изданий, а над их ширмой проводилась горячая А.О. пропаганда. Например газета «Ак-Жол» постепенно и последовательно проповедывала А.О. идеологию и разжигал межнац. антоганизм. «Шолпан» и «Шалкар» занималось тем же. То же самое частично проводилась и в журнале «Тан» (Заря), издававшиеся в те годы в Семипалатинске под редакцией тов. Токжигитова.

Этого мало. В Туркестане А.О. была представлено возможность издавать свои т.н. научные литературные собрания под редакций и ближайшей участия Х. Досмухамеда, М. Жумабаева, М. Ауезова, К. Кеменгерова, А. Байтасова, Д. Исхакова, Ж. Аймаутова и др. Тогда выходили журнал «Сана» (Сознание), «Терме» – сборник и др. И эти издания, прикрываясь под видом невинных вещей науки, искусства и т.п. тоже самое проповедывали нацизм.

Наряду с этим издавались всевозможные образцы народный литературы. Издавалось серия сборников Дивеева

о батырах (7–8 книг). Выходили ряд сборников под редакцией Досмухамедовых: «Исатай – Махамбет» (описание восстания казахов Малой орды против царизма), «Аламан» (сборник стихов о подвигах ханов, батырей и т.п. высокопоставленных лиц). «Мурат Акын», «Кобланды», «Абай» и т.д. Несколько книг вышли под редакцией Букейханова и Байтурсынова: «23 жоктау» (23 прощ. песни), «Козы корпеш» (история любви) др. Под их редакцией выходили несколько книг и в Востиздате: «Ер-Саин», «Ер-Таргын», «Кенесары-Наурызбай» и др.

Они пользовались и переводной литературой. Зачастую извращали содержание и смысл переводимого материала. Напр; Букейханов и Дулатов при перевода некоторых статей Ленина и тов. Сталина допускали ряд извращений, предложения вроде «воспитывать в коммунистическом духе» переводились так: «обвинять коммунистической в...». Из художественной литературы А.О. переводили, главным образом также, какие непосредственно служили их цели, т.е. Заражению каз. массы ядом национализма. Например, Жумабаев М., переводил рассказы В. Иванова из жизни партизанских отрядов, которые (отряды) совершают всевозможные незаконные действия по обвинению казахского населения (издевательства, изнасилования женщин, грабеж, убийства и т.п.). То же самое делали и др. А.О. (Аймаутов, Букейханов и др.).

В учебной литературе проводилось тоже самое. Подитожывая изложенное, мною сказать, за это работа

А.О была, в основном, направлена против распространение влияния партии среди казахского населения, она была рассчитана на усиление националистического настроения масс.

А всей этой преступной работе, как я говорил выше, помогали (другой вопрос сознательно или несознательно) отдельные ответственные члены партии. В частности эту помощь оказывали им (А.О.)... Ходжанов С., Тюрякулов Н., Садуакасов С., Токжигитов Ш., Токтабаев И. и др. Например Ходжанов С. под своей редакцией и предисловием даже выпустил сборник стихотворении Жумабаева М., где имелись целый ряд контр-революционных стихотворений (см.

стихи «Пророк», «Ворон», «Тоскую», «Израненной душе», «Товарищи» и др.) В своем предисловии он – Хожданов оправдывал выпуск такой контр-революционной книги тем, что она полезно не с точки зрения марксизма, а с точки зрения улучшения национальной культуры и нац. языка. (см. Туркиздат, 1923 г.).

В работе Казсекции Центроиздат в большинстве случаев передовали выше изложенные А.О. тенденции... Мне приходилось часто возражать против них, но почти всегда Тюрякулов Н. поддерживал предложения Букейханова. Он (Тюрякулов) был сам любителем т.н. народных литературы. Некоторых снабжал он восхваляющими предисловиями от себя (см. его предисловие к книге «Кенесары-Наурызбай» историческая былина и « Мин бир макал » – Тысяча одна поговорка. Востиздат, 1923 г.). Он был любителем и всевозможных сказок. Например, весьма двухсмысленная и почти контр- революционная сказка из иранской жизни « Жусупхан » – М. Жумабаева была написана по его заданию. Эта сказка вышла из печати в 1926–27 гг. Я возражал против выпуска этой сказки.

По моей инициативе и при поддержке тов. Тогжанова был поставлен в отделе печати ЦК ВКП(б) о запрете вышеуказанного сборника стихотворений Жумабаева с предисловием Ходжанова. По этому вопросу отделом печати ЦК ВКП(б) была создана комиссия в составе т. Тогжанова, меня, Рыскулова, Тюрякулова и Жандосова. Последние двое в работе комиссии не принимали участия: видимо, дисциплина Ходжановской группы им не позволила этого. Но мы второе, ознакомившись с содержанием сборника, выработали резолюцию, указывающую на контр-революционность ряда стихотворений в нем; на недопустимость распространения его и на неправильность позиции Ходжанова в этом деле. Впоследствии это резолюция была, кажется, утверждена. Оргбюро ЦК ВКП(б) и объявлен Ходжанову выговор.

*Архив ДВД РК по городу Алматы.
Ф. 6. Д. 011494. Т. 3. лл. 73, 75–76 об., 238–240.*

Протокол допроса Байтасова Абдуллы. 14 июля

Имею от роду 28 лет, происхожу из бывш. Ортақшыларской волости, ныне Петропавловского Округа, беспартийный, в одно время сочувствовал националистическому движению. Женат, имею ребенка, происхожу из бедной скотоведческой семьи. В самое последнее время в Ташкенте был преподавателем казахского языка и географии в Рабфаке, Лесном техникуме, Педагогическом техникуме и на курсах по переподготовке учителей. В 1924 году поступил на факультет общественных наук, со второго курса перевелся на востфак. В начале имел стипендию, а затем, когда стал преподавателем, стипендии меня лишили. В Ташкенте живу с осени 23 года по настоящее время, за исключением одной зимы 1928 г. проведенной мною в Кзыл-Орде, где работал в редакции газеты «Аул-Тли» в качестве корректора, одновременно сотрудничал в газете «Энбекши-казак» в отделе науки и техники.

В 21–23 г.г. был в Петропавловске преподавателем и вольнослушателем педтехникума, потом служил в редакции газеты «Бостандык-Туы» в качестве секретаря. Сначала редактором этой газеты был Джумабаев Мағжан, а последнее время Джумабеков.

По приезде в Ташкент в 23 г. Мағжана Джумабаева там не застал, он находился в Москве. Я писал ему письма, просил его указаний по вопросам литературы, мне хотелось пополнить свое образование, а он этими вопросами очень много занимался. Он мне рекомендовал некоторые литературные произведения.

В 1925 году Джумабаев Мағжан неоднократно присылал мне письма о том, что направление казахской литературы должно ближе стоять к аульному населению. Письма Джумабаева о направлении литературы видел у Ауэзова Мухтара, когда он работал в редакции в Ташкенте. В 1925 году Джумабаевым Мағжаном из Москвы на мое имя для группы: Аймаутова, Кеменгерова, Исхакова была прислана для обсуждения и дачи своего заключения письма о направлении казахской литературы под названием «Алка».

Письмо была прислана по почте, но рассчитана она как для коммунистов, так и для беспартийных. Все перечисленные выше лица письму эту прочитали, она переходила из рук в руки, организованных же собраниях по обсуждению её, кажется, не было. Где находится этот документ мне неизвестно. Размножался ли он не знаю. В Кзыл-Орде такая же программа нашлась у Амангалия Сегизбаева, у Сарсембина и у Ауэзова Мухтара, слышал, что о нем знали многие казахские коммунисты.

Переписывался я также с Аймаутовым Джусупбеком о методологии, начале в Ташкенте я жил под одной крышей с Байгаскиным, Байдильдиным и Даулетбековым, и Кеменгеровым.

В Петропавловск ездил 2 раза. Беремжанова видел В Кзыл-Орде в Наркомпросе после возвращения его из Берлина.

О программе «Алка» знал Байдильдин Абрахман, вероятно, знали Садвакасов, Муканов и другие.

Показание мною прочитано, записано с моих слов правильно.

Подпись (Байтасов)

Допросил: Начальник Востотдела /подпись/.....

Моя оговорка след.

1) Я не говорил «программа», а «Письмо» фамилию Смагулова я не указывал; 2) из уст Жумабаева я слышал, что письмо имеется у Амангалия Сегизбаева и у Сарсембина, а у Ауэзова Мухтара я видел сам. Кроме этих замечаний протокол стенограммы подписую...

Фам. Кеменгерова верить /подпись/

Подпись (Байтасов)

*Архив ДВД РК по городу Алматы.
Ф. 6. Д. 011494. Т. 3. лл. 160–161.*

18 маусым. ...Ахмет Байтұрсынов түрмеде тергеушіге берген жауабында былай дейді: «...Жұмабаев пен Бөкейханов 1924 жылы күзде Мәскеуде маған... жатқан жеріме келді

ме, әлде өлкетанушылар съезінің мәжілісінде кездестік пе, әйтеуір бір жүздескеніміз анық (233-бет).

...Мағжанның «Сауатты бол» (үлкендерге арналған оқу құралы) кітабы 4-рет 1929 жылы Мәскеуде басылып шықты.

...Мұхтар Әуезов: «Қазақ жазушыларынан, әрине, Абайды сүйемін. ... Бұдан соң Мағжанды сүйемін. Европалығын, жарқырағын, әшекейін сүйемін. Қазақ ақындарының қара қордалы ауылында туып, Европадағы мәдениет пен сұлулық сарайына барып, жайлауы жарасқан Арқа қызын көріп, сезінгендей боламын...»

Мұхтар Әуезов

«Мағжан – культурасы зор ақын. ...бүгінгі күннің бар жазушыларының ішінен келешекке бой ұрып, артқы күнге анық қалатын сөз – Мағжанның сөзі». Одан басқамыздың бәріміздікі күмәнді, өте сенімсіз деп білемін.

(«Өз жайымнан мағлұмат», 1929 ж., Ғинуар, Ленинград, ӘӘММ, II. № 382)

Айыптау қорытындасынан:

Бұрын кірген, сонымен қатар олармен байланысы бар ұлтшылдардың Алашорда құрамында болған және ұлтшыл

контрреволюциялық ұйымға қатысқаны үшін қозғалған
№ 2370-іске айыптау қорытындысы

(Үзінді. Қазақшалаған Т. Жұртбай)

2. МӘДЕНИЕТ МАЙДАНЫ

...Өздерінің жолын қуатын ізбасарларды дайындаудың аса маңызды мәселе екендігін ескере келіп, ұйым мүшелері оқушы жастарды өздерінің қарамағына іліктіру үшін белсенді түрде қимылдады және оларды ұлттық рухта тәрбиелеуге ұмтылды...

...Жекелеген әдеби еңбектерді дайындау белгілі бір тәртіп бойынша жүргізіліп, ұйым мүшелеріне өзара бөлініп берілді. «Алқа» атты астыртын әдеби үйірменің өмір сүруі әдеби еңбектерді белгілі бір тәртіп бойынша бөлісіп дайындауға ұйытқы болды, оның бағыт-бағдарын («Табалдырықтың») анықтауға Жұмабаев Мағжан және айыпталушылар Ысқақов Даниял, Досмұхамедов Халел, Әуезов Мұхтар мен Кемеңгеров Қошмұхамед қатысты...

...«Алашордашылар» көркем әдебиетке ерекше көңіл бөлді. Олардың көзқарасын бұқара халыққа кеңінен таратуда пьессалар, өлеңдер, ескі әдебиеттің нұсқалары, әңгімелер мен фелъетондар, тағы да басқа жанрлар таптырмайтын оңтайлы құрал болды... Бұған қоса Байтұрсынов: қазақ жазушылары өзінің туындыларында тек қана қазақ ұлтының мұқым мүддесін қорғауы тиіс деп үндеу тастады... Әуезов Мұхтар мен Ысқақов Даниал да 1923 жылы осыған үндеді, әдебиет мәселелерін ұлтшылдық бағытта талдады, өздерінің мақалаларында Аймауытов пен Кемеңгеров те солай істеді» (Байділдин, № 5441784-іс, 4 т., 134-парақ»).

...е). Аударма әдебиеттерімен – Бөкейханов, Дулатов, Жұмабаев, Байтасов (аудармалардың мағынасын бұрмалап) керексіз, кеңес мектептері мен бұқара халыққа аса қажетті емес кітаптарды аударумен шұғылданды».

ж). Қазақ тілінде мыналар: Х. Досмұхамедов (қазақтардың тәуелсіз кезіндегі өмірін жырлаған, батырлар мен қазақ даласының құдіретін баяндайтын ежелгі әндер мен халық аңыздары), Әуезов (өткен кездің табиғаты мен ауыл өмірін эпикалық сарында әспеттей суреттеді, оларды үлгі етіп

көрсетті), Жұмабаев (сол сарындағы әндер мен өлеңдер), Тынышбаев (орыс тілінде – кең байтақ кең далаға қоныстанған бұрынғы тәуелсіз өмірдің, өзге халықтарға тәуелсіз күн кешкен тарихын) кітап етіп бастырып шығарды.

и). Тілдің тазалығы үшін күрескендер (бұрынғы атаулар мен ұғымдарды): Байтұрсынов, Жұмабаев, Х. Досмұхамедов.

к). Маркстік қондырғысыз, бұрынғы «Алашорданың» идеологиясының негізінде мектепке: Байтұрсынов, Аймауытов, Жұмабаев, Байтасов, Жәленов, Омаров Е., Омаров А. С., Байсейітов Әзіз, Әділев, Әуезов, Х. Досмұхамедов, М. Тынышбаев оқулық жазды.

л). Баспасөзде пікір білдіргендер: («Ақ жол» және басқа да «Алашорданың» идеологиялық ықпалында болған басылымдар арқылы): Байтұрсынов, Дулатов, Жұмабаев, Әуезов, Есполов, Аймауытов, Омаров Уәлихан, Досмұхамедов Х., Қашқынбаев, Қожамқұлов, т.б.

м). Көпшіліктің алдында лекция оқып, баяндама жасағандар (қазақтың мәдениеті мен тарихын, өмірін «Алашорданың» идеологиясы» тұрғысынан түсіндіргендер): Досмұхамедов, Есполов, Қашқынбаев, Жұмабаев, Әуезов, Тынышбаев – бұлар Ташкенттегілер, Орынбордағыларды білмеймін, Қожанов та баяндама жасаған, Асфандияров пен И. Тоқтыбаев және басқалар да араласты.

III том, стр. 120–163

«Қаулы: 1929 жыл, 20 шілде. Мен, Біріккен мемлекеттік саяси басқарманың Шығыс бөлімінің Қазақ АССР-і бойынша өкілетті өкілі бастығының көмекшісі Саенко № 6 тергеу ісімен танысу барысында мынадай қылмысты істің ұйымдастырылғанын анықтадым:

1. Жұмабаев Мағжан кеңес өкіметіне қарсы күрескен және Орта Азиядағы басмашылар қозғалысымен байланысы бар астыртын ұйымның жұмысына белсене қатысқан;

2. Бұл астыртын ұйым Сырдария округіне қарасты Сарысу ауданының көлемінде қастандық әрекетпен айналысып

жүрген ағайынды Әділевтердің бандысымен астыртын байланыста болған.

3. Астыртын ұйым біраз жылдан бері кеңес үкіметінің науқандық шараларына тұрақты түрде іріткі салып, мәдениет пен шаруашылық жұмыстарына кедергі жасады, сондықтан да Мағжан Жұмабаевті Қылмыстық кодекстің 58 бабының 7, 11 тармақтарына және 59 бабының 3 тармағына сәйкес айыпты деп тауып, соған орай 128, 142, 147 баптарды басшылыққа ала отырып:

1883 жылы туған, ірі бай тұқымынан шыққан, жартылай феодал, партияда жоқ, үйленген, бұрын істі болмаған, бұрынғы алашордашы, Петропавл кеңес-партия мектебінің оқытушысы М. Жұмабаевті жоғарыда аталған қылмысты істерін мойындату үшін тергеуге алуды, соған орай Петропавл кеңес-партия мектебіндегі қызметінен 29-жылдың 15-шілдесінен бастап қызметтен босатуды мақұл деп тауып, Қаулы қабылдадым.

Тергеу ісіне кедергі келтірудің алдын алу мақсатында Жұмабаев Қазақ АССР ОГПУ – нің комендатурасына қамаққа алынсын.

ОГПУ-дің Шығыс бөлімінің бастығының орынбасары Саенко. Тергеушілер: Логачев, Альшанский (қолдары)».

Тергеу ісімен таныса отырып, айып қорытындысындағы жалғыз ғана жанама деректің растығына көзіміз жетті. Ол – Мағжан Жұмабаевтің Омбы қаласындағы гимназияда Дінше Әділевтен бір саты жоғары курста оқығаны ғана. Тергеу барысында өзге айғақтар қаперге де алынбады. Демек, бұл айыптаулар нақты айып емес, желеу күйінде қалған.

Әрине, «жаппай құрбандық шалу» науқанына ұшырағандардың негізгі «кінәсі» ұлтын сүйгендігі, ұлты үшін күйгендігі, ұлтының рухани мұрасын сақтап қалу жолындағы күресі екендігі түсінікті.

Ал, осы төртінші «майдан – мәдениет майданы» саласындағы, «Алашордашылардың» қылмыстары мынадай еді:

1. Жауапты орындарға кіріп алып, кеңес өкіметіне жат идеяны насихаттап, оны «Алқа» арқылы жүзеге асырды.

2. Жоғары оқу орындарының шәкірттеріне оқулықтар жазып, арандатуға ұмтылған әрекеттерін жандандырған.

3. Әдебиеттің таптық мүддесін мойындамады.

4. Ұлтшыл-буржуазиялық идеологияны көркем шығармалары арқылы насихаттаған. Сөйтіп, пролетариаттық мәдениетті мансұқ етіп, хандар мен феодалдық еркіндікті, еркін замандағы қазақтың бостандығын мадақтаған.

1930

4 с ә у і р. ...ОГПУ-дің ерекше қаулысы бойынша Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев... ату жазасына кесілді. ...Жалақы мөлшерінен артық мүліктері тәркіге алынды.

3 0 м а м ы р. Жоғарыдағы азаматтарға кесілген ату жазасы он жылдық бас еркінен айыру шарасымен алмастырылды.

...қазан. Мұхтар Әуезов түрмеде тергеушіге берген жауабында былай деді:

«... 1925 жылдың басында «Табалдырық» әдеби тобының декларациясы қосып салынған Жұмабаевтың хаты маған пошта арқылы келді... өзінің бағыт-бағдарынан байқалып тұрғандай, М. Жұмабаевтың бұрынғы көзқарастарына қарағанда мүлде басқаша, мазмұны жағынан солшылдыққа жақын, бүгінгі күнге бейімделе жасалған еді.

1931

2 0 қ ы р к ү й е к. ...Протокол допроса обвиняемого Ауезова Мухтара: «В Ташкент я приехал в конце ноября 1922 г. ..

Из знакомых своих в Ташкенте одного только Магжана Джумабаева, сотрудничавшего в журнале «Чолпан».

«Алку» и письмо от Джумабаева я получил в Семипалатинске одновременно и в одном конверте и никакой

предварительной переписки с ним не вел. Никакой не-легальщины в этой «Алке» я не видел и по полученным платформам... а Джумабаеву я написал, что принципиально «Алку» я одобряю и считаю нужным созвать совещание казахских литераторов для оформления официальной организации литературоведов. Этим все и закончилось...»

...Айдауда жүргенде «Ботамды көрдім түсімде» деген өлең шығарады.

Ботамды көрдім түсімде
Қырмызды моншақ тағынған.
Ботамды көрдім түсімде
Атасын боздап сағынған.

Апасы құшып еркесін,
Көзінен меруерт ағызған.
Мен сендерден садаға,
Бөбегім, жарым, жанымнан!

Ж. Сүлейменов, М. Жұмабаев, 2006 ж, 108 бет

1933

11 қыркүйек... Ғ. Мүсірепов «Әдеби мұраны игеру ісін алашордашылардан үйренуге кеңес береді: «Біз шеберлікке Абайдан, Мұхтардан, Мағжаннан және Омардан (Қарашев) үйренейік» деген сөз үшін жазғырылды

*ҚР Президентінің мұрағаты. 141-қор,
1-т., 5817-іс, 1-17-парақтар*

1934

...Мағжанның әкесі Бекмұхаммет Жұмабайұлы (1868 ж.т.) 66 жасында қайтыс болады.

1 4 м а м ы р ССРО Жоғарғы советінің төралқасы М. Жұмабаевтың жаза мерзімін 7 жылға, яғни 1936 жылғы 2 маусымға дейін кемітті.

«ССР Одақтық Орталық атқару комитеті Президумының 14/IV – 1934 жылғы мәжілісінің № 72 хаттамасы. «34». ОГПУ коллегиясының 4/ IV – 30 ж. күнгі үкімі бойынша 20/ VI – 29 ж. күнгі қаулысымен 10 жыл концлагерге кесілген Мағжан Жұмабаевқа кешірім жасау туралы ұсыныс (№ П-443–41 іс) мақұлданды. Концлагердегі тұтқындалу мерзімін жеті (7) жылға қысқартылсын. ССР Одағының ОАҚ-нің хатшысы үшін: А. Медведов. Көшірме Сивирьлагка жіберілсін» (VII том, 441-бет).

Бұл Қаулы Мағжан тұтқында болған Свердловскідегі лагерге жіберіледі:

«ОГПУ-дің Свирлаг басқармасының ПВШ-сына Лодейное-поле қаласы. 28 апрель. ССР ОАҚ-нің Президумы мәжілісінің азамат Мағжан Жұмабаевтің № П-443–41 ісі туралы 1934 жылғы 14 сәуір күнгі № 72–91 қаулысының көшірмесі жолданып отыр. Анықтама: ОГПУ коллегиясының 26/IV-34 жылғы қаулысы» (VII том, 440-бет).

Осы томның 439-бетінде ОГПУ коллегиясының:

«ССР ОАҚ Президумының 14/IV-1934ж. Қаулысы орындалуға жіберілсін», – деп жазылған (осы қатынаспен VIII том аяқталады).

Бұл Қаулы араға екі жыл салып барып күшіне енді. 1936 жылы 2 маусым күні айдаудан босатылды. Вязьма – Сызрань – Челябинскі арқылы Қызылжарға келді.

1935

2 7 м а м ы р «Қазақ әдебиеті» газетінде С. Мұқановтың «Қазіргі сатымыз» деген мақаласы басылды.

«...Алашордашыл ақын, жазушылар табиғатының мылқау күшінің құлы...

...Қалмақанның (Әбдіқадыров) «Бұрғы» деген жиырма жолдық өлеңінің мазмұн байлығын, сөзінің екпінін, сенімнің

күштілігін, уақиғасының тығыздығын, пікірлерінің материалистігін алсақ, Мағжан сияқты алашордашылардың барлық поэзиясы садағасына да тұрмайды...»

1936

4 м а у с ы м. ...НКВД Свирьлаг түрмесінен босап, Ленинград ауданы Вонесен аудандық милиция бөлімінен № 347296 санды паспорт алды.

2 3 м а у с ы м. ...Қызылжарға келді. Қарағанды облысы Петропавл қаласы, Мирзоян көшесі, 179 деген мекен-жайға тіркеуге тұрды.

2 2 т а м ы з. ...Петропавл қаласы, Дзержинский көшесі, 59 үйге тіркелді.

...Айдаудан оралып келіп, Еслам деген жігіттің қазасына «Еслам қазасына көңіл айту» деген өлең жазған.

Сонау Еслам үздік туған бала екен,
Байтақ елге асқар таудай пана екен.
Сол панадан, сол баладан айрылып,
Жалпақ Жауар жүрегінде жара екен.

Көлі кетіп, шөлге айналса – жер жетім,
Ері кетіп, шер байланса – ел жетім.
Білдім анық жастың үздік туғанын,
Көрмесем де, көргеннен соң ел шетін.

Білдім жастың асып туған бағасын,
Жас та болса, байтақ елге ағасын.
Қалың Жауар үстіндегі қамқаның
Тағдыр тартып жыртқан екен жағасын.

(Жауар – Қарауыл руының бір атасы)
Есін жия ел деп құлаш сермепті,
Ағайынның бірін де жат көрмепті.
Ер азамат бір нақақтан қысылса,

Қорғау бопты, бірін қолдан бермепті.
Тартыпты ылғи тура жолға, мақұлға,
Асқар таудай пана бопты жақынға.
«Халық айтса, қалт айтпайды» деген ғой,

Ие бопты байтақ, терең ақылға.
Ажал – бір жол, аттап етпек айла жоқ,
Өткен адам қайта келмес, қайла жоқ.
Солай, Зеке, елге тоқтау айтқан жөн,

Оймен азып, жасығаннан пайда жоқ.
Солай, Зеке, ой сабырмен басылар,
Өзіңіздей ағасы бар, жасы бар.
Жақсы туған ер азамат жоқ емес,

Ел асқар ғой, талай қымбат тасы бар.
Сол сұңқарды кім ұмытар, кім қиып,
Кетіпті елім ел ойына у құйып.
Бірақ ақда жеңгені жөн сол ойды,

Ой деген бір дария ғой тұңғиық.
Ой деген – бір терең дария тұңғиық,
Ой қажытар бір қайғы, бір нұр құйып.
Ой деген – сел, онда құлан қағы жоқ,

Ой дегенің – таусылмайтын кермиық.
Жүрген жері сауық-думан базардай,
Ажал шіркін қаратпайды ажарға-ай.
Жолаушымын, уақытым тар болмаса,

Жігіт екен арнап сөздер жазардай.
Жігіт екен кемеліне келе алмай,

Арманда өткен толық жеміс бере алмай.
Кемеріне келіп, толса сонау жас,

Ел қалар ма ед ер жемісін тере алмай.
Тауда тас көп, тас ішінде тас болар,
Елде жас көп, жас ішінде жас болар.
Сақа құймас қолайына жақпаса,

Асыл туған жас байтаққа бас болар.
Мүше келсе, «ат боларлық құлын» дер,
Жақсы туса, сонда мынау ұлым дер.
Сол ұлынан ерте айрылса саналы ел,

Үзілгендей болды, дүние, жолым дер.
Солай, Зеке, қайысса да қабырға,
Болсын байтақ енді миға – сабырға.
Өлім жол ғой, ел – жолаушы сол жолда,

Енді қарай бермегейсің қабырға.
Фибрат алып ақынның бұл хатынан,
Қайғыңды азайт көкіректен атылған.
Тар жолдарда жолдас болған жолдасым.
Кішілік айттым Зылиқаның да атынан.

27 қ а н. Алматыдағы С. Мұқанов Мағжанның Петропавлдан жолдаған хатына жауап жазды:

«Сізбен жолығып сөйлескенде де мен айттым ғой: егер де өзіңіз шын ниетпен совет әдебиетіне қызмет етемін десеңіз, жазуыңызға ешкім бөгет болмайды деп. Сол сөзім әлі де сөз, жазуыңызды бетке қақпаймыз. Совет платформасында отырып жазған сөзіңізді басамыз. Мұнда келем десеңіз, Сізді бетке қағатын ешкім жоқ...»

Елеукенов Ш. Мағжан. А., 1995, 135-бет

27 қыркүйек. ...М.Жұмабаев Петропавлдан Алматыға, Қазақстан жазушылар Одағына хат жазады:

«Өзімнің кінама лайық жазамды өтедім. Еңбектің қара қазанында қайнап, адасулар мен арам ойлардан мәңгілікке арылдым. Мен бұрынғы ойларымнан арылып, бай мен ұлтшылдардың жолынан бас тарттым және жаңа жолға, еңбекшілер жолына бет бұрдым. Мен қалған өмірімді берік ниетім мен үмітімді дәлелдеу үшін социалистік құрылыста еңбек теуге бел будым. Мен үшін енді еңбекші таптың, коммунистік партияның жолынан басқа жол жоқ.

Еңбекші табы әдебиетінің жетекшісі – жазушылар Одағы баяндамасынан менің өткен кезеңдегі адасушылығымды қатал сынға ала отырып, сыртқа теппей, өзіне тартып, Жазушылар Одағына мүшелікке қабылдап, жетекшілік етуін, көмек беруін сұраймын».

Мағжан Жұмабаев.

Петропавл қаласы, Дзержинский көшесі № 19 үй

27 қазан. ...Алматыдан. Сәбит Мұқановтың хаты. «Құрметті Мағжан. Жазушылар ұйымына жазған хатыңызды да, менің елдегі адресіме жазған хатыңызды да алдым. Правление мүшелеріне оқыдым. Олар да, мен де шын ықыласпен совет әдебиетіне қатынамамын деген сөздеріңізді, берген уәдеңізді қарсы аламын, шындығына сенеміз! Адамшылық ар-ұяты бар кісі осылай болуға тиіс.

Өзіңіз айтқандай, адам баласын бақытқа жеткізетін жалғыз жол – коммунист партиясының жолы.

Сәбит Мұқанов

Сізбен золығып, сөйлескенде мен айттым ғой: егер де шыне ниетпен совет әдебиетіне қызмет етем десеніз, жазуыңызға ешкім бөгет болмайды, деп. Сол сөзім – сөз. Бұл пікірге басқа жолдастар да қарсы емес. Бұл хатта мен басқа сөзді қоя тұрып, Сіздің екі сұрауыңызға жауап берейін.

1. Жазушылар ұйымына совет әдебиетіне қаламымен еңбек сіңірген алынады. Біз Сіздің қателіктен қайттым

27 x 1936 жыл

Алма-Ата.

Құрметті Мағжан Жұмабай ұятма
жазған арыздарға да менің елдегі
адресім жазған қағаздарға алдым.
Төменгі түсініктемесіне оқидым.
Қарға, менде шын ақалас пен
совет әдебиетіне бағаласам деген
сәздеріңізді, берген уәдесіңізді, қарса
амалың, шаңқартаңа ~~те~~ сенеміз!

Адамшалаң ар уайы бар кісі оспай
бөлуға тиіс. Әзіңіз айтықандай
адам баласы бақоңқа жеткізерін
Жаңа Жол Коммунист партиясынан
шыға.

Сізбен золыған сөйлескенде
де мен айттым ғой: егерде әзіңіз
шын ниет пен совет әдебиетіне
қызмет етем десеніз Жазуыңызға
еш кім бөгет болмайды деп. Сол
сөзім әлде сөз. Бұл пікірге басқа жолда-
старда қарсы емес. Бұл хатта мен жаң-
ғы сөзді қоя тұрып, Сіздің екі сұрауыңызға
жауап берейін:

1. Жазушылар ұйымына совет әдеби-
етіне қаламы мен еңбек сіңірген кісі
алынады. Біз Сіздің қағалықтан қайтығын
деп жазған қайтыңызға сенеміз. Бірақ
көпшілік алдына дұрыс қағалыңыздан
шыққан көркем еңбегіңізді ұсынтайы
өлеңдеріңіз басымтайыта ұйымға елге
бонды ұстап көтерміз. Бұл сөзге
Сіз ретке тиісі емесіз.
Ұстап-ұйымалық тәртібі. Тәртіп-

декларациядан істі жақсы көреді.
Жазушыды бетке қағпаймыз. Совет
паттернамасында отырып жауап
сөзімізді басамыз. Содан кейін
ұйымда мүшелік мәселесі өзінен өзі
шешіледі.

II-ші, Қазмертшіз, ұлттың сізге
қамығы йурамы. Ақша мен қы-
марға йурамында, А. Ара
керісекізде бекітілді өзіңізге
болсаң. Мұнда келісім қасаңыз
сөзді бетке Қарағаш Кісі Ж.К.
Қайда йурамында жауап
керекті жауапқа, Қасағаш
болар. Бірақ, бұл ретте
маған Қарағаш беріңіз.

Қызыл жауап Сәйіткерке
Сәйіткерке. Жауап берсеке
Кірісу, совет әдебиетіне Қазмер
еру жұмысқа, шешімі көбі-
несе өзіңізге дей, егерде шын
флет пен совет әдебиетіне
ай салсаңыз, бетке сізді
бетке Қарағаш йурамы тәмен
болар еді, дейтін Кісі бол-
майды. Әрбір йурамы ретте
М.К.

Ол құрметті біледі, Шарипайда
біледі, бірақ пролетарта сәт емес
ісі. Жақсы көреді.
Құрметті Сәбит мен
Сәбит.

Орысша ақша
мен арабша шырша
босаумен Жұмабай
Зульке, мені ақшамен
Математика Бейнеумен

Ақша
1/2 460. 1 кәсіп

...жылдың аяғы. Мағжан Петропавлдан Алматыға С. Мұқановқа хат жазды:

«Құрметті жолдасым Сәбит. Сіз менің Петропавловскідегі орыс мектебінде орыс тілі мен әдебиетінен сабақ беріп жүргенімнен хабардар боларсыз. Январьдің басында мені қызметімнен босату туралы мәселе қозғалғанмен де, біраз уақыт басылып қалған еді. Бірақ январьдің соңында бұл жәй тағы әңгіме болды да, мені жұмыстан шығарып жіберді. Не себептен босатылғанымды сұрасам, қалалық оқу ісінің меңгерушісі жалпы саяси себептерге байланысты дегенді айтты. Міне, 20 шақты күн болды, жұмыссыз отырмын.

Декабрьде көркем әдебиеттердің қазақ баспасымен Толстойдың «І-Петр», Некрасовтың «Декабристерін» аударуға келісімшартқа отырған едім. Содан бері одан да хабар жоқ.

Ол жақтан мен өте қиын халде оралдым. Әсіресе, жұмыссыздығым жаныма жаман батады.

Мен Қазақстанға жаңа жолға түскенімді өзімнің қалам ұшымен көрсетсем деген жалғыз тілекпен оралдым. Қалай болғанда да орталыққа жетуім керек деп шештім. Егер жолға қаражат тапсам, орталыққа баруды ойлап отырмын. Әрине, өз халімнің қиындығын айта отырып, Сізді де бірдемеге міндеттегім келмейді. Сізге осылай жазуға қазіргі халім итермелеп отыр. Кешіріңіз. Бұл хатты қыдырып келген туыстарым жақтан, Степняктан жазып отырмын».

1937

18 наурызда Мағжан Қызылжардан Алматыға жүріп кетті.

...наурыз-желтоқсан. Алматыда музейде, мектепте, колхоздағы дәрігерлік пунктте жұмыс істеді. Баспадан кітап алып, аударып, қаламақы таппақ болды.

Қазақстанның бірінші басшысы Л. Мирзоянға арыз жазды. Сол арыз бойынша басшы қызметтегі Ғ. Мүсіреповке жолықты.

...«Жамбылға» деген ұзақ өлеңін жазады. Қалғаны бір ғана шумақ.

«...Жан аға! Шықтым өлімнен,
Халімді менің көрсейші.
Жаның нұрға көмілген,
Нұрыңнан ұшқын берсейші!...»

М. Жұмабаев, 2006 ж, 108 бет

3 м а м ы р. ...Алматы қаласы, Лесная 59 деген мекен-жайға тіркеуге тұрды.

21 мамыр «Председателю Совнаркома КазССР тов. Исаеву от Джумабаева Мағжана. г. Алма-Ата, Лесная № 89 (Кирова, 103).

ОТКРЫТОЕ ПИСЬМО

Я, как контрреволюционный алашординский деятель и как революционный националистический писатель, был изъят из среды строящих социализм казахских трудящихся и пролетарской властью справедливо и вполне заслуженно на надлежащее время был изолирован от социалистического общества.

Находясь некоторое время в исправительно-трудовых учреждениях, под благотворным воздействием единственно правильной и верной в мире исправительно-трудовой политики советского государства, сам непосредственно участвуя на некоторых гигантских социалистических стройках, я пересмотрел свою идеологию и всю свою общественно-литературную деятельность и окончательно убедился в безусловной реакционности и в подлой преступности националистической алаш-ордынской идеологии, которую я исповедал и которой я руководствовался во всей своей общественно-литературной деятельности, окончательно убедился в кровной враждебности казахским трудящимся и всей социалистической стране националистической алаш-ордынской идеологии и всей подлой предательской работы националистов алаш-ордынцев.

В результате этого пересмотра и этого убеждения я раз (и) навсегда осудил все свое прошлое, общественное и литературное, бесповоротно порвал с своим преступным прошлым, с национализмом, с националистами – алашордынцами

и бесповоротно решил безраздельно отдать остаток своей жизни на служение социалистическому обществу, как преданный сын социалистическому обществу, как преданный сын социалистической Родины.

С этой своей заветной мечтой и с этой своей единственной целью я несколько месяцев тому назад, с разрешения соответствующих органов, приехал в Казахстан, где небывалый расцвет социалистической страны и цветущая жизнь казахский трудящихся меня лишний раз убедил в преступности и подлости моей и всех националистов алаш-ордынцев деятельности и меня окончательно укрепили в моем твердом решении порвать раз (и) навсегда с контрреволюционным национализмом, с националистами, как с врагами революции, социалистической Родины и казахского народа, и безраздельно отдать себя на служение социалистической Родине, как совершивший тяжелое преступление, но окончательно исправившийся, переродившийся преданный сын ее, Родины.

Открыто, чистосердечно и бесповоротной твердостью заявляю об этом Вам, главе Правительству социалистического Казахстана и строящему счастливую жизнь всему Казахскому народу и с данным письмом обращаюсь к Вам и прошу о предоставлении мне возможности показать и доказать свое бесповоротное перерождение, окончательную перековку, свою преданность социалистической Родине на деле, на творческой работе, в частности на литературной творческой работе, дав мне возможность печататься в Казахстане, прошу предоставить мне возможность доказать, что служившее долго и преступно реакции и казахской контрреволюции мое перо, после перековки, после перевоспитания меня советской трудовой политикой, будет честно, преданно и, надеюсь, плодотворно служить социалистической Родине.

При этом письме прилагаю три стихотворения, как образцы моего творчества последнего времени.

Одновременно довожу до Вашего и всего социалистического общества, сведения, что в настоящее время я начал работать над темой, где ставлю себе художественный показ единственно правильной в мире советской

исправительно-трудовой политики, где, в поэме, будут даны типы двух казахов – преступника бытовика и преступника-националиста и пути исправления, перевоспитания их при одновременном показе неподдавшихся и поддающихся исправлению заклятых врагов народа, отбросов общества. М. Джумабаев. 21 мая 1937 года».

*Қ. Алдажұманов, Ақынның соңғы үміті.
«Қазақ әдебиеті». 21.08.1992*

...«Қаламыма» Л. И. Мирзоянға арналып шығарылған ұзақ өлеңі. Сақталғаны үш шумақ.

... Енді, бетім, елді көр еңбек емген,
Басында бағы жанып, күнде күлген,
Комданып, қас қырандай қаруланып,
Алыста орағытқан жауға төнген.

Осы бетім – ақ ниетім елге ере алсам,
Гүлденген өмірге үндес жыр бере алсам,
Социалды Отанды қанмен қорғап,
Керек болса, кезінде жан бере алсам.

Осы бетім – ақ ниетім, келдім бастап,
Жанымнан бар жараны сылып тастап.
Еңбекші ел, ашуы – ұшан, мейірімі мол,
Жанымды тартты саған жалаңаштап.

Туған жер, Петропавл қ, 2008 ж., 243 бет

30 желтоқсанда Мағжан Жұмабаев Алматы қаласында тұтқындалды.

Из протокола допроса М. Жумабаева

г. Алма-Ата 30 декабря 1937 года

Следователь: Вы арестованы как член антисоветской националистической организации, существовавшей

в Казахстане, и по ее заданиям вели активную контрреволюционную работу.

Признаете ли вы себя виновным.

Джумабаев: «Виновным себя не признаю...»

Допрос окончен

Подпись

М. Жумабаев

1938

№ 2 Из показании обвиняемого Жумабаева Мағжана от 6 января 1938 г.

... Организация литературного кружка «Алка» (Ожерелье) была задумана мною, 1925 г. в Москве. Программа «Алка» также была составлена мною ближайшем участии студентов ГИЖ-а Жакена Сарсембина и Амангалия Сегизбаева и с некоторыми коррективами приехавшего в ГИЖ, кажется, в следующем году Ильяс Джансугурова. Программа «Алка» первоначально была прочитана мною Букейханову и Байтурсунову во время краеведческого съезда Республики. Байтурсунов делегатом приехал кажется из Кзыл-Орды. Мне мандат был прислан из Ташкента от Х. Досмухамедова.

Таким образом, составленная мною при участии Сарсембина, Сегизбаева и Джансугурова и одобренная Букейхановым и Байтурсуновым программа «Алка» от руки была размножена и разослана по почте по следующим адресам: Кзыл-Орда – Дулатову и Е. Омарову, Ташкент – Аймаутову и А. Байтурсунову, Петропавловск – Д. Тлеулина и Семипалатинск Ауезову. От всех этих лиц я получил одобрительный отзыв и обещание вести работу в области литературы в духе программы-платформы «Алка». А программа «Алка» в основном состояла следующим.

В лагерь. По отбиту жак
был и возвращеня в Казань
сзан в 1936г. я возобнови
свою национальную работу в общ
названного государства и восста
новил свою связь с некоторыми
старыми членами националистиче
ской организации.

Завербовал меня А.Н. Бу
кейханов в 1942г. в г. Омске.

Дополнительное доказательс
о своей и организации деятельности
наши даны дополнительно.

в. Г. 1938г.

Мзу

С.З. Связи до 1928г. и имен
и назывались: Мамышев, Досмухам
баев, Мамышев, Сейфуллин, и др.

После лагеря: В. Ахмедов, С. Ах
медов, Сейфуллин, Мухамедов С. и др.

Мзу

Направлять и развивать литературу по националито-
ческому руслу, но под прикрытием марксистского миро-
воззрения, вернее под прикрытием марксистских фраз.

В программе я пытался обосновать это положение, т.е. необходимость националистического этапа в истории литературы каждого народа и при том, необходимость этапа исторического романтизма т.е. восхваление феодально-рыцарского прошлого своего народа. Это положение я пытался обосновать цитатами из некоторых марксистов-литературоведов, как Плеханов, Луначарский, Воронский и др. Это положение-программа «Алка» хотя была составлена моей рукой, но она по существу вытекало из установки, из всей работы всех казахских работников-националистов т.е. формально внешне признать Советскую власть, прикрываться марксистскими фразами, но по существу проводить свою националистическую работу, тогда главным образом в области идеологии, держа курс на падения Советской власти в непродолжительном времени с одной стороны вследствие перерождения самой Советской системы, а с другой стороны вследствие неминуемой интервенции капиталистических держав.

«Алка» пыталась выполнить часть этой общей установки в области литературы. При том, как я указал своем первом показании, первоначальной ячейкой организации в лице Букейханова мне и было поручено ведение националистических работ в области печати, что я осуществлял и что к 1925 году вылилось в организацию «Алка».

Из казахских литераторов, державшихся платформы «Алка» наиболее активными работали Аймауытов, Байтасов, Ауезов, Кеменгеров и Джансугуров. Аймауытов и Байтасов напечатали ряд острых статей в Ташкентской печати и устраивали там ряд литературных диспутов. Тоже самое, в той или иной мере, делали и остальные. Меня самого писавшего строго в духе своей «Аллы» продолжали печатать Ташкент-Оренбург, Кзыл-Орда, где печатью руководили Ходжанов и Смагул Садвакасов. Упорно работал в этом направлении Джансугуров, в чем я убедился после приезда в Алма-Ата в 1937 году, тогда прочитал написанных в духе положения «Аллы», в духе исторического романтизма-восхваление феодального былого казахского народа.

*Архив ДВД РК по городу Алматы.
Ф. 6. Д. 09797. лл. 54–55.*

8 қ а ң т а р. ...ҚССР Ішкі істер халық комиссарына тұтқындағы Мағжан Жұмабаевтан Өтініш (өз қолымен жазылған). Совет өкіметі алдындағы кінәмнан арылу үшін, мен Жұмабаев, өзіме тағылған айыпты, атап айтқанда: бірнеше жыл бойы шет елдердің бірінің мүддесі үшін шпиондық қызметпен айналысқанымды шын жүректен мойындаймын. Жапонияның пайдасына шпиондық жасауды 1919 жылы бастап, 1929 жылы қамалып, лагерьге айдалғанша тоқтатқан жоқпын. Сотталып, жазамды өтеп, Қазақстанға 1936 жылы қайтып келгеннен кейін аталған мемлекеттің мүддесіне шпиондық жасауды қайта жалғастырып, ұлтшылдық ұйымның сақа мүшелерінің кейбіреулерімен байланыстым.

Шпиондыққа мені 1919 жылы Ә.Н. Бөкейханов тартты. Өзімнің және ұйымның жұмысы туралы нақты тағы қосымша айтамын. Р.С. 1929 жылға дейін Тынышпаев, Досұхамедов, Танащев, Сейфуллин т.б, ал лагерьден келгеннен соң И. Ахметовпен, Е. Омаровпен, С. Сейфуллинмен, С. Мұқановпен т.б. байланыстым. 6.01. 1938.

21 а қ п а н. ...Мағжан Жұмабаевты РСФСР ҚК 58–6 және 58–11 баптарымен айыптау туралы қорытындысын ҚССР НКВД КГБ бастығы Володзько және Республика прокуратураның тергеу жөніндегі көмекшісі бекітті. «М. Жұмабаев Ә. Бөкейхановтың тапсырмасы бойынша шет елдердің бірінің мүддесі үшін 1919 жылдан 1929 жылы қамалғанға дейін шпиондық жасаған, 14 адамды қасына тартқан...1936 жылы жазасын өтеп келгеннен кейін солармен қайта байланысқан.

“ЖУМАБАЙ”
ЖАН ДИРЕКТОРЫ ЖАҢ ҚОСР
ЖАҢ ҚОСР ЖАҢ ҚОСР

(10.07.1940)

1938 год
РАССМОТРЕНО
Жумабай
ЕСТ К Ж / ЖАҢ ҚОСР
177 отн 11/11 193 ж.

ОБВИНТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По делу № 3881 по обвинению
ЖУМАБАЙ Жумабай Бекенович
по ст. 58-6 и 58-11 УК РСФСР.

Обвиняемый по настоящему делу ЖУМАБАЙ Жумабай Бекенович
был арестован 30 декабря 1937 года на основании имеющихся в
3 Отделе УГБ НКВД Каз.ССР материалов о его шпионской работе.

Следствием установлено, что обвиняемый ЖУМАБАЙ Ж.Б. в
1919 году, находясь в гор. Омске, был завербован быв. лидером
Алун-Орди, агентом разведки одного иностранного государства
БУКЕХАНОВИМ Аликханом для шпионско-разведывательной работы в
пользу этого государства. (м.д. 8,9,12).

В дальнейшем по заданию БУКЕХАНОВА, ЖУМАБАЙ Ж.Б. в шпион-
скую организацию в пользу того-же иностранного государства
за период 1919-1923 года завербовали 14 человек: а) в г. Омске
7 человек; б) в г. Петропавловске 3 человека и в) в г.
Ташкенте 4 человека. (м.д. 13,15,16,42,43).

ЖУМАБАЙ Ж.Б. систематически собирал и передавал сведения
шпионского характера разведке того-же иностранного государст-
ва о политико-экономическом состоянии и обороноспособности

- 4 -

Советского Союза, в том-же направлении использовал завербованных им членов шпионской организации. (д.д. 17,112)

Через связанных с ним членом существовавшей в Казахстане к-р националистической организации проводил активную подготовку к-р повстанческих кадров для вооруженного выступления против Советской власти в момент начала войны Японии с СССР. (д.д. 20-25, 102,105)

В 1929 году за контрреволюционную националистическую деятельность был осужден на 10 лет в к/д.

После возвращения из лагерей в 1936 году возобновил свои шпионские связи в пользу того-же иностранного государства. (д.д. 30-33, 112).

Допрошенный по делу обв. ЖУМАБАЙ М.М. виновным себя признал полностью.

на основании вышеизложенного, по делу обвиняется:

ЖУМАБАЙ Магжан Векенович, гр-н СССР, родился 1893 года, казах, уроженец Байноткоровского р-на Северо-Казахстанской области Каз.ССР, неженат, сын бедн., беспартийный, в прошлом активный Ардеш-ордынец, по профессии - писатель, в 1929 г. за участие в к-р националистической организации привлекался к ответственности по ст.ст. 58-10 и 58-11 УК и был осужден к заключению в концлагерь на 10 лет, срок наказания отбыл в 1936 году. До ареста проживал в г. Алматы без определенных занятий.

в том, что:

- 1) с 1919 по 1929 год, систематически собирал и передавал

УТВЕРЖАЮ
НАМ ЛЕДОНЕДЫМ ТАМ КОСР
НАМОР ГОС. БЕД НАСНОСТИ

(10.07.1940)

177
11/11 1938
РАССМОТРЕНО
11/11
1938

ОБВИНТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По делу № 3861 по обвинению
ЖУМАБАЙЕВ Мағжана Бекеновича
по ст. 58-6 и 58-11 УК РСФСР.

Обвиняемый по настоящему делу ЖУМАБАЙЕВ Мағжан Бекенович
был арестован 30 декабря 1937 года на основании имеющихся в
3 Отделе УГБ НКВД Каз.ССР материалов о его шпионской работе.

Следствием установлено, что обвиняемый ЖУМАБАЙЕВ М.Б. в
1919 году, находясь в гор. Омске, был завербован быв. лидером
Ален-Орди, агентом разведки одного иностранного государства
БУКЪХАНОВИМ Аликсаном для шпионско-разведывательной работы в
пользу этого государства. (м.л. 8,9,12).

В дальнейшем по заданию БУКЪХАНОВА, ЖУМАБАЙЕВЫМ в шпион-
скую организацию в пользу того-же иностранного государства
за период 1919-1923 года завербованы 14 человек: а) в г. Омске
7 человек; б) в г. Петропавловске 3 человека и в) в г.
Ташкенте 4 человека. (м.л. 13,15,16,42,43).

ЖУМАБАЙЕВ систематически собирал и передавал сведения
шпионского характера разведке того-же иностранного государст-
ва о политико-экономическом состоянии и обороноспособности

- 2 -

Советского Союза, в том-же направлении использовал завербованных им членов шпионской организации. (д.д. 17,112)

Через связанных с ним членом существовавшей в Казахстане к-р националистической организации проводил активную подготовку к-р повстанческих кадров для вооруженного выступления против Советской власти в момент начала войны Японии с СССР. (д.д. 20-25, 102,105)

В 1929 году за контрреволюционную националистическую деятельность был осужден на 10 лет в к/д.

После возвращения из лагерей в 1936 году возобновил свои шпионские связи в пользу того-же иностранного государства. (д.д. 30-33, 112).

Допрошенный по делу обв. ЖУМАБАЙ М.М. виновным себя признал полностью.

на основании вышеизложенного, по делу обвиняется:

ЖУМАБАЙ Матжан Искендерович, гр-н СССР, рождения 1898 года, казах, уроженец Байнетиновского р-не Северо-Казахостанской области Каз.ССР, неженат, сын бедн., беспартийный, в прошлом активный Ард.-ордынec, по профессии - писатель, в 1929 г. за участие в к-р националистической организации привлекался к ответственности по ст.ст. 58-10 и 58-11 УК и был осужден к заключению в концлагерь на 10 лет, срок наказания отбыл в 1936 году. До ареста проживал в г. Алматы без определенных занятий.

в том, что:

- 1) С 1919 по 1929 год, систематически собирал и передавал

- 3 -

разведке одного из иностранных государств шпионские сведения о политико-экономическом состоянии и обороноспособности СССР.

2) Вербовад лиц в шпионскую организацию, лично им вербовано 14 человек.

3) Через связанных с ним членов существовавшей в Ковкехстан к-р националистической организации проводил активную подготовку к-р повстанческих диверсионных кадров для вооруженного выступления против Советской власти, в момент начала войны Японии против СССР.

4) В 1936 году возвратился из лагерей и возобновил свою шпионскую деятельность, т.е. в преступлениях предусмотренных ст.ст. 58-6 и 58-11 УК РСФСР.

Исходящее дело направить в НКВД СССР.

СОТРУДНИК 3 ОТДЕЛА УГБ НКВД
НАГОР -

(ДИМИТРИЕНКО)

"СОГЛАСЕН" ПОМ НАЧ 3 ОТДЕЛА УГБ НКВД
СТ ДЕПЬТАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

(НАРОСЛАВСКИЙ)

ОПРАВКА: 2) ЖУМАБАЙ арестован 30 декабря 1937 года и содержится под стражей в след. тюрьме НКВД.

2) Вещественных доказательств по делу нет.

3) Личные документы при деле в отдельном пакете.

СОТРУДНИК 3 ОТДЕЛА УГБ НКВД
НАГОР -

(ДИМИТРИЕНКО)

Обвинительное заключение составлено

в г. Алаш-Ата " " февраля 1938 г.

1949

31 қараша. ...Қазақстан жазушылар Одағының ІҮ пленумында С. Мұқанов баяндама жасады:

«...Алашорда жазушыларының ең көрнектісінің бірі, шығармалары шылқып тұрған реакцияшыл символизм бағытында жазылған Мағжан Жұмабаевқа әдеби суд жасап, оның... халық бостандығына жаулық сырын ашты..»

1959

20 қараша. ...Зылиқа Совет Одағының бірінші басшысы Н. Хрущевке хат жазып, күйеуі Мағжанды ақтауды сұрады.

Мағжанның зәйыбы
Зылиқа

10 желтоқсан. ...Қазақстан КГБ бастығының орынбасары Арыстанбеков Қазақстан Жазушылар Одағына № 3/1866 хат жазып, Мағжан Жұмабаевтың шығармаларының идеялық жағы туралы қорытынды беруді сұрады.

Тол. Қосымша № 1.

Вс. Жұмабаев 3.

Много было направлено заявление пред-
седателя Совета Министров СССР, на кото-
рое получила ответное письмо от Бюро Про-
ср. от 27/III-54г., где говорится, что по-
лучившее письмо с вашим письмом будет
направлено на рассмотрение Военному Про-
курору Туркестанского военного округа на
рассмотрение.

Ваша работа, которую вы делаете по по-
лучению заявления, мне кажется, имеет в
себе и вам добровольное участие,
касающееся к делу моего сына.

К тому же моему сыну
писалось письмо. Работы Луканке
27/IV-56г. Внимательно изучать.
Встретив с помощью моего сына.

Дополнительно к этим материалам
сообщаю:

Мой друг в 1937 г., когда он приехал
сюда писателем Казахского фронта
Веня-Вит, написал несколько статей
по поводу, которое с резолюцией
Кубани, тогдашний секретарь ЦК
Казахстана А. Мурзояна был связан
и был Габиду Мусрептеу.

Из этих записок видно, что
записки из п. "К перу", "К
Юкова и Велма"

В записках "К перу" он был
писателем, который о том, что он
торгов счастлив с прошлым и сейчас
нужно коммунистическая идея. Из
записок видно, что много людей
три куклы, где говорится:

Здесь дети, сидят портняжники
Басанда Бат Жаный, куклы

С иңгәй дүмәй приседити нәс к әтәи.
Кәсә ырткы тәйерә т дүмәй мәсә.
Сибранә ырдзунхәс, ыт дәсәтәдәи
друзьбәи дәи.

Сәткәтәй дүмәй ырткы т к әтәи

В ырткәтәи "Юнонә"
 ыт ырткәтәй ырткәтәй ырткәтәи
 с ырткәтәи ырткәтәи.

Ырткәтәй кә әтәи ырткәтәй
 ырткәтәй ырткәтәй ырткәтәй
 ырткәтәй ырткәтәй ырткәтәй
 ырткәтәй ырткәтәй ырткәтәй
 ырткәтәй ырткәтәй ырткәтәй

С ырткәтәй —

Ырткәтәй.

20/12 - 59г.

1960

18 қаңтар... Қазақстан Жазушылар Одағының хатшысы Ә, Тәжібаев КГБ бастығының орынбасары Арыстанбековке жауап жазды: Мағжан Жұмабаев шығармаларын бағалау жөнінде комиссия: Тәжібаев Ә.- төраға, Дүйсенбаев Ы.- әдебиетші, Ахметов Ғ.- аудармашы, Жанғалин М.- аудармашы, Исмайылов Е.- әдебиетші, Мәуленов С.- ақын, Бірақ, біздің қолымызда жеткілікті материал (бұл адамның шығармалары) жоқ, сондықтан, өздеріңізден бір кісі қоссаңыздар, бізге материал жеткізіп тұрар еді».

4 наурыз... С. Мұқанов «Досыма хат» деген ұзақ мақала жазды. Мақала «Жұлдыз» журналының сол жылғы 8-санына басылды, «Өсу жолдарымыз». А, 1960 ж. деген кітапқа «Соңғы сөз орнына» берілді.

«...Октябрь революциясына, Совет үкіметіне қарсы көптеген өлеңдер жазған Мағжан Жұмабаев...

...Ячейка мүшелері Мағжанның осы арам ниетіне қарсы шығып, курста сабақ беруден қуған...

...Алашорданың ең реакцияшыл ақыны Мағжан Жұмабаев та оқу-ағарту ісіне тартылды...» ...Мағжан Жұмабаев біраздан кейін (1923 ж) тіпті еркінсіп алды да:

Кене мен Абылайдың жолын қумай,

Жапанда жайылудың мәні қалай? –

деп қазақты Россияға қарсы құралды көтеріліске шақырды...

...Алашорданың председателі болған Әлихан Бөкейханов, Батыс Алашордасының председателі Жиһанша Досмұхаметов, Мағжан Жұмабаев тағы басқалары Москваға кетті...

...Аузымыз «дуалы» екен: «Байтұрсыновтың аты, шынында да советтің қара тақтасына мәңгілік болып жазылды...

...Екінші қатты соққы 1924 ж. күзінде Мағжан Жұмабаевқа берілді...

...Мағжан – «қазақ еңбекшілерінің тап жауы» деп танылды...

...Байтұрсыновтан, Жұмабаевтан бастап Алаш-орда жазушылары...

...Жұмабаев сияқты ашық алашордашылар...

...Алашорданың ең революционер жазушысы – Мағжан Жұмабаев...

...Совет өкіметі орнағаннан кейін орыс әдебиетінде, Совет баспасөзінде советке қарсы жазған шығармаларын жариялаған Мағжан Жұмабаев сияқты ақынды таба алмайсыз...

...Мағжан Жұмабаевтың революцияға ашық түрде жазған шығармаларына ілесе алмайды...»

ЗАМЕСТИТЕЛЮ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ КТБ
при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ КазССР

тов. АРСТАНБЕКОВУ А.

На Ваше № 3/1866 от 10 декабря 1959 года сообщаем,
что Институтом языка и литературы АН КазССР и Союзом писателей Казахстана образована группа из числа ученых и писателей для ознакомления с творчеством М. Жумабаева на предмет составления заключения об идейной направленности его произведений /стихов, романов, статей, очерков и переводных произведений /, изданных до и после Октябрьской революции.

В группу включены:

1. Тажибаев А. - председатель
2. Дюсенбаев И. - литературовед - зам. председателя
3. Ахметов Г. - переводчик
4. Джангалин М. - переводчик к. 3-65-58.
5. Исмаилов Е. - литературовед к. 34-22
6. Мауленов С. - поэт.

Однако для того, чтобы сейчас же приступить к работе, группа не располагает необходимым материалом - произведениями указанного лица.

В связи с этим, просим Вас со своей стороны выделить одного человека для включения в состав группы, который обеспечивал бы группу нужными материалами..

Секретарь Союза писателей Казахстана
А. Тажибаев.
18/12/59.
ВХОД № 18
123
60

СПИСОК ПРОСВЕЖДЕНИЙ М. ЖУМАБАЕВА

напечатанных на страницах газет, журналов и вышедших
отдельными изданиями

а) Журнальные публикации:

1. Жумабаев, М. Стихи, ж. "Айқап", № 2, 1911, стр. 14-15.
2. -" Шың сорлы (Истинный горемяк), стихи, ж. "Айқап", № 9, 1911, стр. 15-17.
3. -" Осенний день (Куз куні), стихи, ж. "Айқап", № 12, 1911, стр. 19-21.
4. -" Жазғытурм (Весна), стихи, ж. "Айқап", № 4, № 5, 1912, стр. 98, 113-115.
5. -" Дала, қала (степь и город), стихи, ж. "Айқап", № 5, 1912, стр. 104-108.
6. -" Бұлбұл (Соловей), стихи, ж. "Айқап", № 7, 1912, стр. 155-158.
7. -" Кең дала (широкая степь) перевод из книги "Сибирские мотивы", Мотина, стихи, ж. "Айқап", № 22, 1914, стр. 308-309.
8. -" Кузді куні (Осенний день), стихи, ж. "Абай", № 11, 1918, стр. 15.
9. -" Айды алып берейін (Взяв луну вручу бете), стихи, ж. "Сана", № 1, 1923, стр. 82-83.
10. -" Ахан сәрсә, статья о жизни и творчества Ахана Корамсина и его стихи. Ж. "Сана", № 1, 1923, стр. 102-112; 1924, № 2-3, стр. 85-98.
11. -" Батыр Баян (поэма), ж. "Шолпан", № 4-5, 6-8, 1923, стр. 48-68; 100-113.
12. -" Шолпанның кунесі (Вина Шолпан), рассказ, ж. "Шолпан", № 4-5, 6-8, 1923, стр. 94-102; стр. 162-172.
13. -" Жазғытурым, жер (Весна, ветер), стихи (отрывки), ж. "Лениншіл жас", № 7, 1925, стр. 64.

- 2 -

с) Газетные публикации

- Жұмабаев, М. Туған жер (Родная земля), стихи, газ. "Қазақ", №5, 1913, 9 марта.
- "-" Орал тауы (Уральские горы), стихи, газ. "Қазақ", № 7, 1913, 22 марта.
- "-" Қайғылы сәулға (Печальной красавице), стихи, газ. "Қазақ", № 114, 28 марта.
- "-" Көңіл (Настроение), стихи, газ. "Қазақ", № 117, 1915, 8 апреля.
- "-" Жарыма (Возлюбленный), стихи, газ. "Қазақ", № 121, 22 апреля.
- "-" Есімде... тек таң аты... В памяти моей... Наступит утро... стихи, газ. "Қазақ", №188, 1915, 25 июня.
- "-" Төбет (Пёс), стихи, газ. "Қазақ", №140, 1915, 8 июля.
- "-" Дін ұйреткенге (Тому кто обучает религии), стихи, газ. "Қазақ", № 184, 1916, 2 июля.
- "-" Жолда (на пути), стихи, газ. "Қазақ", № 185, 1916, 16 июля.
- "-" Орамал (Платок), стихи, газ. "Қазақ", № 218, 1917, 16 февраля.

в) Отдельные издания:

- Жұмабаев, М. Шолпан, Казан, 1913, стр.47.
- "-" Өлеңдер жинағы (сборник стихов), Ташкент, 1923, стр.263.
- Терме, Ташкент, 1925, стихи Жұмабаева (подарок детям)

*Продвижение Жұмабаева, Казань
Жинағының 6 ер. тақалығы, икемді
с. Жұмабаев, Софьяның сәулесі.*

Жұмабаев

- 3 -

г) Художественные переводы

■-Сибиряк Д.Н.	Белый конь, вольный перевод М.Жумабаева.
■-Горький	Чесни Сокола, пер.М.Жумабаева.
■-Иванов	Четыре рассказа, пер.М.Жумабаева.

Сделана копия 2 экз.
на 8 листов № 5/1-831
от 3/11-68
В

19 мамыр. ...Қазақстан Жазушылар Одағы құрған комиссия Мағжан шығармашылығы туралы ҚазССР НКВД КГБ мекемесіне өзінің қорытындысын жолдады. «Оның ақындық мұрасы тұтас алғанда, идеялық ұстанымы жағынан ұлтшыл-буржуашыл, олай болса контрреволюциялық сипатта...» деп қорытынды берді.

- 2 -

В 1930 году ДЖУМБАЕВ был осужден за антисоветскую деятельность к 10 годам лишения свободы, отбыв их в 1936 году, он снова возобновил свои связи по шпионской деятельности в пользу Японии.

Обвинение ДЖУМБАЕВА было основано на его показаниях, в которых он признал себя виновным и перечислил более 100 участников антисоветской организации, известных ему по совместной антисоветской деятельности, в том числе АЖЕИХАНОВА, РЫСКУЛОВА, ХОДЖАНОВА, КУЛУМБЕТОВА и других.

В подтверждение виновности ДЖУМБАЕВА к его делу были приобщены копии протоколов допросов МУСАЕВА ЧИН АЛИ (л.д.47-57), АЙСАРИНА Абрахмана (л.д.58-73), ИСХАКОВА Аниала (л.д.74-86), МАЙЛИНА Беймбега (л.д.87-100), АЙТАУРОВА Бабая (л.д.101-113), АЙБАСОВА Бирмухамеда (л.д.131-146) и выписка из протокола допроса ДЖАНСУТУРОВА Ильяса (л.д.14), эти лица, будучи сами арестованы, признали свою вину в антисоветской деятельности и в своих показаниях называли ДЖУМБАЕВА в числе участников антисоветской организации.

Проверкой обоснованности расстрела ДЖУМБАЕВА установлено:

ДЖУМБАЕВ в прошлом являлся одним из активных участников контрреволюционной алаш-ординской организации и проводил враждебную работу против Советской власти.

В декабре 1917 года он был депутатом и участником второго общекиргизского съезда "Алаш-Орды" на котором его избрали членом комиссии правительства "Алаш-Орды" по просвещению. Кроме того он выставился от партии "Алаш" кандидатом в депутаты учредительного собрания по Акмолинскому округу (л.д.28 материалов проверки).

Из материалов, хранящихся в Северо-Казахстанском областном государственном архиве, видно, что ДЖУМБАЕВ значится в списках членов киргизской партии "Алаш" (л.д.35 материалов проверки).

Из резолюции ЦК Социалистической Киргизской партии "Уш-дус" и протокола заседания ЦК той же партии видно, что ДЖУМБАЕВ Магжан член комитета партии "Алаш" посылался в Петропавловский уезд для набора джигитов в белую гвардию, скрывался в Омске и вел усиленную агитацию среди киргизов, натравливая их против революционной демократии и Советской власти (л.д.250-254 матер. проверки).

ДЖУМАБАЕВ, привлеченный к уголовной ответственности в 1929 году за антисоветскую деятельность, во время следствия показал: "В конце 1917 года на первом всекиргизском народном съезде в Оренбурге, при организации правительства "Алаш-Орда" я в числе 5 человек: ОМАРОВА, ШАНАНОВА и других был избран в коллегию Просвещения. По своему убеждению я был националистом с 1911 до 1924 года. Моё националистическое убеждение выразилось в моем националистическом творчестве - в стихах и статьях, которые публиковались в печати и имели широкое распространение. Наиболее выпуклым националистическим стихотворением можно считать поэму "Батыр-Баян". Будучи в Москве, я написал критическую программную статью о направлении литературы под названием "Алаш", которая затем после осуждения и внесения в нее изменений и дополнений была размещена и разослана для дачи отзывов АУЗЗОВУ Мухтару и другим. От АУЗЗОВА я получил письмо, который ее не одобрил и считал ее очень левой. Эту программную статью я составлял зимой 1924 года". (л.д. 165 матер. проверки).

Из имеющихся документов, приобщенных к материалам проверки, видно, что ДЖУМАБАЕВ был поэтом алаш-ордынского лагеря и в своих произведениях, как-то "К товарищу" и в других агитировал за белую алаш-ордынскую власть. Потом уже после установления Советской власти в Киргизии, сборник стихов ДЖУМАБАЕВА, являвшихся контрреволюционными по своему содержанию, издавался в 1922 году в Татарской АССР и в 1923 году в городе Ташкенте, которые органами ОГПУ были изъяты из типографии. (л.д. 28, 239-241 материалов проверки).

По заключению Комиссии Комиссии Союза Советских Писателей Казахстана, данному 19 мая 1960 года, поэтическое наследие ДЖУМАБАЕВА в своей идейной основе носило буржуазно-националистический, а следовательно, контрреволюционный характер. ДЖУМАБАЕВ выступал на литературной арене как идеолог молодой казахской буржуазии (л.д. 3-15, матер. проверки).

ДЖУМАБАЕВ, в 1938 году показывал, что после разгрома Колчака он являлся участником антисоветской организации, руководимой БУКЕИХАНОВЫМ Алимханом до 1929 года, связь с которой была им прервана в связи с осуждением на 10 лет ИТЛ, но в 1937 году после возвращения из ИТЛ он опять установил связь с участниками антисоветской националистической организации ЕДЕСОМ ОМАРОВЫМ, писателем СЕЙДУЛЛИНЫМ Сакеном, КЕМЕЛЕВЫМ Галием и другими (л.д. 21-44).

Обвинение ДЖУМАБАЕВА в шпионской деятельности в пользу Японии было основано только на его показаниях, не проверенных органами следствия и ничем другим не подтвержденных.

ДЖУМАБАЕВ на предварительном следствии в 1938 году показывал, что в качестве агента японской разведки его завербовал БУКЕИХАНОВ Алимхан, а затем он сам, выполняя его задания, завербовал БАЙДИЛЬДИНА Абдрахмана, СЕЙДАЛИНА Асгата и других, перечислив по фамилиям 14 человек.

- 4 -

В органах госбезопасности и в государственных архивах сведений о принадлежности к агентуре иностранных разведок БУКЕЙХАНОВА Алихана, БАЙДИЛЬДИНА Абдрахмана, СЕЙДАЛИНА Астага, СЕЙТОВА Муратбека и других лиц, перечисленных в показаниях ДЖУМАБАЕВА, не имеется (л.д.35,76,78,81,82,84,87-88,90,262,263,материалов проверки).

Названные ДЖУМАБАЕВЫМ в числе агентов японской разведки СЕЙДАЛИН Астаг, СЕЙТОВ Муратбек, ДЖАНГАЗИН Карим, КЕМЕЛЕВ Галий и ДАВЛЕТБАЕВ Мажит были расстреляны за антисоветскую деятельность в 1937-1938 годах, но дела на них пересмотрены, и, они в 1958 году реабилитированы (л.д.110,202,242 материалов проверки).

БУКЕЙХАНОВ Алихан, являвшийся в прошлом членом ЦК партии кадетов, а затем возглавлявший в годы гражданской войны алаш-ординское контрреволюционное правительство и проводивший затем до 1937 года враждебную работу против Советской власти, был осужден в 1937 году Военной Коллегией Верховного Суда СССР к расстрелу за антисоветскую деятельность. Обвинение в шпионской деятельности БУКЕЙХАНОВУ не предъявлялось. Дело БУКЕЙХАНОВА пересматривалось военной прокуратурой по жалобе САДВОКАСОВОЙ, дочери БУКЕЙХАНОВА, жалоба оставлена без удовлетворения (л.д.174-178,материалов проверки).

АЙТАУРОВ Бабай, который якобы был завербован ДЖУМАБАЕВЫМ для сбора шпионских сведений для японской разведки, расстрелян в 1938 году за антисоветскую, а не за шпионскую, деятельность. Во время следствия он показаний в отношении ДЖУМАБАЕВА не давал (л.д.151 материалов проверки).

Сведений о привлечении к уголовной ответственности за антисоветскую деятельность БАЙДИЛЬДИНА Абдрахмана, АЙБАСОВА Бажы, ТЕМИРБАЕВА Омара и ШАРИПОВА Мукаша, названных ДЖУМАБАЕВЫМ в числе завербованных им в качестве агентов японской разведки, не имеется (л.д.35,78,262,76,214,90 материалов проверки).

АЙСАРИН, ДЖАНСУГУРОВ, АЙБАСОВ, МАЙЛИН и МУСАЕВ Чин-Али, участвовавшие ДЖУМАБАЕВА в совместной антисоветской деятельности, расстреляны в 1938 году, но их дела пересмотрены, и, они в 1955-1958 годах реабилитированы (л.д.118,141,247,242,248,материалов проверки).

Названные ДЖУМАБАЕВЫМ в числе участников антисоветской организации, известные ему по контрреволюционной деятельности ТЫНЫЧЕВ Валиджан, ЕРМЕКОВ Алымжан, ДОСМУХАМЕДОВ Халил, ДОСМУХАМЕДОВ Джанганша, ТЛЕУЛИН Джумагалий, МАМЫРБАЕВ Тулеген, КОЗБАГАРОВ Ахмеджан, РЫСКУЛОВ Турар, ХОДЖАНОВ Султанбек, ИБРАИМОВ Галимзия, МУРТАЗИН Муса, КЕМЕНГЕРОВ Кожке,

- 5 -

ТҰНШПАЕВ Мухамеджан, ИСХАКОВ Даниал, СЕЙФУЛЛИН Сакен, ХУДУМБЕТОВ Узақбай, КҰРГЕНЕВ Темирбек, ГАТТАУЛИН, ТОҚТО-БАЕВ Иса (Карим), ОМАРОВ Ашим, РУСТАМОВ Нұрталли, АСҒЕН-ЖАРОВ Саяджар, АКАЕВ Серекпай, ГАЛИМЖАНОВ Галииула, ДЖУЛЫ-БАЕВ Мұлдағали, ҚАЗБЕКОВ Смағұл, КАЧАГАНОВ Усман, СҮТӨШЕВ Хамит, БАРЛЫБАЕВ Ахмедұлла были осуждены в 1930-1938 годах, но дела на них пересмотрены, и они в 1955-1958 годах ре-абилитированы (л.д.40,137,247,134,88,121,103,148,196,117,141,246,154,87,41,43,59,295,57,242,247,104,206,105,121,116 и 211 материалов проверки).

Из числа также названных ДЖУМАБАЕВЫМ были осуждены в 1937-1938 годах за антисоветскую деятельность: ОМАРОВ Эльдес, с которым ДЖУМАБАЕВ установил связь в 1937 году после отбытия 10 лет лишения свободы, - САМАТОВ Мухтар, КУЛАТОВ Миржан, СЫРГАБЕКОВ, БАЙТУРСУНОВ, БАЙТАСОВ Абдулла, ХОДЖИКОВ Кенур Ходжа, ҚЫЫРБАЕВ Сейдазы и КЕНЖИН Асфендияр, и они не реабилитированы (л.д.77,127,83,144,172,131,152,205,210,139 матер. проверки).

Сведений о привлечении к уголовной ответственности за антисоветскую деятельность ТУРЛЫБАЕВА Айдархана, БЕЛОВА, КАКАМИН, САТО, САТПАЕВА Асияка, БАБИКОВА, КАРАТАЕВА Шамиля, КАРИБАЕВА Альджана, КУСЕККОГО, БИРИМЖАНА Газимбека, ТӨРКУЛО-ВА Назара, ОРАЗБАЕВА, ЕСПОЛОВА Мургази, АУЗОВА Мухтара, АИЗУНОВА Сенибая, ИСМАИЛОВА Малика, КУТИБАРОВА Альмухамеда, КУАНШБАЕВА Аскара и САДВОКАСОВА Смағұла, названных ДЖУМАБАЕ-ВЫМ в числе участников антисоветской националистической организации, не имеется (л.д.61,89,93-95,243,279,41,60,289,294,35 материалов проверки).

Допрошенные в 1960 году в качестве свидетелей КУРМАН-БАЕВ, ЗАЛАЛИЕВ, ҚЫПЧАКБАЕВ и ЖАКЕЕВ, ранее знавшие ДЖУМАБАЕ-ВА Мағжана, показали, что его отец был крупным баем, экспло-атировал батраков и ряд лет при царском строе был волостным управителем (л.д.19-26 материалов проверки).

Имея в виду то, что ДЖУМАБАЕВ за антисоветскую и нацио-налистическую деятельность был осужден в 1930 году к 10 годам лишения свободы, а по отбытии их за это же был снова необоснованно привлечен к уголовной ответственности в 1937 году, обвинение ДЖУМАБАЕВА в шпионской деятельности предъ-являлось также необоснованно, руководствуясь ст.25 Положе-ния о прокурорском надзоре в СССР,

П Р О Ш У:

Решение Комиссии НКВД и Прокурора СССР от 11 февраля 1938 года в отношении ДЖУМАБАЕВА Мағжана Бекеновича отме-нять и дело на него прекратить: в части обвинения в анти-советской и националистической деятельности по пункту 9

- 6 -

ст.5 УПК Узбекской ССР так-как он уже был осужден за эти деяния Постановлением Коллегии ОГПУ от 4-го апреля 1930 года к 10 годам ИТЛ и их отбыл, а в части обвинения его же в шпионской деятельности по ст.5 п.1 УПК Узбекской ССР, т.е. за отсутствием события преступления.

ВОЕННЫЙ ПРОКУРОР ТУРКВО
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР ЮСТИЦИИ
/ПАСТРЕВИЧ/

Пастревич

"24" июня 1960 года.

СПРАВКА: ЖУМБАБЕВА Зулейха, жена Джумабаева, проживает:
Северо-Казахстанская область, Коныховский р-н,
Ст.Кара-Куча, улица Карла-Маркса, дом № 4.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

(по архивно-следственному делу № 4998)

" 11 " июня 1960 г.

гор. Алма-Ата

Ст. следователь Следственного отдела КГБ при СМ Каз. ССР капитан МУКАЕВ, рассмотрев материалы архивно-следственного дела № 4998 по обвинению ДЖУМБАЕВА Мағжана Бекановича, 1893 года рождения, уроженца Бейнектюркского района, Северо-Казахстанской области, гр-на СССР, казаха, беспартийного, образование высшее, семейного, до ареста без определенных занятий, проживавшего в городе Алма-Ата, -

Н А Ш Е Л:

ДЖУМБАЕВ Мағжан арестован 30 декабря 1937 г. НКВД Казахской ССР и 19 марта 1938 года по решению НКВД СССР расстрелян.

Согласно обвинительному заключению, ДЖУМБАЕВУ М. вменялось в вину то, что он в 1919 г. лидером националистической организации "алаш-орды" БУКЕЙХАНОВЫМ А. был завербован для шпионской работы в пользу японской разведки и, что в соответствии полученного от БУКЕЙХАНОВА задания в 1919-1929 гг. им в шпионскую организацию были вовлечены 11 человек, которые собирали и через него передавали японской разведке различные сведения разведывательного характера.

Анализ материалов дела показывает, что обвинение ДЖУМБАЕВА М. в шпионаже основано только на его показаниях, данных на предварительном следствии после ареста. Однако эти его показания следствием в 1938 г. проверены не были и другими объективными доказательствами не подтверждены.

В обвинительном заключении указано, что ДЖУМБАЕВ для шпионской разведки завербован БУКЕЙХАНОВЫМ А., но последний в 1937 г. был осужден только за прошлую контрреволюционную деятельность. Обвинение ему в шпионаже не предъявлялось и следствием он по этому вопросу совершенно не допрашивался.

Как видно из показаний ДЖУМБАЕВА, лично им в шпионскую организацию в различные время завербованы: БАЙДИЛЬДИН Абдрахман, СЕЙДАЛИН Асгат, СЕЙТОВ Муратбек, АЙБАСОВ Бркей (Бирмагамбет), ТЕМИРБАЕВ Омар, ЖАНГАЗИН Карим, АНТУАРОВ Бабай, КЕМЕЛЕВ Гали, ДАВЛЕТБАЕВ Мажит, ШАРИПОВ Мухам и ТЛЕУЛИН Джумагали. Из этих лиц СЕЙДАЛИН, СЕЙТОВ, АЙБАСОВ, ЖАНГАЗИН, КЕМЕЛЕВ, ДАВЛЕТБАЕВ и

2.-

ТЛЕУЛИН, будучи осужденными в 1937-1938г.г. за антисоветскую деятельность, в 1956-1959гг. реабилитированы, а ШАРИПОВ и ТЕМИРБАЕВ привлекавшимися к уголовной ответственности вообще не значатся.

Изучением архивно-следственных дел осужденных БАЙДИЛЬДИНА в 1930г. и АЙТУАРОВА в 1937г. установлено, что они в шпионской деятельности в пользу японской разведки не обвинялись. ДЖУМАБАЕВ по их показаниям проходит только, как участник контрреволюционной организации "алаш-орда".

К делу ДЖУМАБАЕВА приобщены копии протоколов допроса осужденных по другим делам - МУСАЕВА, АЙСАРИНА, МАЙЛИНА, АЙТУАРОВА, АЙБАСОВА и ИСХАКОВА. Однако все эти лица, за исключением АЙТУАРОВА, в настоящее время реабилитированы.

АЙТУАРОВ, как указано выше, показал только о том, что ДЖУМАБАЕВ примыкал к алашордынской организации.

Проверкой по государственным архивам и архивам органов КГБ-МВД каких-либо данных, дающих основание подозревать ДЖУМАБАЕВА или названных им других лиц в причастности к японской или иной разведке, не получено.

Таким образом, хотя ДЖУМАБАЕВ на следствии в 1938г. и признал себя виновным в принадлежности к иностранной разведке, однако это обвинение при проверке не нашло подтверждения.

Вместе с этим из материалов уголовного дела за 1938 год и настоящей проверки, усматривается, что ДЖУМАБАЕВ в прошлом являлся одним из активных участников контрреволюционной алашордынской организации и проводил работу против советской власти.

В декабре 1917г. он был депутатом и участником второго общекиргизского съезда "Алаш-Орды", на котором его избрали членом комиссии по просвещению правительства "Алаш-Орды".

Кроме того, ДЖУМАБАЕВ от партии "Алаш" был кандидатом в депутаты учредительного собрания по Акмолинскому округу.

Как на следствии в 1938г., так и ранее, т.е. в 1929 году, ДЖУМАБАЕВ не отрицал свою активную роль в составе алашордынской организации.

3.-

Касаясь своего убеждения он на допросе от 14 июля 1929г. показал:

"По своему убеждению я был националистом приблизительно с II года до переезда в Москву, т.е. до 1924 года...

...Моё националистическое убеждение выразилось в моём националистическом творчестве, т.е. в стихах и статьях, которые опубликовывались в печати и имели широкое распространение...

В процессе дополнительной проверки группа писателей и литературоведов Казахстана своим заключением от 19 мая 1960г. по существу подтвердила эти показания ДЖУМАБАЕВА об идейной направленности его произведений. По этому вопросу в заключении указано:

"Его (ДЖУМАБАЕВА) поэтическое наследие в целом, в своей идейной основе, носило буржуазно-националистический, следовательно, контрреволюционный характер. -

-ДЖУМАБАЕВ вступил на литературную арену, как ярый последователь декаданса, как идеолог молодой казахской буржуазии..."

Хотя принадлежность к иностранной разведке, в чём обвиняли ДЖУМАБАЕВА в 1938г., при проверке в настоящее время не нашла подтверждения, однако учитывая его активную антисоветскую работу в прошлом, прекращать уголовное дело на него за 1938г. считаю нецелесообразным.

Исходя из вышеизложенного, -

П О Л А Г А Л Б Н:

В пересмотре архивно-следственного дела №4998 на ДЖУМАБАЕВА Мағжана отказать.

СТ СЛЕД СЛЕДОТДЕЛА КГБ ПРИ СМ КССР
КАПИТАН *Муклаев* (МУКЛАЕВ)

"СОГЛАСНЫ" НАЧАЛЬНИК СЛЕДОТДЕЛА КГБ ПРИ СМ КССР
М А И О Р *Лобинин* (ЛОБЕНИН)

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КГБ ПРИ СМ КАЗ ССР
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР *Арстанбеков* (АРСТАНБЕКОВ)

" 13 " июля 1960г.

8 ш і л д е. ...Түркістан Әскери округінің Әскери трибуналы ТУРКВО Әскери прокурорының ССРО Ішкі Істер халық комиссариаты комиссиясы мен Бас прокурордың Мағжан Жұмабаевты ату жазасына кескен 1938 жылғы 11 ақпандағы шешіміне наразылығын қарап, Мағжан Бекенұлы Жұмабаевты айыптау туралы 1938 жылғы 11 ақпандағы қаулының күшін жойды және істі қысқартты.

в.г. Овек Байгальдина Готурхмана, Сейдишме
Бсаян, Саянша Муратовна, Янгасова Брши,
Темуртава Омар, Жансазита Карина и Янгашу
Багаз; в.г. Гейдуровичеве Клементина Талия,
Давидтава Мансиа и Шамшала Мухам,
в.г. Шахметов Янандарбскава Мурманова, Ба
мансина Садвокаса, Янгаша Надаркуша и Та
ношатава Рзаева.

Здесь сближались с ними представители как
революционного, так и научномассового движения,
существовавшего в Казахстане. Дипло-
маты проводили активную подготовку полета
группы кадров для вооруженных сил
и в конце Советского Союза в Москве
появились первые кадры ВВС СССР.

В 1980 году Инженером был выдан за accomplishedного Девятилетие к 10-летию СССР, автор Каналов в 1986 году и сдал в эксплуатацию свои работы по созданию Девятилетнего в пользу Инженера.

В процессе дальнейшего выяснения обстоятельств дела Комиссией НКВД и Бюро ЦК ВКП(б) и прекращение дела: в связи с отсутствием доказательств в отношении обвиняемого. На основании сличения документов по делу от 5 мая 43 г. с.р., как она была уже более выдана за эту деловую, а в связи с отсутствием его же в документах по с.р. 5 н. 1. 4 мая 43 г. с.р., - за отсутствием обвинительного приговора - по делу от 5 мая 43 г. с.р.

Объяснение Амурбабаева было о том, что его показателем, в котором он критично себя выводит и перечисляет более 1000 ошибок Актюбаского областного управления, ищет ему не сателлитного активного спонсора деятельности, в итоге список букв хангала, Рисукала, Ходжаева, Кулибаева и других.

В надгробные вехи

Каратаева Шамил, Каратаева, Кусеинов
Наим, Тарханова, Арабаева, Семенова, Н.
Н. Хунова, Исмаилов, Кутубарова, Ку-
мовбаева и Сабокаева, названных Джуна-
евым в числе угнетенных антикоммунистиче-
ского и советского режима, но также
допрошенные в 1990 году в качестве
свидетелей Курмангазев, Вахитов, Ка-
рабаев и Жакеев, ранее живший в
Мабаева, покорили, что его отец
Курмангазев, экстремизирован в советский
и ред лет при черном совете был то-
гда управленцем.

В настоящее время унаследовал, и
Олегунабаев за аныкаевскую и чужую
милитаризацию дистанционно. Это означает, что
заву к 10 годовым естественным естественным, а не
длинно показывая за это не был. Необязательно
привлечен к уголовной ответственности
в 1984 году, что означает Анунабаева
и чужую деятельность было предельно
есть по мере неопределенности.

Рассмотрев листы германского
соглашения с Советами, и, конечно же, с
Темпе, Военная трибунала округа, при
судебном Указе контрразведки Восточного
СССР от 10 августа 1955 года.

Answer & case:

[illegible]

Состав суда:

Гдемы:

В штаба ТуркВО За
Метод

Справка

Военный трибунал Туркестанского военного округа

«13» июля 1960 г. № 4/1745 г. Ташкент

Дело по обвинению Джумабаева Мағжана Бекеновича, 1893 года рождения, до ареста по настоящему делу (30 декабря 1937 года) без определенных занятий, пересмотрено военным трибуналом Туркестанского военного округа 8 июля 1960 года.

Постановление от 11 февраля 1938 года отменено и дело прекращено.

Джумабаев Мағжан Бекенович реабилитирован посмертно.

Председатель военного трибунала

ТУРКВО генерал-майор юстиции: Приймак

(подпись, печать)

«Заместителю Председателя Совета

Министров Каз.ССР т.Закаину А.З.

И Первому секретарю Союза Писателей

Т. Мусрепову Г.М.

От Зулейхи Джумабаевой,

1885 года рождения.

Заявление

Решением Военного трибунала ТУРКВО от 13 июля 1960 года мой супруг Мағжан Джумабаев реабилитирован посмертно. Старшее поколение казахского населения хорошо знало поэта М. Джумабаева и поэтому мне нет необходимости охарактеризовать творчество моего супруга. Кстати лишь скажу, что в силу обстоятельств поэт не успел посвятить весь свой талант служению своему народу и его клятва, данная в произведениях «Перу моему», «Сход 90», осталось невыполненной.

В настоящем заявлении я обращаюсь к Вам о следующем:
На основании Постановления Совета Министров СССР от 8 сентября 1955 года № 1655 «О трудовом стаже, трудоустройстве и пенсионном обеспечении граждан, необоснованно привлеченных к уголовной ответственности и впоследствии реабилитированных», я имею право:

а) Получить единовременные пособия по лиффонду как супруга реабилитированного писателя;

б) Быть обеспеченной пенсией;

в) Просить жилплощадь, а также

г) Ходатайствовать об издании избранных произведений поэта М. Джумабаева.

Надеюсь, что Вы не откажете мне в содействии в вышеизложенном.

К сему: (подпись) З. Джумабаева.

19 сентября 1960 года».

Бұрыштама: «Өтініш» қағаздың шекесіне

«Орманову. Для предложения.

Мусрепов 20.9.60.».

Одақтың екінші хатшысы Ғали Орманов арада аттай бір апта өткенде «Өтініштің» шекесіне тілдей қағаз қыстырып.

2006, № 11–12, 197–199 б.б.

«Тов. Шангитбаеву

Мое мнение по вопросу Жумабаева Мағжана: 1) прежде чем выдать единовременные пособия, надо принять его в члены Союза; 2) вопросы пенсии, жилплощади и издания наследия связаны с решением о его членстве. Ғали. 27.9.60».

Мағауин М. Бір бейбақ «Өтініш». Жұлдыз

9 қ а з а н. Жұмабаева Зулиха ақталған күйеуі Мағжан Жұмабаевтың құжаттарын қайтаруды сұрады. Құжаттар қайтарылды. Тергеуші Қасенов.

жыл 9 қазан. Қолхат. «Мен Жұмабаева Зулиха мына құжаттарды алдым: 1. Тарих музейінің 1937 жылғы 8 қазандағы № 153 анықтамасы; 2. Сәбиттің 1936 ж. 27 қазандағы араб әлібімен жазған хаты; 3. Попов-Тативаның 1923 жылғы 13 қазандағы хаты.

Рәсімделген.

Мен Жұмабаева Зулиха алдым:

1. Справка историческому музею Каз. сср № 153 от 8-го октября 1937 года
2. Письмо датированное 27-го 1936 года подписанное Сабитом на арабском языке
3. Письмо от Попова-Татива датированное 13-го октября 1923 года.

Жұмабаева.

1960. р.г.м.д.

Дамаск
1960.г.

9 қ а р а ш а. ...Зылиқаға «Зулейха Жумабаева шын мәнінде Мағжан Жұмабаевтың қарамағында болған. 1937 жылы Алматы қаласы, Лесная 89 деген мекенжайда тұрған» деген анықтама берілді. ҚССР КГБ бөлім бастығының орынбасары Өскенбаев.

1961

6 н а у р ы з. ...Анықтама. Мағжан Бекенұлы Жұмабаев 1937 ж. 30 желтоқсанда ұсталып, тұтқында жүрген жерінде 1943 жылғы 20 наурызда қайтыс болған. Қысқарған қылмыстық істің материалдары негізінде берілді. ҚазССР КГБ бөлім бастығы Васильев. № 07875.

07875

6-март 61

С П Р А В К А

Дана в том, что ДЖУМАБАЕВ Мағжан Бекенович, 1893г. рождения, арестован 30 декабря 1937 года и находился в местах заключения, умер 20 марта 1943 года.

Справка составлена по материалам прекращенного уголовного дела на ДЖУМАБАЕВА М.В.

НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛА КГБ ПРИ СОВЕТЕ
МИНИСТРОВ КАЗАХСКОЙ ССР -

исп. Касенов деле № 07875,

/ВАСИЛЬЕВ/

1964

...Сыншы, профессор Есмағамбет Ысмайылов башқұрт жазушысы Сәйфи Құдашты Мағжан Жұмабаев деген қазақ ақынының шығармашылық мұрасымен таныстырады. Бұл жөнінде Сәйфи Құдаштың жазғаны:

«...Профессор Мағжан шығармаларының қайта басылып шығуына бөгет болып отырған өзі білетін екі себепті атады. Бірінші – Мағжанның жеке басына жау болғандар енді не қыларын білмей отыр. Ол бір кезде ақынды «әшкерелеп» бақты, ал, енді қазір, артық айтқан сол сөздерін адал ниетпен қайтып алуы керек пе, әлде бұрынғысынша «турашылдыққа» салынып, ақынды әлі теріс бағалаудан таймау керек пе? Кейбіреулер осы екінші жолды күйттеп, өзінің жеке басының бақ-беделін қазақ әдебиетінің мәртебесінен жоғары қойып отыр».

1965

1 5 қ а з а н. ...Зылиха Алматыдағы «Простор» журналының редакторы Иван Шуховқа хат жазып, Мағжанның өмірі мен шығармашылығына қатысты өзіне мәлім мағлұматтарды баяндайды, 1960 жылы 8 шілдеде ТуркВО әскери трибуналының шешімімен ақталған ақынның шығармалары жарық көруіне көмектесуді сұрайды.

Из письма жены Магжана Жумабаева
Зулейхи Жумабаевой писателю И. П. Шухову 36)
г. Алма-Ата 15 октября 1965 г.

...Мой супруг – выдающийся поэт Магжан Жумабаев (1893–1938гг) является автором общественных лирических стихотворений, эпических поэм и переводов произведений классиков русской и мировой литературы.

Его произведения, изданные в 1917–1937 годах, весьма популярны не только среди казахов, но и среди других тюркоязычных народов.

Его высокохудожественные пленительные во всех отношениях лирические стихотворения – о весне, о любви, о дружбе, о красоте природы, о прекрасной человеческой жизни, о богатстве духовного мира, о светлом будущем своего народа, – многие читатели и почитатели его таланта знают наизусть.

Магжан Жумабаев принадлежит к числу самых образованных казахов: он прошел как медресе «Галия» – «Высшую

школу» (г. Уфа), так и Омскую учительскую семинарию и Московский литературный институт под руководством В.Д. Брюсова, который, кстати, Жумабаева называл казахским Пушкиным.

Как сейчас помню: за столом президиума торжественного выпускного вечера – Клара Цеткина, Н.К. Крупская, А.В. Луначарский и другие виднейшие деятели. Председательствовал В.Я. Брюсов, Магжан Жумабаев пленил Валерия Яковлевича Брюсова высокой поэтической одаренностью: «Это от природы. Плюс глубокие знания математики, музыки, изобразительного искусства...»

Все литературные критики и виднейшие писатели как до 1937 года, так и сейчас правильно считали и считают Магжана Жумабаева самым сильным, самым выдающимся поэтов истории казахской литературы послеабаевского периода. Его произведения (я уверен в этом) никогда не будут вытеснены из истории казахской литературы. Магжан жил и живет фактический как поэт своего народа, его поэзия ни на секунду не прекращала своей кипучей жизни.

Если мой муж даже заблуждался, то его заблуждения были аналогичными заблуждениям Сергея Есенина и Александра Блока: кстати, творчеством последнего он занимался детально, переводил его произведения, посвящал ему свои строки и был во многих отношениях его последователем.

Но он увлекался и творчеством Максима Горького, произведения которого ценил выше всего и в своем переводе впервые на казахском языке издал целую книгу (г. Москва, 1924 г.), назвав ее «Сункар жыры» – «Песня сокола»... Готовся М.Б. Жумабаев по заданию и под руководством В.Я. Брюсова три тома казахской, узбекской и туркменской народной литературы, читал лекции по казахской литературе и стилистике казахского языка студентам КУТВ (Коммунистической университетской трудящихся Востока). М.Б. Жумабаев готовил к печати конспекты этих лекций: «История казахской литературы», «Стилистика казахского литературного языка» (два тома, которые, естественно, не утратили своей ценности до сих пор)

Когда Магжан Жумабаев был арестован в начале 30-х годов, я обратилась с письмом к Горькому (который моего

мужа ценил очень высоко!) Он живо откликнулся и благодаря его вмешательству муж был освобожден из тюрьмы.

30 декабря 1937 года без предъявления каких-либо обвинений он вторично был арестован, но на этот раз М. Горького уже не было в живых...

Мағжан Жумабаев 8 июля 1960 года решением военного трибунала Туркестанского военного округа был посмертно реабилитирован.

Учитывая вышеизложенное, убедительно прошу Вашего содействия в разрешении издать избранные произведения моего мужа, что является основной, единственной целью всей моей жизни.

С уважением, Зулейха Жумабаева

1965 жылы белгілі көсемсөзші, ұлт қайраткері Хасан Оралтай Мағжанға арнап Түркияда кітап шығарды. Оның Түрік мемлекетінің Салихлы қаласындағы Әзірбайжан мәдениеті мен өзара көмек қоғамы арқылы дайындап, Ізмір қаласындағы баспаханадан шығарған деген 40 беттік кітабына Мағжан ақынның қысқаша өмірбаяны беріліп, түрік әлемінде алатын орны көрсетілген, «От», «Жер жүзіне», «Жер жүзін топан басса екен», «Мен кім?», «Сағындым», «Түс», «Қараңғылық қоюланып келеді», «Алдамшы өмір», «Есіне кім алады?», «Тілегім», «Жауға түскен жанға», «Түркістан», «Алыстағы бауырыма» деген 13 өлеңі басылған. Және бұл өлеңдер түрік тіліне аударылмай, қазақша түпнұсқасы латын әлібінің түрікше нұсқасымен берілген. Яғни, басылым тікелей Түркияда тұратын қазақ оқырманына арналған.

Кітапқа алғысөз жазған Салихлы қаласындағы Әзірбайжан мәдениеті мен өзара көмек қоғамының президенті Хамза Ушар Мағжан ақынды «Түркістан түріктерінің ұлы ақыны» деп таныстыра келіп, «...өлеңдерін толық шығаруға мүмкіндік болмады, осының өзі ұлы адамды көпке таныстыруға жоралғы болады» деп сендіреді. (Х. Оралтай. Елім-айлап өткен өмір. «Білім» баспасы, 2005. Алматы. – 630 бет).

1965 жылы түрік тілінде Мағжан Жұмабаев туралы кітап жазып, акынның өмірбаяны мен шығармашылығын түрік жұртына таныстырды.

Бұл еңбегі жөнінде Хасан Оралтай «Елім-айлап өткен өмір» (Алматы. «Білім» баспасы, 2005) деген кітабының 185–186 беттерінде былай дейді:

«1965 жылы Ізмірде тағы түрік тілінде «Бүйік түрікші Мағжан Жұмабайұлы» деген кітап жаздым. Ол кітапты әзірлеуіме біздің әлгі «түркістаншыл» туыстарымыздың Мағжан Жұмабайұлының «Түркістан екі дүние есігі ғой» деп басталатын әйгілі толғауын көбірек тілге тиек етіп, Мағжанның «түркістандық ақын» екендігін айтумен ғана шектелетіндігі, оның қазақ екендігі туралы үн шығармайтындығы және «Гүзел Ферғана» деп өлең жазған Шолпанды «Гүзел Түркістан» – деп өлең – толғау жазып еді деп мадақтап, Ферғана дегенді «Түркістан» деп өзгертіп және оның өзбек екендігін де баса айтатындығы, сондай-ақ Түркия түріктерінің түрікшіл тобының маған Мағжанды, оның еңбектерін жұртшылыққа таныту керек деген пікір айтулары түрткі болған-ды. Ол кезде Хамза Шөмішбайұлы Ұшардың үйінен табылған шағын қолжазба өлеңдерге және басқа бірқатар бұлақтарға сүйене отырып, Мағжан Жұмабайұлын Түркия жұртшылығына таныстыруға тырыстым. Соған орай Мағжанның «От», «Жер жүзіне», «Жер жүзін топан басса екен», «Мен кім», «Сағындым», «Түс», «Қараңғылып қоюланып келеді», «Алдамшы өмір», «Есіне кім алады?», «Тілегім», «Жауға түскен жанға», «Түркістан», «Алыстағы бауырыма» деген өлең-толғауларын түрікше түсініктермен кітапқа енгіздім.

Ол шағын кітап сол кезге дейін шет елдерде Мағжан туралы шыққан тұңғыш, тіпті 1989 жылға дейінгі Мағжан Жұмабайұлы атымен 1923 жылдан кейін шыққан әлемдегі алғашқы еңбек-ті. Сонымен қатар ол кітап кейін Түркияның астанасы Анкарада Мағжан Жұмабайұлы өлеңдерінің қомақты бір бөлігінің Ғази Университетінің ғылыми қызметкері Ферхат Тамер жағынан түрікше түсінігімен жариялануына негізгі түрткі болды.

Бұл арада айта өтерлік бір жәйт, ертеректе шет елдердегі бірқатар кітаптарға енген Мағжан Жұмабайұлының

«Түркістан» деген белгілің толғауының соңғы жағының, яғни:

Арыстан елге отан болған Тұран,
Тұранда қазағым да хандық құрған.
Қазақтың қасқа жолды Қасым ханы
Тұранның талай жерін билеп тұрған, –

деп басталатын шумағының ішіндегі соңғы бес шумақтың қысқартылып тасталғандығы. Бұрын біз Мағжан өлеңдерінің толық түпнұсқасын көрмегендіктен, «Түркістан» толғауын сол қысқартылған күйінде 1965 жылғы кітабыма енгіздім.

Менің сол бір кезеңде толық емес мәліметтер мен тәжірибесіз жазушылығымның арқасында, тек қазақтың жігерімнен нәр алып даярлаған «Бүйік түрікші Мағжан Жұмабайұлы» кітабым түріктің оқырман қауымына ұнаған-ды.»

SALİHLİ
Türkistanlar Kültür
ve
Yardımlaşma Derneği
Yayın No: 4

**BÜYÜK TÜRKÇÜ
MAĞCAN CUMABAYOĞLU**

HASAN ORALTAY

1965

KARINCA Matbaacılık Koll. Şti. - Tel: 35300 - İzmir

«Бүйік түрікші Мағжан Жұмабайұлы» кітабының мұқабасы.

Хамза Ұшақтың кітапқа жазған алғысөзінің көшірмесі.

Ö N S Ö Z

«Түркiстан'ı tanıтмак, күлтүрел, іçтiмалі ve таріхі дү-
румуна айт конулар» топлмак ve yayмак. Siyasetle һиç
bir suretle uğрашмамак V.B.» Түркiстанlıлар Күлтүр. ve
Yardımlашма Дернеғинин başlıca gayelerindendir.

Дернеғимиз kurulduғundan bugüne kadar tam mана-
siyle түзүғüne sadıк kalarак çalıшmıştır. Bunda sayın üye-
lerimizle idare heyeti arkadaşларının payı büyüktür.
Түрклүге ve dolayısıyle ТҮРКІСТАН'а hizmetin ululuғu-
na inanmışlardır. Bu imanla gelecekte daha iyi ve verim-
li çalışacağımızdan eminim.

Дернеғимизин 4 Nulu yayını olan bu kitapta, 1964 Der-
nek faaliyetleriyle beraber Бүйүк Түркчү Мағжан Cuma-
bayoғлу'nun kıymetli şiirlerinden bazıларını okuyacakсі-
nız. Мағжан Cumabayoғлу, Түркiстан Түркçүleri arasında
örnek ve tam mанasiyle sevilen bir Түркчүдүр. Sunmakta
olduғumuz şiirleri, Kitapları Ruslar tarafından toplatılıp
yakıldıktan ve kendisi de yakalandıktan sonra, halk tara-
fından ezberlenen ve elle çoғaltılan şiirlerinden bazıları-
dır. Elimizde Мағжан Cumabayoғлу'na ait bundan başка
çok şiir mevcuttur.

Мағжан Cumabayoғлу'nun bütün şiirlerini toplamak
mүmkün olsaydı, ciltlerce kitap olurdu. Ne yazık ki, bu-
gün için bu imkansıз. Tanrı'nın O'nun heykelinin dikile-
ceği günü bize olmasa dahi, bizden sonraki nesillere ihsan
etmesi yüce dileğimizeдир.

Дернеғимиз Түзүғү ve çalışma yasası gereğince imkân
buldukça, unutulмак üzere olan büyük Түркiстанlıлар
hakkında kitap ve broşürler neşir edeceғiz.

HAMZA UÇAR

Başkan

Tүркiстанlıлар Күлтүр ve

Yardımlашма Дернеғи

S a l i h l i

1967

14 мамыр....Қазақстан КГБ бөлім бастығының орынбасары Васильев Алматы қаласы Фрунзе аудандық ЗАГС бюросына хат жазып: «Мағжан Жұмабаев, 1893 ж. Солтүстік Қазақстан облысы Бейнетқор ауданында туған, ұлты қазақ» 1943 жылы 20 наурызда іш сүзегінен қайтыс болды» деген жазу тіркеу туралы нұсқау береді. «М. Жұмабаевтың өлімі бұрын заңды түрде тіркелмеген. Туыстарына заңды құжат беру үшін осылай жасау керек», деп қосып ескерткен.

Ц/І- 108

19 мая

7

ж. І-10

ЗАВ. БЮРО ЗАГС, ФРУНЗЕНСКОГО РАЙОННОГО
ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО КОМИТЕТА СОВЕТА ДЕПУТАТОВ
ТРУДЯЩИХСЯ г. АЛМА-АТЫ т. САМБУТДИНОВОЙ

ул.Гоголя № 45

Просим произвести регистрацию смерти гражданина ДУМАБАЕВА Мағжана, 1893 года рождения, уроженец Бейнетқорского района, Северо-Казахстанской области, казах.

По имеющимся данным ДУМАБАЕВ М. умер в местах заключения 20 марта 1943 года от брюшного тифа.

До ареста ДУМАБАЕВ М. проживал в г.Алма-Ате /пр. адреса нет/.

Ранее смерть гр-на ДУМАБАЕВА Мағжана в установленном законом порядке зарегистрирована не была.

В данное время смерть ДУМАБАЕВА М. регистрируется в связи с возникшей необходимостью в получении родственниками установленного законом свидетельства о его смерти.

ЗАМ НАЧ ОТДЕЛА КГБ ПРИ
СМ КАЗАХСКОЙ ССР

/ВАСИЛЬЕВ/

Верно: *Л.В.*

1968

14 наурыз. ...Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің бюросының қаулысында «М. Жұмабаевтың ақындық мұрасы өзінің идеялық негізі жағынан ұлтшыл-буржуазшыл, контрреволюциялық сипатта» деп атап көрсетті. Бұл Қазақстан ЖО арнайы комиссиясының 1960 жылғы 19 мамырдағы қорытындысымен сөзбе-сөз дәл келеді.

...қараша. Алматыда, С. М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінде жиналыс болып, оған қатысушылар республиканың тиісті орындарына М. Жұмабаевтың екі томдық шығармалар жинағын бастырып шығару туралы ұсыныс қойды.

қаңтар РГАЛИ (Ресейдің әдебиет және өнер мемлекеттік архиві) 634-қор.5-тізбе.1645-іс. 1-16-парақтар

«Литературная газета» басылымының Қазақстан бойынша мемлекеттік тілшісі Әнуар Әлімжановтың дайындаған мақаласының мәтіні.

Мағжан Жұмабаев

Аса дарынды лирик-ақын Мағжан Жұмабаевтың шығармашылығы жас қазақ әдебиетінің дамуына және оны жанр жағынан байытуға орасан зор әсер етті. Ол – қазіргі лириканың бастауында тұрғандардың бірі.

Мағжан 14 жасынан өлең жаза бастаған. Он бес жасар ақынның шығармалары революцияның алдындағы жылдары қазақ тілінде шығатын газеттер мен журналдың бәрінде жариялана бастаған. Он тоғыз жасында, 1912 жылы оның өлеңдерінің алғашқы жинағы Қазан қаласында «Шолпан»-деген атпен басылып шықты. Мағжан Омбы мұғалімдер

семинариясында оқыды, Валерий Брюсовтың жәрдемімен және тікелей жетекшілігімен Жоғары көркем әдебиет институтын бітірді.

Валерий Брюсов Мағжанды айрықша жақсы көріп, құрмет тұтқан, оны «қазақтың Пушкині» деп таныған. Башқұрт әдебиетінің ақсақалы Сәйфи Құдаш өзінің естеліктерінде («Советтік Башқұртстан» газеті, 1967 жылғы 3 желтоқсан): сонау 1910 жылдары Бейімбет Майлин мен Мағжан Жұмабай Ғали медресесінде оқып жүргенде-ақ «Садақ» деген қолжазба журнал шығарғанын жазады.

1922 жылдан бастап оның өлеңдері Ташкент, Қазан, Мәскеу, Қызылорда, Омбы қалаларында, журналдар мен газеттерде басылып тұрды. Мағжанның тікелей қатысуымен қазақ, өзбек, түрікмен халықтары әдебиетінің үлгілері жиналып, орысшаға аударылып, шығып жататын. Ол Шығыс еңбекшілері коммунистік университетінде шығыс әдебиетінен дәріс берді, В.И. Лениннің жекелеген мақалаларын қазақ тіліне аударды. Гетенің, Гейненің, Байронның, Лермонтовтың, Пушкиннің, Феттің, Брюсовтың шығармаларын қазақ жұртшылығына кеңінен таныстырды.

Ол туған халқын ғылым-білімге шақырды, өзі де ағартушы ретінде танылды. Мағжанның 1916 жылы жазған «Орамал» деген өлеңінде патша жендеттері әшкереленеді, бұл өлең қазақ көтерілісшілерінің ән-ұранына айналған.

Ақынның нәзік, сезімтал, кейде кінәмшіл жаны адамдардың қайғысын халін жүрекпен қабылдайтын. Замандастарының айтуынша кейде тыным таппай, күйзеліс халін кешкен кезде оның өлеңдерінен күйректік сарыны сезілетін. Ал, ақын шабыттана шалқығанда қуанышы тасып, өлеңдері күмістей күмбірлеп, серпінді шумақтар ерекше қуатпен төгілетін. Оның көп өлеңдері ән болып таралған, ауыл-ауылда айтылып жүреді, көпшілік оларды халық әніндей қалтқысыз қабылдайды. Мағжан Абайды ғана бойына балап, «менің төрешім әрі пірім» деп өзіне ұстаз тұтқан. Шығыс ақындары арасында Максим Горькийдің «Дауылпаз жырын» тұңғыш аударған да Мағжан. Оның поэзиясы, дарыны мен ақындық мәдениеті, өлеңдерінің стильдік, жанрлық, тақырыптық байлығы қазақ ақындарына ғана емес, өз кезіндегі түріктілдес әріптестеріне ерек ықпал етті. Сыншыларымыз оны азаттықтың жыршысы

деп бағалады, ал Қазақ университетінің ғалымдары таяуда оның шығармаларын арнайы талқылап, үздік өлеңдерін қайта бастыру туралы шешім қабылдады.

Қырық жастан сәл асқанда мерт болған Мағжан Жұмабаевтың туғанына биыл 75 жыл толады.

Әнуар Әлімжанов

Мақаламен бірге жіберілген жөнеу хат блокнот бетінен жыртып алынған параққа көк сиямен жазылған.

Г. Ашанинаға (Галина Александровна Ашанина – белгілі аудармашы, сол кезде «Лит.газета» редакциясында меншікті тілшілер бөлімінде қызмет істейтін. Осының алдында ғана Алматыда болып, КазГУ-де Мағжан шығармашылығы қаралған кафедра жиналысына қатысқан.-З.Т.)

«Гая, өтініп сұраймын. Мағжданның мына өлеңдерінің ең болмаса, біреуін жарыққа шығаруға қолыңнан келгенше көмектесіңізші! Оқырмандар конференциясында өзіңіз де естідіңіз ғой оны қазақтардың қандай жақсы көретінін.

Мұнда [Алматыда] оның шығармалырын орысша «Простор» журналына басуға дайындап жатыр. Егер «Лит.газета» бұрын шығарып жіберсе бар ғой, құдай біледі үлкен олжа болар еді. Газетіміз тек қазақтардың ғана емес, Татарияның, Өзбекстанның, башқұрт және қырғыз зиялы қауымының құрметіне бұрынғыдан да зор құрметке ие болары сөзсіз. Өйткені, Мағжанды бәрі біледі.

[Ә] Тәжібаевтің мақаласын қайта жазып шықтым, ықшамдадым. Ол өзі өңдеп беруден бас тартқан соң. Осы күйінде газетке беруге болады-ау деймін, [оқылмады.-З.Т.] ақынның монологу ретінде. Өзіңіздің Әнуарыңыз». (айы-күні қойылмаған).

Екінші мәтін. Блокнот парағына жазылған.

«Мағжан Жұмабаев туралы мақалаға түсінік

Брюсовтың цитаты оның Мағжанға жазған хатынан алынды. Бұл хат ақынның жұбайы Жұмабаеваның жеке архивінде сақтаулы. Қалған деректер Қазақстан КП ОК Мағжанның шығармашылығы туралы материалдармен салыстырылды.

Әнуар».

(«Литературной газета» басылымының архивінде, осы қағаздармен бірге Мағжан ақынның А. Жовтис аударған «Сүйемін», «Қызыл жалау», «Қысқы жолда», «Көктемде» деген өлеңдерінің мәтіні сақталған.-З.Т.)

РГАЛИ (Российский государственный архив литературы и искусства).Ф.634.Оп.5.Д. 1645. л.1–16.

Текст статьи собственного корреспондента «Литературной газеты» по Казахстану Ануара Алимжанова.

Мағжан Жумабаев

Творчество талантливейшего поэта-лирика Мағжана Жумабаева в свое время оказало огромное влияние на развитие и жанровое обогащение молодой казахской советской литературы, он был одним из тех, кто стоял у истоков нашей современной лирики.

Его первые стихи появились в 1907 году, когда ему было 14 лет, а в пятнадцать его произведения начали публиковаться почти во всех казахских газетах и журналах того предреволюционного периода. В девятнадцать лет – в 1912 году он выпускает в свет свой первый сборник стихов под названием «Шолпан» («Утренняя звезда»), отпечатанный в Казани. Учится в Омской учительской семинарии. Позднее, при помощи и под непосредственным руководством Валерия Брюсова заканчивает Высший литературно-художественный институт.

Валерий Брюсов, проявляя к Мағжану свою огромную любовь и уважение, характеризует его как «киргизского (казахского) Пушкина.

Аксакал башкирской литературы Сайфи Кудаш в своих воспоминаниях о нем (газета «Совет Башкортстаны» 3 декабря 1967 года) пишет, что еще во время в медресе Галия (Высшая школа) в г. Уфе в 1910 годах Беимбет Майлин и Мағжан Жумабаев были организаторами рукописного журнала «Садак» (Лук).

Начиная с 1922 года в журналах и газетах Ташкента, Казани, Москвы, Кызыл-Орды, Омска часто публикуются стихи и поэмы Мағжана Жумабаева. Он выпускает более десяти книг. При его участии составляются и переводятся на русский язык образцы казахской, узбекской, туркменской родной

поэзии, он читает лекции о литературе Востока в Коммунистическом университете трудящихся Востока и одновременно переводит на казахский язык отдельные статьи В. И. Ленина, щедро знакомит казахских читателей с творчеством Гете, Гейне, Байрона, Лермонтова, Пушкина, Фета, Брюсова... Он призывал свой народ к просвещению и сам выступает как поэт-просветитель. Его стихотворения «Орамал» (Платок), созданное в 1916 году и бичующее царских карателей, становится песней казахских повстанцев.

Тонкая, восприимчивая, порой даже болезненная натура поэта остро реагировала на трагические факты в жизни и судьбах людей. По словам современников он бывал иногда неустойчив, порой впадал в уныние и тогда в его стихах прорывались трагические ноты. Но когда он вновь подымался во весь рост, тогда радость его была безмерной, стихи становились звонче, они приобретали упругость и силу. Многие, очень многие из его стихов стали песней, и сейчас поют их в аулах, они звучат как творение самого народа и многие называют их «народными песнями». Он считал своим учителем лишь Абая, называл его своим судьей и богом». Из среды восточных поэтов он был первым, кто перевел песню о Буревестнике Максима Горького. Его поэзия, его талант и поэтическая культура, стилистическое, жанровое, тематическое богатство его лирики оказывали влияние не только на казахских поэтов, но и на всех его тюркоязычных коллег-современников. Наши критики называли его певцом свободы, в наших аулах, у костров во время бесед старые чабаны называют его «акыном раздумий-собеседником», а ученые Казахского университета, недавно собравшиеся на специальное заседание по его творчеству вынесли решение о переиздании его лучших произведений.

В этом году исполняется 75 лет со дня рождения Мағжана Жумабаева, но он погиб едва шагнув через сорок.

Ануар Алимжанов».

Сопроводительное письмо к статье

Написано на листе, вырванной из блокнота.

«Для Г. Ашаниной. Галя, пожалуйста, сделайте все возможное для того, чтоб опубликовать хотя бы одно из стихов

Мағжана. Сами слышали на чит. конференции в университете как любим он казахским читателям.

Здесь готовится публикация его произведений на русском языке в «Просторе». Если Литгазета напечатает раньше то, это будет плюс для самой газеты, ей богу она заслужит еще большее уважение не только казахской, но и интеллигенции Татарии, Узбекистана, башкир, киргиз. Потому что Мағжан известен всем.

Статью Тажибаева я переписал, переделал заново, сократил, так как он отказался поработать над ней. По моему, она тоже допустимо к печати как [непонятное слово] монолог поэта.

Ваш Ануар».

Написано на листе, вырванной из блокнота.

«Справка к статье о Мағжане Жумабаеве

Цитата Брюсова взята из его письма Мағжану. Письмо это находится в архиве, принадлежащей супруге поэта – Жумабаевой.

Остальные факты сверены с материалами о жизни и творчестве Мағжана, находящихся в ЦК КП Казахстана.

Ануар».

Здесь же в архиве редакции «Литературной газеты» находятся присланные А. Алимжановым стихи Мағжана Жумабая в переводе А. Жовтиса: «Люблю», «Красное знамя», «Зимняя дорога», «Весной».

1969

...Башқұрт жазушысы Сәйфи Құдаш Қазақстан КП ОК бірінші хатшысы Д. А. Қонаевқа, Башқұрт обкомының бірінші хатшысы М. З. Шәкіровке Қазақстан Жазушылар одағының басқармасына «Қазақ ақыны Мағжан Жұмабаевтың тағдыры туралы» хат жазды.

1970

4 қ а р а ш а. ...Бейсембай Кенжебаев, филология ғылымдарының докторы, профессор, С.М. Киров ат. Қазақ мемлекеттік университеті қазақ әдебиеті кафедрасының меңгерушісі. «Ұстаз» деген мақаласында 1922 жылы Мәскеуде Күншығыс еңбекшілерінің коммунистік университетінде (КУТВ) оқып жүргенде Мағжан келіп, лекция оқығанын жазды. (Мағжан (өлеңдері, прозасы және әдеби зерттеулер). Петропавл, 2006 ж. 428 б. 273–277-беттер.)

Бейсембай Кенжебаев

1974

Ғ. Мүсіреповтің профессор Тұрсынбек Кәкішевпен 1974 жылы 25 шілдеде болған сұхбатынан.

«Тұрсынбек Кәкішев: Ғабе, тағы бір мәселе бар. Ол тарихқа байланысты. Біздің қазақ әдебиетінде шықпай, жарияланбай жатқан біраз дарындар бар...

Ғабит Мүсірепов: Мысалы?

Тұрсынбек Кәкішев: ... Мәселен, Шәкәрімнің, Мағжанның, Жүсіпбек Аймауытовтың шығармаларына бір қозғау салатындай жағдайды ойластырса қайтеді.

Ғабит Мүсірепов: Оған қозғау салынбай жүрген жоқ. Бір кезде мен, Одақта отырғанда, Мағжан Жұмабаевтың, Жүсіпбек Аймауытовтың мәселелерін қойып, тіпті комиссия да құрғанбыз. Іріктеп алуға, жауапты бір редколлегия құрып, түсіндірмелерімен, алғысөздерімен басқымыз келіп еді. Оған тиісті орындар ризашылықтар да берген. Соны жүзеге асыруға келгенде, баяғы өзіміздің тарапымыздан, жазушылардың тарапынан көлденең тұрушылар көп болды, яғни жазушыларымыздың бір жағы басамыз десе, енді бір жағы құбыжық көріп, қарсы шықты. Сонымен бөгеліп қалған бір жағдай бар...

Тұрсынбек Кәкішев: Ахмет Байтұрсынов мұрасы, оқулықтары жөнінде не дейсіз?

Ғабит Мүсірепов: Бұған ғалымдарымыз қарсы.

Тұрсынбек Кәкішев: Тілшілердің өздері ме?

Ғабит Мүсірепов: Тілшілер қарсы. Өйткені шындап алғанда, тілшілердің пайдаланып отырған есімдік, етістіктері, негізгі терминдердің барлығы Ахметтікі ғой. Ахметтің өзіне қайтарып берсең, оларға не қалады? Сонсын, оның соңғы жазған кітабы болатын. Оның қолжазбасын өзімнің қолымнан алып кеткен. Кітаптың аты – «Қазақ тілінің теориясы»... Жоғарыда аталған сұхбатта суреткер Мағжан Жұмабаевтың әйгілі «Қойлыбайдың қобызы» поэмасынан жыр жолдарын келтіреді: «Мысалы әлгі:

Ертеде ел бар екен қалың найман,
Қытайға қалың найман қанат жайған.
Қалың найман ішінде Бағаналы
Қазақта бақсы асқан жоқ Қойлыбайдан», –

деп келетін нәрсе бар ғой. Қобызын қосқан, қобызы бәйгеден келген. Сонымен тоқтап, аяғын кесіп тастаса. Мысалы аяғында: «Шіркін-ай, кер заманды құл қылар ем, бата алсам Бағаналы Қойлыбайдан», дейді ғой соңында. Ал енді мұны шын тексерген адамға, осы кер заманның өзі революцияның алды екен. Көрдің бе? Соны кейін жариялаған дейді. Кейін жариялаған соң, баяғы біздің заман сөз болып тұр... «:

*Кәкішев Т. «Дүниеде ой айтылуы қиын, айтылған ой өлмейді»
(Құпия сұхбат жазбасы). // Егемен Қазақстан, 2002, 9 ақпан*

1978

...Жүсіпбектей таудан сылдырап аққан бұлақтай сөз шешенін өзіне ұстаз тұтқан Ғабит Мүсіреповтің Мағжан ақынның рухына да адал болғанын оның күнделіктеріндегі ақын поэзиясы жайлы ой толғауларынан білеміз...

...Жазушының ЮНЕСКО көлемінде тойланған 100 жылдық мерейтойы кезеңінде – 2002 жылы Мағжан ақынның туысы Ғаділша Қаһарманұлының «Қыран биіктен шолады» атты жарық көрген мақаласында құнды деректер

беріледі [Қаһарманұлы Ғ. Қыран биіктен шолады. // Егемен Қазақстан, 2002 жыл, 12 маусым] 1975 жылы Оқжетпесте демалып жатқан жазушы Мағжанның немере інісі Ғаділша Қаһарманұлын шақыртады. Қашанда әділдікті жаны қалаған жазушы өзінің Мағжанмен заманы бір жолдас болғанын, оның өлеңдерін жоғары бағалайтынын айта келіп, ақынның жазықсыз жапа шеккені орны толмас өкініш екенін білдіріп, Бурабайда Мағжанның Ақан сері өмірінен тарихи очерк жазғанын, «Оқжетпестің қиясында», «Батыр Баян» поэмаларының да осы Бурабайдың баурайында туғанын еске алады. Ғаділша Қаһарманұлының үйіне шақырылған жазушы Сәкен Жүнісов екеуі оның кәрі шешесі – Мағжанның туған жеңгесімен танысады. «Қайсысы төремді (ол кісі Мағжан ақынды солай атаған екен) іздеп келген?.. Келші қарағым, төремнің өзі болмаса да көзі екенсің, бетіңнен сүйейін» деген шеркөкірек кейуанамен жазушы ұзақ әңгімелеседі. «Мағжанды ақтап алу біздің азаматтық міндетіміз. Ондай ақын мына жарық дүниеге көп келе бермейді. Өзіңнің архивіңде Мағжанның асыл қазынасынан сақталғандары бар ма? Болса маған бер, көшірмесі болса да архивімде жатсын. Мағжан түптің түбінде жарыққа бір шығады» деген нық сенімдегі жазушы сол жолы Мағжанның суретін үлкейтіп беремін деп қолқа салып алып кетеді. Мағжанның туыстары алдында сол бір ақынның әлі қапаста жатқан тұсының өзінде оны елінің бостандығы мен тәуелсіздігі үшін күрескен, соны аңсап өткен жан деп тайсалмай айтып, әруағына бас иіп, Мағжанға деген кіршіксіз пейілін көрсетеді. Ғ. Қаһарманұлы ағасы Мағжанның ақталуына жазушының атсалысуын сұранып, ол келісімін беріп, бір кездескенінде Д. Қонаевпен Мағжан жайын тілге тиек еткенін жеткізіп, «Ағаң түбі ақталады, сеніміңді жоғалтпа» деп сенімді түрде айтқанын еске алады. 1992 жылы алаш арыстары жайлы жарық көрген әйгілі «Бес арыс» кітабына енген Ғаділша Қаһарманұлының «Естен кетпес Жәжекем» атты естелігінде өз туыстарының арасында Жәжекем деп атайтын Мағжан ағасы туралы сыр шертеді. Мағжанның тегі жайлы әріден сөз қозғаған автор: «Бекен ұрпағында Мағжан атты адам екеу. Бірі – атақты ақын Мағжан Жұмабаев та, екіншісі – менің кенже балам. Аяулы туысымыздан

ұрпақ қалған жоқ. Және оның атының кейінгі жылдары мүлде аталмай қалуы қабырғамды қайыстырып, осы балам туғанда, жеңгеміз Зылиқаға арнайы хат жазып, ол кісінің рұқсатын алып, осы есімді беруді ұйғарған едім. Балам он бір-он екі жасқа келгенде, Ғабит Мүсірепов Бурабайға келген сапарында менімен арнайы жүздесті. Бұл 1978 жылы болған еді. Ғабен баламның атын Мағжан деп қойғанымға қатты риза болды» дей келе жазушының жақсы тілек айттып, «Ұлпан» кітабын «Сүйкімді жас Мағжан, Саған шын ниетпен тілейтінім, өзіңнің ұлы бабаң Мағжандай екінші Мағжан бол. Ғ. Мүсірепов, 22 қаңтар, 1978 жыл» деген қолтаңбамен бергенін жылы сезіммен жеткізеді. Бұл жайлардан Мағжанның көзіндей көрген туыстарына жазушының көңілі шексіз болғанын көреміз. Жазушының алмас қылыштың қын түбінде жатпайтынын болжаған кемеңгерлігі танылады.

Қажиақбарова Раушан. Ұлылар үндестігі

1986

...Жазушы Жайық Бектұров «Тағдыры қиын талант» деген мақаласында (Мағжан (өлеңдері, прозасы және әдеби зерттеулер). Петропавл, 2006 ж. 428 б. 228–272-беттер. (Мағжан жайлы осы мақаланың екінші, негізгі бөлімі 1961 жылы жазылған еді. [...] Бүгінгі ұрпақ бұл ақынның, оның тұтастарының еңбектерін бір жағынан қызыға, тіпті күйіне, сонымен бірге сүйсіне оқитындығына дау жоқ. 1961–1986 жылдар.

1988

4 қ а р а ш а. ...Қазақ ССР Жоғары Сотының анықтамасы: Жұмабаевты, Омаровты, Байтасовты және Жәленовты «Алқа» атты жасырын, ұлтшыл бағыттағы әдеби үйірмені ұйымдастырды және оның жұмыстарына қатысты деген айып та негізсіз. Бұл әдеби үйірме болғандықтан да, өзінің алдына совет өкіметін құлатуды, немесе оған қастандық жасап, күшін әлсіретуді мақсат етіп қоймағаны, сондай-ақ

контрреволюциялық қылмыстарды жасауға шақырмағаны тергеу материалдарынан-ақ көрініп тұр. Аталған үйірме мүшелерінің әдеби шығармаларында да мұндай іс-әрекетке шақырған үндеулер кездеспейді. М. Жұмабаев осы үйірменің жетекшісі болғанымен де, өзінің алдына контрреволюциялық мақсат қойған жоқ.

ж е л т о қ с а н. ...Жазушы Әнуар Әлімжанов «Дружба народов» журналының 12-санына Мағжанның орысшаға аударылған бір топ өлеңін және 1969 жылы Сәйфи Құдаш жазған хаттың орысша нұсқасын алғысөз жазып бастырды.

«Қонаев пен Шәкіров Сәйфи Құдаштың бұл хатына жауап қайтарған жоқ. Жауапты, міне, уақыттың өзі беріп отырды».

**Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің
Мағжан Жұмабаевтың, Ахмет Байтұрсыновтың,
Жүсіпбек Аймауытовтың творчестволық мұрасын
зерттеу жөніндегі комиссиясының
ҚОРЫТЫНДЫСЫ**

28 ж е л т о қ с а н. ...Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің бюросы М. Жұмабаевтың, А. Байтұрсыновтың, Ж. Аймауытовтың қоғамдық-саяси, ғылыми-педагогикалық және әдеби қызметі жөніндегі тарихи шындықты қалпына келтіру туралы қаулы қабылдады. Тиісті орындарға бұл қайраткерлердің еңбектерін басып шығару туралы нұсқау берілді.

Қазақстан Коммунистік партиясының
Орталық Комитетінде

**Мағжан Жұмабаевтың, Ахмет Байтұрсыновтың және
Жүсіпбек Аймауытовтың творчестволық мұрасы туралы**

Жазықсыз жазаға ұшырап, республикада отызыншы жылдары орын алған зорлық-зомбылықтың, социалистік заңдылықты бұзудың құрбаны болған аса көрнекті қазақ ақыны Мағжан Жұмабаевтың, ірі ғалым-лингвист, әдебиет зерттеуші, тюрколог, дарынды ақын-аудармашы Ахмет Байтұрсыновтың, қазақ романының негізін салушылардың бірі, белгілі лингвист, ақын-аудармашы Жүсіпбек Аймауытовтың творчестволық мұрасын зерттеген комиссияның жұмыс қорытындыларын қарай келіп, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің Бюросы комиссияның М. Жұмабаевтың, А. Байтұрсыновтың және Ж. Аймауытовтың қоғамдық-саяси, ғылыми-педагогикалық және әдеби қызметі туралы тарихи шындықты толық көлемінде қалпына келтіру, олардың және шығармаларын, баспасөзде көрсетілген қателіктері

мен уақытша адасуларын сын тұрғыдан зерделеу жөніндегі тұжырымдарымен келісті, республикалық газеттердің, журналдардың редакцияларына, Қазақ ССР Телевизия және радио хабары жөніндегі мемлекеттік комитетіне олардың өмірі мен творчестволық қызметі туралы мақалалар сериясын жариялау, радио мен телевизиядан хабарлар циклын ұйымдастыру ұсынылды. Орталық Комитеттің Бюросы сондай-ақ, Қазақ ССР Баспа, полиграфия және кітап саудасы істері жөніндегі мемлекеттік комитетіне Қазақ ССР Ғылым академиясының Тіл білімі, Әдебиет және өнер институттарымен бірлесе отырып, М. Жұмабаевтың, А. Байтұрсыновтың және Ж. Аймауытовтың таңдамалы шығармалары мен ғылыми еңбектерін әзірлеп, басып шығаруды тапсырды.

**ҚАЗАҚСТАН КОМПАРТИЯСЫ ОРТАЛЫҚ
КОМИТЕТІНІҢ МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ,
АХМЕТ БАЙТҰРСЫНОВТЫҢ, ЖҮСПЕБЕК
АЙМАУЫТОВТЫҢ ТВОРЧЕСТВОЛЫҚ
МҰРАСЫН ЗЕРТТЕУ ЖӨНІНДЕГІ
КОМИССИЯСЫНЫҢ ҚОРЫТЫНДЫСЫ**

КПСС XXVII съезінің Бүкіл одақтың XIX партия конференциясының кезінде көзқарасындағы және басқа тұрғыдағы қателіктері болған, бірақ халықтың рухани мәдениетін дамытуға елеулі үлес қосқан ғылым, мәдениет және өнер қайраткерлері туралы толық шындықты қалпына келтіру жөніндегі нұсқауларын басшылыққа ала отырып, комиссия отызыншы жылдары жазықсыз жазаға ұшырап, Сталиннің басшылығы кезінде республикада орын алған зорлық-зомбылықтың, социалистік заңдылықты бұзудың құрбаны болған аса көрнекті қазақ ақыны Мағжан

Жұмабаевтың (1893–1938), ірі ғалым-лингвист, әдебиет зерттеуші, тюрколог, дарынды аудармашы Ахмет Байтұрсыновтың (1873–1937), қазақ романының негізін салушылардың бірі. белгілі лингвист, ақын-аудармашы Жүсіпбек Аймауытовтың (1889–1931) қоғамдық-саяси, ғылыми-педагогикалық және әдеби қызметін талдады. Олардық мәдени құрылысқа қосқан үлесі ұзақ жылдар бойы жөнсіз жоққа шығарылып, бәз-бір жерде қызмет атқаруы «контрреволюциялық» бағытын жалғастыруға, буржуазиялық-ұлтшылдық идеологияны қорғауға партияның Совет өкіметін орнату мен нығайту кезеңінде кескілескен күрес үстінде контрреволюциялық күштерден творчестволық интеллигенцияның белгілі өкілдерін өз жағына тартып алып, халыққа қызмет етуге бағыттауы тәрізді саяси тұрғыдан маңызды мәселе көзге ілінбеді, аталған қазақ мәдениеті қайраткерлерінің алашордалықтардың бағытынан іргесін аулақ салуы да осылай атаусыз кетті.

Мағжан Жұмабаевтың өмірлік және творчестволық жолы сөз жоқ күрделі де қиын-қыстау. Ұлынан болашақ дін қызметшісін көргісі келген әкесінің ырқынан тыс, медресе бітіргеннен кейін, ол 1913 жылы Омбы мұғалімдер семинариясына түсіп, халық ағарту саласында өмірбақи қызмет етуге бел буады. Осындай бірбет өрлігі үшін ол бай туыстарының материалдық қолдауынан жүрдай болды.

Омбыда оқып жүрген кезінде-ақ жас семинаристің дарынды ақын деген атағы шығып, ол әдебиет бірлестігінің «Бірлік» атты қолжазба журналын редакциялайды, қоғамдық қызметпен шұғылданады. Мұның өзі алашорда басшыларының назарынан тыс қалмайды да, олар жас Мағжанды өздерінің облыстық комитетінің құрамына енгізеді. Құрылтай жиналысының депутаттығына кандидат, қазақ мектептері үшін оқулық құрастыратын комиссияның мүшесі етіп ұсынады.

Ақын, өз сөзімен айтқанда, «монархияның иісі мұңкіп тұрған» Колчакты жауыға қарсы алады. Мұның өзі оның Совет өкіметіне қарым-қатынасын едәуір айқындай түскен еді. Қызыл Армия Омбыны азат еткеннен кейін М. Жұмабаев «Бостандық туы» газетінде қызмет істеп, оны редакциялайды. Одан кейін Ташкенттегі басылымдар – «Ақ жол»

газеті мен «Шолпан» журналында жұмыс істейді. 1923–1927 жылдары В. Брюсов басқарған Москва көркем-әдебиет институтында оқиды. Осы жылдары ол В. И. Лениннің еңбектерін, М. Горькийдің, В. Ивановтың, Д. Мамин-Сибиряктің және басқалардың шығармаларын қазақ тіліне аударады.

1927 жылдан бастап М. Жұмабаев оқытушылық қызметке ауысады, алайда, 1929 жылы негізсіз айыпталып, он жылға түрмеге кесіледі. Астыртын қызметі үшін керек деген желеумен оған 1921 жылы «Алқа» атты ұйым құрды-мыс деп жадағай кінә тағылады.

Ал, шын мәнінде бұл алқаны Сібір халықтарын Қазақ Республикасы туралы кеңінен хабардар ету үшін Сібір революциялық комитетінің жанындағы Қазақ АССР-інің өкілдігі ұйымдастырған еді. Осынау ағартушылық алқа кейін сталиндік репрессия кезінде қазақ ұлтшылдарының құпия контрреволюциялық ұйымы деп танылды. М. Горький мен Е. Пешкованың өтінуі бойынша М. Жұмабаев 1936 жылы тұтқыннан мерзімінен бұрын босатылды. Соған қарамастан келесі жылы қайтадан тұтқындалып, 1938 жылы 19 мартта атылды.

М. Жұмабаев Орта Азия мен Қазақстанда екі мәдениеттің – Шығыс пен Европа мәдениетінің тасқынын тоғыстыруға тұңғыш ден қойған ақындардың қатырына жатады. Оның сүйікті ақындарының қатарында Абаймен бірге А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, А. А. Блок және басқалар бар. Ол Гетенің, Гейнениң өлеңдерін аударды, ағартушылық, азаттық және демократия идеяларын басшылыққа ала отырып, әдебиеттің халық өмірімен тығыз байланысы үшін қызмет етті. Оның өлеңдерінің басты өзегі еңбекші халықтың ауыр халі, әйелдерді азат етудің қажеттігі, рухани қанауды, қатігездік пен озбырлықты жою туралы ойлар. «Шын сорлы», «Қорғансыз», «Жас келін», «Мен сорлы», «Менің тілегім» – осы сияқты жырлар.

Абайдың гуманистік дәстүрін жалғастыра отырып ол «Өнер-білім қайтсе табылар», «Сорлы қазақ», «Қазағым» деген өлеңдерінде халықты білімге, оқуға үндейді. М. Жұмабаевтың шығармаларында ұлт-азаттық күрес әуендері көрініс тапты, алайда ол сол кездегі оқиғаларға баға беруде ұдайы айқын мақам танытқан жоқ. Егер алғаш алашордашылардың

ықпалымен кейбір кемшіліктер жіберіп алса, 1918 жылы шығарған «Бостандық» атты кеңінен танымал өлеңінің өзінде-ақ М. Жұмабаев барлық жарлы-жақыбайлардың рухани дүр сілкінуіне жағдай туғызған Октябрь революциясын жырлайды. Ал «Қызыл жалау» (1924 жыл) атты өлеңінде совет шындығын мынадай айшықты жолдармен бейнелейді.

Жалындай жалау кімдікі,
Тұрағы – тарғыл тас қия.
Арбаңдаған Азия,
Жалындай жалау соныкі,
Ендеше, қазақ, сенікі!
Кімнің ұлы құл болса,
Тұлымдысы тұл болса,
Қанды жас жалау соныкі,
Ендеше, қазақ, сенікі

Осылайша таптық талдаудың қиын өнерін игерген М. Жұмабаевтың поэзиясы барған сайын әлеуметтік жағынан да, саяси жағынан да мақсатты бола түседі. 1927 жылы жазылған «Тоқсанның тобы» атты жыры ақынның саяси бет-бейнесін айқындап қана қоймай, оның жаңа дәуірдің суреткері ретінде қаншалықты ілгері жылжығанын да сипаттайды. Осынау шығармасында ақын шын жүректен тоқсанның жағында, яғни барлық қиындықтарға қарамай туған өлкесін жаңғыртып жатқан қалың бұқара халықтың жағында екенін ақтарыла айтады.

М. Жұмабаевтың творчестволық мұрасы тұтас алғанда күрделілігіне және әсіресе, Совет өкіметінің алғашқы жылдарындағы қарама-қайшылығына қарамастан, оның ірі дарын екенін танытып, ізгілік, ағартушылық, демократия және прогресс идеяларымен астасып жатады. Халқына социалистік республикалардың туысқан одағында түбегейлі қайта түлеуге арна ашқан социализм мұраттарына қызмет етуге деген шынайы талпыныс ақынның қай өлеңінен де мен мұндалап тұрады.[...]

Республика прокурорының наразылық білдіруі бойынша Қазақ ССР Жоғарғы соты М. Жұмабаевты, А. Байтұрсыновты және Ж. Аймауытовты олардың іс-әрекетінде қылмыс

құрамы жоқтығына орай, қайтыс болғаннан кейін толық ақтады.

Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің комиссиясы жеке адамға табыну кезінде жазықсыз жазаға ұшыраған және социалистік заңдылықты бұрмалаудың құрбаны болған М. Жұмабаевтың, А. Байтұрсыновтың және Ж. Аймауытовтың қоғамдық-саяси, ғылыми-педагогикалық және әдеби қызметі жөніндегі тарихи шындықты толық көлемінде қалпына келтіру қажет деп санайды

М. Жұмабаевтың, А. Байтұрсыновтың және Ж. Аймауытовтың творчестволық мұрасына талдау жасай келіп, комиссия оны қалың көпшілікке кеңінен жария етуді лайық деп табады, осыған орай Қазақ ССР Баспа, полиграфия және кітап саудасы істері жөніндегі мемлекеттік комитетіне, Қазақ ССР Ғылым академиясының Тіл білімі, М. О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институттарына олардың таңдамалы шығармалары мен ғылыми еңбектерін басып шығаруды тапсыру қажет деп есептейді. Олардың көркем шығармаларының, ғылыми еңбектерінің баспасөзде қателіктері мен адасулары көрсетілген кейбіреулері қосымша зерттеулерден кейін тиісті ғылыми түсініктемелерімен қоса жариялана алады.

Сонымен қатар республикалық газеттер мен журналдардың беттерінде, радио мен телевизияда бұл көрнекті мәдениет қайраткерлерінің өмірі мен творчестволық қызметі туралы мақалалар сериясы мен хабарлар циклын ұйымдастыру қажет деп табылады.

Осы қорытынды баспасөзде жариялануы тиіс.

Комиссия мүшелері: Ж. М. Әбділдин, Т. Ә. Әбдіков, Ә. Т. Әлімжанов, З. А. Ахметов, С. Байжанов, М. Б. Базарбаев, Г. К. Бельгер, Р. Б. Бердібаев, В. К. Григорьев, К. Қ. Дүйсеев, Ғ. Б. Елемесов, Ш. Р. Елеукенов, С. З. Зиманов, Ф. Ф. Игнатов, Ә. Т. Қайдаров, М. Қ. Қаратаев, Ә. К. Кекілбаев, І. К. Кеңесбаев, С. С. Қирабаев, М. Қ. Қозыбаев, М. Мағауин, Р. Н. Нұрғалиев, С. С. Нұрпейісов, И. М. Романов, Ш. Қ. Сәтбаева, М. С. Сқақбаев, Р. Б. Сүлейменов, Р. Ғ. Сыздықова, Ә. Тәжібеv, Г. И. Толмачев, Б. А. Төлепбаев, Ә. Ш. Шәріпов.

«Егеменді Қазақстан», 1988 жыл, 28 желтоқсан

1989

...Алматыда, «Жазушы» баспасында «Мағжан Жұмабаев. Шығармалары: Өлеңдер, поэмалар, қара сөздер» деген кітап басылды. Көлемі 448-бет. Құрастырғандар: Абдуллин Х., Дәрімбетов Б., Жұмабаева З.

Алғысөзін жазған Әбділдә Тәжібаев: «Біз басымыздан кешірген сұмдық оқиғалардың бәрін де жарық күннің астына жайып саламыз, кім кінәлі деген сұрақтарға, аттарын атап, кіналарын мойнына қоя жауап береміз».

5 қазан «Казахстанская правда» газетінің 5 қазандағы санында профессор А. Жовтистің «Есть такой поэт!» деген мақаласы шықты. Ықшам аудармасы мынау:

«1960 жылы 8 шілдеде Түркістан Әскери округінің әскери трибуналы Мағжанды ақтады. Әскери трибунал бастығы генерал-майор Приймак қол қойып, мөрін басқан құжатта Мағжан Бекенұлының ешқандай қылмыс жасамағаны, сондықтан да өлгеннен кейін ақталғаны жазылған. Ендігі мәселе – ақынның әдеби мұрасын жарыққа шығару болатын. М. Жұмабаев шығармашылығымен КазГУ пофессоры Х. Махмудов айналысатын. Ол мені Мағжан өлеңдерімен таныстырды. Шағын мақала жазды, мен Мағжанның бірнеше өлеңін орысшаға аударып, Иван Шухов басқаратын «Простор» журналына ұсындық. Бұл әрекетімізді Мәдениет министрі Ілияс Омаров қолдады. Сөйтіп, Орталық Комитетке Д. А. Қонаевтың атына хат жаздық. Хаттың соңғы сөйлемдер мынау: «...Мы обращаемся к Вам только с одной просьбой – чтобы запрещение упоминать это имя в печати было наконец, снято, а наши литературы получили возможность спокойно и объективно разобратся в творческом наследии поэта».

Сол жолы Қонаевқа башқұрт әдебиетінің ақсақалы Сәйфи Құдаш та көлемді хат жазып, Мағжан есімін жарыққа шығаруды сұраған болатын. 1967 жылдың аяғында КазГУ-де орыс және қазақ әдебиеті кафедраларының меңгерушілері

доцент Мадзигон мен профессор Кенжебаев бас болып, Мағжан шығармашылығын талқыладық. Жиынға профессорлар Махмудов пен Нұртазин, жазушы Т. Ақтанов, сыншы Н. Ровенский тағы басқалары қатысты. Ол кезде Кеңес өкіметі алдында жазықты болған кейбір жазушылар ақталып жатқан болатын.

Алайда, біздің «белсенділігіміз» туралы тиісті жерлерге жетіп-ақ қойған екен, сол кездің салты бойынша «шара қолданылды». Профессор Махмудов жұмыстан қуылды. Қонаевтың «өзі» бастап, екінші хатшы Титов қостап, әдебиетшілердің «идеологиялық қателеріне» баға берілді. Сәйфи ақсақалдың хаты «хабарсыз» кетті.

Дәл сол күндердің бірінде жұмыстан шығып қалған мен, Жоғары білім министрі Қ. Біләловқа бардым. Ол менің әдебиет жайлауында бұрын да «ақауым» болғанын, тіпті Мағжан есімін атап, бетіме салық етті. Мен: «Мұныңыз қалай, Қали Біләлович, Сіз тіпті қазақ интеллигенті емессіз бе, Мағжанның қандай ақын екенін білесіз ғой?» деп ашына сөйледім. Ол сұқ саусағын, маңдайыма тигізердей нұсқап тұрып, былай деді: «Есіңізде болсын, Жовтис жолдас! Қазақта ондай ақын жоқ! Жо...оқ!»

Ақыры, әділдік салтанат құрды. Елім естісін: «Қазақта Мағжан деген ақын болған!» деп бар дауыспен айқайлай бергім келеді.

1990

Из воспоминаний Райхан Жумабаевой, племянницы поэта.

Подверглись репрессиям и родственники Магжана Жумабаева. Вот что пишет об этом его родная племянница, дочь родного брата Магжана – Калижана в зарисовках о Магжане «Репрессированная родня поэта»:

«У Магжана было шестеро братьев и две сестры. Два старших брата, Абамуслим и Кахарман, в 1937 году пропали без вести. До сих пор не знаем, где покоится их прах. Внучка Абамуслма, Улжан Муслимова, является наследницей Магжана. Брат Мухамеджан отсидел в тюрьме десять лет.

С ним я встретила в 1980-е гг. Это был высокий, светлый, красивый человек. Несмотря на свои 82 года, он сохранил позитивное восприятие жизни...

Салимжан, следующий за Мухамеджаном, в 1931 г. поехал в г. Ленинград к осужденному Магжану, чтобы как-то облегчить его судьбу. Деньги для поездки выручили, продав двух собственных лошадей, но не предусмотрели, что лошади стояли на учете в колхозе как скот богачей. Действия Салимжана были квалифицированы как вражеские, и его осудили. В тюрьме он сидел с профессором Е. Бекмахановым. После тюрьмы он долгое время был в бегах, несколько лет жил и работал в цирке г. Ленинграда-смотрел за лошадьми. В 1934 г. вернулся домой, работал в колхозе бригадиром. В 1951 году Салимжана арестовали вторично. Его обвинили в том, что брат Магжан написал поэму о Кенесары, что младшие братья Калимжан и Сабыржан живут в Америке. Только в 1955 г., когда наступила «хрущевская оттепель», его выпустили. Мой отец Калижан. – пишет Райхан Жумабаева, – и его младший брат Сабыржан нашли приют в пещерах Киргизии. Но и там они боялись долго оставаться на одном месте, постоянно кочевали по Киргизии, Узбекистану, России. Отец работал главным ревизором Министерства Финансов Казахской ССР, затем все-таки опасаясь, что его признают братом Магжана, переехал в город Фрунзе...» «Самый младший брат Сабыржан после Киргизии долгое время жил в местечке Биликоль Джамбулской области. В паспорте записался киргизом и умер киргизом».

«Судьба братьев не могла сказаться на их детях. Все они сполна испытали, что значит быть «отпрысками врагов народа». Меня (Р.Ж.), 6-ти месячную увезли из Петропавловска в г. Омск, потом я жила в ауле № 7 на берегу р.Иртыша в Павлодарской обл. В 5 лет я осознала, что у меня нет ни отца, ни матери... «Только в 1955 году, когда у меня уже было двое детей, случайно встретила с отцом. Я много узнала от него, чем можно по-настоящему гордиться, о жизни моих родных и о дяде Магжане. Страшная доля поколения Магжана и их детей – это бесконечная душевная боль. К счастью, третье поколение нашего рода этого не испытало»

Для пропаганды творчества и целенаправленной работы учрежден Республиканский общественный фонд имени Жумабаева. Президентом этого фонда является Райхан Жумабаева – племянница поэта.

Магжана хорошо знают в Турции. Известно также, что Мустафа Чокай, находясь в эмиграции, обучил на свои средства молодого человека на тюркологическом факультете. Впоследствии его протееже Иоганн Вейзент стал видным тюркологом, издал около 10 пособий по казахскому языку. В 1928 г. он перевел и издал собрание стихов Магажана на немецком языке...

*Страницы трагических судеб: Сб. воспоминаний
жертв политических репрессий в СССР в 1920–
1950 гг.).-Алматы: «Жетіжарғы», 1990*

1992

Из решения Главы Петропавловской
городской администрации
от 10 мая 1992 года № 236
г. Петропавловск

О переименовании улиц Коммунистическая и 2-я Коммунистическая в улицу М. Жумабаева

Учитывая общественное мнение горожан и высказывание членов координационного совета по переименованию улиц, Глава городской администрации
РЕШИЛ:

1. Переименовать улицы Коммунистическую и 2-ю Коммунистическую в улицу М. Жумабаева.

2. Арендному Северо-Казахстанскому областному бюро технической инвентаризации произвести изменения в названии улиц и нумерации домов.

Глава Городской администрации

Г. Кухарь

ГАСКО. Ф.720. Оп. 1. Д.16..Л.265.

1993

...Қазақ ақыны Хамза Абдуллин «Мұстафа мен Мағжан – Тұран елінің даналары» деген кітап құрастырып бастырды. «Мағжанның үнін өшіргендер – тыстан келген қаныпезерлер емес, керісінше, өз шаңырағымыздың астында шарықтап жүрген мансапқорлар еді. Олар... Мағжан атын атаған адамдарға да қауіп төндіретін әдіс қолданды. Бір ғана «Мағжан» деген сөздің төңірегінде үрейден биік мұнара орнатты».

«...Мағжаншыл жігіттердің аса білгір де сауатты ақынның өлеңдерін өзінің сол мүлтіксіз қалпында бере алмағанына қатты ренжиміз, қиналамыз».

«...Мағжан 1938 жылы атылған жоқ, 1956 жылы өз ажалынан Новая Земля аралында қайтыс болды».

Ілияс Омаров: «Мағжан – қазақ поэзиясының жарық күні. Күн нұр шашса, кейбір «әдебиеттің жұлдызы боламыз» деп жүргендер сөніп қалады. Осы бір кертартпалардың қырсығынан Күніміз әлі күнге дейін нұрын шаша алмай келеді».

№ 38

Постановление Кабинета Министров Республики Казахстан

г. Алматы

13 августа 1993 г.

Постановлением Кабинета Министров Республики Казахстан «О присвоении имен и переименовании учреждений образования Республики Казахстан» от 13 августа 1993 г. № 695 Петропавловскому педагогическому училищу присвоено имя Мағжана Жұмабаева – великого казахского поэта.

Собрание актов Президента Республики Казахстан и Правительства РК, 1993 г. № 32. стр. 371

1993 жылы ақиық ақын сағыныш сезіммен жырлаған Сасықкөлдің жанындағы ата-қоныстың маңына, сұлу табиғатпен үндескен жерге жақпартас қойылған болатын.

1993 жылы мүсінші Азат Хамбетұлы Баярлиннің жасаған Мағжан Жұмабаев ескерткіші совхоз орталығына орнатылды. Ақынның 110 жыл толуына байланысты, жұртшылық тілегін ескере отыра бұл ескерткішті Мағжан Жұмабаев музейінің қасына көшірілді.

1995

...Алматыдағы «Жазушы» баспасынан Ә. Тәжібаевтің «Есімдегілер» кітабы басылып шықты.

«...Россиядағы шығыс халықтарының ішінде орыс поэзиясының бұқарашыл-демократтық принциптерін барынша биік және берік ұстаған санаулы ірі ақындардың бірі Абай десек, XX ғасырға ауыса берістегі орыс поэзиясындағы декадент символистер деп аталған ағымды берік ұстанған шығыста Мағжан Жұмабаев еді...

...Мағжан біздің бітіспес жауымыз дегенді менің ұстаз ағаларым да айтты. Мен де солай сөйлеп, солай жаздым...

...Біз жүрегін ашып, шынын барлық дауысымен жариялап келген үлкен ақынды қабылдамадық. Онымыз теріс болды...»

Ә. Тәжібаев «Есімдегілер». «Жазушы», А. 1995 124-бет

2000 жыл 19-наурыз. Профессор Тұрсынбек Кәкішев «Сәбит өз халқына дұшпандық ойлады ма?» деген мақала жазды. Бұл мақалада Тұрсынбек Кәкішев «Толғам» деген кітабына кірді.

Т. Кәкішев. Толғам. 2004, 39–82-беттер

«... Саяси жолы терісі, төңкеріске қарсы өлеңдер еңбекшілер әдебиетіне өң бермеді. Коммунистік партияның жолына қарсы» Мағжанның «Жұмбақтым» өлеңдері газет-журнал бетіне тексерусіз басылмасын. Мағжанның саяси жолы қазақ еңбекшілеріне «деп алған шәкірттер қаулысы сол кезде қалыптаса бастаған төңкерісшіл күштерге, ақын-жазушыларға, мәдениет қызметкерлеріне, не керек, идеология саласындағыларға большевиктік бағдарламадай болды. 1988 жылға дейін осы көзқарас өмір сүріп, одан безген заңды болған емес».

Міне, осындай кезеңде Сәбиттің дауысы өзгеден гөрі басым шыққаны рас! 1925 жылы «Еңбекші қазақ» газетінде «Көркем әдебиет туралы» жазған атты мақаласында мейлінше зор екпінмен пікір айтқанда шоқпардың басы әуелі Мағжанға тиіп жаққаны өтірік емес. Сәбит Мағжанның

идеялық көзқарасы туралы нағыз пролеткульттік түсінікте болды. Сәкеннен де асырып жіберді.

«Қазіргі кезіміз де жаймашуақ емес, большевик адал арысымыздың сорпасын ішіп қалғандардың сана-сезімі оңайлықпен оңға бұрыла қоятын емес».

1997

Ғ. Мүсіреповтің ақын туралы толғамдарына назар аударсақ.

«Мағжан Жұмабаев туралы.

3. Заман деген бір күнде орнап, сол күні-ақ бар мазмұнын бастан аяқ айқындап беретін базар емес, ұлы да ұзақ сұрыпталатын кезең. Оның әліпбиінен бастап философиялық мазмұнын бір күнде ұғыну қиын.

Өйткені заман – Эра әр түрлі дәуірлерге бөлінеді: балалық, жастық, есейген, ержеткен, кемеліне келген кездері бар...

5. Ақын мектебі – Блок, Фет, Абай, Брюсов...

6. Алаш пен ақын.

7. Ақын ұясы.

8. «Мен бәріне де сенемін» (Марк Твен)

9. Бет алыс. Жалғас.

10. Қоғамдық сот.

11. Қоғамдық айыптаушы. Сәбит.

12. Сәбит 21 ж. Преснегорьковте; екі түн Мағжан өлеңдерін айтқан еді.

13. 18-жыл Омбыда мұғалімдер курсына; Сәбит Ғазизаның үйінде атшы Қаражорғаның құлауы, ұят жанжал. Сәбит ол үйден кетеді... Ол үйге оны Мағжан орналастырған».

Мүсірепов Ғ. Күнделік. Алматы: Ана тілі, 1997, 145-бет

1998

Тарихшы Қайролла Мұқановтың «Мағжан мен Міржақыптың досы» деген мақаласынан: («Солтүстік Қазақстан». 24.07.1998)

... Дегенмен әлде де көптеген боздақтарымыздың есімі жұртшылыққа толық мәлім емес. Солардың бірі – белгілі жазушы, публицист, ақын, дарынды қайраткер Міржақып Дулатов пен сыршыл ақын, көрнекті педагог, тамаша азамат Мағжан Жұмабаевтың жақын жолдасы, досы, жерлесіміз Жұмағали Тілеулин. Ең алғаш бұл кісі туралы біз 1989ж. «Жазушы» баспасынан шыққан Мағжан Жұмабаевтың мына достық әзілінен білдік: Көкшетаулық,

Денге саулық,
Ақ жаулық.
Жерді шарлап,
Жыладым зарлап,
Ғали жоқ.

(Ғали деп отырғаны Жұмағали. – Қ.М.).

Бұл эпиграммадан Жұмағали Тілеулиннің көкшетаулық екенін білдік. Соңынан «Жұлдыз» журналының 1990 жылғы 6-шы санындағы Міржақып Дулатовтың қызы Гүлнәр апайдың «Ардақтап өтем әкемді» деген көлемді мақаласынан Жұмағали Тілеулинмен жақынырақ таныстық.

1909 жылы Міржақыптың «Оян, қазақ!» атты өлеңдер жинағы шыққаны белгілі. Осы кітап үшін патша өкіметі оның авторын құдалауға айналады. Міржақып жан сауғалап 1910 жылы Қызылжарға келіп паналайды. Сол кезде елдегі ағасы Асқарға жазған бір хатында ол былай депті: «Қызылжарға келгелі бірталай кісілермен таныстым. Олардың ішінде тез тіл табысып кеткенім Жұмағали Тілеулин деген дәрігер. Ол – әрі қаламы төселген жазушы екен. Өнерден де құр еместігі арамызды жақындата түсті. Оның үйіне барып тұрам». Бұл хатында Міржақып Мағжан туралы да айтқан: «Осы қалаға келгелі орысша оқытып жүрген шәкіртім Мағжан Жұмабаев сынды ақыным бар. Оның менен жасы кіші, жазған өлеңдері тамаша, ақындығы күшті, өте дарынды жігіт. Екеуміздің өмірге деген көзқарасымызда айырмашылық жоқ десем де болады, сырласып, достасып кеттік».

«Жұлдыз», 1994 ж. № 3–4. Г. Дулатова. «Аманат» Естелік

1999

Кәкішұлы Тұрсынбек, фиология ғылымдарының докторы, профессор. «...Қазақ мәдениетінде, оның ішінде әдебиет саласында дау-дамайы, айғай-шуы басылмай келе жатқан мәселе – Сәкен-Мағжан-Сәбит түйіні. Бұлардың қым-қуыт қарым-қатынасы әшейінгі қазақи әңгіменің ауқымынан шығып, әдеби шығарма, эссе, ғылыми зерттеу, монография, мақала деңгейінде ел-жұртқа жария болып, дабыраға айналған өте қиын мәселе. Кім болса да, бұған құлақ түрмей өте алмайтын, реті келсе өзінің бояуын қоспай тұра алмайтын құбылыс. Осы қиын да даулы мәселенің шындығына жетейін, өзім көрген-білгенімді қалың жұртқа айтып берейін деп «Өнер бәсекесі, немесе Мағжан мен Сәкен» деген бес жүз беттік тарихи-әдеби эссе жазып бітіріп, баспаға ұсындым...

Еңбекті жазу барысында ешқайсысына іш тартпай, тарихи шындық, құжат, мұрағат деңгейінде артығын артық, кемін кем, уақытша жеңіс пен жеңілісті түгелге жақын қамтыған сияқтымын. Тарихты жалғыз өзім ғана білемін деп өрекпу әрине ешкімге, оның ішінде ғалымдарға жараспайтын қылық. Осы салада соңғы кезде пайда болған жаман әдетті білмей жатып білем деушілерді, өсек-аяңды малданушыларды, атақ шығару үшін атыстыра-шабыстыра сөйлеушілер мен өркөкірек қуыс кеуделерді де сынай кетуге тура келді. Осы шешімі қиын мәселелерді суыртпақтап отырғанда Сәбит тағдырына қатты алаңдадым. Сәбит Мұқановты кінәсіз, мінсіз, кемшіліксіз деп ешкім есептемейді. Өмір өткелінде өзінің демократтығынан, адамға жақындығынан Сәбеңе жететін жан жоқтығынан емес, осы ғадетін толық сақтамағаннан таяқты көп жеген адамды табу да қиын. Тұла бойы қайшылыққа толы қайраткерге араша түсу мақсатымен емес, бар сыр-сипатын тарихи шындық деңгейінде көрсетуді ойлап көпшілік түгіл, тіпті Сәбиттің өзі білмеген, жұрттың көзі түсе қоймаған бір құжатты бүгінгі оқушыға таныстыруды қажет тауып отырмын, өйткені өсек-аяңның ініне су құяды.

Таяуда «Қазақстан» баспасы «Политические репрессии в Казахстане в 1937–1938 гг». деген құжаттар жинағын шығарды. Олар Қазақстан Республикасы Президентінің

мұрағатынан алынған. Оны жәй оқып қана қоймай, тағдырлар тоғысына назар аударсаңыз шиырлана матасқан, шешуі табылмайтын жұмбаққа тап боласыз да қайран қаласыз. Өйткені, күні бүгінге дейін С. Мұқановты советтік заманның қызыл көзі, әсіресе Мағжанның, қала берді Сәкеннің «жендеті» деген қауесет өзінің көзі тірісінде бүкіл Қазақстанға тарап әлі күнге дейін басылмай келе жатқанын (кімдердің әдейі таратқанын қазбаламай-ақ қояйын) білесіздер. Жапқан жаладан ақталып шығу өте қиын. Дақ қалады. Шындықты дәлелдеу тек қана уақыттың құдіретінде ғана.

«Решение бюро Алма-Атинского горкома КП (б) К по апелляции С. Муканова, 2 марта 1938 г.

(Слушали: Апелляция Муканова).

Муканов Сабит, член КП (б) К с июля 1920 г. партбилет № 159860, рождения 1900 г. казах. По соцположению – служащий. В момент возникновения дела работал в качестве председателя СПК – писатель.

Муканов обвиняется в том, что в своих литературных произведениях, как-то «Сын бая», «Мырзабек», «Темертас», «Литература XX века» протаскивал контрреволюционные националистические взгляды.

Муканов был тесно связан с Сейфуллиным, Досмухамедовым, Асылбековым, Айсариным, Валиахметовым и Джумабаевым, ныне разоблаченными врагами народа. Когда Джумабаев был в ссылке, Сейфуллин имел с ним переписку и оказал денежную помощь.

Муканов состоял в сейфуллинской контрреволюционной националистической группировке во время совместной работы в Союзе писателей. Муканов ограждал Сейфуллина от критики, тем самым зажимал критику и самокритику.

Решением бюро Фрунзенского ГРК КП (б) К Муканов «как активный член контрреволюционной националистической группировки, как пособник врагов народа и как неразружившийся буржуазный националист» из рядов партии исключен.

Муканов в своих заявлениях не отрицает предъявленные ему обвинения в допущенных ошибках в своей литературной работе и в своих связях с Сейфуллиным, Валиахметовым, Айсариным и другими, но заявляет, что он ничего не

знал об их контрреволюционной националистической деятельности. Обвинение, предъявленное Муканову о его переписке с Джумабаевым и оказании ему денежной помощи, когда Джумабаев был в ссылке, ничем не подтверждается.

Докладывал Г. Холодов, Муканов присутствует.

(Постановили:)

Ввиду неясности отдельных вопросов, дело о Муканове отложить и поручить Т. Холодову дорасследовать материал и доложить на бюро.

Секретарь ГК (б) К. Шураков».

Бір сөзі өзгертілген жоқ. Санасы бар демей-ақ қояйын, әшейінгі ғана түсінігі бар жандардың бәрі Сәкен-Мағжан-Сәбит түйінінің қалай шиырланып күрмелгенін байқаған шығар. Осы қаулының әр бабы әр түрлі ойларға жетектейді, бірақ бір ғана жайды түсіндірсем, біраз шындықтың сыры ашылмақ.

Қаулыда Сәкен Сейфуллин Мағжан жер аударылып жүргенде хат жазып, ақшадай көмек көрсетіпті, Сәбит Сәкеннің ұлтшылдық «группировкасында» болыпты деп жалғастырып жібергеніне қарап аты-жөндері алмасып түскен шығар деген ойды «Обвинение, предъявленное Муканову о его переписке с Джумабаевым и оказании ему денежной помощи, когда Джумабаев был в ссылке, ничем не подтверждается» деген сөздер теріске шығаратын сияқты. Алайда тап осы түйінге айрықша тоқтау керек, өйткені адалдықты былай қойғанда үлкен адамгершіліктің ізін суыртпақтап шығарып аламыз.

Мағжан сотталып, Беломор каналында арып-ашып жүрген кезінде жазған хатын Сәбең 1959 жылы 10 қарашада маған оқып берген еді. Оны өзімнің «Дала – жүрек» деген естелігімде тарата жаздым. 1990 жылы Абай атындағы опера және балет театрында Сәбеңнің 90 жылдығына арналған салтанатты жиналыста жасаған баяндамама бүкіл республикаға естірте айттым. Ол хатта «таяуда түрмеден шығасыз, сонда қай жақта боласыз, зорлық-зомбылықты кек тұтқан пиғылда шығасыз ба, әлде «Тоқсанның тобығындағы» ойға ойысасыз ба?

Біз үшін, қазақтың қасиетті поэзиясының келешегі үшін Сіздің совет жағына шыққаныңыз олжа болар еді деген ойларды жазыпты.

«Сізге тиісті орындар жазғызды ма?» – деп сұрағанында: «Жоқ, өзім жаздым... – арымның әмірімен жазғанмын» – деді (Т. Кәкішев, Санадағы жаралар. «Қазақстан» 1992. 224-бет). Осы тұста Зылиха апайдың М. Горькийге, оның әйелі Е. Пешко-ваға барып, Мағжан жазасын 3 жылға қысқартқан шағы болатын. Мәскеудегі Қызыл профессорлар институтында оқып жатқан Сәбит Мұқановтың осы игілікті қадамға араласпауы мүмкін еместей көрінеді маған.

Сотталған Мағжанға Сәбиттің хат жазып, өтініш білдіргені тарихи шындық екені қазір әбден дәлелденіп отыр. Біріншіден, С. Мұқанов музей қорында хаттың түпнұсқасы сақталуда. Екіншіден, Сәбеңнің естелігін естіген құйма құлақтардың бірі Жайық Бектұровтың естелігі: «Мен Мағжанға 1932–33 жылдары Москвада оқуда жүргенімде ГПУ-ден рұқсат алып, оған лагерьге Мурманск жағына хат жазып жібердім» деген дерек («Бес арыс», 1992. 325-бет) болса, үшіншіден, Ш. Елеукеновтің мемлекеттік сыйлық алған «Мағжан» монографиясында ол хаттан цитат алып, бізге беймәлімдеу тың дерек келтіреді.

«1936 жылдың қыркүйек айында Қызылжарға, Сәбит Мұқанов келе қалғанда Мағжанды әдейі іздеп тауып алып, шүйіркелесе сөйлеседі, жылы-жылы сөздер айтып, Алматыға қызметке шақырады. 1936 жылы 27 қазанда Мағжанға жазған хатында: «Сізбен жолығып сөйлескенде де мен айттым ғой: егерде өзіңіз шын ниетпен совет әдебиетіне қызмет етем десеңіз жазуыңызға ешкім бөгет болмайды деп. Сол сөзім әлі де сөз. Егерде шын ниетпен совет әдебиетіне ат салыссаңыз Сізді бетке қағатын, бұрын пәлен болып едің дейтін кісі болмайды. Пролетариаттың рахымы мол. Ол қорғай да біледі, жарылқай да біледі. Бірақ пролетариат сөз емес, істі жақсы көреді» (Ш. Елеукенов. «Мағжан». 1995. 127, 135–136-беттер) дегендерді түсіндіріп жатудың өзі артық.

20 жылдары таптық желекті мықтап жамылған, большевиктік үгіт-насихатқа әбден бой алдырып, Мағжандарға айтпағаны қалмаған Сәбиттің жеке адамға табыну әбден дәуірлеп тұрған кезде «тап жауы» ретінде сотталған Мағжанды өзінің пролетарлық қанатының астына алуы қайран қалатын құбылыс. Алаш қозғалысына қатысқан қайраткерлер мен ақын-жазушылар Алматының көшесінде Мағжанмен

амандасуға жарамай, теріс айналып кетіп жатқанда 1937 жылы 20 ақпанда «Құрметті жолдасым Сәбит! Мен Қазақстанға жаңа жолға түскенімді өзімнің қалам күшімен көрсетсем деген жалғыз тілекпен оралдым. Мен қалған өмірімді, берік ниетім мен үмітімді істе дәлелдеу үшін социалистік құрылысқа еңбек етуге бел будым. Мен үшін енді еңбекші таптың, коммунистік партияның қолынан басқа қол жоқ.

Қалай болғанда орталыққа жетуім керек деп шештім. Егер жолға қаражат тапсам орталыққа баруды ойлап отырмын. Әрине, өз халімнің мүшкілдігін айта отырып, Сізді бірдемеге міндеттегім келмейді. Сізге осылай жазуға қазіргі халім мәжбүр етіп отыр. Кешіріңіз. Құрметпен Мағжан» – дегенді тебіренбей оқи алмайсың.

Демек, Мағжанға Сәбиттің хат жазғаны, қол созғаны ешбір күдік келтірер жай еместігін пенделік тұрғыдан тағы бір қарастырып өткеннің артықтығы жоқ.

Мағжан Алматыға 1937 жылы 25 наурызда көшіп келгенде алдынан шығып, қарсы алған жалғыз Сәбит, Жазушылар Одағының бастығы болып отырғанда Мағжанды қарсы алуға талай адамды жұмсауға мүмкіндігі болғанын ешкім жоққа шығара алмайды. І Алматыға өзі барудың ең бір мықты сыры – күнәларын жуу ғана емес, азаматтық таныту екені сөзсіз. Станса басында Мағжан «Менің жолым – теріс. Сәкендікі – дұрыс болды. Алдымен соған сәлем берейін» деп Сәбең ойламаған тілек білдіреді. Ыңғайын тауып хабар жеткізген Сәбиттер қалаға жеткенше Сәкен үй-іші аса қадірлі қонақ келе жатыр деп әлекке түседі. Келген сәтте Мағжан мен Сәкен көздеріне жас алып құшақтасады. Жол соқты болып келгендер Сәкен үйіне қонып, келесі күні Сәбит үйіндегі түнемел қонақасыға барады.

Онан кейінгі оқиғаның басы-қасында болған Мұхаметжан Қаратаевтың куәлігіне құлақ салайық. «Одақтың председателі Сәбит Мұқанов екеуіміз бір кабинетте отырамыз. Орта бойлы, жұпынылау киінген, өңі сынық кісі кірді. «Мен Мағжан Жұмабаев боламын, шырағым. Сәбитті іздеп келіп едім...» дегенде орнымнан ұшып тұрдым. Сәбең кіріп, амандық-саулықтан соң телефонның құлағына жармасты. Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің

екінші секретары Нұрпейісов: «Келе беріңдер, бірақ шеше алмаймын. Мирзоянның өзіне кіріңдер», – деді. Сәбең маған да жүр деп, үшеуіміз Мирзоянның қабылдауына бардық. Сәбең Мағжанды қызметке орналастыруға, қаражат жағынан көмектесуге әрекеттенгені анық. Тіпті оны Жазушылар Одағына алуды да ойластырды» (Ш. Елеукенов. «Мағжан». 1995. 138-бет) дегенін талайлар естігенмен Сәбеңнің азаматтығын көрсетуге пайдаланбай жүргендер аз емес.

Бұлар көз көргеннің, естігендердің куәлігі болса, әлгі кітапта мынандай құжат бар. 21 апрель. 1937. Секретно. тов. Джаманкулов. Как тебе известно, в Алма-Ата приехал алашординский поэт Магжан Жумабаев, (который) написал на имя Союза писателей заявление о том, что признает антисоветские ошибки и просит помочь ему исправиться и дать работу. По этому поводу я на днях беседовал с тов. Мирзояном. Он мне говорил что надо дать работу, то есть дать на перевод на казахский язык из произведений классиков русской литературы, чтобы этим ему оказать материальную помощь.

Прошу тебя, как члена партии и зав. КИХЛ-ом, учесть эту мою записку и слова тов. Мирзояна на перевод с выдачей аванса по договору.

С ком. приветом, Пред. ССПК и член партии С. Муканов» деп хат жазуы да Сәбиттің азаматтығының жарқын беті болса керек. Өстіп жүргенде «Социалистік Қазақстан» газетінде Сәбитті «әшкерелеген» мақала басылды. Оған қайтарған жауабында Мағжанның «совет үкіметінен қылмысыма ылайық әділ жаза тартып, түзелдім» деген сөзіне алданып, оған либералдық жасағаным, Қазақ көркемсөз баспасынан немістің фашизмге қарсы жазушысы Файхт-вагнердің «Оппегеим семьясы» деген романын аудару үшін беруге себепкер болғаным рас. Бұл қателікті мойынға алып, толық түзетем» деп мойындаған кезде Мағжан ұсталмай, кім көрінгенге барып, жұмыс іздеп сандалып жүрген болатын.

Сәбеңнің ресми өтінішін орындау созыла берген соң КИХЛ-дың директоры Рахымжан Жаманқұловқа Сәкен мен Мағжан екеуі барып, кешегі шәкірті, бүгінгі ірі басшының қиқандығына қаратпай, өзінің сенімхатымен тарыққан Мағжанға ақша алып бергені әрі көзсіз батырлық, әрі

адамгершілік екенін ұлылардың ізін баққандар ілтипатқа алмай, қаралағыш деректей жіпке тізіп, кейінгі мақалаларында зор қылмыс ретінде жазған болатын. Өзге емес, Жазушылар Одағы партия ұйымының хатшысы Қалмақан Әбдіқадыров «Әдебиеттегі троцкийшіл-бухариншіл, ұлтшыл-фашист зиянкестерді жеріне жеткізе құрту керек» – деп 1937 жылы 18 тамызда «Қазақ әдебиеті» газетінде большевиктік солақайлықпен «Сәбит өз шығармаларында, «Адасқандарда» байды мақтап, 1932 жылы басылған «XX ғасырдағы қазақ әдебиетінде» халық жаулары – алашордашылардың объективті революциялық ролі бар деген қателері үстіне соңғы кезге шейін халық жауларына (Айсарин, Жұмабаев, Асылбековтерге) көріне ымырашылдық жасады. Өзінің шығармаларын халық жаулары Досмұхаметов, Молдыбаевтарға аударуға берді. Жұмабаевты қызметке орналастыруға ниеттенгені, тағы басқалары Сәбиттің жай ғана қатесі емес, үлкен саяси қатесі» деп жарқабаққа апарып қойған болатын.

«Халық жауларын» әшкерелеу науқаны басталған кезде біраз екпіндете сөйлеген С. Мұқанов іс насырға шауып бара жатқанын көрген соң маусымнан қазанға (июньнен октябрьге) дейін яғни табандатқан төрт ай бойы өнерпаздық сапарда жүрді. Алматыдан алыста жүру үшін Мәскеулетіп кетті. Сол уақытта өткен жиындар мен партия жиналыстарында, әсіресе Хамза Жүсіпбеков баяндама жасағанда «Қаулымызда Сәбит туралы қатты айту керек. Оны тез шақырып, партиялық мәселесін қарау керек» дегендерді қадай айтқаны белгілі.

1937 жылы 7 қыркүйекте «ұлтшыл-фашистердің әдебиеттегі зиянкестік істерімен күресу және жас кадрларды өсіру туралы» жазушылар пленумында С. Сейфуллин, С. Мұқанов «Халық жауларының қылықтарына мән бермеген, либералдық, ымырашылдық істеп өздері де көп саяси қателер жіберген» дегенді қаулыға кіргізді. Оны «Правда» мен «Казахстанская правда», «Социалистік Қазақстан» газеттері даурықтыра түсті. Сәкен 24 қыркүйекте тұтқындалды. 2–3 қазанда Сәбит Жазушылар Одағы Төрағасынан босатылып, екі күнге созылған жиналыста партиядан шығарылды.

Өмір өткелінде пенде талай абыройлы да абыройсыз іс-әрекетке кезігеді. Одан Сәбитті қорғаштаудың қажеті

жоқ. Өйткені қазақ жазушыларының ішінде өзінің демократтығынан, кісіге үйірсектігінен, жалпақшешейлігінен сөзге қалған адамдардың ішінде, сөз жоқ, бірінші орын Сәбеңдікі болса керек. Онысы бағы да, соры да болды.

Бағы болатын себебі – бүкіл қазақ мәдениеті демей-ақ қояйын, ХХ ғасырдың 20 жылдарынан 70 жылдары арасында Сәбиттен шығармашылық көмек, пенделік жәрдем алмаған ақын-жазушы жоқ. Қазақ поэзиясының жарық жұлдызы, ұлы ақын Әбділда Тәжібаевтың куәлігін тыңдаңыздар.

«Бізде Сәбеңнен бұрынырақ, әйтпесе қатар шыққан, әдебиеттің бар жанрында еңбектенген, көркем шығармаларымен үлгі көрсеткен өзге ағаларымыз да болған. Мысалы, Сәкен Сейфуллин – совет әдебиетінің алғашқы қарлығашы, іргесін қалаушы деп әуелі Сәбең бастап айтқан. Бірақ қалың елден талант іздеп табуда, ол тапқан жас таланттарға қолма-қол жәрдемдесіп, бапкер болуда ешкім де Сәбит Мұқановқа жеткен жоқ. Менің бұл пікірімді кешегі Қалмақан, Жақан, Асқар, Тайырлар айтып кеткен. Сәбең өзі жетектеп әкеп қатарға қосқан жасқа сол күннен бастап жолдас деп қарайтын. – Сен менен үйрен, менің қол балам бол, сен маған қарыздарсың, соныңды өте алдымен деп Сәбең ешкімге міндет еткен емес, етпек тұрсын іштей де солай ойлаған емес» («Сәбит Мұқанов тағылымы». Әдеби-сын мақалалар. «Жазушы». 1990. 41-бет).

Осы ойды ресмилетіп айтатын болсақ, мен әдейі Мұхтар Әуезовке жүгінгелі отырмын, өйткені Мұхтар-Сәбит қарым-қатынастары бұлтты болған деген алып-қашпа сөздер аз емес. Алыптарымыз пенделікті салауат еткен тұста бір-бірінің қасиетін қалай танығанын көріп, бүгінгі ұрпақ үлгі алса игі.

«Кімде-кімге Октябрьдің жеңісі мен жемісі қымбат болса соның бәріне Сәбит өз еңбегімен көмектес болған жазушы. Ол және бүгінгі Қазақстанда қалыптасып, шынығып өскен қазақ жазушысының барлығына жазушы болу жолында көп жәрдем еткен қайраткер. Әдебиет өнерінің өсер жолы, беттер өрісі туралы үнемі жауапты ойлар, дамылсыз еңбек ететін Сәбит – біздегі совет әдебиетінің ұйымдастырушысы есебінде де зор еңбегі бар адам» (М. Әуезов. 18 том. 1985. 283-бет) деген ойды ел-жұрттың санасына сіңіру мақсат

тұтсақ пенделік күйкіліктен ада болып, адамгершілігімізге дақ түспес еді.

Сәбит Мұқановтың талабы бар адамға қамқоршы болатынын дастархан басындағы ауызекі әңгімесінде ернінің ұшымен ғана айтып, 80 жылдығында жасаған баяндамасында Әбдіжәміл Нұрпейісов «даукес», («полемист») дегенін жұрт ұмыта қойған жоқ. Солдаттың сұр шинелінің ішкі қалтасындағы мектеп дәптеріне жазылғанды оқып, үміт артуға болатындығын сезген Сәбеңнің вокзалда түнеп жүрген болашақ классикті алты балалы үйіне әкеліп, ақ төсектің үстіне (өз сөзімен айтқанда, тұңғыш көрген простынясы) жатқызып төрт ай асырағаны, қолжазбаны дұрыстап жазуға үйреткені үшін Сәбеңе талай «сыйлы сыбаға» тартқаны белгілі...».

«Мағжан Әлемі» кітабынан алынған

2000

19 наурыз. Профессор Тұрсынбек Кәкішев «Сәбит өз халқына дұшпандық ойлады ма?» деген мақала жазды. Бұл мақалада Тұрсынбек Кәкішев «Толғам» деген кітабына кірді.

«... Саяси жолы терісі, төңкеріске қарсы өлеңдер еңбекшілер әдебиетіне өң бермеді. Коммунистік партияның жолына қарсы» Мағжанның «Жұмбақтым» өлеңдері газет-журнал бетіне тексерусіз басылмасын. Мағжанның саяси жолы қазақ еңбекшілеріне» деп алған шәкірттер қаулысы сол кезде қалыптасса бастаған төңкерісшіл күштерге, ақын-жазушыларға, мәдениет қызметкерлеріне, не керек, идеология саласындағыларға большевиктік бағдарламадай болды. 1988 жылға дейін осы көзқарас өмір сүріп, одан безген заңды болған емес».

Міне, осындай кезеңде Сәбиттің дауысы өзгеден гөрі басым шыққаны рас. 1925 жылы «Еңбекші қазақ» газетінде «Көркем әдебиет туралы» жазған атты мақаласында мейлінше зор екпінмен пікір айтқанда шоқпардың басы әуелі Мағжанға тиіп жаққаны өтірік емес. Сәбит Мағжанның идеялық көзқарасы туралы нағыз пролеткульттік түсінікте болды. Сәкеннен де асырып жіберді.

«Қазіргі кезіміз де жаймашуақ емес, большевик адал арысымыздың сорпасын ішіп қалғандардың сана-сезімі оңайлықпен оңға бұрыла қоятын емес».

Т. Кәкішев. Толғам. 2004, 39–82-беттер

Указ Президента Республики Казахстан

г. Астана

23 ноября 2000 г.

Указом Президента Республики Казахстан «О переименовании Булаевского района Северо-Казахстанской области» от 23 ноября 2000 года

№ 490 Булаевский район Северо-Казахстанской области переименовать в район Мағжана Жұмабаева.

Собрание актов Президента Республики Казахстан и Правительства РК, 2000 г. № 47–48, стр.145

...Біздің Солтүстік Қазақстан жері тамаша талантты адамдарға бай. Сол таланттардың ішінде Мағжан Жұмабаев пен Сәбит Мұқановты ерекше атауға болады. Соңғы жылдары Сәбит пен Мағжан өмір бойы бір-бірімен жауласып өтіпті, Сәбит өне бойы Мағжанды қуғындаумен болыпты деген сөздер естіліп қалып жүр. Шынында солай ма еді? Шындығына келсек, олардың қарым-қатынасының көлеңкелі де, сәулелі де кезеңдері болған. Оның әртүрлі объективті де, субъективті де себептері болды.

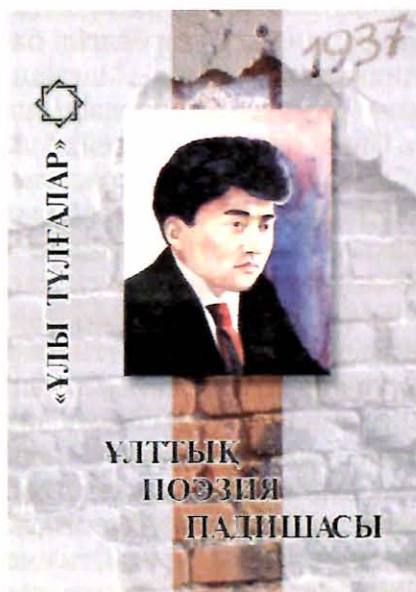
Сәбит кедей малшының отбасында туды және алты жасынан әке-шешесінен жетім қалып, жетімдіктің қиыншылығын көріп өсті. Ауыл молласынан оқып хат таныды. Байлардың малын бағып, бала оқытып күнін көрді. Тек 1918 жылдың аяғында 18 жасар Сәбит қазақ мектептеріне мұғалімдер даярлайтын екі жылдық курсқа оқуға түсу үшін Омбы қаласына келеді. Міне осында ол алғашқы рет Мағжан

Жұмабаевпен кездеседі, өйткені Мағжан осы курстың оқытушысы әрі бастығы еді..

...Сәбит Мұқанов өзінің «Өмір мектебі» романының екінші кітабында: «Курстың бастығы белгілі байшыл-ұлтшыл, кейін революцияға қарсы ақын – Мағжан Жұмабаев боп шықты... Мағжан – ол кезде алашордашылардың ең мақтаулы жазушысы. Оның өлеңдері Семейде шығатын «Абай» журналы мен «Сарыарқа» газетінде басылып тұрады» – деп жазады. Меніңше, мұндағы «Мағжан байшыл-ұлтшыл, революцияға қарсы ақын» деген сөздерді Сәбит алашордашылар қудаланатын 30-шы жылдардағы саяси жағдайға байланысты жазған. Сонымен бірге Сәбит Мағжанның өзіне көмек көрсеткенін де жасырмайды. Сәбиттің барар жері жоғын, әрі өз бетімен күн көретін де жағдайының жоғын көрген Мағжан оны өзі тұрған нағашысы Ғазизбайдың үйіне орналастырады. Курста оқылған сабақтары туралы Сәбит былай деп есіне алады: «Курста бізге берілетін сабақтардың саны он: Қазақ тілі, орыс тілі, география, есеп, жаратылыс тану, педагогика, тарих, дін сабағы, ән-күй, гимнастика». Мағжан курста қазақ тілі, орыс тілі, педагогика, тарих пәндерінен сабақ берген. Сәбит Мағжанның өзінің өлеңдерін оқып, мұның пікірін сұрағанын айта келіп, оның махаббат туралы лирикалық өлеңдерін ұнатқанын, ал Колчакты дәріптеген өлеңдерін ұнатпағанын білдіреді. Ал Мағжан Сәбиттің өлеңдерін тыңдап, оның жастық туралы, және айтыс өлеңдерін қоштап, ал сол кездегі кедей-батрактардың ауыр тұрмысы туралы өлеңдерін ұнатпады – дейді. Колчак үкіметі құлағаннан кейін Омбыдағы аталған курс жабылып қалады да, Сәбит Қызылжар арқылы еліне, Жаманшұбарға қайтады.

...30-шы жылдардың басынан бастап, әсіресе Мағжан сотталғаннан кейін, Сәбит Мұқанов өзінің қателіктерін түсінді, Мағжанның зор адамгершілігін сыйлады. Биылғы Сәбеңнің 100 жылдық мерейтойы күндері біз Сәбең мен Мағжан туралы, олардың арасындағы қарым-қатынастар туралы шындықты біліп, олардың адамгершілігіне азаматтығына бас иеміз. (Қ. Мұқанов. «Ақын ізі» (150–180-беттер).

2001

«Арыстанмын, айбатыма кім шыдар?
Жолбарыспын, маған қарсы кім тұрар?
Көкте – бұлт, жерде – желмін гулеген,
Жер еркесі – желдің жөнін кім сұрар?»

Мағжан Жұмабаев

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Орталық ғылыми кітапханасы «Ұлттық поэзия падишасы» (Ұлы ақын Мағжан Жұмабаевқа арналады) деген атпен ғылыми-библиографиялық жинақ шығарды. Жинаққа кітапхана тарапынан берілген аңдатпада былай делінген:

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАН!

Ғылым академиясының Орталық ғылыми кітапханасы 2001 жылдан бастап «Ұлы тұлғалар» деген арнайы ғылыми – биографиялық серия ашып отыр. Ондағы

мақсат – халқымыздың ұлттық зиялыларын, елеусіз қалған есіл ерлерімізді қалың көпшілікке насихаттау.

Өткен тарихымызды бұрмалаусыз, тура қорытудың бірден-бір жолы, халқымыздың болашағы үшін бар ғұмырын күресте өткізген зиялыларымыздың артында қалдырған рухани мұрасын оқырманның, әсіресе жас ұрпақтың қолына жеткізу болса керек.

Міне, сондықтан да біртуар азаматтарымыздың өмірі мен халық үшін атқарған қызметін жан-жақты, терең зерттеу, олардың әрқайсысын халық арасында насихаттау – бүгінгі күн тәртібінде тұрған көкейтесті мәселе деп білеміз.

Ұсынылып отырған ғылыми-биографиялық жинақта Мағжан Жұмабаевтың өмірі мен шығармагерлігі туралы мағлұмат, өмірі мен қызметінің негізгі кезеңдері берілді. Мағжан Жұмабаевтың өз қаламынан шыққан бірқатар еңбектері, ақынның ақындығы туралы зерттеулер ұсынылды.

Ғылыми – биографиялық серияның «Көмекші көрсеткіштер» бөлімінде Мағжан Жұмабаевтың өмірі мен шығармашылық еңбегін сипаттайтын мәліметтер әліпби тәртібімен орналасқан: әуелі қазақ тілінде, содан соң орыс тілінде берілген, оның өз еңбектері хронологиялық ретпен әр жылдың ішінде әліпби бойынша орналасқан.

Кітаптың соңында еңбектердің әліпби және есімдер көрсеткіші берілген. Онда еніп отырған цифрлар, олардың өмірі мен шығармашылық еңбегін сипаттайтын және хронологиялық көрсеткіштерінің тұсындағы рет тәртібін білдіреді.

Ғылыми-библиографиялық жинаққа профессор Ш. Елеуенов мынадай алғысөз жазған.

«Қазір біз өз тарихымызды жалтақсыз зерттеп, тіліміздің, өнеріміздің терең тамырларын тануға кірістік. Енді ғылым – білімге өресін жайдырмайтын темір құрсау жоқ. Мәдени өмірімізге қара таңба салған, ұлы азаматтарымызды қиянаттап ластаған, пәле-жала жабу арқылы қырғынға ұшыратқан сұмдықтарды жариялаймыз. Сонда өлгеніміз тіріліп, өшкеніміз қайта жанғандай рухани қуанышқа бөленеміз. Мінеки, сол қайта тірілген, қайта жанған отымыздың бірі – даңқты жырлардың авторы, жарты ғасырдан аса атын да атауға рұқсат етілмей келген Мағжан Жұмабаев. Қаршадайынан орысша оқып, орыс әдебиетінің мәдениетіне еркін жетіккен

Мағжан қазақ поэзиясына сол балғын шағында ерекше, аса талантты болмысымен келді. Екі ананы тел емген Мағжан қазақ ауыз әдебиетінің тұнығына қана отырып, жарқ етіп шыққан Абай поэзиясын да өзіне мектеп етті.

Мағжанның балғын поэзиясы екі ғасырдың жалғасқан жылдарына тура келеді. Қоюлана түскен тарихи оқиғалар, тап күресінің жалын ата, айналасын түгел жаңғырта түскен, болашақтың ұшқын оттары жалтылдай бастаған кезең еді ол. Әсіресе, 1905 жылдың революциялық толқынын ерекше сезінген, кей жерде басынан да кешірген қазақ интеллигенциясы, оның ағартушылары мен ақын-жазушылары – кеше ғана бізге өз жолдарын тапсырып кеткен Абай, Шоқан, Ыбырайлар дәстүрін жаңа жағдайда қызу қимылдата бастады. Біз «Оян, қазақ!» деген жаңа ұрандар ести бастадық. Жаңа газеттер, жаңа журналдар шығып, халықты білім жолына, бірлік жолына шақырды.

Мағжанның ұлттық санасы сол халықтың Россиядағы революция толқынымен ояна бастаған кезінде туып, қалыптаса бастады. Ақындағы орыс патшалығының қатал үстемдігіне қарсы сезім – ұлы күрестің әсеріне тікелей байланысты. Жас лапылдаған шабытпен бәрін қамтып, барын айтқысы келген ақын ойындағының бәрін айта беруге мүмкін емес екенін ұзамай-ақ түсінді.

Біз бүгін ертеңгі күнімізге қарап, жарық болашағымызды көрсек, кешегі күнімізге қарап, өткен жолдарымыздың қияметтей ауырлықтарын да көреміз. Біз бүгін өшкеніміз қайта жанып, өлгендеріміз қайта тірілген қуанышты күндерді басымыздан кешіре бастадық. Солардың бірі поэзиямызға алтын қазынасын көтеріп қайта оралған Мағжан Жұмабаев және оның ескірмес, өлмес жырлары.

Еліміздің ұлттық тәуелсіздігінің 10 жылдығына арналып Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Орталық ғылыми кітапханасында 2001 жылдан бастап, қазақ халқының көрнекті қоғам қайраткерлеріне арналған «Ұлы тұлғалар» атты ғылыми-биографиялық серия шығарыла бастады. Бұған дейін А. Байтұрсынов, М. Тынышбаев туралы ғылыми – биографиялық кітаптар жарық көрді. «Ұлы тұлғалар» тізбегінің заңды жалғасы – «Ұлы поэзия падишасы»

кітабы Мағжан Жұмабаевтың өмірі мен шығармагерлігіне арналып отыр.

Бұл жинақты болашақ зерттеушілер оң көзімен қарай отырып, мағжантану сияқты әдебиеттану ғылымының тың саласына өз жаңалықтарын, соңғы ой-пікірлерін қосатынында күмән жоқ.

*Шериаздан Елеукенов,
филология ғылымдарының докторы, профессор*

2006

Петропавлда «Мағжан. (Өлеңдері, прозасы және әдеби зерттеулер). Құрастырған Ж. Сүлейменов. Петропавл қаласы, 2006 жыл 428 бет» деген кітап шықты. Басылымның 228–272-беттерінде Жайық Бектұровтың Мағжан туралы естелігі «Тағдыры қиын талант» деген тақырыппен енгізілген. Автор бұл естелігінің қалай жазылғанын былайша түсіндіреді: «Мағжан жайлы осы мақаланың екінші, негізгі бөлімі (258-б. бастап.-З.Т.) 1961 жылы жазылған еді. 1988 жылдың аяғында Мағжан Жұмабаев, Ахмет Байтұрсынов, Жүсіпбек Аймауытов біржолата ақталып, олар қазақ әдебиетінің тіл білімінің, аударма өнерінің, әдебиет сынының көш басына қайта шығып, халық қалаулыларының қақ төрінен лайықты орындарын алғанда, Мағжан өмірі мен еңбектері туралы бұдан көп жыл бұрын жазылған шолуымыздың қазіргі дәрежедегі тілек-талап деңгейінің төмендігін түсініп, осыған біраз түсінік бергіміз, әрі осы мақаланы жазуға жетектеген себептерді шет жағалап айтып,...кейбір мағлұматтарды толықтырғымыз келді. Біз Мағжан жайлы мақаланы әуелде тайсақтап та, жалтақтап та, қорқақтап та, тіпті тіліміз күрмеліп те, құлағымыз кереңірек болып та жазып едік» [228-б]. дегеніне назар аударған жөн.

Автордың осылай деп ескертуінің өзі бұл естеліктердің деректік құны қандай екенін алдын-ала бағалағандығы деп түіну керек. Яғни, мұнда жазылғандардың бәрі шындық тұрғысындағы факт-деректердің орнына жүрмейді, бар болғаны «көп жыл бұрын жазылған шолу» деңгейінде қабылдануға тиіс. Өйткені, бұлар «шет жағалап» қана айтылған

сөздер. Автордың адал ниетпен ескерткеніне рахмет. Жайық Бектұровтың өзі саяси құғын-сүргіннің құрбаны, өткен өмірінің мысалдары оны алдыңғы уақыттың қалай боларына да, заманның қалай өзгеретініне де сендірмейді. Сондықтан да, Мағжан және басқалардың толық ақталғаныны, дәл мына біздің ұғымымызда мойындап отырған жоқ. Керек десеңіз, ол ұрпақ мына Тәуелсіздігіңізге де сенген жоқ. Осы мақаланың бас жағындағы сөйлемдерді зер сала оқысаңыз, «...Мағжан Жұмабаев, Ахмет Байтұрсынов, Жүсіпбек Аймауытов біржолата ақталып, олар қазақ әдебиетінің, тіл білімінің, аударма өнерінің, әдебиет сынының көш басына қайта шығып...» деуіне қарағанда, олар «әдебиетші, тілші, аудармашы, сыншы» ретінде ғана, яғни сонау 1957 жылғы сияқты «жартылай ақталған» деп түсінеді. Демек, әлі де, өзі жазғандай: «тайсақтап та, жалтақтап та, қорқақтап та, тіпті тіліміз күрмеліп те, құлағымыз кереңірек болып» отыр. Бұдан шығатын қорытынды – автор бүкіл шындықты бүкпесіз айтып отырған жоқ, немесе деректері жеткіліксіз болғандықтан, күмілжіп, уақыт ыңғайына, бүгінгі оқырманның талғамына қарай жанынан қосып отыр, деген сөз. Ет пен сүйектен жаралған пендені бұл үшін сөгуге де болмас.

Енді осы естеліктегі жеке деректерге, олардың Мағжан өміріне қатысы туралы ойымызды ортаға салайық. Тіпті, бұл жазбаларымды белгілі дәрежеде «Деректанулық сараптама» деуге де болар. Себебі, Мағжан сияқты тұлғаның өмірбаянына қатысты бүкіл дерек ұсақ-түйегіне дейін мұқият жиналып және деректанулық ғылыми сараптамадан өткізіліп барып, Азаматтың толық бейнесін береді. Жоғарыда атап айттық, бұлайша тексеру авторға деген сенімсіздік немесе, марқұмның естелік жазудағы ниетін, жазған естелігін жоққа шығару емес. Қайта, әркімнен естігендерінің арасындағы жаңылыс кеткен деректерді анықтап, орын-орнына қою қажеттігінен туған талпыныс. Әйтпесе, Мағжан өміріне байланысты «анау былай депті, мынау солай депті» деген біріне-бірі кереғар мағлұматтардың басы ашылмаса, халықтың маңдайына басқан Мағжаны туралы өсек-аяң деңгейіндегі әңгіме кімге керек.

«Зылиқа айтты: «Мағжан 1929 жылы совпартшколда сабақ беріп жүріп, Хайритдин Болғанбаев екеуі 29 март күні ұсталды» [241-б].

Ж. Бектұров Мағжанды ақтап алу туралы КазГУ ғалымдарының, оның ішінде Хайролла Махмұдовтың еңбегін дәл көрсетіпті. [244–245-б].

Мағжан туралы Сәбит Мұқанов айтты деген [250–256-б] сөздерінің де дәйегі осал. Мысалы: «Мен 1932–33 жылдары Москвада ақып жүргенімде, ГПУ-ден рұқсат алып, оған лагерьге, Мурманск жағына хат жаздым. Хатымды ГПУ арқылы жібердім» дегендері нанымсыз. ОГПУ арқылы саяси қылмыспен жазаланған адамға хат жазбақ түгілі, атын атауға қорыққан заман емес пе?!

Зарқын Тайшыбай.

2018 жылғы 15 сәуір. Петропавл қаласы

2008

2008 жылы тұрғындардың және зиялы қауымның ұсыныстарын ескере отыра музейдің дәрежесін көтеру ұйғарылған болатын. Мұражай Солтүстік Қазақстан облыстық әкімдігі мен Мәдениет және ақпарат министрлігінің қарамағына алынып, Коммуналдық Мемлекеттік Қазыналық Кәсіпорын болып тіркеліп отыр. 2008 жылы аз уақыттың ішінде музей күрделі жөндеуден өтіп, заман талабына сай экспозициялық және мемориалдық залдар жаңартылды.

Мағжан Жұмабаевтың 115 жылдығына орай 2008 жылы 21 маусымда қайта жаңартылған «Мағжан Жұмабаев музейі» салтанатты түрде ашылды.

2009

Тұрсын Жұртбай: Тіпті мен де Мағжанның соғыс аяқталған соң да тірі екеніне сендім

24/06/2017

25 маусым Қазақтың «жанбай кеткен жұлдызы» Мағжан Жұмабаевтың туған күні.

Профессор Тұрсын Жұртбайдың «Ұраным Алаш» трилогиясының «Тез» деп аталатын екінші кітабында Мағжан Жұмабаевқа арналған «Абылайша тіккен ақын (Мағжан Жұмабаев» деген үшінші тарауынан ықшам мағлұмат ұсындық.)

...Ұлттың игілі үшін атқарылған еңбегінді әдірә еткен мұндай «қорлықтан» құтылудың жолы – сыртқа кету болатын. Ақындық пен махаббат майданындағы бақталасы, бұрынғы сабақтасы Сәкен Сейфуллин мен бауырына басқан бауыры, батырақ ақын Сәбит Мұқановтың таптық табасына қалған Мағжан қадірін білетін «қаратаяқтары» бар Түркістан республикасына барып паналайды. Онда қазақ ағарту институтында сабақ берді және тек 1922 жылы ғана 622 кітап шығарған Халел Досмұхамедов пен Мұхамеджан Тынышбаев сияқты ғұламалар жетекшілік еткен Түркістан республикасы оқу ағарту комиссариатының жанындағы Қазақ ғылым кеңесінің жұмысына белсене араласқанын оған берілген:

«Түркістан республикасы оқу ағарту комиссариатының жанындағы Қазақ мемлекеттік кеңесі осы куәлік арқылы Қазақ ғылыми комиссиясының қызметкері М.Б. Жұмабаев жолдас мекемелермен, баспалармен және жеке адамдармен этнография, педагогика және басқа да Түркістанның жергілікті халықтарына, соның ішінде қазақтануға қатысты мәдени-ағарту қызметтерімен келісім жүргізуге өкілдік береді. Оған, Жұмабаевқа жоғарыда көрсетілген мәселелер бойынша мағлұматтар жинау жүктеледі және мемлекеттік ғылыми кеңеспен арадағы келісімшартқа байланысты

Сәкен Сейфуллин

тұрақты түрде есеп беріп тұруға міндетті», – деген (М. Құлжабайұлы. Ташкент: Мұстафа мен Мағжанның ғұмырына қатысты құжаттар не дейді?», «Қазақ әдебиеті», 5 ақпан, 1999) куәлік кепілдік береді.

Шындығында да Мағжан бұл жылдары ғылыми-көркем шығармашылықпен алаңсыз араласты. «Ақ жол» газетіне, «Сана», «Шолпан» журналдарына үзбей қатысты. Ғылыми комиссияның тапсырмасымен, біздің ойымызша, Ақан сері туралы ғана емес, жалпы шығармашылық психология туралы көркем ойдың үлгісі «Ақан сері» атты зерттеу де осы Ташкентте жазылды. Ол өз мүмкіндігіне және қоғамға қажет екендігіне сене бастады. Оған Институттың ғылыми Кеңесінің төрағасы Халел Досмұхамедовтің:

«1923 жылы 11 шілде күні Москва қаласында өтетін Бүкілодақтық ауыл шаруашылығы көрмесінде ұйымдастырылатын қазақтың тұрмысы мен этнографиясына байланысты шараға Ташкенттегі Қазақ ағарту институтының студенті Құрманбек Жандарбековтің әнші ретінде қатысуын ұсыныс етті, соған орай ол демалыстан шақыртылып алынды. Бүкілодақтық ауылшаруашылығы көрмесіне қатысқан қазақтардың көрмесінде Қазақ ағарту институтының оқытушысы, Ташкенттегі Қазақ ғылыми комиссиясының мүшесі Мағжан Жұмабаев ерекше ынта көрсетіп, белсенділік танытты. Көрмеге әр түрлі құжаттар, кітаптар, материалдар жинағы апарылды. Олардың ұзын саны 100-ге жуық. Солардың ішінде Темірдің Түркістандағы Ахмет Яссауидің мешітін салу туралы жарлығы, Иса Тоқтыбаевтың «Түркістанның жағырапиялық очерктері», Тұрар Рысқұловтың «Жетісу мәселелері» атты кітаптар бар», – деген (Ташкенттегі тұңғыш қазақ институты, Ташкент, 2005 жыл, 52-бет) мінездемесі дәлел.

Бір жылда 622 кітап, негізінен институтқа аса қат оқулықтар шығарған Ғылыми комиссияның жұмысы кеңестік күркілдер үшін «мәдениет майданындағы қастандық» болып есептелді. Сол жылдардағы алаш зиялыларының алаңсыз ғылыми-мәдени санаткерлікпен айналысуының нәтижесінде барлық ғылым саласындағы атаусөздер қалыптасты. Алайда мұның барлығын тергеушілер қылмыс ретінде қарастырып:

е) Аударма әдебиеттерімен – Бөкейханов, Дулатов, Жұмабаев, Байтасов (аудармалардың мағынасын бұрмалап, керексіз, кеңес мектептері мен бұқара халыққа аса қажетті емес кітаптарды аударумен шұғылданды).

к) Маркстік қондырғысыз, бұрынғы «Алашорданың» идеологиясының негізінде мектепке: Байтұрсынов, Аймауытов, Жұмабаев, Байтасов, Жәленов, Омаров Е., Омаров А. С., Байсейітов Әзіз, Әділев, Әуезов, Х. Досмұхамедов, М. Тынышбаев оқулық жазды.

л) («Ақ жол» және басқа да «Алашорданың» идеологиялық ықпалында болған басылымдар арқылы): Байтұрсынов, Дулатов, Жұмабаев, Әуезов, Есболов, Аймауытов, Омаров Уәлихан, Досмұхамедов Х., Қашқынбаев, Қожамқұлов, т.б. баспасөзде ұлтшыл пікір білдірді», – деп айыптау қорытындысын жасады.

Мұнда да тыныштықтың болмайтынын, «тықырдың таянып келе жатқанын» сезіп, Мәскеу сапарына аттанарда Мемлекеттік ғылыми Кеңестің төрағасының (С. Қожанов) атынан Әдебиет институтының жетекшісі, ақын В. Брюсовқа қарата:

«Түркістан республикасының Мемлекеттік ғылыми Кеңесі Түркістанның жергілікті тұрғындарын мәдени қаруландыру және олардың мәдениеті мен тұрмысын жақсартуға жағдай жасау мақсатында қыр интеллигенциясын өзінің айналасына топтастыруда. Соның бірі осы хатты тапсырушы, Мемлекеттік ғылыми Кеңестің жанындағы Қазақ ғылым комиссиясының қызметкері, өзінің білімін жетілдіру үшін, соның ішінде ақындық шығармашылықты тереңдеп оқу үшін Мәскеуге бара жатқан М. Б. Жұмабаев жолдас. Қазақ ғылым комиссиясының мінездемесіне жүгінсек: М. Жұмабаев – таланты енді ғана ашылып келе жатқан қазақтың ең белгілі ақыны, егерде оның талантының толық жетілуіне мүмкіндік жасалса, келешекте одан аса көрнекті ақын шығуы мүмкін. Қазақ ғылыми Комиссиясының төрағасы (Х. Досмұхамедов – Т.Ж.) оны: «Біздің болашақ Пушкиніміз», – деп бағалады. М. Жұмабаевтің жоғарыда аталған сала бойынша талантының ұшталуына тиісті жағдай туғызу мақсатында Мемлекеттік ғылыми Кеңес Сізге – Әдебиет институтының жетекшісі ретінде хабарласып: М. Жұмабаевтың

шығармашылық жұмыстарына назар аударып, оның Сіз басқарып отырған институтқа қабылдануына көмек беруіңізді өтінеді», – деген жолдама алады.

Бұл жолдаманың себепке – себеп болғаны анық. Сол сапарда этнографиялық көрмені сәтті өткізген Мағжан Жұмабаев оқу мәселесін де оңтайлы шешіп келеді. Соған орай:

«Қазақ әдебиеті пәнінің оқытушысы Мағжан Жұмабаев 1923 жылы 1 қазан күні: оқуын жалғастыру үшін Москваға кетуіне байланысты қызметінен босатылды».

«Қазақтың болашақ Пушкинінің» тағдырына шынымен алаңдаған, аз уақытқа болса да «таптық тартыстың табанында тапталып қалмасы» үшін Сұлтанбек Қожанов Тұраткомның төралқасы мен Оқу ағарту комиссариатына жазған Баянхатында:

«Орталықтағы жоғары оқу орындарында оқитын Түркістандық стипендианттардың тізімінде қазақтың көрнекті ақыны Мағжан Жұмабаевтың да есімі жүр. Жұмабаев жолдас – Революцияның талантты жыршысы және қазақ әдебиетіндегі реалистік жаңа бағыттың басы, халық ертегілері мен аңыздарын жырлаудағы теңдессіз шебер саналады. Революция жылдарында ол көптеген тамаша әндер мен ертегілерді сыйға тартты, Түркістан мемлекеттік баспасынан бірнеше кітаптары жарық көрді. Жұмабаев жолдас осы уақытқа дейін Қазақ ғылым комиссиясында қызмет етіп, халық ауыз әдебиетін жинауға көп күш жұмсады. Жұмабаев жолдас бүгінгі күннің рухына сай білім алу үшін Мәскеудегі Көркем әдебиет институтына кетіп барады. Оның тума шығармашылығы мен еңбегі Кеңес өкіметі тарапынан ұқыпты көзқарасты және біздің заманымыздағы қазақ көркем әдебиетінің жалғыз жыршысына үлкен назар аударуды талап етеді. Оның үстіне Жұмабаев үйлі-баранды, соған қарамастан оқу орынына үй-ішімен бірге кетуге мәжбүр болып отыр. Жоғарыдағы айтқандарды ескере келіп:

1) Жұмабаевтің стипендиясын жауапты қызметкерлерге төленетін жалақымен теңестіруді, 2) Жолақысын өтеу үшін және үй-ішімен барып орналасқанша бір рет жәрдемақы төлеуді, 3) Жоғарыдағы аталған оқу орынына ауысу үшін Петроградқа жолданған іссапарын Мәскеуге ауыстыруды», – ұсынады.

Бұл Баянхат қандай нәтиже берді, ол жағы бізге беймәлім. Тергеу ісінде бұл туралы М. Жұмабаев:

«1923 жылы Ташкентке ауыстым, онда Оқу-ағарту халық комиссары Қожановтың жолдауымен Қазақ оқу-ағарту институтына оқытушы болып орналастым. әрі Қазақ ғылыми комиссиясына мүше болып сайландым. 1924 жылы Москваға барып әдебиет-көркемөнер институтына түстім, ол оқу орнына жолдама бергендер Нәзір Төреқұлов пен профессор Поливанов. Поливанов өзінің досы профессор Ричиге хат жазып берді. Сонымен қатар Қазақ ғылым комиссиясының да жолдамасы болды. Оқудың бірінші жылы Түркістаннан стипендия алып тұрдым. Кейін орталық баспада қызмет істеп жүргендіктен де ол стипендияны алып тастады. Орталық баспаға Төреқұлов алды, онда әдеби қызметкер міндетін атқардым», – деп жауап берген.

«Мағжан» атты алғашқы монографияның авторы Шериаздан Елеукенов: қазақ үкіметінің есебінен 20 сом стипендия алып тұрған, – деген мағлұмат береді. Зады, бұл осы алғашқы оқу жылының шәкірттік нәпақасы болса керек.

Бізге мәлімі – Мәскеуде де Мағжанның қу жанына тыныштық болмады. Пролетар жазушыларының қазақ ассоциациясы құрылып, оның құрамына тек қана кедей табынан шыққандар қабылданды. Олар Мағжан, Мұхтар, Жүсіпбек сияқты «оқып туған байшыл-буржуазиялық идеологияның құйыршықтарының тамырына балта шабу үшін» шабуылға шықты. Тіпті Сәбит Мұқановтың:

«Халық алдында Мағжанның және өзге алашордашылардың халыққа жау екендігін әшкерелеу... мақсатымен 1924 жылдың басында Орынборда Мағжанға әдеби сот жасауына тура келді».

Сотта басты айыптаушы болып сөйлеген шешен өзінің «Өмір мектептері» атты ғұмырнамалық шығармасында:

«1. Жұмабаев қазақ халқының, онымен қатар, қазақ халқына қамқор болып отырған Совет өкіметінің қас жауы деп танылсын.

2. Оның барлық шығармалары оқылудан алыну өкіметтен сұралсын.

3. Бұдан былай советтік баспасөз бетінен Жұмабаевтың шығармаларына орын берілмесін», – деп қаулы шығарғанын жазады.

Қыза келе Сәбит Мұқановтың балтасының жүзі Абайдың өлеңдерін де отап тастады, сөйтіп, ұлы ақынның есімі «қара тақтаға жазылды».

Мұның барлығына себепкер болып отырған басты кілтипан – 1922 жылы Бернияз Күлеевтің құрастыруымен Қазан қаласында, 1923 жылы Сұлтанбек Қожановтың алғысөзімен Ташкентте басылған Мағжан Жұмабаевтің «Өлеңдер» жинағы еді. Бернияздың «сыршыл сөзімен» және Сұлтанбектің:

«М. Жұмабайұлының өлеңдері қазақ әдебиетінде үлкен орын алған деп санап басып отырмыз. М. Жұмабайұлының өлеңдерімен оқушылар бұрыннан таныс. Әдебиеті жаңа аяқтанып, әдебиет тілі енді жасалып келе жатқан жұртта Мағжандай ақындардың қызметі зор екені анық. Осы күнге дейін Түркістанда қойшылар тілі саналып келген, ресми қағаздар жазуға, кітаптар жазуға жарамсыз делініп келген қазақ-қырғыз тілі іске асуы былай тұрсын, өнерге асатын бай, жатық, таза, өткір, әдемі тіл екенін Мағжан өлеңдері көрсете алады. Сондықтан біз Мағжан өлеңдерінің саяси мәнісінен гөрі, әдеби мәнісін көбірек көзде тұттық. Сол жақтарын ескеріп, Мағжан өлеңдерінің ішінде кез келетін марксизм дүние тануына ұйқаспайтын жерлерін оқушылар көре салып үрікпей, көркемдік жағына, сыршылдық жағына, суреттеу жағына көбірек көз салуы керек, тарих мәнісіне жете түсінуі керек. Бұл кітапқа М. Жұмабайұлының баспасөз майданына шыққаннан бергі жазған өлеңдерінің көбісі кірді. Басу жағынан түзей алмай отырған кемшілігіміз: қай өлеңнің қай жылы һәм қай шарттарда жазылғандығын көрсете алмауымыз. Сүйтсе де М. Жұмабайұлының өлеңдері әдебиет тарихындағы соңғы 10–15 жылдағы ағымдарды тексеруге де жақсы құрал бола алады деп ойлаймыз. Түркістан қазағына арнап, Абайдан кейінгі екінші бастырып отырған әдебиет кітабымыз осы М. Жұмабайұлының өлеңдері. М. Жұмабайұлы өлеңдерінің тіл жағынан, әдебиет тану жағынан пайдасы көп болады деп сенеміз», – деген сәси астарлы пікірлеріне қарамастан «қаратаяқтардың» өкілінің поэзиясын «тапшыл қарабалақтар» қабылдамады.

«Қара қазақтың» батырақ ақындарының пікірімен сана-спай қазақ ақынының жинағын Қазақстаннан сырт жерде шығару олар үшін «шетелдік идеологиялық үстемдік, басыну» болып табылды. Бұл аламаннан Мәскеудегі Күншығыс баспасының бас редакторы Нәдір Төреқұлов бастатқан қазақ қызметкерлері мен студенттері де тыс қалуды «ар санады». Өзі «қазақтың Пушкині» деп танып әдебиет институтына жолдама берген, кәсіби баспа маманы ретінде қызметке алып отырған ұлтшыл ақынның шығармашылығына бейнесі жат бейтаныстықпен шүйлігуі түсініксіз. Ол 1924 жылы 24 қараша күні алпысқа жуық «оқырман» қатысқан жиналыста Сұлтанбек Қожанов алғысөз жазған Мағжанның «Өлеңдер» жинағы туралы баяндама жасап, талқылады, жәй талқыланған жоқ, талқандады. Қол астында істейтін ақынның өзін шақыруды ар санады.

Тек Жәкен Сәрсенбин ғана қарсы шықты.

Сонымен, «дүние астан-кестен болды». Өмір де, өнер де тығырыққа тірелді. Не істеу керек? Ұлттың рухын өлтірмей, жанын қалай таза ұстау керек? Бұл талқылау мен талқандалу ұлт жазушысын қатты ойлантты. Жәкен Сәрсенбинмен екеуара әңгімеде әдеби үйірме құрудың қажеттігі туралы ой туындайды. Ұлт ақыны алты алаштың азаматтарына атой салып:

«Қазақ әдебиеті тоғыз жолдың торабында тұрды. Артында бір жол, алдында мың жол. Мың жолдың ішінде өзен өрлегені де, шөліркегені де, барса – келері де, барса – келмесі де бар. Қазақ әдебиетін мынау мың жолдың тарауына алып келіп, аңыртып тұрған – тұрмыс. Аңырып тұрған тұрмыс – қазақ тұрмысы орыс тұрмысымен, орыс тұрмысы арқылы Еуропа тұрмысымен соқтығуы; қазақ әдебиетінің орыс әдебиетінің екпініне, орыс әдебиеті арқылы Еуропа әдебиетінің екпініне кез келуі – «тас пен жапалақтың» кез келуі. Жапалақ өлмек.

Бұл құрғанымыз сегіз қанат боз орда, алты қанат ақ отау емес, «абылайша». Майдан анық, жорық дәуірінде дағарадай орда да, айдан ақ отау да құрып отыруға болмайды. Аттан дәуіріне «абылайша» керек. Жорық «абылайшасы» керек (жорықта тігілетін қос). Басы жаңа тұрмыс орынына «абылайша» қалып, бәріміз сиятын боз орда тігілер. Бұл

келешектікі. Әуелі баспана – «абылайша!». Оқушы! Жақсы келдің. «Табалдырықты» аттап, төрге шық. «Алқаға» кір!», – деп ұран тастады.

Бұл – «Алқа» әдеби үйірмесінің «Табалдырық» атты бағдарламасының кіріспе үндеуі. Оны жазған – ақын Мағжан Жұмабаев болатын.

Ақындық асқақ көңілмен екпіндете жазылған бұл үндеудің астарында терең мән жатыр еді. Ол тұстағы әрбір науқанның өзін «майдан» деп атау рәсімге кіріп кеткендіктен де, әр саланың адамдары өзін «әскер есебінде» сезінуі заңды және мұны Мағжан жарым-жартылай мысқылмен айтып отыр. Негізгі түйіні:

қалайда Мәскеудегі әріптестері сияқты бір көркемдік мақсатты ұстанған өнер адамдарының басын біріктіру. Өйткені сол тұстағы жалаң әлеуметшілдер мен қызыл жалаулы «жасасыншылдар» мәдениеттің түп тамырына балта шауып, ежелгі мұраның бәрінен бас тартты. Тек қана «жасасынды» желеу етті.

Бұл өнерді өлтірудің ең бір отамалы шарасы еді. Екінші, Мәскеудегі қазақ оқығандары мен студенттерінің:

«Мағжанның шығармалары қазақ кедейдеріне қарсы үгіт-насихат құралы», – деген қаулы қабылдап, барлық баспасөздерге хат жазды.

Ол хат бүкіл Қазақстанды дүрліктіріп, Мағжанға және ұлтшыл жазушыларға қарсы науқан басталды да кетті.

Ақынның намысын қоздырған және оны «Алқа» атты әдеби үйірме құруға мәжбүр еткен де сол жағдай.

Ол майданға «жеке әскер» ретінде емес, «абылайшасы» бар әдеби топ ретінде аттануға қамданған. Сондықтан да ол өзінің ойын айқындай жазып, қанаттас қаламгерлерден ақыл-кеңес сұрады.

Тергеушілерге берген жауабында М. Жұмабаев:

«Алқа» үйірмесін құруды студенттердің талқылауынан кейін ойыма алдым және оның «Табалдырық» атты бағдарламасын 1924 жылы желтоқсанның аяғында баста, 1925 жылы қаңтар айының басында жазып бітірдім. Бағдарламаны сол кездегі Мәскеу студенттері Сәрсенбин мен Сегізбаевқа оқып беріп, талқылаттым, өзгертулер енгіздім. Содан кейін барып жан-жаққа тараттым», – деп жауап берген.

Әрине, тергеушілерге: «Алқаның» алдына қойған ешқандай саяси мақсаты жоқ, тек қана әдеби мүддеден туындады, – деген лаж айтады. Бұл орынды да, өйткені, негізгі мақсат – өнерден туындап отыр.

Сөйтіп, тергеушілердің айтуынша – «астыртын ұйым, ал шын мағынасында «Алқа» атты әдеби үйірме өмірге келді. «Астыртын ұйымды», яғни, әдеби үйірмені құрған – Мағжан Жұмабаев пен рабфактың студенті Жәкен Сәрсенбин және ақын Аманағали Сегізбаев. Бұған енді тек қана қара күйе жағып, тонын теріс айналдырылған:

«Алқа» атты астыртын әдеби үйірменің өмір сүруі әдеби еңбектерді белгілі бір тәртіп бойынша бөлісіп дайындауға ұйытқы болды», – дегізетін көрсетінді ғана жетпей тұрды.

Әрине, мұның ар жағы әккі тергеуші үшін түсінікті. Түсініктісі сол, бұл үйірме – Совет Одағындағы жүздеген әдеби-творчестволық үйірменің бірі ғана болатын. М. Горькийдің өзі «ОПОЯЗ»-ға жетекшілік етті. Солардың үлгісімен КазАПП-тың жанкешті қарсылығына ұшыраған «байшыл, өткенді көксеген ұлтшылдар» – өздерін де, өнерді де қорғау үшін «Алқа» атты әдеби үйірме ашуға ұмтылды. Сол мақсатқа орай шығармашылық бәсекеге түсті.

Қанша жерден «жолдастық сын» тұрғысынан айтылса да мұндай пікірлер жауапсыз қалмады. Оның зардабы бірге емес, мыңға тиді. Әсіресе, сері де шамкөс Сәкен Халық комиссарлары кеңесінің төрағалығынан кеткеннен кейін 1925 жылдың 13–20 мамыр аралығындағы Кеңестің III құрылтайынан кейін:

«Қазақстандағы жағдайлардан, өз жайымнан Сталин, Куйбышев, Молотов жолдастарға арыз бердім. Сталин жолдаспен ауызша сөйлестім, сөйлескенде барлық мән-жайды айттым («үкімет билігінің алашордашылар – С. Сәдуақасов пен С. Қожановтың қолына көшкендігі туралы – **Т.Ж.**). Үлкен орындардан түсірілгендердің оқуға сұранатын әдеті бар ғой. Бұл ретпен мен де: «Комакадемияға оқуға кіргізіңіз», – дедім. Мен осы сөздерді айтқан соң Сталин жолдас: «Комакадемияға орналастыру оп-оңай, бірақ Қазақстанның халі өзің айтқандай болса, сіздердің Қазақстаннан қашуларыңыз керек емес. Қайта қатты белсеніп істеулеріңіз керек, менің мәслихатым осы», – деген кеңес алады.

Араға апта салмастан Т. Рысқұлов пен С. Сейфуллиннің баянхатының негізінде Сталиннің «Ақ жол» журналы туралы хаты» жарияланады. Күзге қарай «алашордашыларды аластатып», қазақ қайраткерлерінің өтініші бойынша Голщекинді Қазақстанға жіберді. Басылымның атын ауыстырып алған Сталиннің қарапайым қатесін түзетуге Орталық комитеттің де, өлкелік комитеттің де, екі «арызшының» да дәті жетпеді. Тура сол кезде «Ақ жолды» жабу туралы қаулы да шықты. Ғалым Шериаздан Елеукеновтің сыни ой өзегінен бұл салыстырудың астарында «Қу жақтың» Қазақстанға келуінің «жоғарыдағы себепкерлерін» мекзеу бар. Олар: жақсылықты күтіп – жаманатқа, көсемді күтіп – Қужаққа тап болды.

Өмірлік шындықты жандүниесімен астасып жатқан көркем ойлау жүйесі арқылы қабылдайтын тума талант иесі тергеу сұрақтарына да ақындық көзқараспен жауап береді.

М. Жұмабаев, 1929 жыл, 14 шілде (Д. Досжанның жариялануы бойынша): «Өзімнің ұстанымым бойынша, шамамен 1911 жылдан бастап Москваға келгенге дейін, дәлірек айтсам, 1924 жылға дейін ұлтшылдық көзқараста болғаным рас. Ұлтымның аянышты тағдырына жаным ауыратын. Москваға келгеннен кейін көзқарасым елеулі өзгерістерге ұшырады. Қазір коммунистік танымға бір табан жақындағаным рас, бірақ, ол ойымды дәлелдейтін нақты дәйегім жоқ. Қайталап айтамын, менің ұлтшылдық көзқарасым тек қана ұлтшыл сарындағы шығармаларымда ғана көрініс берді, яғни, менің ұлтшылдығым өлеңдерім мен мақалаларымнан байқалатын, бұл туындыларым басылымдарда жарияланып, халыққа кеңінен таралды, олардың көңілінен шықты. Мысалы, «Батыр Баян» атты поэмада ұлтшылдық сарыны барынша айқын көрініс тапты...».

Осы ретте айта кетеріміз, 14 томдық тергеу ісін түгелдей көшіріп шығу мүмкін емес, оның қежеті де жоқ шығар. Дегенмен де маңызды-маңыздыларын ғана іріктеп алып ек. Сондай іріктеу сәтінде біздің назарымыздан тасада қалған Ж. Сәрсенбиннің 1929 жылы 5 мамыр күнгі жауабы алаш зерттеушісі Д. Қамзабекұлының көз қиығына ілігіпті. Онда Ж. Сәрсенбин:

«Кешікпей Мағжан екеуміз «Алқа» айқындамасының (бағдарламасының – Т.Ж.) 16 данасын жан-жаққа бөліп, Ташкентке – А. Байтұрсыновтың, Орынборға – Ж. Аймауытовтың, Қызылжарға – Ж. Тілеулиннің, Семейге – С. Дөнентаевтің, Ленинградқа – М. Әуезовтің (басылымда «ұлы» деп жазылған, біз тергеу тәртібіне орай алдық – Т.Ж.) атына салып жібердік. Сол жылы 19 қаңтарда Өлкелік коммунистік партия қарауына Орынбор қаласына шақырылдым. Мәскеуден жүрер алдында Ә. Бөкейхан мен М. Жұмабайұлы маған Орынбор мен Ташкенттегі азаматтармен байланыс жасап, «Алқа» айқындамасы туралы ойларын, оны қуаттайтын-қуаттамайтындығын біліп, пікірлерін Жұмабайұлына жіберуін қадағалауды тапсырды. Мұнымен қоса бара салысымен Смағұл Сәдуақасұлымен хабарласып, бағдарламаны баспасөз жүзіне шығару керектігі айтылды. Орынборға келгеннен кейін «Еңбекші қазақтың» жауапты шығарушысы С. Сәдуақасұлына барып, бағдарламамен таныстырдым. Смағұл «Еңбекші қазаққа» басатынын, бірақ қазір оны А. Байтұрсынұлына, Е. Омарұлына, С. Қожанұлына, Ж. Аймауытұлына көрсетуіміді өтінді... С. Қожанұлына барғанымда, ол С. Сәдуақасұлы екеуі «Алқа» жөнінде Мәскеуге барғанда М. Жұмабайұлынан естігенін айтты. Е. Омарұлы да, Ж. Аймауытұлы да бағдарламаны ұнатты. Е. Алдоңғарұлы С. Сәдуақасұлымен хабарласып, бағдарламаны газетке емес, «Қызыл Қазақстан» журанлына бастыру керектігі туралы ақылдасатынын білдірді», – деп (Д. Қамзабекұлы. «Алаштың рухани тұғыры. А. Ел-шежіре», 2008301–302 бет) жауап беріпті.

Соңғы Е. Алдыңғарұлының үйінде өткен пікір алысудың барысы Ж. Аймауытовтың жауабында баяндалған.

«Айыптау қорытындысында» бұған: «Жекелеген әдеби еңбектерді дайындау белгілі бір тәртіп бойынша жүргізіліп, ұйым мүшелеріне өзара бөлініп беріледі. «Алқа» атты астыртын әдеби үйірменің өмір сүруі әдеби еңбектерді белгілі бір тәртіп бойынша бөлісіп дайындауға ұйытқы болды, оның бағыт-бағдарын («Табалдырықтың») анықтауға Жұмабаев М. және айыпталушылар Ысқақов Даниял, Досмұхамедов Х., Әуезов Мұхтар мен Кемеңгеров Қошмұхамед қатысты», – деп баға берілген.

Иә, «жолығып, әңгімелескен», үйіне бармаған. Ал Ж. Сәрсенбин жоғарыдағы жауабында:

«... Әлихан Бөкейханов, Мағжан Жұмабаев (басылымда Бөкейхан, Жұмабайұлы деп жазылған – Т.Ж.) мен үшеуміз 1925 жылдың қаңтар айында оқытушылар съезіне келген Ахмет Байтұрсынұлы орналасқан жатақханаға барып, ол кісіні жазылып, даярланып қойылған «Алқа» әдеби үйірмесінің бағдарламасымен таныстырдық: «Қазаққа шаруасы мен тұрмысының түріне қарай шапан пішу жарасса да, еуропалықтар оған еуропалық костюм кигізгісі келеді. Қазақтың түйесін отарбаға қосып сүйреуді қалайды. Бұлай ету – қазаққа тән емес, жат нәрсе. Қазақ әдебиеті ұлттық әдебиет болуға тиіс. Мынандай үйірмелер арқылы оны жасау мүмкіндігі де бар. Сондықтан да «Алқаны» құру туралы пікірлеріңді қостаймын», – деді», – деп (Д. Қамзабекұлы. «Алаштың рухани тұғыры. А. Ел-шежіре», 2008 301–302 бет) көрсеткен.

...«Алаш ісінің» жалғасы болатындығын және оның міндетті түрде рухани мәселені қамтитынын білген. Сондықтан да, М. Тынышбаевтің, Х. және Ж. Досмұхамедовтердің, М. Әуезовтің, Ә. Ермаковтің, Қ. Кемеңгеровтің тұтқынға алынуынан бір жыл бұрын оларды арашалап, екі топтың «қылмыстық ісін» бір-біріне байланыстырмаудың бар шарасын қарастырған. «Алқа» әдеби үйірмесі мен оның «Табалдырық» атты бағдарламасына ешқандай қатысы жоқ екендігін үзілді-кесілді мәлімдейді. Бірақ та өзінің көзқарасын ашық айтады. Демек:

«Күйсек, біз күйейік, сендер өздеріңді сақтаңдар. Елге екі сөз айта алмаймыз. Ал сендер келешек үшін керексіңдер», – деген сөзін іс жүзінде дәлелдеген.

Мұны Мағжан да түсінген. Сондықтан да тергеушілерді «жалған ізге» салып, әр адамның іс-әрекетін дербестендіруге тырысқан. Әлихан Бөкейханов пен Ахмет Байтұрсынұлының, Міржақып Дулатов пен Мағжан Жұмабаевтың, Мұхамеджан Тынышбаев пен Халел Досмұхамедовтердің, Әлімхан Ермаков пен және Жаһанша Досмұхамедовтің, Жүсіпбек Аймауытов пен Мұхтар Әуезовтің ұлттық рухани тұтастығын және олардың бір бағытта, бір майданда күрескенін досы да, дұшпандары да мойындады. Алайда саяси

күреске әбден шыныққан алаш қайраткерлері өздерінің достығын, ұлы мақсатын ұлтының қаскүнемдеріне ашып бергісі, Абайша айтқанда, «ақ көңіл, ашық жарқын боламын деп, көрінгенмен жыртақтағысы» келмеді. Қосақ арасында қоса кетпей, қалайда бір-бірін сақтауға тырысты.

Алғашқы тергеудегі барлау мен арбау сұрақтарына берген (Д. Досжанның жарияланым бойынша):

«Бөкейхановпен кездескен кезімізде әңгімеміз әдебиет туралы пікірден әрі аспайтын»;

«Ақ жол» газетінің саяси бағыт-бағдары айқын болмады, онда ұлтшылдық көзқарасты ұстанған мақалалармен қатар коммунистік күресті насихаттайтын мақалалар да қатар жариялана беретін. Оның сол кездегі редакторы Сұлтанбек Қожанов болды. Ұлтшылдардың ішінен ол газетте Әуезов «Шолпан» журналымен сәйкестендіре істеді»;

...Айыптау қорытындысында:» ж). Қазақ тілінде мыналар: Х. Досмұхамедов (қазақтардың тәуелсіз кезіндегі өмірін жырлаған, батырлар мен қазақ даласының құдіретін баяндайтын ежелгі әндер мен халық аңыздары), Әуезов (өткен кездің табиғаты мен ауыл өмірін эпикалық сарында әспеттей суреттеді, оларды үлгі етіп көрсетті), Жұмабаев (сол сарындағы әндер мен өлеңдер), Тынышбаев (орыс тілінде – кең байтақ кең далаға қоныстанған бұрынғы тәуелсіз өмірдің, өзге халықтарға тәуелсіз күн кешкен тарихын) кітап етіп бастырып шығарды», – деп жазылған.

Ал оған М. Тынышбаев: «Ал «Алқа» әдеби үйірмесі туралы ештеңе білмеймін. Әдеби үйірмелер Сібір үкіметі тұсында болған шығар, оған Мағжан Жұмабаев, Әуезов, Смағұл қатысқан шығар. Ал оның қалай аталғанын білмеймін. Олардың идеялық бағыты біздің алашорданың бағыты болуы тиіс. «Алқа» үйірмесі туралы Халел Досмұхамедов білуі мүмкін. Ол әдебиетке жақын әрі өзі де айналысады», – деп жауап беріп, аттың басын теріс бұрып жібереді.

...Ал бұрынғы айтқандары Қазақ ғылым комиссиясындағы атқарылған жұмыстар, шығарылған кітаптар, ғылыми-зерттеу жұмыстарының жоспары туралы болатын. Сол жауаптардың барлығының басы қосылып, қорытылып «Айыптау қорытындысында»:

«Осы кезде әдебиет майданындағы жұмыстарымыз жандана түсті... Әуелі Аймауытов, содан кейін Кемеңгеров келіп қосылып, біздің ісімізді жүргізіп отырды. Өзіміздің ықпалымызды баспасөз арқылы кеңінен тарату үшін біз барлық күшіміз бен жағдайды пайдаланып қалуға тырыстық... «Алқа» үйірмесінің пайда болуы да соның нәтижесі. Бұл істі тікелей жүзеге асырған Ысқақов, Кемеңгеров және Байтасов маған жұмыс бабы бойынша кеңес алу үшін келіп тұрды, мен оларға өзімнің нұсқауларымды бердім». (Досмұхамедов Х., № 2370-іс, 1 т., 221-парақ)», – деп «толықтырылып», шындықтың астары өзгертіліп берілді.

...Алайда, қандай да қолға ілінетін суыртпақты іздеген кеңестің кекшіл тергеушілері мұны мүлдем басқаша баяндап, контрреволюциялық ұлтшыл әрекеттің қатарына жатқызды. Мұны олардың барлығында кеш, өте кеш, айыптау қорытындысымен танысқанда бір-ақ білді. «Алқа» әдеби үйірмесін алдыға тарта отырып тергеуші Поповтың Мұхтар Әуезовке қойған сұрақтарына алған жауабы мынадай:

«Ал «Алқа» үйірмесіне байланысты айтарым мынау: 1925 жылдың басында «Табалдырық» әдеби тобының декларациясы қосып салынған Жұмабаевтың хаты маған почта арқылы келді. Ол партияда бар және партияда жоқ 6–7 адамнан тұратын топ жария түрде «Алқа» әдеби үйірмесін құрғандығын, бұл туралы менің пікір білдіруімді, егерде бұл үйірмені қостайтын болсам, онда соның құрамына кіруімді өтініп, тілек білдіріпті. Мен ол кезде Семейде болатынымын. Мен «Табалдырықтың» декларациясын губерниялық комитеттің үгіт–насихат бөлімінің меңгерушісі Тоқжігітов жолдасқа көрсеттім, бірақ та ол мұны бір айдай ұстады да, қайтарып берді, алайда нақты ештеңені ашып айтқан жоқ.

Бұл декларацияның мазмұнынан ұққаным: үйірме ашық жұмыс істеу керек екен және баспасөзге араласуы тиіс көрінеді, өйткені өзінің бағыт-бағдарынан байқалып тұрғанындай, М. Жұмабаевтің бұрынғы көзқарастарына қарағанда мүлдем басқаша, мазмұны жағынан солшылдыққа жақын, бүгінгі күнге бейімделе жасалған еді. Жұмабаев бұл бағдарлама (платформа) туралы маған баспасөз бетінде пікір білдіруімді өтініпті, бірақ та мен олай істемедім және оған жауап хат жаздым, мазмұны толық есімде жоқ, бірақта:

әдеби мектептің өмір сүруі аса қажетті, көкейкесті мәселе, «Алқаның» талап–тілектерін қостаймын, кейбір діттеген ұсақ мәселелер жазушылардың кеңесінде талқылануы тиіс – екендігін ескерттім.

Бірақ, «Алқа» – алқадан тұзаққа айналды.

Мағжан: «Домбырада бірі – қоңыр, бірі – ащы үн беретін екі шек бар. Екі шек екі түрлі үн шығарып тұрса да бір-ақ күй тартылмақ. «Алқа» осы. Жөн іздеген жас болсаң, жол іздеген жолаушы болсаң, тез іздеген есті тентек болсаң, мынау «Алқа» сенікі! «Алқаға» кірейік! Өзіңнің сұмырай мақсұтыңа шындықты құрбан қылып шалып, қайқайып жүре беретін соғылған болмасаң, балапан әдебиетіміздің шын әдебиет болып ержетуін шын тілейтін болсаң, мынау «Алқа» сенікі. «Алқаға» кір. Шын әдебиетшіл, шын ақын болсаң, мынау «Алқа» Сенікі».

СССР Халық Комиссарлары Советінің жанындағы ОГПУ-дың коллегиясының 1930 жылы 4 апрельдегі қаулысы бойынша:

- Жұмабаев Мағжан, Омаров Елдес, Битілеуов Дамолла – «Алқа» атты жасырын, ұлтшыл үйірме құрғаны үшін;
- РСФСР қылмысты істер кодексінің 58 статьясының 4, 11, тармағына сәйкес – Жазаның ең ауыр түріне кесіліп, ол жаза 10 жыл концентрациялық лагерьде өтеу туралы үкіммен алмастырылды».

Әлихан Бөкейхановтың араласуымен Мағжан бір рет тұзақтан құтылды. Жары Зылиха Жұмабаеваның естелігіне жүгінсек: Әлихан Бөкейханов Мағжанның зайыбы Зылихаға арыз жазып беріп, оны М. Горькийге және оның әйелі, Қызыл крест қоғамының төрайымы, актриса Екатерина Павловна Пешковаға жолықтырған. Түрлі мекемелерге кіргізген. Қаржылай көмек көрсетіп, кешірім жасалуына дәнекерлік еткен...

Мұндағы «жазушының қатыны» деп отырғаны М. Горькийдің әйелі Е. П. Пешкова болатын. Ол өзінің өтелін Карелиядағы Соловки мен Свир (Сібір емес) лагерьлерінде өткізді. Ақынға тән сарыуайым жүрегінің басына сарысу боп ұйып, тіршіліктен түңілдірді. Ол отыз сегізінші жылғы соңғы тергеуде берген жауабында:

«Соловки мен Свир лагерлерінде өткізген жеті жылдың ішінде, шамамен 1931 жылдан бастап өзімнің өткеніме деген түңіліс бірте-бірте мүлде билеп алды», – деп (Ш. Елеуенов. Мағжан. 113-бет) жазды.

Бұл, көңілінің зар күйі ме, жоқ, өткенімен толық есеп айырысқанын дәлелдеуге тырысқан ілдебай ма? Алайда кесімді уақыты бітіп, елге қайтқан адамнан беріп жіберіпті-мыс делінетін:

Жігер, шіркін, желінді,
Болат жеген қайрақтай.
Мешеу болды жүйрік ой,
Кететін орғып қарғытпай.

Қолды қардан оқ үзді,
Ордаға байрақ байлатпай.
Өлер – өмір, сөз қалар,
Молаға қойған сайғақтай, –

деген өлеңнің астарында ақындық ой мен қайраттың қайрақтан өткен ұшқындарының жарқылы бар.

Алаш ақиықтарының ішінде соңына аңызға бергісіз естеліктер қалдырған кейіпкер тұлғалардың бірі де бірегейі осы Мағжан Жұмабаев пен Сәкен Сейфуллин. Әсіресе, бірінші және екінші тергеудің арасындағы аңыздар шындыққа барынша пара-пар. Сол аңыздардың арасынан сенімді зергер Шерияздан Елеуеновтің ақынның жары Зылиха Жұмабаеваның естелігімен тиянақтаған бір-екі деректі келтіреміз. Концлагерьде Мағжан айдауылдағыларға сауатсыздықты жою дәрісін береді. Петербургтің зиялы тұқымы Иван Иванович Фетисовтың ақылымен медфельшерлік мамандықты игереді. Медициналық техникумның бағдарламасына сәйкес қажетті кітаптарды И.И. Фетисовтің үйінен (Васильев аралы, 20 орам, № 15 үй, 10 пәтер) Зылиха Жұмабаева жеткізіп тұрады. Бұл білімнің өмірде қызығын көрмесе де, ой-сарасын тотықтырмай, жанып отыруға жанабы тиген.

Жақсылардың алақанының табын сезген ақынның қалайда еркіндік пен жарық дүниеге ұмтылысы өзінің нәтижесін

берген. Сөйтіп, Мағжанға ресми түрде мұрсат беріліп, уақытша бостандыққа шыққан:

«ССР Одақтық орталық атқару комитеті пизидумының 14/IV – 1934 жылғы мәжілісінің № 72 хаттамасы. «34». ОГПУ коллегиясының 4/ IV – 30 ж. күнгі үкімі бойынша 20/ VI – 29 ж. күнгі қаулысымен 10 жыл концлагерге кесілген Мағжан Жұмабаевқа кешірім жасау туралы ұсыныс (№ П-443–41 іс) мақұлданды. Концлагердегі тұтқындалу мерзімін жеті (7) жылға қысқартылсын. ССР Одағының ОАҚ-нің хатшысы үшін: А. Медведов. Көшірме Сивирьлагка жіберілсін» (ҮІІ том, 441-бет).

Бұл Қаулы Мағжан тұтқында болған Свердловскідегі лагерге жіберіледі:

«ОГПУ-дің Свирлаг басқармасының ПВШ-сына Лодейное-поле қаласы. 28 апрель. ССР ОАҚ-нің Президумы мәжілісінің азамат Мағжан Жұмабаевтің № П-443–41 ісі туралы 1934 жылғы 14 сәуір күнгі № 72–91 қаулысының көшірмесі жолданып отыр. Анықтама: ОГПУ коллегиясының 26/IV-34 жылғы қаулысы» (ҮІІ том, 440-бет).

Осы томның 439-бетінде ОГПУ коллегиясының:

«ССР ОАҚ Президумының 14/IV-1934ж. Қаулысы орындалуға жіберілсін», – деп жазылған (осы қатынаспен ҮІІІ том аяқталады).

Бұл Қаулы араға екі жыл салып барып күшіне енді. 1936 жылы 2 маусым күні айдаудан босатылды. Вязьма – Сызрань – Челябинскі арқылы Қызылжарға келді.

...Әрине, жаны күйген жанашыры да жоқ емес еді. Мағжанның қанатының астынан түлеп ұшқан ақын, бауырына басып тәрбиелеген бауыры «кәдімгі Сәбит Мұқанов» болды. «Өмір мектебі» ұштағанында оны қалаға әкеп, өзінің бөлмесіне жатқызып оқытқанын, аяқ киіміне дейін беріп, ақындық көркем әлеммен таныстырғанын, соған сай әр түрлі кештерге ат шанамен алып барып, алып қайтқан қолқанаты болғанын: «Мағжан буржуазияшыл ақын еді. Менің кедейлерді жырлаған өлеңдерімдегі қарабайырлығымды сынайтын. Бірақ кедей табымды жырлаудан қайтпадым», – деп «астарлай сынап» жазғаны арқылы бізде Мағжанның атын алғаш біліп едік. Бұл кеңестік кездегі шындықты жеткізудің әдеби тәсілі болатын. Мағжан

түрмеде жатқан жылдардың ішінде, дәлірек айтсақ, 1931 жылы 15 мамырда соңғы нүктесін қойған «XX ғасырдағы қазақ әдебиеті» атты тарихи зерттеуінде:

«Ақындық жағынан келгенде Мағжан, әрине, қазақтың күшті ақындарына саналады. Қазақтың тілін байыту ретінде, әдебиетке жаңа түрлер енгізу ретінде Мағжанның еңбегі көп. Абайдан кейін тіл өнегесінде Мағжаннан асқан ақын қазақта жоқ... Мағжанға шейін өткен қазақ ақындары көбіне өлең үлгісін күншығыс елінен, әсіресе, араб, парсыдан алатын. Мағжан орыс мектептерінде оқып, көбіне Еуропа, оның ішінде әсіресе, орыстың әдебиетін тез меншіктенді. Абай қазақ әдебиетіне Еуропа түрлерін шетпұшпақтап кіргізсе, Мағжан дендеп кіргізді. Еуропаның әдебиет түрлерімен қазақ оқушылары Мағжан арқылы толық танысты... Мағжан өлеңдерінде сыршылдық (лирика) жағы күшті келеді. Мағжанның өлеңдерін оқып отырғанда оның сол өлеңді жазып отырған уақыттағы жан жүйесінің құбылысы (душевное переживание), ішкі сезімнің толқыны көрініп тұрады. Мағжан өлеңінен құр ғана ұйқасқан сөздерді көрмейсің, ақынның ішіндегі әйгілейтін айнаны көресің. Сыршылдық жағынан Мағжан көп ақынға бәйге бермейді», – деп жазды.

Кеңестік идеологияның тылсым түрмесінде жатып, ату жазасына кесіліп, одан он жылға концлагерьге жер аударылған ақынның шығармашылық жолына мұндай жоғары баға берген Сәбит Мұқановты Мағжан Жұмабаевқа қарсы қою, ұстазымыз Тұрсынбек Кәкішұлы айтқандай, «тіпті ұят» (Т. Кәкішұлы, К. Ахмет. Сәбит Мұқанов, А. Арда. 2005. 161-бет). Өзінің азаматтығын ол Мағжан Карелияда тұтқында жүргенде дәлелдеп, 1934 жылы қарашада хат жазып, онда әдебиеттегі маркстік талапты, таптық күресті, социализмнің адасқан ақынды кешіре алатынын, осы сапарда бір жола тазарып келсе, жазушылар одағының есігі ашық екенін айтқан. Бұл жай хат емес, әдеби ортаға ресми шақыру еді. Араға арандатқан сөз араласпау үшін Сәбит Мұқанов бұл хатты орысша жазған. Мағжанға және 1933 жылы 21 ақпанда Мұхтарға жазылған хаттың түпнұсқасын бізге сексенінші жылдардың аясында Сәбеңнің шырақшысы боп жүрген тұста пікірлес досым Құлбек Ергөбек ұсынып еді. Өкінішке орай, сол бір көшірме қолды болды ма, жоқ,

сыйлас ұстазымыздың бірі қалап алды ма, әйтеуір, ізім-ғайым болды. Жалпы мазмұны Мұхтар Әуезовке Мәскеуден жазған хатындағы:

«Біз сені қас (тап жауы мағынасында – Т.Ж.) күнінде де бағалайтын ек. Өйткені Мағжан мен сен кеңес үкіметіне қастықтарыңды ашып айтатын едіңдер. Сондықтан сенің пролетариат тілегіне келуіңді де адал келу деп ойлаймын. Бұл сенің көңіліңді көтеру емес, шыным. Біреулер сенің жазаға тартылғаныңа байланыстыруы мүмкін. Оған повод бар да. Өйткені Достоевский жазаға тартылғаннан кейін, төңкеріс пікірінен пышақ кескендей айрыылып, барып тұрған реакционер болғаны мәлім. Күшке көнетін кісі де, көнбейтін кісі де болады. Ескі пікіріне шын қатқан тұрақты адам, жазаның ауыры – өлімге бара алады. Менің де өз қара басым сені қорқудан емес, ұяттан келген адам (не перед страхом, а совестью) деп ойлаймын. Олай болса, күдіктің орны болмауға тиіс. Және болуға мүмкін де емес. Өйткені әрбір адамгершілік санасы бар адамның негізгі ойы – біреуді біреу құлданбауда, адам баласы теңдес өсуде болу керек», – деген сарынға орайлас болатын.

Бұл хатты 1959 жылы 10 қарашада Сәбит Мұқановтың өзі сүйікті бауыры Тұрсынбек Кәкішевке оқып беріпті. Тұрсекең ол хатта:

«Таяуда түрмеден шығасыз, сонда қай жаққа боласыз, зорлық-зомбылыты кек тұтқан пиғылда шығасыз ба, әлде «Тоқсанның тобындағы» ойға ойысасыз ба? Біз үшін, қазақтың қасиетті поэзиясының келешегі үшін Сіздің совет жағына шыққаныңыз олжа болар еді», – деген ойларды жазыпты. Тұрсекең: «Сізге тиісті орындар жазғызды ма?» – деп сұрағанында: «Жоқ, өзім жаздым – арымның әмірімен жазғанмын», – деп жауап қайырыпты (Т. Кәкішев. Санадағы жаралар. Қазақстан. 1992, 224-бет).

...1936 жылдың қыркүйек айында Сәбит Мұқанов Қызылжар қаласына келіп, Мағжанды өзі іздеп тауып, оны Алматыға шақырады. Мәселенің ресми шешілуі үшін 1936 жылы 27 қыркүйекте Жазушылар одағының хатшысы атына:

«Өзімнің кінәма лайықты жазамды өтедім. Еңбектің қара қазанына қайнап, адасулар мен арам ойлардан мәңгілікке арылдым. Мен бұрынғы ойларымнан арылып, бай мен

ұлтшылдардың жолынан бас тарттым және жаңа жолға, еңбекшілер жолына бет бұрдым. Мен қалған өмірімді берік ниетім мен үмітімді дәлелдеу үшін социалистік құрылысқа еңбек етуге бел будым, ісіммен барлық ескі көзқарастан арылғанымды көрсеткім келеді. Мен үшін енді еңбекші таптың, коммунистік партияның жолынан басқа жол жоқ. Еңбекші табы әдебиетінің жетекшісі – Жазушылар одағы басқармасы менің өткен кезеңдегі адасушылығымды қатаң сынға ала отырып, сыртқа теппей, өзіне тартып, жазушылар одағына қабылдап, жетекшілік етуін, көмек беруін сұраймын.

Мағжан Жұмабаев. Петропавловскі қаласы, Дзержинский көшесі, № 19 үй», деп (Т. Кәкішұлы, К. Ахмет. Сәбит Мұқанов, А. Арда. 2005. 177-бет). Өтініш жолдады.

Алматыға оралған соң осы хатты алға тарта отырып, тиісті орындармен ақылдаса келіп Сәбит Мұқанов Мағжанға хат жазды. Бұл хатты Ш. Елеуқенов ағамыздың қысқартып пайдаланған нұсқасы бойынша келтіреміз:

«...Сізбен жолығып сөйлескенде де мен айттым ғой: егер де өзіңіз шын ниетпен совет әдебиетіне қызмет етем десеңіз жазуыңызға ешкім бөгет болмайды деп. Сол сөзім әлі де сөз. Бұл пікірге басқа жолдастар да қарсы емес. Бұл хатта мен жалпы сөзді қоя тұрып, сіздің екі сұрағыңызға жауап берейін:

1. Жазушылар ұйымына совет әдебиетіне қаламымен еңбек сіңірген кісі алынады. Біз сіздің қаталықтан қайттым деп жазған хатыңызға сенеміз. Бірақ көпшілік алдына дұрыс қаламыңыздан шыққан көркем сөзіңізді ұсынғанша, өлеңдеріңіз басылғанша, ұйымға мүше болуыңызды устав көтермейді. Бұл сөзге сіз ренжуге тиісті емессіз. Устав – ұйымның тәртібі. Тәртіп – декларациядан істі жақсы көреді. Жазуыңызды бетке қақпаймыз. Совет платформасында отырып жазған сөзіңізді басамыз. Содан кейін ұйымға мүшелік мәселесі өзінен-өзі шешіледі.

2. Қызметіңіз, ұйымның сізге көмегі туралы. Алдымен Қызылжарда тұрсаңыз да, Алматыға келсеңіз де ықтияр өзіңізде болсын. Мұнда келем десеңіз сізді бетке қағатын кісі жоқ. Қайда жүрсеңізде жазуға керекті жағдайды жасатуға болады. Бірақ бұл ретінде маған хабар беріңіз. Қызылжарда

сөйлескенде айттым ғой: жазуға белсене кірісу, совет әдебиетіне қызмет ету тетігі өзіңізде деп.

Егер де шын ниетпен совет әдебиетіне ат салыссаңыз сізді бетке қағатын, бұрын пәлен болып едің – дейтін кісі болмайды. Пролетариаттың рақымы мол. Ол қорғай да біледі, жарылғай да біледі. Бірақ пролетариат сөз емес, істі жақсы көреді». Сәбит».

Бұдан кейін Мағжан Көкшетаудағы Казгородоктағы дәрігер досы Мұратбек Сейітовтің шақыруымен демалып қайтады. Саяси қысым басталғанда күнкөріссіз қалған ақын Степняк қалашығында мектеп директоры болып істейтін досы Біләл Молдабаевтің (Малдыбаев.-З.Т.) үйіне «мейманшылап» барып, сонда жүріп ол Сәбитке:

«Құрметті жолдасым Сәбит! Сіз менің Петропавловскідегі орыс мектебінде орыс тілі мен әдебиеті пәнінен сабақ беріп жүргенімнен хабардар боларсыз. Январьдың басында мені қызметімнен босату туралы мәселе қозғалғанымен де, біраз уақыт басылып қалған еді. Бірақ январьдың соңында бұл жәй тағы әңгіме болды да, мені жұмыстан шығарып жіберді. Не себепті босатылғанымды сұрасам, қалалық оқу ісінің меңгерушісі жалпы саяси себептерге байланысты дегенді айтты. Міне, 20 шақты күн болды, жұмыссыз отырмын.

Декабрьде көркем әдебиеттердің қазақ баспасымен Толстойдың «І Петр», Некрасовтың «Декабристерін» аударуға келісімшартқа отырған едім. Содан бері одан да хабар жоқ. Ол жақтан мен өте қиын қалде оралдым. Әсіресе, жұмыссыздығым жаныма жаман батады.

Мен Қазақстанға жаңа жолға түскенімді өз қалам күшіммен көрсетсем деген тілекпен оралдым. Қалай болғанда да орталыққа жетуім керек деп шештім. Егер жолға қаражат тапсам, орталыққа баруды ойлап отырмын. Әрине, өз халімнің мүшкілдігін айта отырып, сізді де бірдеңеге міндеттегім келмейді. Сізге осылай жазуға қазіргі халім мәжбүр етіп отыр. Бұл хатты қыдырып келген туыстарым жақтан, «Степняктан» жазып отырмын. Төрт-бес күннен соң қайтамын. Құрметпен Мағжан. 20 февраль, 1937 жыл.», – деп (Т. Кәкішұлы, К. Ахмет. Сәбит Мұқанов, А. Арда. 2005. 177-бет) хат жазды.

Бұл – жетіскеннің емес, мұқтаждықпен амалсыз торға өзі кеп түскен арыстанның шарасыздығы. 1937 жылы 25 науырызда Мағжан Алматыға келді. Ол туралы Мұхамеджан Қаратаев:

«Жазушылар одағының секретары қызметінде істеп жүрген кезім. Одақтың председатели Сәбит Мұқанов екеуіміз бір кабинетте отырамыз. Жаңылмасам, 1937 жылдың жаз айы. Бір күні кабинетте жалғыз едім, бір орта бойлы, жұпынылау киінген, өңі сынық кісі кірді. Амандасып болған соң, өзін таныстырды:»Мен Мағжан Жұмабаев боламын, шырағым. Сәбитті іздеп келіп едім..., – деді». Жүрегім лүп ете қалды. Көп өлеңін жатқа білетін, сүйсінсек те сүйгенімізді өзгеге білдірмей, сездірмей жүретін уақыт. Орнымнан ұшып тұрдым: «Сәбең жаңа ғана шығып кеткен. Осы маңайда жүрген шығар. Қазір», – дегенше болған жоқ, Сәбеңнің өзі де кіріп келді. Амандық-саулықтан соң телефонның құлағына жармасты. Сол кездегі Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің екінші секретары Нұрпейісовке мән-жағдайды баяндап еді, ол: «Келе беріңдер, бірақ бұл мәселені шеше алмаймын, Мирзоянның өзіне кіріңдер», – деді. Сәбең маған да жүр деп, үшеуіміз Мирзоянның қабылдауына бардық. Қазақтар Мырзажан деп қадір тұтатын бұл басшымыз жақсы адам, кісілікті кісі еді ғой. Бірден: – «Несі бар. Келе берсін. Жағдай жасандар. Әне, Әуезов сияқты. Театрда істейді. Сабақ береді. Жазуын да өндіріп жазып жүр», – деп Шерияздан Елеукеновке айтып беріпті (сонда, 138-бет).

Өзінің ақындық жолдағы ұстазы Мағжанға берген уәдесін Сәбит Мұқанов орындады. А. Толстойдың «Петр I» және Некрасовтың «Декабристер» атты көлемді шығармаларын аударуға келісім шарт жасатып, несие қаламақысын төлеттірді.

Мұңлы ақынның бейнесін жүрегінде сақтап жүрген, «ақынға ғашық болған ару» Зағипа Тінәлина:

«Көзден ғайып болып кеткен Мағжанды, тек 1937 жылы ақпан (наурызда – Т.Ж.) айында Алматыда Орталық партия комитетінің қабылдау бөлімінде көрдім. Оны Сәбит Мұқанов Мирзоянға кездестіруге әкелсе керек. Бұл менің Мағжанды көп жыл өткеннен кейін көруім ғой. Бұрынғы сән-салтанаты жоқ, үстінде былғары пальто, аяғында былғары етік, басында

қаракөл бөрік. Көп ұзамай тағы да Өлкелік партия комитетінің қабылдау бөлмесінде Мағжанның жалғыз отырғанын көрдім. Мүмкін біреуді күтіп отыр ма? Бұлай күтпеген жерден бетпе-бет жеке кездесуіміз мені қатты састырды, не болғанымды өзім де сезбей қалдым. Төбеге ұрғандай тұрып қалыппын, ол да ләм деген жоқ, тек бір-бірімізге қараумен болдық. Маған сол сәтте қолын ұстап амандассам ба деген ой келді. Бірақ жолым тар, әйел адам болған соң дәтім бармады. Артынан үйге келген соң өкініші кетпей. жолдасым Абатқа: «Мағжанды үйге қонаққа шақырсақ қайтеді?» – деп едім, ол басын ашып ештеңе жауап бермеді. Тек: «Мағжан Сәбитке келіпті ғой»... – деді де қойды. Бұл менің Мағжанды соңғы көруім болды. 1937 жылы мамыр айында менің жолдасым Абатты да «халық жауы» деген жаламен түрмеге жапты. 1938 жылдың 10-сәуірінде мені де қызмет істеп отырған орнымнан ұстап әкетті. «халық жауының әйелі» – (член семьи изменников родины» деп үш жылға кесті. Осымен «Алжир» колониясында 1941 жылға дейін жазамды өтеп, елге Ақмолаға көштім», – деп (Ғаділша Қаһарманұлы. Жәжеке. 198–202беттер) еске алыпты.

Сөйтіп үмітсіз нәзік жүрек тағы да бір шымши соғыпты. Иә, бұл да бір үмітті үмітсіз дүние.

Үмітсіз дүниеден үміт күттірген құпия құжаттың бірін тағы да сол талмайтын тарлан Тұрсынбек ұстазымыз көпшілік назарына ұсынды. Онда:

«21 көкек, 1937 ж. Құпия. Жаманқұлов жолдас, алашордалық ақын Мағжан Жұмабаевтің Алматыға келгені саған мәлім, ол Жазушылар одағына өтініш жазып, өзінің кеңеске қарсы жіберген қателіктерін мойындап, түзелуге мүмкіндік беріп, көмектесуді, қызмет беруді сұрапты. Бұл мәселе жөнінде мен таяуда Мирзоян жолдаспен кеңестім. Ол маған: «Қызмет беріңдер, яғни, орыс әдебиетінің классиктерін қазақ тіліне аударту арқылы қаржылай көмектесіңдер. Оның қаншалықты түзелгені содан кейін белгілі болады», – деді. Мен сенен, партия мүшесі және Қазкөркеммебастың меңгерушісі ретінде менің тілшемдегі Мирзоян жолдастың сөзін ескере отырып, аударма жасауға шарт жасасып, аванс беруінді өтінемін.

Коммунистік сәлеммен, ҚКЖО-ның төрағасы және партия мүшесі С. Мұқанов.

Қарар: шарт жасасу кезінде ескерілетін болады. Редактор. 21 сәуір, 1937», – деп жазылған. (Бұрыштама болса керек. -З.Т.)

Алдын-ала айта кетеріміз, бұл шарт жасалғаннан кейін арада үш-төрт ай өткен соң Р. Жаманқұловқа: «алашордашыл-ұлтшылға» үкімет қаржысын рәсуа еткені үшін. Ал Ал С. Мұқановқа: Жұмабаев айдауда жүргенде онымен хат жазысты және қаржылай көмек берді – деген – деген айып тағылды. Р. Жаманқұлов халық жауы ретінде ұсталды, С. Мұқанов партиядан шығарылды.

...Арлы, намысты азаматтар осындай қорлаудан бас тартып, ешкімге зиянын тигізбей, өзін-өзі әшкерелеген. Мағжан да сол жолды таңдағанына оның 1938 жылы 6 қаңтар күні КССР ішкі істер халық комиссариатына қарата жазған жазған Мәлімдемесіндегі:

«Мен – Жұмабаев, кеңес өкіметі алдындағы өзімнің кінәмды жуу үшін: «Шетелдік бір мемлекеттің мүддесі үшін бірнеше жылдар бойы шпиондық әрекетпен шұғылданды», – деп маған тағылған айыпты мойындаймын. Жапонияның пайдасына шешілетін шпиондық жұмыспен, мен – Жұмабаев 1919 жылдан бастап 1929 жылға дейін, яғни, ұсталып, лагерьге айдауға жөнелтілгенге дейін айналыстым. Ондағы мерзімді өтеп, 1936 жылы Қазақстанға қайтып келгеннен кейін де жоғарыда аталған мемлекеттің мүддесі үшін өзімнің шпиондық жұмысымды одан әрі жалғастырдым», – деген (Ш. Елеукенов. Мағжан. 132 бет) «мойындау» анық дәлел.

Бұл арада тергеушілер Мағжанға неге 1919 жылды нақты көрсеткізіп отырғанының мәнісі алдыңғы бөлімде З. Валидовтің «Қатираларындағы» М. Тұңғашиннің архивіне қатысты тұста толық баяндалған болатын. Өзге істерге қарағанда мұнда Ә. Бөкейхановтың да аты аталып, сол «шпиондық» қылмысты дәлелдеу үшін Колчак үкіметінің архиві сақталған Омбыға сұрау салыпты. Олардың бұл сұрауына Омбы облыстық мемлекеттік архивінің бастығы Маркова мен бөлім бастығы Попова:

«Омбы облыстық мемлекеттік архивінде Бөкейханов Әлихан мен Мағжан Жұмабаевтің жапон барлау мекемесіне қызмет еткені туралы және сұрау хатта көрсетілген өзге де жайларға қатысты мәліметтер жоқ», – деп хабарлаған.

Іздеген «шпиондарының» табылмағанына тергеушілер өкінген-ақ шығар. Бірақ ең басты өкініш – алтын басты азаматтар имансыз көмілді. 1938 жылғы тергеу ісімен жете танысқан мағжантанушы Ш. Елеуеновтің мәліметінше оныншы, жиырмасыншы ақпан күндері жауапқа алынып, әр жолы 8 беттен хаттама жазылып: Отанын сатқаны және кеңес өкіметіне қарсы қастандық жасау мақсатында астыртын ұйым құрғаны үшін 58- баптың 6, 11 тармақтары бойынша айып қорытындысы шығарылады. Кіші лейтенант Гайкович жасаған «Өлім туралы актісіндегі» мәлімет бойынша:

«Мағжан Бекенұлы Жұмабаевты ату жазасына кесу жөніндегі 1938 жылы 11 ақпан күнгі № 377 шешім 1938 жылы 19 наурызда орындалды».

Бірақ Мағжан: «... тірі еді». Оған ҚазССР Мемлекеттік қауіпсіздік комитеті төрағасының орынбасары А. Тілеулиевтің

1962 жылы 27 тамызда Партия институтына берген анықтамасындағы:

«1936 жылы 2 маусым күні түрмеден босатылды, жазасын өтеп келгеніне қарамастан 1937 жылы тағы да қылмыстық жауапқа тартылған, НКВД-ның комиссиясы мен СССР прокуратураның шешімі бойынша 1938 жылы 11 ақпанда сотталды (осужден)», – деген жолдар себепші болған.

Осындағы «сотталған – осужден» деген сөз де жұрт арасында Мағжанның соғыс аяқталғанша жер басып тірі жүрді-мыс деген жорамал жасауына мүмкіндік берген.

1958 жылғы 28 ақпандағы Мағжанды ақтау туралы Қазақ ССР Жоғарғы сотының шешімін қолына алып тұрып Зылиха өзінің жесір қалғанын, күйеуінің өлгенін естіп, оған сенбей немересі Ұлжанға:

«– Ау, Мағжанды неліктен 1938 жылы 19 наурызда атылды дейді? Маған осы жері түсініксіз. Өзің білесің, Алматының күні сәуірде ыси бастайды. Жұрт қысқы киімдерін тастайды. Мағжанды қысты күні желтоқсанның 30 күні ұстады. Қысқы киіммен кетті. Күн жыли бастаған соң, сәуірдің орта белінде НКВД-ға жаздық киімдерін апарып, өз қолыммен тапсырып едім ғой. Олар қабылдап алды: «Жарайды, иесіне тапсырайық», – деді. Ал комиссияның қаулысына сенсек... Сенбеске амал не? Сонда мен шын мәнінде киімін емес, кебін апарған екем ғой. Мағжаным мен киімін апарғанда бұл дүниеде жоқ екен ғой. Алданған екенмін, әй, сұм тағдырым-ай!, – деп жылапты» (сонда, 146-бет).

Аяулы ақынды елі өлімге қимаған. Сәкен екеуінің ажалының өзі аңызға айналған. Оның басты себебін оқымысты мағжантанушы Ш. Елеукенов:

«Тұтқындауға келгендердің біреуі: «Ақынға тиіспейміз. Тек Қазақстаннан сырт жерге жібереміз», – депті-мыс. Содан болуға керек, Мағжан Новосибирскі маңында бір жерде жасырын тұрады, – деген аңыздың тарауы. Осы сияқты аңыздардың әсері Орталық комитеттің комиссиясы жарияланғаннан кейін де кей газеттерде белгі беріп қалып жүрді.

Рас болса жарайтын еді, бірақ ақиқат олай болмады-ғой», – деп түсіндіреді.

Иә, «рас болса жарайтын еді». Тіпті мен де Мағжанның соғыс аяқталған соң да тірі екеніне сендім. Сенбеске амалым да жоқ болды. Ол оқиға былай басталды. 1977 қараша айында «Білім және еңбек» журналының Бас редакторы Әбілхамит Мархабаев мені Баукеңе – Бауыржан Момышұлына қызыл әскердің құрылғанына 60 жыл толуына орай мақала жаздырып алуды тапсырды. Алдын-ала келісіп, тура сағат онда қазіргі Төле би көшесінің бойындағы пәтерінің есігін қақтым. Мақаланы айтып отырып жаздырды. Шараппен сыйлады. Сұқбат аяқталғанда мен демімді ішіме ала отырып: профессор Хайыржан Бекхожин студент кезімде: «Алдарында қарыздар едім», – деп мені алаш ардагерлерінің архивімен танысуыма себепкер болғанын, ол ізденісті жалғастырып жүргенімді, өйткені мен де ұстазыма қарыздар едім. Қаламгер Мамытбек Қалдыбаевтің айтуы бойынша, Сіз Мағжан мен Жүсіпбекті көріпсіз. Соны білгім келеді», – деген уәж айттым. Қатты дауыстап: «Жүсіпбектің алдында мен де қарыздармын. Ол менің ұстазым... Ал Мағжанның ажалына себепші болдым ба?, – деп ойлаймын, – деп ұзақ ойланып қалды да мына хикаяны айтты.

Бауыржан Момышұлы: «Соғыстан кейін мен әскери академияда болдым. Бірақ та армияның өзіне сұрандым. Новосибир қаласындағы дивизия командирі етіп тағайындады. Бірде Совет Одағының маршалы, армия қолбасшысы әскери поезд арқылы Новосибир вокзалы арқылы Қиыр Шығысқа кетіп бара жатқаны, менің оған жағдайды баяндауым туралы бұйрық түсті. Вокзалға келдім. Сібірдің қысы қатты. Әскери состав келгенше перронда ары-бері жүрдім. Көзім жүк почтасын қабылдайтын қоймаға кіріп-шығып, шанаға жүк тасып жүрген егде адамға түсті. Түрі азият, азияттың ішінде қазақ сияқты көрінді. Қасына барып: «Қазақпысыз?», – дедім. Қазақ екенін білген соң жөнін сұрадым. Сөйтсем, атақты: «Среди гор, среди скал, Александрия централь», – дейтін атақты концлагерьдің жүгін тасиды екен. Аты-жөнін айтқысы келмеді. Соның арасынша екі-үш рет кіріп-шығып үлгерді. Дауысымды қатайтыңқырап сұрап едім: «Жастар сендер білмейсіңдер ғой. Мен – Мағжан Жұмабаев дегенмін», – деді. Сол арада өзім оқулықтан жаттаған «Шал» деген өлеңін жатқа айтып бердім. Тағы да

бір-екі жәшікті шанаға сап үлгерді: «Ә, мені ұмытпаған екенсіздер ғой. Біледі екенсіңдер ғой», – деп кемсеңдей сөйлеп, өзімді сұрады: «Ә, Бауыржан Момышұлы деген сіз екенсіз ғой. Естігемін. Білемін», – деді. Өтірік емес, шын Мағжан екеніне көзім жетіп, лагерінің командирін сұрадым. Сол арада поезд келіп, вокзал жабылып, сарт та сұрт боп кетті. Мен де асығыс маршалға рапорт беруге асықтым. Жарты сағаттан кейін жаңағы жерге келсем, әлгі шал кетіп қалыпты. Лагерьдің командирін танитын едім, қаладағы әскери кеңесте кездесіп тұратынбыз. Телефон шалып, Мағжан – қазақтың үлкен ақыны екенін, оны жеңіл жұмысқа ауыстыруын өтіндім. Ол келісті. Содан арада үш-төрт ай уақыт өтті. Әскери қарбаластан қол босамады. Бір жолы әлгі лагерь бастығын Новосибирскідегі әскери кеңесте көріп қалып, өтінішімнің не болғанын сұрадым. Сонда ол: «Жерлес ақыныңнан айырылып қалдық. Сен тапсырғаннан кейін мен оны жеңіл жұмысқа – хат тасушы етіп ауыстырғамын. Көктемде Енесай өзенінің сеңі бұзылған кезде почта таситын қайық аударылып кетіп, суға кетті. Сүйегін таба алмадық», – деді маған. Мұңайып мен қалдым. Міне, менің Мағжанның өліміне себепші болмадым ба – деп ойлайтыным осы, қарағым», – деп сөзін аяқтады.

Тәуелсіздік жылдарында осы оқиғаны қаламгер Мамытбек Қалдыбаев та газетке жариялады, басылымға енгізді. Оқымысты ағамыздың Новосібірді меңзеп отырғаны сол жарияланым ба, жоқ, басқа басылым ба екен? Анығы бұл оқиғаға өз басым кәміл сендім және жастық аусарлықпен Шәкәрім мен Мағжан екеуін басты кейіпкер ете отырып 1978–1979 жылы «Жер – бесік» атты роман жаздым. Ол 1984 жылы жарық көрді. Сондағы Енесайға суға кетіп өлетін Саржан ақын осы Мағжан еді... Енді, міне, ол оқиғаны тағы да бір еске алудың реті келіп отыр.

Иә, шындығында да аңызға бергісіз ақиқат және естелік иесі қандай сенімді адам. Қай шындықты қабылдайсыз, оны патша көңіліңіз білсін. «Мағжан өлмепті!» – деп жұмбақтап емеуірін танытқанымыз осы оқиға еді. Мағжанды еске алған сайын «Кәмилә» мен «Япурай» әндері жұмсақ мұңымен жүректі шымшылай сыздатып жүрді. Шындығында да Мағжанның рухы өлген жоқ Бірақ тұншықтырып

ұстағысы келгендер болды. Мағжан ақталған тұста Зылиха ханыммен соттасып, ол туралы лақап тарата жүріп шығармаларына алғысөз жазған бір кәрі ақын (Әбділдә Тәжібаев емес пе? - **З.Т.**), Ш. Елеуенов ескертіп өткен жазушылар одағындағы комиссияда және алпысыншы жылы екінші хатшы боп тұрған кезінде: «Мағжанның шығармашылығы мәңгілік жарияланбауы тиіс», – деп Орталық комитетке және Қауіпсіздік комитетіне қарсы пікір жазды. Осы кітаптағы деректермен танысуға себепкер болған 1987 жылғы ақпан айында Жазушылар одағының төрағасы Олжас Сүлейменовтің кабинетінде өткен Қауіпсіздік комиетінің төрағасының орынбасары, С.Қ. Әбдірахманов бастатқан жеті полковникпен кездесуде генерал: «Мағжанның шығармаларын жариялауға біз емес, рұқсат бермеген сіздерсіздер. Сол кездегі екінші хатшы ... қарсы болып, Мағжанды ешқашанда ақтауға болмайды деп қол қойған», – деп әлгі қорытындыны оқып бергенде Сафуан Шаймерденов марқұм: «Не дейді?!. Әке-ау, ол да сондай ма еді?!», – деп еш қымсынбастан жылап жіберіп еді. (Ықшамдалып берілді. **З.-Т.**) Астана. 14. 03. 2009.

2011

Мағжанның музейіндегі жәдігерлердің ішінде ең құнды да, қымбаттысы 1923 жылы Ташкент қаласында басылып шыққан «Өлеңдер жинағы». Кітаптың алғы сөзін жазған жолдасы, бірге оқыған сол кезде Түркістан Орталық Комитетінің хатшысы болып қызмет атқарған – Сұлтанбек Қожанов. Зылиха ханым 70 жыл сақтап ақынның төл музейден орын алу керектігін, оның тұрақты мекені ақынның туған жеріндегі музей деп шешіп, сыйға 1993 жылы Жұмабаева Ұлжан Зылиха ханымның атынан табыс еткен болатын. Экспозициялық залда ақынның 1922 жылы Ташкентте басылып шыққан «Педагогика» кітабын, 1924–27 жылдары Мәскеуде болған кезде М. Горькийдің «Сұңқар жыры» мен Мамин-Сибиряктың «Ақбоз ат» кітабының араб алфавитімен жазылған аудармасын, Омбы қаласындағы Мұғалімдер семинариясының 1914–16 жылдардағы бір сыныптан екінші сыныпқа көшу хаттамаларын, Мағжанның 1920–22 жылдары

жұмыс істеген кездерін куәландыратын құжаттарды, 1922 жылы 20 тамызда Көкшетау болысына барғанда жазған баяндамасын да тамашалауға мүмкіндік бар.

Ең құнды жәдігерлердің бірі Бекен әулетінен сақталған 1929 жылғы қара керует. Осы керует Қақабаевтар отбасында сақталып, 1993 жылы реставрациядан өтіп, Мағжан Жұмабаевтың 100 жылдық той қарсаңында Қақабаев Елтай табыс еткен.

«Қазақстан республикасының Білім және ғылым министрлігі және Қазақстан тарихшыларының қауымдастығы» атынан «Мағжан Жұмабаев Табалдырық. Манифест» деген атпен шыққан кітапқа жазған Кіріспе мақалада, автор, тарих ғылымдарының докторы, профессор М. Қойгелдиев былай деп жазған:

«Оқырман назарына ұсынылып отырған жинақ өзінің мазмұны тұрғысынан аса құнды басылым болып табылады.

Жинаққа Алаш қозғалысының белсенді қайраткері, ақын Мағжан Бекенұлы Жұмабаевтың Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің мұрағаты қорынан алынған «Табалдырық» атты манифесі және оған қатысты деректік материалдар енгізілді. «Табалдырықтың» араб графикасындағы мәтіні, сондай-ақ оған тікелей қатынасы бар деген тергеу материалдары алғаш рет жарияланып отыр [*].

Жинақта берілген материалдардан өткен ғасырдың 20–30-шы жылдары қазақ қоғамдық ойында, руханият саласында қалыптасқан жағдайдан біршама мәлімет алуға болады. М.

Жұмабаевтың «Табалдырығы» мазмұны жағынан тереңдігімен және өзектілігімен ерекшелінеді. Онда автор аласапыран қоғамдық өзгерістер мезгілінде ұлттық көркем өнер мен әдебиеттің концептуалдық ұстанымы, соған байланысты отарлық тәуелділікте болып келген қазақ сияқты ұлттың көркем әдебиеті мен өнерінің ұстанымдық ерекшеліктері қандай болғаны жөн деген сауалға жауап іздейді, өзінің түйінді пікірін ұсынады. Ақын большевиктік

биліктің күшке сүйеніп әдебиет пен өнерге енгізіп отырған социалистік реализм концепциясымен келісе алмайды, бұл көзқарасын манифесінде анық білдіреді. ОГПУ – НКВД органдарының ақын шығармасынан «саяси» астар іздеп таққан айыптарының бірі (№ 1, 2 құжаттар) «Табалдырық» және ұлттық ұстанымдағы ақын-жазушыларды біріктіретін «Алқа» атты әдеби үйірме құруға ұмтылған әрекеті болатын. Кітапта берілген құжаттық материалдар тергеу органдарының ақынға таққан кінәсына ешқандайда заңдық негіздің жоқ екендігін айғақтайды. Сондай-ақ ұлт зиялыларының өкілдері Жүсіпбек Аймауытовтың (№ 3, 4 құжаттар), Жәкен Сәрсенбиннің (№ 5 құжат), Әбдірахман Байділдиннің (№ 6 құжат), Абдулла Байтасовтың (№ 7 құжат), Мұхтар Әуезовтың (№ 8 құжат) ОГПУ тергеушілеріне берген көрсетулері «Табалдырыққа» байланысты мәселенің қолдан жасалған іс екендігін куәландырады. Сонымен қатар бұл құжаттар кеңестік жүйе жағдайында қалыптасып келе жатқан қоғамдық-саяси ахуалды, әдеби өмірдің беталысын, қазақ қоғамдық ойының күрделі мәселелерін тереңірек түсінуге, сондай-ақ «Табалдырықтың» авторлығы, «Алқа» әдеби үйірмесін

құру әрекетіне байланысты көзқарастар мен ұстанымдарды анықтай түсуге мүмкіндік береді.

«Табалдырық» мәтінінің қазіргі жазудағы (кириллица) нұсқасымен қатар мұрағат қорынан алынған оның төте жазудағы (араб графикасындағы) фотокөшірмесі де қоса берілді. Кітапқа енген манифест мәтіні мен оған қатысты материалдарды тауып, оларды пайдалануға ҚР ҰҚК-нің мұрағат қызметкерлерінің (Полулях В. И., Берікбаева Р. Қ.) еңбегі зор болғандығын атап айтқан жөн. Манифест мәтінін даярлауға Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Магистратура және докторантура институты Гуманитарлық мамандықтар кафедрасының профессорлары Г. С. Қосымова және Қ. Қалыбаева қатысты. Жинақтың соңында берілген түсініктерді даярлау ісіне кафедра магистранттары А. Джумашева, Е.

Филипова, Е. Смолякова, Д. Нәзірқұлова тартылды. Біз осы аталған кісілерге кітапты даярлау барысында көрсеткен көмектері үшін зор ризашылығымызды білдіреміз.

2013

Мағжан Жұмабайдың туғанына 120 жыл толуына арналған ескерткіш медаль

2015

Рымғали Нұрғали, Қазақстан ҰҒА академигі «Дулат және Мағжан» деген зерттеу мақаласынан ақынның

шығармашылығына байланысты тың мағлұматтар алуға болады: (ықшамдалып берілді).

...Одан басқа кім айтты, – дей отырып, «айтты-айтты» деп қайталанатын редиф ұйқастармен жеткізеді. Бұл қайталанып жырлау үлгісі кейіннен Мағжан Жұмабаевтың «Батыр Баян», Сәкен Сейфуллиннің «Көкшетау», Ілияс Жансүгіровтің «Құлагер» поэмаларында жалғасын тапты. Мәселен, Мағжанның:

Ерлерді ұмытса да ел, – сел ұмытпас,
Ерлерді ұмытса да ел, – жел ұмытпас.
Ел үшін жанын кешіп жауды қуған
Ерлерді ұмытса да ел, шөл ұмытпас, –

деп келетін шумақтағы «ұмытпас» сөзі, немесе Сәкендегі:

Талай сыр ертегіні ел айтады,
Ызыңдап таудан соққан жел айтады,
Сырласып сыбырласқан жапырақтар,
Күндіз түн күңіренген көл айтады, –
деген шумақтағы «айтады» сөзі, Ілиястағы:
Қазақта Құлагерді көп айтады,
«Серінің серігі еді» деп айтады.
Ат сыры иесіне мәлім деп жұрт
Тегінде мал көрмесе неге айтады, –

дегендегі ұйқастың қайталану үлгісі Дулаттан, оның арғы жағында Шығыс поэзиясына тамыр тартып тұрғанын аңғарамыз. Дулат ақынның XX ғасыр басындағы қазақ поэзиясының тұтас бір буын көрнекті өкілдеріне ықпалын айқын сезінеміз. Дулат «Шаштаразды»:

Әлде құрақ дегені –
Сүйіп алған жар ма екен?!
Сүйгеннің сырын шашатын
Сұлу жар, сірә, бар ма екен?! –

деп түйіндейді. Бұл ертедегі қазақтардың «Астыңдағы атыңа, қойныңдағы жарыңа сенбе» деген даналық философиясына апарып тірейді. Ал Мағжанда шаштараз өзенге емес, құдыққа келіп күбірлейді. Оны жақын тұрған жас қамыс естиді. Қамысты құшаққа алған жел жырын төгіп,

улап, бар сырын біліп алады. Таң атқанша «жүгірген жүйрік жел» барлық елге таратады. Ақындар өзен мен құдық, құрақ пен қамысты алмастырып алғанымен де ол шығарманың сюжеттік желісіне нұқсан келтірмейді. Қазақ әдебиеті теориясының негізін салушы А. Байтұрсынов: «Бір нәрсенің, көбінесе адамның мінез, құлқын, ғамалын екінші нәрсенің мысалында көрсетіп айту – бернелеу болады» [2, 31], – дейді. «Жел», «қамыс-құрақ», «өзен-құдық» осы бернелеу әдісіне жатады. Адам бойындағы кейбір жағымсыз мінездерді ақындар осындай әдіспен шебер көрсете білген. Екі шығарманың да финалында шаштараздың басы алынады. Заманы бөлек ұлы суреткерлердің туындыларында жекелеген сюжеттік айырмашылық болғанымен арасында әлі ашылмаған, бізге құпия бір байланыстың жатқаны анық. Біздіңше Мағжан Дулатты оқыған, үлгі тұтқан дегіміз келеді. Профессор С. Негимов: «Бір кездері Дулат, Шортанбай, Нармамбет, Мұрат сынды зар заман ақындарын жарқын болашақтан шошынған, сескенген, өмірден түңілген деп шенедік. Шын мәнісінде, зар заман күйін шерткен ақындар аз емес. Оған Сәкен Сейфуллин мен Мағжан Жұмабаев және тағы басқа ел ақындары мен билері де қосылған. Мәселен, Мағжан Жұмабаевтың:

Жүрегім, мен зарлымын жаралы да,
Сұм өмір абақты ғой саналыға.
Қызыл тіл қолым емес кісендеулі,
Сондықтан жаным күйіп жанады да, –

дегенінде қазақ қоғамының ащы шындығы, қасірет-кесепаты боямасыз берілген. Мағжанның шырқыраған даусы – халқының жан айқайы» [3], – деген пікір білдіреді. Дулат ақын заманның күйін Шортанбайша «зар заман» демейді, «кер заман» деп толғайды. Мысалы, «Баласына айтқаны» толғауында:

Бәрін айт та, бірін айт,
Кез болдың кер заманға, –

десе, Мағжан да «Қойлыбайдың қобызы» туындысында:

Шіркін-ай, кер заманды күл қылар ем,
Бата алсам Бағаналы Қойлыбайдан, –

күңіренеді. Яғни, өзінен жарты ғасыр бұрын ғұмыр кешкен абыз ақынның «кер заман» идеясын жалғастырады. Екі ақынның да заман мұңы ортақ. Дулаттың заманы отаршылықтың қазақ арасына дендеп еніп, Кенесары көтерілісінің басып жаншылған, қазақтың рухы тапталған, бай мен бектің сатылған кезі болса, Мағжанның заманы Алашорданың туы жығылған, елдің билігі қызыл туға оранған сауатсыз большевиктердің қолына өткен кезең еді. Сондықтан Дулат заманның зауалын:

Осындай заман кез болды,
Ер дегенің ез болды.
Қамқа торғын бөз болды,
Саф алтының жез болды, –

деп суреттесе, Мағжан өз заманының бейнесін:

Айрылдық балпаң басқан батырлардан,
Аузынан уыз төгілген маңғаз байдан.
Құдай-ау, албастының ойнағындай,
Мынау сұм заманға кез қылдың қайдан? –

деп толғайды. Екі ақынның да ұстанған бағыты бір. Ол Қазақ халқының тәуелсіздігі. Сондықтан аңсаған армандары, болашаққа бетбұрыстары бір арнада тоғысады. Тіпті қазақтың алды артын болжамайтын аңғалдығын, кейбір ел атқамінерлерінің дарақылығын Дулат:

Алдыңда не бар – көрмейсің,
Артыңда не бар – білмейсің,
Жарға барып күп дейсің,
Қарамай екі жағыңа, –

деп шенесе, Мағжан елдің аянышты халіне жанашырлық танытады. Ол барлық елдің басына төнген бұлт надандықтың, білімсіздіктің кесірі деп түсінеді. Елдің басына түскен отаршылық ауыртпалығын «түнге» теңеп, алдағы күннің не боларына қатты алаңдаушылық білдіреді:

Түн басталды, не болмақ алда күнің,
Бос жүрсең еш панасыз, үйсіз, тамсыз?
Сандалдың: алдың – боран, артың тұман,
Түк көрмей сәуле берер шырақ-шамсыз.
Білімсіз ит надандық жеңгені ме?
Буының қалтырайды болып әлсіз, –

деп мұң-зарын қағазға төгеді. Дулаттағы «парақор баспақ би» мен «ел бүлдіргіш бектер» Мағжанда «мал шашқыш», «елді бұзғыш» надандарға айналады. Екі суреткердің ойларының бір арнада тоғысуы ортақ мақсаттың, ұлттың болашағына деген сергек көзқарастың жемісі деп білеміз. Дулат Бабатайұлы шығармаларының ішіндегі зерттеушілердің назарын аударған көлемді туындысы «Еспембет» дастаны. Бұл шығарма XIX ғасырда жазылған сюжетті поэмалардың арасында ең шоқтығы биігі деп бағаланып жүр. Арынды ақынның шығармашылығын зерттеген көптеген көрнекті ғалымдарымыз «Еспембетті» поэма жанрына жатқызады. Мысалы, академик Қ. Жұмалиев: « «Еспембет» поэмасы – Дулат шығармаларының ішіндегі ең күрделісі және оның әлеуметтік лирика, дидактикалық поэзияға ғана емес, сюжетті шығармаларға да шебер екендігін көрсетеді» [4, 176], – деп атап көрсетеді. Сол сияқты Мағжан Жұмабаевтың да шығармаларының шоқтығы биігі «Батыр Баян» поэмасы екендігі белгілі. Бұл екі көлемді шығарманы атап айтып отырған себебіміз, сюжеттерінде ортақ идея бар, кей тұстарда ортақ адам есімдері кездеседі. Еспембеттің Баян батыр сияқты тарихи жырларда, жыраулардың толғауларында аты кездеспейді. Оны зерттеушілер екінші қатардағы батырлардың санатына қосады. Дегенмен Еспембеттің ортасы атағы үш жүзге мәлім тұлғалар Қабанбай мен Ақтамбердінің елі. Біздің назарымызды аударғаны, Еспембеттің жетім қалып нағашысы Уақ Ер Қосайдың қолында ер жеткені. Шығармада Ер Қосайдың тоқсанға келіп, тұғырынан түскен кезі суреттеледі. Еспембет оның жиен шөбересі. Ал «Батыр Баянда» Обаған өзенінің жағасын қоныс қылған аз ғана Уақ елінде ертеде Ер Қосай, Ер Көкше батырлардың болғандығы, солардың нәсілінен Тәтіқара жыраудың толғауында айтылатын Баян, Сары батырлардың тарағаны айтылады. Екі поэма осындай ұқсастықтарымен ерекшеленеді.

Дулаттың Мағжанға үлгі болған дәстүрін толық тәптіштеп зерттеу үшін бір мақаланың көлемі көтермейді. Бұл әдебиеттану ғылымы саласында әлі ашыла қоймаған тың тақырыптардың бірі. Өз заманының рухани көшбастарлары болған қос тұғырлы тұлғаның арасындағы ортақ идея, ортақ мақсат, ортақ көркемдік тәсілдерді зерттеу келешекте жалғасын табатынына сенеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер: 1. Бабатайұлы Д. Шығармалары мен тағылымы. Алматы: – Раритет, 2003. 2. Байтұрсынов А. Әдебиетанитқыш. Алматы: – Атамұра, 2003. 3. Негимов С. Дулат поэзиясыны көркемдік ерекшеліктері.//»Қазақстан мұғалімі». 1991, 2 ақпан. 4. Жұмалиев Қ. «XVIII–XIX ғасырлардағы қазақ әдебиеті». Алматы, Жазушы. 1967. 5. Жұмабаев М. Сүй, жан сәулем. Алматы: – Атамұра, 2003. 6. Сейфуллин С. Аққудың айырылуы. Алматы: – Атамұра, 2003. 7. Жансүгіров І. Құлагер. Алматы: – Атамұра, 2003.

XX ғасырдың басы қазақ әдебиетінің жанрлық тұрғыдан жан-жақты дамып, тақырыптық, идеялық, формалық ізденістер арқылы биік белеске көтерілген кезең болып табылады. Бұл уақытта әдебиет айдынына Абай рухымен сусындаған озық ойлы, білімді, жаңаша бағыттағы қаламгерлердің бір тобы келді. Сол себепті осы кезеңді бірқатар әдебиет зерттеушілері қазақ әдебиетінің Ренессансы деп те атап жүр. Қазақ жұртшылығын оқуға, білімге, өнерге, кәсіби мамандық игеруге шақырған зиялылар тобының мақсаты халықтың көзін ашу арқылы ұлт болашағын қалыптастыру еді. Ә. Бөкейхан, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, С. Сейфуллин, І. Жансүгіров, Б. Майлин, т.б. көзі ашық азаматтар Ресей патшалығының жүргізіп отырған отаршыл саясатына қарсы әрекеттер жасады. Оларды кейін кеңестік жүйе екі түрлі көзқарасқа бөлгенімен де түпкі мақсаттары «қазақты қайтсек те ел қыламыз» деген мүдде болатын.

...Зерттеушінің ерекше құрметпен, ерекше махаббатпен атайтын ақыны жаны нәзік, сыршыл Мағжан Жұмабаев.

Ол Мағжан суреткерлігінің ерекшелігі кез келген жанды, жансыз бейнеге тіл бітіріп, көркем бейнелер галереясын жасай алатын шеберлігінде екенін атап көрсетеді. Ғалым Мағжанның адам бойындағы ой мен сезім арпалысын, ішкі жан күйзелісі мен толғамдарды, пейзажды бейнелеудегі суреткерлігіне баса мән береді. «Ақын шыққан аса бір эстетикалық тұғырдың бірі – пейзаж лирикасы. Халық әдебиетінен, Абай дәстүріндегі, жыл маусымдарына қатысты әлеуметтік терең сарындардан алынған үлгілерді дамыта келе, Мағжан табиғат көріністерін бейнелеуде әлем поэзиясындағы классикалық тәжірбиелерге ден қоя отырып, жаңа көркемдік игіліктер жасады», – деп жазуы сөзіміздің дәлелі. Р. Нұрғалидың Мағжан шығармашылығының ішінде «Батыр Баян» поэмасын талдауға ерекше көңіл бөледі. Абылай заманында тарихта болған оқиғаның ізімен жазылған поэманың көркемдігін саралай отырып, жер-су аттары, шайқас кезіндегі Батыр Баянның тұлғасы, қалмақ қызы Бөбекті тұтқынға алуы, ол қызға батырдың ғашықтық сезімінің оянуы, бірақ қыздың інісі Ноянмен көңіл қосуы сияқты оқиға желісінің бәрі зерттеушінің назарынан тыс қалмайды. Шығармадағы оқиғаның шарықтау шегі Ноянның қалмақ қызымен бірге қашуы болып табылады. Поэмада ақын адам бойындағы сезімдер арпалысы психологиялық дәлдікпен суреттеген. Мағжан батыр Баянның бейнесін бірде жауға қарсы шапқан жаужүрек тұлға ретінде, бірде махаббат сезіміне ерік берген нәзік жанның иесі ретінде суреттейді. Р. Нұрғали Мағжанның тіл шұрайлылығы мен ақындық шеберлігін поэманы талдау арқылы ашып көрсетеді. Академик өз зерттеулері арқылы мағжантанудың жаңа бір кезеңін қалыптастырды. М. Жұмабаевтың ақталған уақытынан бастап оның шығармаларының ғылыми теориялық тұрғыдан зерттелуі, кітаптарының жарық көру ісіне Р. Нұрғали белсене араласты...

Р. Нұрғали. «Қазақ әдебитінің алтын ғасыры», Астана, 2002 жыл

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Р. Нұрғалиев. «Арқау», 2 томдық шығармалар, Алматы, 1991 жыл.
2. Р. Нұрғали. «Әуезов және Алаш», Алматы, 1997 жыл.
3. Р. Нұрғали. «Қазақ әдебитінің алтын ғасыры», Астана, 2002 жыл.

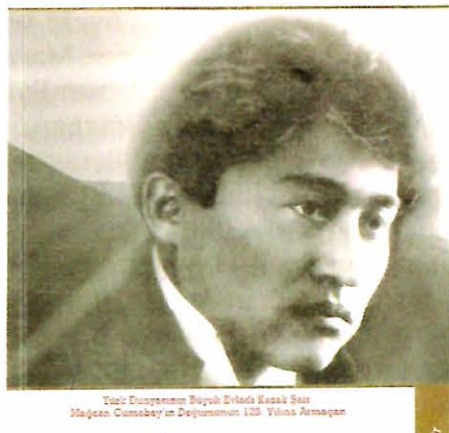
1993

2018

2018 жылы, Анкарада, халықаралық «Түріксой» ұйымының қолдауымен, Дүйсен Қорабайұлы Қасейіновтің Takdim –Алғысөзімен Magjan Jumabay. Uzaktaki kadesime (Мағжан Жұмабай, Алыстағы бауырыма) деген жинақ басылып шықты. Бұл кітаптың ерекшелігі – Мағжан өлеңдері латын әлібінің түрікше нұсқасымен қазақ тілінде берілген де, қатарына түрікшеге ақын әрі зерттеуші Ali Akbas (Әли Ақбас) аударған нұсқасы басылған. Жинақтың беташарына

UZAKTAKI KARDEŞİME

MAĞCAN CUMABAY

«Қазақ тілі» және «Алыстағы бауырыма» деген өлеңдер ұсынылған.

Анкарадағы Ғазы университеті тіл және әдебиет бөлімінің профессоры, мағжантанушы ғалым, доктор Fernat Tamir (Фернат Тамыр) жинаққа ғылыми алғысөз жазып, Мағжан Жұмабайдың өмірі мен шығармашылығынан бірқатар мағлұмат берген.

қ а ң т а р-наурыз. «Алаш арыстары қалай ақталды?» деген мақаладан үзінді.

«...Кезінде олардың әдеби мұраларын зерттеумен Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің арнайы комиссиясы айналысқан болатын. Ал бұл комиссияны белгілі қоғам қайраткері, академик Жабайхан Әбділдин басқарған еді.

– Жабайхан Мүбәрәкұлы, 1988–1990 жылдары сіз басқарған Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің комиссиясының қызметі туралы көп айтылып, көп жазылып жүрген жоқ. <...>

...Арада көп уақыт өткен жоқ, тағы да Орталық Комитетке шақырылдым. Бардым. Ондағылар Орталық Комитеттің М. Жұмабаевтың, Ж. Аймауытовтың, А. Байтұрсыновтың шығармашылығын зерттеу деді.

Әдебиет және өнер институтының ғалымдарын шақырып алып, осы үш адамға қатысты бүкіл материалдарды жинауды тапсырдық. Қазақстанда тек Мағжан Жұмабаев туралы ғана дүниелер бар екен. Ал Ахмет Байтұрсынов пен Жүсіпбек Аймауытов туралы материалдар болмай шықты. Содан бірнеше ғалымды іссапармен Ленинградқа аттандырдық. Олар бір-екі айдың ішінде М. Жұмабаевтың, Ж. Аймауытовтың кітаптарын, А. Байтұрсыновтың еңбектерін түгелімен жинап алып келді. Жұмысты алдымен Мағжанның шығармаларын сараптаудан бастадық.

– Шәкәрімді ақтаудың өзі қиынға түскенін айтып отырсыз. Ал Мағжан жөніндегі әңгіме қалай өрбіді? Жалпы, осындай комиссияның құрылып, іске кіріскені жөнінде

халыққа хабарланды ма? Сіздерге жұмыс барысында ұсыныс-пікірмен келгендер болды ма?

– Әдетте, мұндай әңгіме тез тарайды ғой, Мағжанды білетін адамдар өздерінің ойларын айтып келіп жатты. Жоғарыда айтқанымдай, 60-жылдардың соңында Мағжанның шығармалары Орталық Комитет құрған комиссияда қаралып, олар М. Жұмабаев буржуазияшыл, ұлтшыл ақтауға болмайды деген қорытынды жасаған болатын.

– Комиссияның осындай шешімге келуіне не себеп болды деп ойлайсыз?

– Меніңше, оның басты себебі, сол кезде комиссияның құрамында болған адамдар қуғын-сүргінді өз көздерімен көргендіктен, кеңестік режимнің қателескендерді аямай-тынын білгендіктен Мағжанды қорғай алмады. Қорықты. Басқа да себептері болуы мүмкін.

Мен комиссияға келіп түскен Мағжан туралы материалдарды түгел қарап шықтым. Партия тарихы институты өз анықтамасында Мағжанға қара бояуды аямай жағыпты. Сол сияқты, Мемлекеттік қауіпсіздік комитеті де: «Буржуазияшыл, ұлтшыл, Алашорданың мүшесі, Кеңес өкіметіне қарсы, өлеңдерінің бәрі социализмді қаралайды», деп айтпаған сөздері жоқ. Осыларға қарағанда, Мағжанды ақтау оңай болмайтын сияқты көрінді. 1988 жылы елдегі жағдай бапты емес-ті. Желтоқсан оқиғасына байланысты «Қазақстан ұлтшылдығы» деген СОКП Орталық Комитетінің қаулысы шыққан болатын. Бірақ, шешінген судан тайынбас дегендей, жұмысымызды жалғастыра бердік. Мағжанның лирикасын, табиғат суреттеріне толы өлеңдерін алға тартумен болдық.

– Мағжанның шығармашылығында басқа мағынадағы жолдар да болды ғой.

– Иә, оның өлеңдерінде сол заманның идеологиясына, таным-түсініктеріне қайшы тұстар да жетерлік еді. Мағжан билік басындағылардың кең сахара қазақ даласын мекендеген жұртшылықтың өзіндік этномәдени ерекшеліктерін ескермегенін, табиғат пен қоғам, ел, халық тұтастығын бұзу, тіршілік иелерінің тынысын тарылтып экологиялық апатқа апару сияқты мәселелерге ашық қарсы шыққан. Мысалы, бір өлеңінде: «Жолбарыс жортатұғын сар даламда, Өңкей шошқа, доңыздар толып кетті» деген жолдар бар. Қайсыбір

өлеңдеріндегі шарасынан асып төгілердей патриоттық сезімдері ұлтшылдық, түрікшілдік деп бағаланған. Бірақ, біз ол жағын ескермей, Мағжанның ұлы ақын, Абай идеяларын әрі қарай жалғастырушы, дамытушы, қазақ халқының рухани дүниесі мен мәдениетіндегі зор құбылыс екенін дәлелдеуге тырыстық.

Мағжанның ақындығына ешкімнің таласы жоқ. Ол – өз халқын шын сүйген нағыз патриот. Орыс ақын-жазушыларымен дос болған. Оған А.М. Горькийдің өзі араша түскен. Осы жағын көбірек көрсеттік. Әсіресе, оның кейінгі кездері біржола халықтың позициясына шыққандығын, ақындығымен қатар ағартушылық қызметпен айналысқанын, педагогикадан оқулық жазғанын, психологиядан, социологиядан кітаптар аударғанын, ғылыми терминдер жасағанын баса айттық. Осындай мәселелерді жазбасақ, Мағжанды ақтау оңай болмас еді.

Мағжан Жұмабаев материалдарын тексеру, сараптау барысында М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының қызметкерлері белсенділік танытып, көп іс тындырды. Ол кезде институт директоры Шерияздан Елеуенов еді. Бәріміз ақылдаса отырып, Мағжанға қатысты материалдарды терең сараптап, комиссияның жалпы қорытындысын жазып, Орталық Комитетке тапсырдық...

Әңгімелескен Жарасбай СҮЛЕЙМЕНОВ, «Егемен Қазақстан»

С ә у і р. Не көрсем де Алаш үшін – көргенім, Маған қымбат – халқым үшін өлгенім! деген ортақ тақырыппен Башқортостанның әдеби-көркем және қоғамдық-саяси «Ақеділ» журналында Мағжан Жұмабайдың туғанына 125 жыл толуына байланысты ақынның: Алыстағы бауырыма, Түркістан, Ақсақ Темірдің сөзі, Қайың, Жас сұлуға, Қазақ азаматы және Мен кім? деген өлеңдері берілді. Қазақшадан башқұрт тіліне аударған Ахат Салихов. Топтаманың алдына ақынның өмірбаянынан ықшам үзінді берілген. Автор мақаланы: «Ахметзаки Валиди «Бүгінгі Түркістан және оның жаңа тарихы» деген кітабында Мағжанның

қызметі мен шығармашылығын жоғары бағалаған» деген сөздермен аяқтаған.

Петропавлда шығатын «Мағжан» журналының 2018 жылғы бірінші санының мұқабасына Мағжан Жұмабайға Анкара қаласында салынған ескерткіштің суреті жарияланды.

Журнал Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі Ж. Сүлейменовтің «Түркі әлемінің ақберен перзенті» деген мақаламен ашылған. Сонымен бірге С. Қорабай мен Е. Тілешовтің Мағжан шығармашылығы туралы мақалалары басылған.

2 м а м ы р. Мағжан атынан шыққан Мәскеуде басылға «Күркіреу, найзағай, электр» деген кітапшаға пікір білдірген Әлихан Бөкейхан былай дейді: «Бұл кітапта білім беті Талдыкөлдегі ауылдарда жиылған ақсақалдар, мұғалімдер, оқудағы балаларға сабақ есебінде айтылған болып жазылған. Бұл сабақты берген жігіт өзіне сұрағанға жауап та беріп отырған. Ел алдында тәжірибемен айтқанын дәлелдеген. Сабақ кей кезде айтысқа айналған.

Мағжанның осы нұсқасы да білім бетінен қазақ тілінде кітап жазатын жігіттердің қолданатын жолы. Бұл кітапта электр қысқаша жазылған. Кітаптың іздегені электр туралы әліппеден сабақ берген. Электрмен терең бойлап танысам деген оқудағы інілер, мектептегі мұғалімдер Елдестің «Физикасын» алып оқыған оң». Қыр баласы.

Мәскеуде 1924 жылы басылған «Сұңқар жыры» аудармасы Мағжанның М. Горкийден аударған бесінші еңбегі еді. Олар: «Сұңқар жыры», «Жұртын сүйген жүрек», «Ана», «Темірді жұмсатқан ана», «Хан мен ұлы». «Өмірі жаумен алысып, қан жұтып жаралы болған сұңқар – төңкерісшілдер, жылан – жабайы тоғышарлар. «Өрмелеу үшін туған жан ұша алмақ емес». Сондықтан ақын «Ерлердің көзсіздігін, ессіздігін жарлайды» деп жазады Мағжан Жұмабай.

Мағжан баспа тапсырмасы бойынша, қаламақы табу үшін түрлі саяси-шаруашылық жиындары мен партия съездерінің

есептері мен қаулыларын да 1925 жылы «Кеңес республикалары одағындағы мұғалімдердің I тобының қаулылары» кітапшасы Мәскеуде 1925 жылы Мағжанның аударуымен кітапша түрінде басылып шықты. 1000 данамен басылған кітапшада «Күншығыс баспасы» басқарма төрағасы Нәзір Төрекұловтың баяндамасы да бар.

Мағжан Жұмабайдың Мәскеу кезеңінде басылып шыққан аудармалары мен төл туындылары мыналар:

1. Февральдан Октябрьге бет алу [Мәтін]: 2-бөлім / Ленин В., – Мәскеу: Кеңес Одағындағы Елдердің Кіндік баспасы, 1927 жыл. – 134 б. – 6000 дана. Аударған: Мағжан

2. Күркіреу, найзағай, электр [Мәтін] / – Мәскеу: Кеңес Одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1927. – 70 б. – Араб графикасы. – 4000 дана

Кременский мен Лонковичтың кітапшалары бойынша жазған Мағжан. 70 бет. Бағасы 40 тиын.

3. Мағжан. «Сауатты бол». (Ересектердің сауатты болуына қолғабыс қылатын кітап). Мәскеу. 1926 жыл. 63 бет.

Сауатты бол! түзетіліп, жаңғыртылып 4- басылуы / Жұмабайұлы Мағжан, – Мәскеу: Кеңестер Одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1928 жыл. – 96 б. – Араб графикасы – 36000 дана.

4. Большевик баласы: бала әңгімесі / Дорохов Павел, – Мәскеу: Кеңестер Одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1927 жыл. – 40 б. – Араб графикасы. – 4000 дана. Аударған: Жәжеке

5. Төрт әңгіме / Иванов Всеволод, – Мәскеу: Кеңестер Одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1927 жыл. – 64 б. – Араб графикасы. – 5000 дана. Аударған: Мағжан

6. Сұңқар жыры / Горький,; ауд. М. Жұмабаев – Мәскеу: СССР халықтарының Кіндік баспасы, 1924 жыл. – 45 б. – Араб графикасы. – 4000 дана. : 25 т.

7. Жаңбыр дегеніміз не? / Аударған: Мағжан – Мәскеу: Кеңес Одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1926. – 16 б. – Араб графикасы. – 5000 дана.

8. 1905 жыл / Ленин В.И. Мақалаларды сайлаған: Бектуров; Аударған: Мағжан (Жұмабаев); ескертулерді жазған: Нәжіп – М.: Кеңестер Одағындағы елдердің Кіндік баспасы,

1926. – 280 б. – (Ленин кітапханасы. 2-серия 2-кітап – Араб графикасы. – 5000 дана.

9. Кеңес республикалары Одағындағы мұғалімдердің І тобының қаулылары /; ауд. Мағжан – М.: Халық ағарту қайраткерлерінің баспасы, 1925. – 48 б. – Араб графикасы. – 1000 дана.

10. Еңбекші қара шаруаның артельдері мен коммуналары / Конюхов,; ауд. Мағжан Жұмабайұлы – М.: Совет Одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1925. – 72 б. – Араб графикасы – 4000 дана.

11. Қарыз серіктігі, оның қара шаруаға пайдасы / Конюхов, – М., 1925 жыл. Бағасы 24 тенге

12. Май мейрамы / Иосиф, – М.: Кеңес Одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1927 жыл. – 60 б. – Араб графикасы. – 5000 дана.

13. Қара шаруа туралы / Ленин В. И., – М.: Кеңестер одағындағы елдердің Кіндік баспасы, 1927 жыл. – 131 б. – Араб графикасы. – 8000 дана.

14. Ж. П. Карревин. «Дүниенің тарих, шаруа жағафиясы». Аударушы: Жұмабайұлы. Мәскеу. 1927 жыл. 164 бет. Бағасы 1 сом 20 тиын.

15. Горов. «Маркс бен Ленин». Аударушы: Мағжан. Мәскеу. 1926 жыл. 76 бет. Бағасы 45 тиын.

16. К. Реклин. «ХV партия конференциясы не деді?». Аударушы: М. Бекенұлы. Мәскеу. 1927 жыл. 68 бет. Бағасы 30 тиын.

17. Верещагин. «Бізді кім билеп отыр». Аударған: М. Мәскеу. 1927 жыл. 58 бет. Бағасы 30 тиын.

18. Г. Верещагин. «СССР – Соцлшыл Кеңес Республикаларының Одағы. Аударушы: Мағжан. Мәскеу. 1926 жыл. 72 бет. Бағасы 35 тиын.

Мырзағали Абай

2 м а м ы р. ПАРИЖ. ҚазАқпарат

Париждегі ЮНЕСКО-ның штаб-пәтерінде «Мәдени мұралар мен өзіндік ерекшеліктерді жандандыру: Тарихтан болашаққа бағыт алған түркі тілі» халықаралық форумы аясында қазақ ақыны Мағжан Жұмабаевтың кітабы таныстырылды, деп хабарлайды «ҚазАқпарат» ХАА меншікті

тілшісі. Халықаралық Түркі академиясы ұйымдастырған шараға Мичиган штатының университет профессоры Тимур Кожаяұлы өзінің «Мағжан – оттың, еркіндік пен махаббаттың ақыны» атты кітабын таныстырды. Кітапта Мағжанның өмірі мен шығармашылығы суреттеледі. Айта кетсек, ақынның туғанына биыл тура 125 жыл толады. Аталған кітапта ақынның 16 өлеңі ағылшын тіліне аударылған. «Мағжан Жұмабаев – қазақ поэзиясының белгілі тұлғасы екені даусыз. Ол сонымен бірге, бүкіл түркі халықтарының әдебиетінің қайталанбас асқақ ақыны», – деді Тимур Кожаяұлы. Профессордың айтуынша, Мағжан Жұмабаев өз поэзиясында «кеңестік идеологияның доктринасына емес, тек жүрек үніне құлақ асқан». «Ақын өмірден өткеннен кейін Мағжанның шығармаларына ақталғанға дейін Кеңес одағында тыйым салынды. Оның шығармаларын тек 1989 жылдардан бастап оқуға рұқсат берілген», – деді спикер. Автор кітапты не үшін «Мағжан – оттың, еркіндік пен махаббаттың ақыны» деп атағанын әлемдік деңгейде «от, өрт, күн, күн сәулесі» сөздерін шығармашылығында қолданатын ақындардың тым аз екендігімен түсіндіреді. «Мағжанның поэзиясында драматикалық үн бар. Ол өзінің әділетсіздікке, қорлық пен надандыққа, тирандыққа қарсы күресі оң бағыт екенін түйсінген өте қайсар тұлға», – деді Тимур Кожаяұлы. Белгілі болғандай, қазақ ақынының өлеңін Кожаяұлы 1977 жылдан бастап аударып бастаған. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін екі жыл өткен соң 1993 жылы ол Мағжан Жұмабаевтың 7 өлеңі аударылған алғашқы кітабын жарыққа шығарған. Профессор ақынның өлеңін ағылшын тіліне аудару арқылы оны әлем тани түседі деген сенімде. Алдағы екі жылда Кожаяұлы Мағжанның тағы 40 өлеңін тәржімалап, тағы бір кітапты жарыққа шығармақ. «Әлемдік бірлестік Мағжанның поэзиясын зерттеуді жалғастыру керек. Себебі, оның өлеңдері әлі толық зерттелген жоқ. Келешек буын осы бағыттағы жұмысты тереңірек қолға алар деген сенімдемін», – деді Т. Кожаяұлы.

2 м а м ы р. Қазақтың бірлігі мен алаштың азаттығы үшін күрескен сыршыл ақын Мағжан Жұмабаевтың 125 жылдық мерейтойы Париждегі ЮНЕСКО төрінде тойланды. Мәртебелі халықаралық ұйым қабырғасында өткен шараға 20-дан астам елдің ғалымдары жиналып, түркі жұртына ортақ дүниелерді талқылады. «Рухани жаңғыру және мәдени мұра: қадымнан келешекке» деп аталатын басқосуды Халықаралық Түркі академиясы ұйымдастырды. Түркия, Моңғолия, сонау Сібір мен Алтайдың ар жағынан келген ағайын, намысы өр, мұраты ортақ түбі бір түркі елдерінің ғалымдары Париждегі ЮНЕСКО-ға асыға жетіпті. Жаһандану жағадан алған тұста бауырлас мемлекеттердің бір мақсатта бірігуі ауадай қажет. Халықаралық түркі академиясының көздегені де сол – түркі жұртының достығын нығайтып, ортақ мәдени мұраны жұмыла дамыту.

Дархан Қыдырәлі, Халықаралық түркі академиясының президенті: – «Ұлттық код, туған тіл, қастерлі мекен деген сияқты ұғымдардың барлығы түгел түркіге ортақ дүние. Осы біздің бастамамызға ЮНЕСКО қолдау көрсетіп отыр, ЮНЕСКО-дағы ұлттық комиссияларымыз қолдау көрсетіп отыр. Сондықтан, бүгінгі бастаманы Қазақстандағы рухани жаңғырудың халықаралық жалғасы деп айтуға болады. «Еуразиядағы бауырлас халықтардың ортақ мұрасы форумда кеңінен насихатталып, мәдениетаралық, халықаралық диалог жаңа деңгейге көтеріледі деген сенімдемін».

Президент Н. Назарбаевтың жиынға қатысушыларға арнаған алғысөзін еліміздің Франциядағы елшісі, ЮНЕСКО-дағы тұрақты өкілі Жан Ғалиев оқып берді. «Тіл жойылса, ұлт жойылады». Осыған алаңдаған сары ұйғыр, шор, ноғай, тыва халықтарының өкілдері басқосуда жойылу алдында тұрған төл тілдерінің жайын сөз етті. Латын қарпіне көшіп, тілді сақтап қалуға ұмтылып жатқан қазақ үкіметінің бастамасын түркі жұрты қуана қолдап отыр. Әджал Оғуз, Түркия ұлттық комиссиясының ЮНЕСКО-дағы төрағасы:

– Қазақстан – түркі дүниесінің өлкесі, һәм жүрегі. Түркі жұртының басын біріктіріп, ауызбірлігін арттыру үшін

қазақ елі үнемі керемет бастамалар көтеріп отырады. Енді Қазақстан латын қарпіне көшсе, арамыз одан сайын жақындайды. Латынша шыққан қазақ кітаптарын біз университеттерде оқытып, қазақша үйренгісі келетін түркі жастарының қатары көбейеді деген ойдамын. Осындай сырлы өлеңдердің авторы Мағжан Жұмабаевтың туғанына биыл 125 жыл. ЮНЕСКО төрінде тойланған мерейтойда түркі жұрты ақынның өмірі мен өлеңдерін тағы бір еске алды.

Америкадағы Мичиган университетінің профессоры Тимур Қожаоғлы ақынның 16 өлеңін қазақшадан ағылшынға аударып, кітап қылып басып шығарыпты. Тимур Қожаоғлы, Мичиган мемлекеттік университетінің профессоры: – Мағжан барша түркі ғылымының ақыны. 20 ғасырдағы ең үлкен, ең лирик ақындардың бірі. Мағжанның өлеңдері қазақ тілі, түркі тілінің ең жақсы, лирикалық сөздерінен құрылған. Профессор алдағы екі жылда қазақ ақынының тағы 40 өлеңін ағылшын тіліне аударуды көздеп отыр. «Мағжанның поэзиясы әлі де тың зерттеуді қажет етеді», – дейді ғалымдар.

kaztrk.kz

17 ма м ы р. Түркістан газеті. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасы аясында түркі әлемінің тұғырлы тұлғасы, қазақ поэзиясының ірі өкілдерінің бірі Мағжан Жұмабайдың 125 жылдық мерейтойына орай еске алу кеші өтті. Анкара қаласында жүзеге асқан шараны Қазақстанның Түркиядағы елшілігі, Түркі мәдениетін дамыту ұйымы, Түркиядағы Әлем жазушылары мен зиялылары қауымдастығы (DÜNYADER) және Әлем сөз академиясы (DÜSA) ұйымдастырды.

Шараға Қазақстан елшісі Абзал Сапарбекұлы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Өкілетті кеңесінің төрағасы Мұса Йылдыз, Түркі мәдениетін дамыту ұйымының төраға орынбасары Фырат Пурташ,

DÜNYADER төрағасы Осман Баш, DÜSA төрағасы Хайреттин Ивгин және Әзірбайжан, Қазақстан, Қырғызстан, Түркия, Түркіменстан, Молдова (Гагаузия) елдерінен келген зиялы қауым өкілдері мен әдебиеттанушы ғалымдар қатысты.

Қазақстан елшісі өз сөзінде Мағжан Жұмабаевтың қайраткерлігі мен күрескерлігі, ойшылдық қасиеті мен шығармашылық жолы туралы егжей-тегжейлі баяндап, қазақ-түрік қарым-қатынастарының дамуына қосқан зор үлесін атап өтті.

– Түркі әлемін бір-біріне жақындастырып, халқымыздың бауырластық байланыстарын нығайтып келе жатқан көрнекті тұлғалары екені күмәнсіз. Олардың артында қалдырған бірегей мұралары тың идеяларға жол сілтеп, әрқашан жүрек түкпірімізден берік орын алады. Себебі олар аманаттап кеткен мол қазынасымен болашақ бағыт-бағдарымызды айқындап, достығымыз бен туыстығымызды арттыра түседі. Қанша уақыт өтсе де бедел-парасатымен биік тұратын, тек қазақ топырағында ғана емес, бүкіл түркі әлеміне танылған аса қадірлі ақынымыз, Алаш қозғалысының қайраткері Мағжан Жұмабай да осындай тарихи тұлғаның бірі. Түбі бір түркі жұртының айтулы есіміне айналған ұлттық мақтанышымыз. Ол аз ғана ғұмырында түркі бірлігі мен теңдігінің жоқтаушысы болды. Бір тілде сөйлемесе де, бір мақсатқа ортақ жұмылуға шақырды. Қазақ елінің азаттығы үшін күш-жігерін жұмсап, жастығына қарамастан бас болып, қайраткерлік танытты. Ол өз әңгімелері мен мерзімді баспасөзде жарияланған отты өлеңдерінде ұлттық рухты оятып, халықты бірлік пен теңдікке үндеді. Тарихи құндылықтар мен тамырластықты арқау еткен жырлары арқылы қоғамды оятуға тырысты. Ақынның түркі бірлігін ту еткен туындыларын Түркия халқы да жатқа біледі. «Түркістан», «Алыстағы бауырыма», «Жер жүзінде», «Пайғамбар» сынды өлең-поэмалары атажұртын Анадолымен тығыз байланыстырды. Түркі әлеміндегі халықтарды бір шаңырақ астына жинауды мұрат етеді.

Ақын ұлт тағдыры, ұлыс бірлігі тұрғысындағы ойлары арқылы тәуелсіздіктен бұрын Түркиямен арада алтын көпір орнатып кетті. Сондықтан ұлттың зердесін оятып, бодандықтан құтылуға, еркіндікке қол жеткізуге ұмтылдырған

қазақ ойшылы Мағжан Жұмабайдың тәуелсіздікке қосқан үлесі мол. Туған елінің мүддесі үшін күрескен өміршең өлеңдері әлі күнге рухани азыққа айналып келеді.

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың халыққа арнаған Жолдауы мен «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламасында «халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттерді кейінгі ұрпақ біліп өсуге тиіс» екендігін қадап айтқан болатын. Осы ретте Мағжан Жұмабайдың 125 жылдығы аясында өз елімізде ғана емес, түркі әлемінде танылуына тер төгіп жүрген Ахмет Бижан Ержиласун, Ферхат Тамир, Әли Акбаш, Фейзулах Будак сынды түрік зиялыларына және ақынға тастұғыр орнатып, айрықша көңіл бөліп отырған Түркия мемлекетіне, Кечиөрен муниципалитетінің мәріне қазақ халқының және еліміздің атынан ризашылығымды білдіремін. Сондай-ақ, осы шараны ұйымдастырушылар мен атсалысқан қауымдастық басшыларына алғыс айтамын, – деді Абзал Сапарбекұлы.

Кеш барысында түркітілдес елдерден келген ақындар Мағжанның өлеңдерін өз тілдерінде оқып, әдебиет сүйер қауымды тәнті етті. Соңынан арнайы шақырылған түрік өнерпаздары Мағжанға арнап ән шырқап, күй шертіп, рухына тағзым етті.

Қазақстан, Қырғызстан, Түркия, Түркіменстан, Молдова (Гагаузия) елдерінен келген зиялы қауым өкілдері мен әдебиеттанушы ғалымдар қатысты.

Қазақстан елшісі өз сөзінде Мағжан Жұмабаевтың қайраткерлігі мен күрескерлігі, ойшылдық қасиеті мен шығармашылық жолы туралы егжей-тегжейлі баяндап, қазақ-түрік қарым-қатынастарының дамуына қосқан зор үлесін атап өтті.

– Түркі әлемін бір-біріне жақындастырып, халқымыздың бауырластық байланыстарын нығайтып келе жатқан көрнекті тұлғалары екені күмәнсіз. Олардың артында қалдырған бірегей мұралары тың идеяларға жол сілтеп, әрқашан жүрек түкпірімізден берік орын алады. Себебі олар аманаттап кеткен мол қазынасымен болашақ бағыт-бағдарымызды айқындап, достығымыз бен туыстығымызды арттыра түседі. Қанша уақыт өтсе де бедел-парасатымен

биік тұратын, тек қазақ топырағында ғана емес, бүкіл түркі әлеміне танылған аса қадірлі ақынымыз, Алаш қозғалысының қайраткері Мағжан Жұмабай да осындай тарихи тұлғаның бірі. Түбі бір түркі жұртының айтулы есіміне айналған ұлттық мақтанышымыз. Ол аз ғана ғұмырында түркі бірлігі мен теңдігінің жоқтаушысы болды. Бір тілде сөйлемесе де, бір мақсатқа ортақ жұмылуға шақырды. Қазақ елінің азаттығы үшін күш-жігерін жұмсап, жастығына қарамастан бас болып, қайраткерлік танытты. Ол өз әңгімелері мен мерзімді баспасөзде жарияланған отты өлеңдерінде ұлттық рухты оятып, халықты бірлік пен теңдікке үндеді. Тарихи құндылықтар мен тамырластықты арқау еткен жырлары арқылы қоғамды оятуға тырысты. Ақынның түркі бірлігін ту еткен туындыларын Түркия халқы да жатқа біледі. «Түркістан», «Алыстағы бауырыма», «Жер жүзінде», «Пайғамбар» сынды өлең-поэмалары атажұртын Анадолымен тығыз байланыстырды. Түркі әлеміндегі халықтарды бір шаңырақ астына жинауды мұрат етеді.

Ақын ұлт тағдыры, ұлыс бірлігі тұрғысындағы ойлары арқылы тәуелсіздіктен бұрын Түркиямен арада алтын көпір орнатып кетті. Сондықтан ұлттың зердесін оятып, бодандықтан құтылуға, еркіндікке қол жеткізуге ұмтылдырған қазақ ойшылы Мағжан Жұмабайдың тәуелсіздікке қосқан үлесі мол. Туған елінің мүддесі үшін күрескен өміршең өлеңдері әлі күнге рухани азыққа айналып келеді.

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың халыққа арнаған Жолдауы мен «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламасында «халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттерді кейінгі ұрпақ біліп өсуге тиіс» екендігін қадап айтқан болатын. Осы ретте Мағжан Жұмабайдың 125 жылдығы аясында өз елімізде ғана емес, түркі әлемінде танылуына тер төгіп жүрген Ахмет Бижан Ержиласун, Ферхат Тамир, Әли Акбаш, Фейзулах Будак сынды түрік зиялыларына және ақынға тастұғыр орнатып, айрықша көңіл бөліп отырған Түркия мемлекетіне, Кечиөрен муниципалитетінің мэріне қазақ халқының және еліміздің атынан ризашылығымды білдіремін. Сондай-ақ, осы шараны ұйымдастырушылар

мен атсалысқан қауымдастық басшыларына алғыс айтамын, – деді Абзал Сапарбекұлы.

Кеш барысында түркітілдес елдерден келген ақындар Мағжанның өлеңдерін өз тілдерінде оқып, әдебиет сүйер қауымды тәнті етті. Соңынан арнайы шақырылған түрік өнерпаздары Мағжанға арнап ән шырқап, күй шертіп, рухына тағзым етті.

20 мамыр. «Солтүстік Қазақстан» газеті. Салтанатты шара Халықаралық түркі академиясының ұйымдастыруымен Өзбекстан астанасында өткен түркі елдері ғалымдарының басқосуы аясында болды. Биыл 125 жылдық мерейтойы халықаралық деңгейде тойланып жатқан ақиық ақын Мағжан Жұмабаевтың таңдамалы өлеңдерін өзбек жазушысы Мұзафар Ахмад аударған екен. Жақында ғана ЮНЕСКО-ның Париждегі штаб-пәтерінде Мағжан өлеңдерінің ағылшын, түрік, әзірбайжан, моңғол, өзбек, қырғыз, алтай, башқұрт тілдеріндегі жинақтары таныстырылған болатын.

24 мамыр «Қазақ әдебиеті» газеті. 24 мамыр 2018.

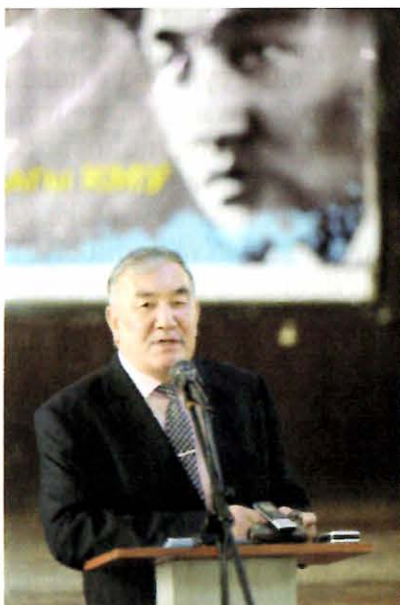
Мағжан Жұмабаев жылы ТҮРКСОЙ Халықаралық ұйымының Бас хатшысы Дүйсен Қасейіновтің бастамасымен Қырғызстан Республикасының астанасы Бішкек қаласында жалғасты. Қырғыз бен қазақ елдерінің әнұранымен ашылған конференция жоғары деңгейде өтті. ТҮРКСОЙ Бас хатшысының орынбасары Фырат Пурташ түріктің белгілі ақыны Әли Акбаш аударған ақынның «Uzaktaki kardesime» өлеңдер жинағын қонақтарға табыстады. Жинаққа ақынның түркі халықтарының бірлігін арқау еткен жырлары топтастырылыпты.

Қырғыз ақыны, аудармашы Нұрлан Қалыбеков Мағжан шығармаларын қырғыз тіліне аударып, өз бетінше шығарған кітабын көрсетіп, жылдың соңына дейін ақынның біршама

өлеңдерін тәржімалайтын-
дығын, жұқа кітаптың қа-
лындай түсетінін ескертті.

Түріксойдағы қазақ өкілі
Асқар Тұрғанбаев М. Жұ-
мабаевтың қоғамдық қыз-
метін, XX ғасыр басындағы
алаш қайраткерлерінің түр-
кілік идеясын тілге тиек
етіп: «Мағжан басына қанша
қиындық түссе де, өз мақса-
тынан, Алаш идеясынан бас
тартпаған, өле өлгенше ұста-
нымына берік, ұлтына адал
болған ақын. Оның ұлтшыл
рухы мен қайраткерлік тұлға-
сы бүгінгі ұрпаққа үлгі болуға
тиіс», – деді.

Қазақстан Жазушылар
Одағының басқарма төраға-
сының орынбасары ақын
Бауыржан Жақып Мағ-
жан Жұмабаевтың шығар-
машылығық қызметін тал-
дап, ақынның қазақ ақыл-ойы мен поэзиясын байытуға
қосқан зор үлесін қайталанбас рухани ерлік деп бағалады.

**Қазақстан Жазушылар одағы
төрағасының орынбасары
Бауыржан Жақып Мағжанның
өмірі мен шығармашылығы
туралы баяндама жасады**

СООТЕЧЕСТВЕННИКИ О МАГЖАНЕ

Тяжелая судьба выпала на долю этого поэта. Его творчество было на долгие годы стерто из памяти народа, но, пришло время, и оно, воскреснув из небытия, вернулось к людям. Забвение как и смерть, бывает естественным и насильственным. Магжан погиб в расцвете сил и таланта в период культа личности. Ныне его имя полностью реабилитировано. Но потребовалось еще четверть века, чтобы вернуть читателям и его поэтическое наследие.

«...И вновь воскресает из мрака
поэта высокая речь...
Ведь слово высокое плаха
Не в силах забвенье обречь.
И тянутся люди как к свету,
К ожившему чуду в стихах.
Незрим постамент у поэта,
Но жить его слову в веках!»

*Из стихотв А.Ахетова,
посвященного М. Жумабаеву*

«Магжан силен чеканностью, образованностью и выразительностью слога. Слова в его стихах подобны жемчужинам, нанизанным на шелковую нить. Стихам его присущи нежность, порою печально-горестная тональность. Подобного поэта, как Магжан, с его теплым, мягким, зефирным звучанием слога, не встретишь среди современных казахских поэтов. Он умеет извлекать чарующие звуки из сердца кобыза».

Жусупбек Аймаутов (журнал «Лениншил жас», 1925 г.)

«Магжан Жумабаев имеет для казахского народа такое же значение, какое для англичан Шекспир, для русских – Пушкин».

Алкей Маргулан

«Магжан Жумабаев – вершина, возвышающаяся в сердце нашей духовной жизни, ее видит всяк, кто поднимает голову

и обрадуется ей. Знать Магжана, почитать его, гордиться им – значит знать, почитать свой народ, свой язык, свою культуру».

Гафу Каирбеков

«Из казахских писателей я, конечно, люблю Абая... После него люблю Магжана. Люблю его европейское естество, его яркость и блеск. Рожденный в старотрадиционном ауле казахских поэтов и достигший дворцов европейской культуры и красоты, он своей необыкновенной привлекательной внешностью и обаянием был похож на прекрасную дочь Золотой Степи. Магжан поэт огромной культуры. Его поэтическая индивидуальность настолько уникальна, что он перерастает рамки своей эпохи...

Из числа всех нынешних писателей только слово Магжана устремлено в будущее и достойно останется в памяти грядущих поколений. Я не уверен и очень сомневаюсь в том, что сказанное каждым из нас, кроме него, останется в литературе».

Мухтар Ауэзов

«Муза Магжана гармонична, она глубоко раскрывает жизнь, быт и обычаи казахского народа. Она одновременно наполнена радостью бытия и страданием, юмором и печалью. Вместе с тем муза Магжана была героической, бесстрашной, она звала к лучшей жизни народа».

К. Салыков

«Поэзия Магжана Жумабаева... принадлежит человечеству, ибо есть некая особенность настоящей поэзии, настоящих стихов, которая сродни цепной реакции, когда, родившись в одном определенном месте, в одном регионе, в одной стране, эти стихи уже не принадлежат этой местности, они распространяются по странам и континентам, минуя преграды и запреты, чтобы навсегда остаться в сердце своего читателя».

Бахытжан Канапьянов

МАЗМҰНЫ

АЛҒЫСӨЗ	5
1893 ж.ғыл.т.	8
1898 ж.ғыл.т.	9
1905 ж.ғыл.т.	9
1909 ж.ғыл.т.	9
1910 ж.ғыл.т.	10
1911 ж.ғыл.т.	10
1912 ж.ғыл.т.	14
1913 ж.ғыл.т.	21
1914 ж.ғыл.т.	23
1915 ж.ғыл.т.	24
1916 ж.ғыл.т.	28
1917 ж.ғыл.т.	30
1918 ж.ғыл.т.	40
1919 ж.ғыл.т.	61
1920 ж.ғыл.т.	64
1921 ж.ғыл.т.	69
1922 ж.ғыл.т.	93
1923 ж.ғыл.т.	132
1924 ж.ғыл.т.	149
1924 ж.ғыл.т.	161

1925		166
1926		188
1927		192
1928		198
1929		199
1930		222
1931		222
1933		223
1934		223
1935		224
1936		225
1937		232
1938		236
1949		243
1959		243
1960		248
1961		274
1964		274
1965		275
1967		281
1968		282
1969		287
1970		288

1974	МАГЖАНА	288
1978	МАГЖАНА	289
1986	МАГЖАНА	291
1988	МАГЖАНА	291
1989	МАГЖАНА	298
1990	МАГЖАНА	299
1992	МАГЖАНА	301
1993	МАГЖАНА	302
1995	МАГЖАНА	304
1997	МАГЖАНА	305
1998	МАГЖАНА	305
1999	МАГЖАНА	307
2000	МАГЖАНА	315
2001	МАГЖАНА	318
2006	МАГЖАНА	321
2008	МАГЖАНА	323
2009	МАГЖАНА	325
2011	МАГЖАНА	353
2013	МАГЖАНА	356
2015	МАГЖАНА	356
2018	МАГЖАНА	363
СООТЕЧЕСТВЕННИКИ О МАГЖАНЕ		378

Книга отпечатана в типографии
ТОО «Издательство «Северный Казахстан».
Адрес: 150001, Республика Казахстан,
Северо-Казахстанская область,
г. Петропавловск, ул. Кошукова, 5.
Тел. +7(7152)- 31-07-72,
e-mail: mail@izdatelstvo-sk.kz